

అంశ

శ్రీమతే రామానుజాయ నమః

శ్రీభరద్వాజసంహితా ప్రారంభః.

అథ, తత్ర భవాన్ భరద్వాజో మహామునిస్సంపారాగ్ని
సేందీపనవ్యపగతప్రాణాత్మసంజీవనేచ్ఛయా సకలవేదాంతప్రతి
పన్నం న్యాసాఖ్యం యోగం సకలధర్మోపదేశానంతఃకుపనిష
తగ్రంథేన సంహితాశేషేణోపాదితత్; తత్ర సమ్యగవవన్నా
నాం శిష్యాణాం మహర్షీణాం తాదృశోపాయశ్రవణకుతూహలవ
తాం ప్రశ్నోక్త్యం శ్రుత్వైత్యాదయః.

మూ { శ్రుత్వా తు సకలాన్ ధర్మాన్ సిద్ధిమేహంచశాశ్వతీమ్ ।
భూయ ఏవ మునిశ్రేష్ఠమిదమూచుర్మహర్షయః ॥ ౧ ॥ }

న్యాయ ॥ ధర్మశబ్దః అలోకకశ్రేయస్సాధనపరః. యద్యప్యసౌ పా
మాన్యపరః, తథాపి ప్రకరణవశాన్నిశ్చేయససాధనం వక్తి. తచ్చ,
తత్తద్విద్యావ్రతనియతపరమేశ్వరతత్తద్గుణవిశేషవిషయవిశదతమా
విచ్ఛిన్నత్వతినంతరియాప విద్యాబహుత్వాభిప్రాయేణ బహువచ
నమ్. సకలశబ్దేన అవాంతరభేదభిన్నతదగ్ధభూతకర్మజ్ఞానాక్తిః.
శ్రుత్యేతి న్యాసాఖ్యయోగశ్రవణ ప్రతిబంధకనివృత్తిసూచనమ్.
త్వాప్రత్యయస్తూపాయాంతరశ్రవణస్య తద్దాషగర్యానుసంధా
నద్వారా అవ్యవహితానంతరభావిన్యాసాఖ్యయోగవిషయంప్ర
శ్నంప్రతి అవ్యవహితపూర్వభావిత్యేమాహ. తుశబ్దేన పూర్వ
శ్రుతధర్మదాషగర్యానుసంధానజనితవైక్లబ్యరూపో విశేషోద్యో
త్యతే. ఏహమ్-ధర్మాణామ్, శాశ్వతీం సిద్ధిమ్ - తత్తద్ధర్మప్రసాదో

యతాంసిద్ధిం ఫలరూపామ్, భక్తిస్తు అవ్యవధానేనాపవర్గప్రతీనియ
తాసిద్ధిః, జ్ఞానయోగస్య భక్తియోగః, కర్మయోగస్య జ్ఞానయోగః,
యద్వా తృతీయాధ్యాయోక్తప్రక్రియయా శిష్టతయా న్యపదిష్టా
వాం జ్ఞానయోగవ్యవధానమస్తరేణాపి యోగద్వారా పాత్యాదే
వావలోకనమ్. భూయశ్చత్యాచార్యవచనశ్రవణాత్మప్తిః. ఏవ కా
రేణ మునిశ్రేష్ఠమితి పరమాస్తత్వమభిప్రేతి. ఇదమూచుర్మహర్ష
యశ్చిత్తాద్భుతోపాయశ్రవణే సర్వేషామైకకర్మ్యంవ్యజ్ఞయతి. మన్ని
శ్రేష్ఠం మహర్షయశ్చిత్త శిష్యాచార్యసమాజోఽతిరమణీయశ్శిష్యావః.

{ కేనోపాయేన భగవన్నిహసర్వేషజన్తవః । పా }
{ పున్యుః పరమాంసిద్ధింసద్యోవిగతకల్మషః ॥ ౨ ॥ }

వ్యా॥ ఇహ - అస్మిన్లూకే, సర్వేషజన్తవః - అత్రైవర్ణికాలపి,
సద్యోవిగతకల్మషాస్సన్తః, పరమాం సిద్ధిమ్ - నిశ్చేదియసమ్, పా
పున్యుః. సర్వవర్ణాధికారికః అపేక్షితకాలమోక్షఫలనడపాయః
కశ్చిత్ ప్రశ్నార్థః. సద్యోవిగతకల్మషా ఇత్యయంభావః; ఆర్మ్యతిశ
యేనతయస్సద్యోమోక్షం సాధయతి తాద్భుతాపాయకశ్చిత్.

{ తేషాం తద్వచనం శ్రుత్వా భరద్వాజోమహామనాః । }
{ సస్తారపరమం గుహ్యం పునశ్చేదమభాషత ॥ ౩ ॥ }

వ్యా॥ తేషామ్ - ఋషీణామ్, తద్వచనమ్ - సర్వవర్ణాధికారిక
క్షిప్రమోక్షఫలోపాయవిషయకం వచనమ్, శ్రుత్వా, మహామనాః
“ప్రదిశతు భగవానశేషపుంసామ్” ఇత్యాదిప్రకారేణ శ్రీపరాశ
రాదివత్సర్వేషామపి నిరతిశయపురుషార్థప్రతిలఘ్నక సాధనోపదే
శౌపయికమానసాదార్యవాక్, భరద్వాజః, పరమం గుహ్యమ్-
పరమరహస్యమ్, సస్తార - స్మృతవాక్, పునశ్చ - పునరపి, ఇదం
వక్ష్యమాణం అభాషత ॥ ౩ ॥

ప్రథమాధ్యాయే ప్రపత్యధికారః

{ శూయతాం సంప్రవత్సామి న్యాసాఖ్యం యోగము శ్చనుమ్ }
 { సిద్ధిం చైవాస్య పరమాం ద్వయ మేతచ్ఛ్రుతం యథా || ౪ || }

వ్యా॥ శూయతామిత్యనేన శ్రవణస్యాస్థిసంస్థత్వాదన్యపరిత్యా
 గౌలక్యతే, ఇదం పరతయా శ్రోతవ్యమిత్యర్థః; న్యాసాఖ్యం
 యోగముపాయం, సంప్రవత్సామి, సంప్రాప్త్యాముపేక్షగాభ్యాం
 న్యాసోపదేశస్య తదజ్ఞ తదవాంతర భేదవిషయత్వం ద్యోత్యతే ।
 ఉత్తమమ్ - భక్తియోగాదవ్యధికమ్, న్యాసాఖ్యం యోగమ్, అస్య
 న్యాసాఖ్యయోగస్య, పరమామ్ - నిరతిశయామ్, సిద్ధించ ఏతద్ద్వ
 యం యథాశ్రుతమ్ - ఆచార్యసకాశాద్యేన ప్రకారేణ అధికతమ్,
 తథా సంప్రవత్సామీత్యర్థః ॥ ౪ ॥

అ ॥ న్యాసాఖ్యయోగే ప్రమాణానిదర్శయతి —

{ అయంచయోగో వేదేషు వేదానైషు చ గీయతే । }
 { తతైవ ధర్మశాస్త్రేషు దివ్యశాస్త్రే గణేషు చ ॥ ౫ ॥ }

వ్యా॥ అయంచయోగః, వేదేషు - కర్మభాగేషు, వేదానైషు -
 బ్రహ్మభాగేషు, తతైవ ధర్మశాస్త్రేషు - మన్వాదిస్త్రుతిషు, దివ్య
 శాస్త్రగణేషు - శ్రీపంచరాత్రసంహితాపంచ, గీయతే. “శస్తాన్వ
 ధ్యం ప్రపన్నం న ప్రయచ్ఛన్తి” ఇత్యాదిషు వేదేషు, “బ్రహ్మణేత్వా
 మహాసటమిత్యాత్మానం యుజ్జీత ” ఇత్యాదిభిర్వేదానైషు, “శ
 ణాగతబాలస్త్రీహింసకాః పంపసన్నతు ” ఇత్యాదిభిర్ధర్మశా
 స్త్రేషు, “ప్రపత్తింతాం ప్రయుజ్జీతస్వాజ్ఞైః పంచభిరావృతామ్”
 ఇత్యాదిభిర్దివ్యశాస్త్రగణేషు చ ప్రతిపాద్యతే ఇత్యర్థః ॥ ౫ ॥

అ ॥ న్యాసాఖ్యం యోగము శ్చ మమితి పూర్వోక్తము శ్చను
 త్వం హేతుద్వయేనోపపాదయతి —

{ అనేనైవహి కర్తావ్యా యోగాసిన్ధ్యన్తి యోగినామ్ । }
 { సిద్ధిర్నతద్వ్యతేతాస్య తస్మాదేనం పరం విదుః ॥ ౬ ॥ }

వ్యా || హిశబ్దఃప్రమాణసిద్ధిం ద్యోతయతి, అనేన-స్యానేన
యోగినామ్, కర్తృద్యాయోగాః - కర్తృజ్ఞానభక్తియోగాః, సిద్ధ్యన్తి,
అన్య - స్యానన్య, సిద్ధిః, నతద్వ్యపేక్షా - నకర్తృది సాకాక్ష్య,
తస్మాత్కర్తృయోగాది నిష్పత్తిహేతుత్వాత్, స్వయం తన్నిరసే
తత్వాచ్చ, ఏనమ్ - న్యానమ్, పరమ్ - కర్తృయోగాదిభ్యుత్పత్తి
త్వమ్, విదుః, వృద్ధా ఇతిశేషః || ౬ ||

అ || న్యానస్వరూపమాహ —

{ నిష్పితేనన్యసాధ్యన్య పరత్రైష్టన్య సాధనే }
{ అయమాత్మభరన్యానఃప్రపత్తిరితిచోచ్యతే || ౭ || }

వ్యా || అయం న్యాసాఖ్యయోగః, అనన్యసాధ్యన్య - న్యా
నవ్యతిరిక్తోపాయాన్తరాసాధ్యన్య, ఇష్టన్య - ఫలన్య, సాధనే ని
శ్చితే-సాధనత్వేన క్లృప్తై, పరత్ర - పరమాత్మని, ఆత్మభరన్యానః -
ఆత్మభరసమర్పణమ్, అయమేవ న్యానః ప్రపత్తిరితి చోచ్యతే;
“అనన్యసాధ్యే స్యాభీష్టే మహావిశ్వానపూర్వకమ్” ఇత్యాదిక
మత్రానుసంధేయమ్ || ౭ ||

అ || భగవదేకవిషయత్వం నప్రపత్తిమాత్రస్యలక్షణమ్, కింతు
మాత్రసాధన ప్రపత్తే రేవ; రజస్తమోమూలాలానాం నిశ్చేయినవ్య
తిరిక్తతత్త్వతా-మభలాగ్ధానామనేపి విషయాభవనీత్యాహ—

{ ప్రాయోగుణవశాదేకకృతస్సర్వత్ర దేహివామ్ }
{ సర్వేషాం సాధయత్యేవ తాంస్తానగ్ధానభీషితాః || ౮ || }

వ్యా || గుణవశాత్ - రజస్తమఃపారవశ్యాత్, సర్వత్ర - బ్రహ్మ
రుద్రాదివిషయే, కృతపషన్యానః, సర్వేషాం దేహినాం తాంస్తానభీ
షితానిష్టాగ్ధా, సాధయత్యేవ; ఏవకారేణ సానుక్రోశవిషయా
యాఃప్రపత్తైఃఫలావ్యభిచారోద్యోత్యతే; ప్రాయశ్చత్యనేన క్వచి
దసహగ్ధనిరనుక్రోశవిషయాయాస్తస్యాః ఫలవ్యభిచారోద్యోత్యతే;

మోక్షాతిరిక్త పురుషార్థపరాయాః ప్రపత్యైర్వ్యకశ్చిదపి కారుణి
కస్సగుర్హో విషయోభవతీతి శ్లోకాభిప్రాయః ॥ ౮ ॥

అ ॥ మోక్షార్థస్యతు న్యాసస్య భగవానేవవిషయఇత్యాహ—

{ అనన్తజ్ఞానశక్త్యాది కల్యాణగుణ సాగరే । వరేబ్ర }
{ ష్టాణి లక్ష్మీశే ముఖ్యోఽయం సర్వసిద్ధికృత్ ॥ ౯ ॥ }

వ్యా ॥ అనన్తజ్ఞానేత్యాది అనన్తత్వమత్రేయతారాహిత్యమ్,
దయాసాహర్థ్యయోస్సతోరపి జ్ఞానాభివే ఇష్టానిష్టయోరప్యజ్ఞా
నాత్తత్త్వాప్రణ నిబర్హణే నయుజ్యేతే; అతిఉక్తం జ్ఞానేతి.
శక్తిః-సామర్థ్యమ్, అదిశజ్ఞేన కారుణ్యాదిసంగ్రహః; అనన్త్యం
జ్ఞానాదో సర్వత్ర ద్రష్టవ్యమ్. ఏతేన ప్రపత్యవ్యత్యపూర్తిరుక్తా.
వరేబ్రహ్మణీః పరత్యవిషయత్వాన్ముఖ్యత్వం యుజ్యత ఇతి భావః.
ముఖ్యః-శ్రేష్ఠః. మోక్షోపాయఇతి యావత్. నకేవలం భగవ
త్ప్రపత్యే మోక్షమాప్రథలకన్యమ్, అపితు తత్తదధివాం తత్త
త్ఫలకత్వసాపీత్యాహ. సర్వసిద్ధికృదితి సకలపురుషార్థసాధనభూ
తఇత్యర్థః ॥ ౯ ॥

అ ॥ నను “నిశ్చితేనన్యసాధ్యస్య పరిశ్రేష్టస్య సాధన” ఇత్య
నేన భగవతేపవోపాయత్వం కథిణమ్. తస్మాదం ప్రపత్యైరుపాయ
త్వమితి శఙ్కాం వారయితుం ప్రపత్యైఃప్రసదనోపాయత్వమ్, తా
దృక్ప్రసదనం ప్రతి నిరతిశయోపాయత్వంచాహ—

{ ప్రశాసితురశేషాణామాత్మనాం పరమాత్మనః । నహి }
{ ప్రసాదనం విష్ణోరన్యదాత్మార్పణాద్యతే ॥ ౧౦ ॥ }

వ్యా ॥ అశేషాణామాత్మనామ్, ప్రశాసితుః-నియన్తుః, తత్కర్తా
నుమాపఫలప్రదాననిరతస్యేతి యావత్. అనేన, ప్రసదనస్య సా
ధ్యత్వలాభాయ కలుషితచిత్తత్వముక్తమ్. పరమాత్మనః-పరమది.

తః, అనేన పాప్రవిషయత్వాత్ప్రపత్యైస్సయాపానురూఢ్యముక్తమ్; విష్ణోః - భగవతః, ఆత్మార్పణాద్భుతే - ఆత్మసమర్పణమస్తరేణ, అన్యత్ప్రసాదనమ్ - ప్రసదనపాథసం నహ్యస్యైద్యపుప్రసానసాపి ప్రసదనపాథనశ్చిహతి. “ప్రసత్త్యైతిస్యోక్తేప్రసదననిధిధ్యాసనగతి” ఇత్యాచార్యోక్తేః. అథాపి క్షిప్రమోక్షపాథనస్య ప్రశ్నవిషయత్వాత్క్షిప్రప్రసదనపాథసం ప్రపత్యైతరన్యం నాస్తీత్యర్థః. ప్రసదనద్వారా మోక్షఘాతుత్వాన్నవిరోధఇతి భావః ॥ ౧౦ ॥

అ ॥ ప్రపత్యైర్భగవత్ప్రసదనఘాతుత్వమ్. “సకృదేవ ప్రపన్నాయ” ఇత్యాదిరూపశరణ్యవచనప్రత్యభిజ్ఞాపనేనోత్తరస్థోకేన ప్రథయతి—

{అహమస్మితవైవేతి ప్రపన్నాయ సకృత్స్వయమ్ । దేహా
{నారాయణశ్శ్రీమాకదదాత్యభయముత్సుకః ॥ ౧౧ ॥}

వ్యా ॥ “తవైవాహం భరోస్థితీ” భరన్యాసరూపాం ప్రపత్తిం సకృత్కృతవ తే; అనేన జాత్యాద్యనియమసిద్ధిః; స్వయమితి దౌత్సుక్యకార్యం స్వయం ప్రయతనమాహ, భక్త్యావౌతు “తేషామేవానుకంపార్థమ్” ఇత్యుక్తరీత్యా సహాయమాత్రమేవ, నతు స్వయం ప్రయతనమితిభావః. దేవత్యనేన “ప్రణవస్వయథాలాభమ్” ఇత్యుక్తరీత్యా అలభ్యలాభనిమిత్త వికసితముఖకమలత్వముచ్యతే. నారాయణః - స్వాభావికసమృద్ధబలైవ చైతనలాభాయావసరప్రతీక్షాం కుర్వన్నిత్యర్థః. శ్రీమానిత్యనేన “తదిక్షితపరాధీనోవిభక్తైఖిలమ్” ఇత్యాద్యుక్తప్రకారేణ ప్రపన్నాయాభయదానాదికమపి తత్ప్రీత్యర్థమితి వ్యజ్యతే. ఉత్సుకః, అభయమ్ - భయాభావమ్, సకృదేవ దదాతి. ప్రసాదనాస్తరరాహిత్యేన సమృద్ధిపర్యస్తరక్షణంకరోతీత్యర్థః. సర్వభూతేభ్యఇతివత్ ॥ ౧౧ ॥

అ॥ క్షిప్రకారిణ్యా భగవత్ప్రపత్యైర్విషయనియమోఽన్యస్తీత్యాహ -

{ అత్యన్తికీమనిష్టానాం సద్యశ్శాన్తిమభీప్సతామ్ । }
{ ప్రపత్తిరజ్ఞాపాకార్యానత్వశుద్ధముఖీకృతీత్ ॥ ౧౬ ॥ }

వ్యా॥ అనిష్టానామ్ - అవిద్యాకిర్తనాననాదుచిప్రకృతినస్పృహసూ
ఖమసఖాదీనామ్, అత్యన్తికీమ్ - అనిష్టప్రాగభావసహచరితాం, సద్య
శ్శాన్తిమ్ - అవిలంబితధ్వంసాత్మికామ్, అభీప్సతామ్ - అభితాతకాక్షి
భూతానాం పిలంబాసహానాం, ప్రపత్తిర్భగవద్విషయే, అజ్ఞాపా -
అవ్యభానేన, కార్యా. అశుద్ధముఖీతు ప్రశద్దన విద్యాన్యాయేన చే
తనాన్తరవ్యవహితాతునకార్యేత్యర్థః. చేతనాన్తరవ్యవహానేతు త
త్సాయుజ్యప్రాప్త్యాదినా ప్రాప్తిర్విలంబితా భవేదితిభావః ॥ ౧౬ ॥

అ॥ ప్రపత్తైర్భక్త్యపేక్షయా అధికారాన్తరమప్యస్తీత్యాహ -

{ ప్రాప్తిమిచ్ఛన్పరాంసిద్ధిం జనస్సర్వోపక్రిష్ణనః । శ్ర }
{ ధ్ధయాపరయాయుక్తో హరింశరణమాశ్రయేత్ ॥ ౧౭ ॥ }

వ్యా॥ సర్వోపక్రిష్ణనో జనశ్చత్యనేన ప్రపత్తైస్సర్వాధికారశ్చ
మాక్రిష్ణన్యరూపం ముముక్షుత్వాత్తిరిక్తం భక్త్యపేక్షయా అధికా
గాన్తరం కథితమ్. శ్రద్ధయాపరయాయుక్త శ్చత్యనేన మహావిశ్వా
సపూర్వకత్వముచ్యతే. హరిం శరణమాశ్రయేత్ - భగవన్తమి
హాయత్సేన స్వీకుర్యాత్ ॥ ౧౭ ॥

అ॥ జనస్సర్వోపక్రిష్ణనశ్చత్యతోక్తం సర్వాధికారత్వం
స్ఫుటయతి -

{ నజాతిభేదంనకులంనలిజ్గంనగుణక్రియాః । నదేశ }
{ కాలానావస్థాయోగోహ్యయమపేక్షతే ॥ ౧౮ ॥ }

వ్యా॥ లిజ్గమ్ - బ్రహ్మచర్యాదిలిజ్గభూతాజినదణ్డాది, గుణః - ధౌ
దార్యాదిః, క్రియా - యాగాదిక్రియా, దేశకాల - పుణ్యదేశపు
ణ్యకాలౌ, అయాయోగః - న్యాసః, జాతిభేదాదికం నాపేక్షతే ॥

అ || నజాతిభేదమిత్తుక్తమర్థం వివృణోత —

{ బ్రహ్మ క్షత్రియ విట్పూత్రాస్త్రియశ్చాస్తరజాస్తథా । }
 { సర్వపవప్రపద్యైరన్ సర్వదాతారమచ్యుతమ్ ॥ ౧౫ ॥ }

వ్యా || సర్వదాతారమచ్యుతమిత్యనేన (సర్వేషామప్యవిశేషేణ దాతృత్వోక్త్యా) సర్వేషామప్యవిశేషేణ ప్రపత్తవ్యత్వం యుక్తమిత్యవ్యజ్యతే ॥ ౧౫ ॥

అ || ప్రపత్తైస్సర్వాధికారత్వే శిష్టాచారప్రమాణం దర్శయన్ తస్యా అపాద్యైరనుపహతశ్చ సప్తపేక్షితమిత్యహ —

{ ప్రపత్తిం కారయన్త్యైవ సర్వభూతాని సాధవః । }
 { అనపాయహతాసాపి తస్య తస్మాశుసిద్ధిదా ॥ ౧౬ ॥ }

వ్యా || అత్ర పూర్వార్థేన శిష్టాచారరూపం ప్రమాణమ్, ఉక్తశ్చార్థేనానపాయహత్వం చ ప్రదర్శ్యతే. అపాయాంశ్చ అపాయాధికారే వ్యక్తి; ఆశుసిద్ధిదైత్యస్యానుంభావః, అపాయాఅపి నప్రపత్తిం స్వరూపేణ నాశయన్తి, అపితు కాలవిశేషనియతఫలాద్దేశమస్తరేణ ప్రపత్తినునుష్ఠితవత్సంభవం ఫలవిలక్షణం జనయన్తి, కాలవిశేష నియతఫలాద్దేశేనానుష్ఠితవశస్త్ర అపాయావినసంభవన్తి, సంభవంతాపివా తయైవ ప్రపత్త్యా స్వాత్మాప్రాయశ్చిత్తాన్వయసంపాదనేన నాశ్యంత్యశి ॥ ౧౬ ॥

అ || అష్టాశ్చయోగవ్యాయేన ప్రపత్తైరశ్చైస్సహ పాడ్విధ్యనూహ —

{ ప్రపత్తిరానుకూల్యస్య సజ్గులోప్తప్రతికూలతా విశ్వా }
 { సావరణం న్యాసః కార్పణ్యమితి పడ్విధా ॥ ౧౭ ॥ }

వ్యా || ఆనుకూల్యస్యసజ్గుల్పః, అప్రతికూలతా - పాప్రతికూల్యవర్జనమ్, విశ్వాసః - రక్షిష్యతీతి విశ్వాసః, వరణమ్ - గోస్తృష్టివరణమ్, న్యాసః - ఆశ్చభరన్యాసః, కార్పణ్యమ్ - ఆకింకన్యా

నుసహానాత్మకం కృపాజనకకృపణవృత్తినిరతత్వమ్, ఇత్యేవం
స్వాత్మైస్సహపడిష్టథా ॥ ౧౬ ॥

అ ॥ ఉక్తమేవాథం విశదయన్ భజ్యస్తరేణానుసన్ధతై
స్సోకద్వయేన —

{ కృతానుకూల్యసజ్జలప్రప్రాప్తికూల్యం వివర్జయన్ ।
విశ్వోసశాలీకృపణః ప్రాగ్భయన్ రక్షణంప్రతి ॥ ౧౮ ॥
ఆత్మానం నిక్షిపతి యద్వియా దేవస్య పాదయోః । సా
ప్రపత్తిరియం సద్యస్సర్వపాపప్రమోచనీ ॥ ౧౯ ॥ }

వ్యా ॥ ధియా - బుద్ధ్యా, దేవస్య పాదయోః ఆత్మానం నిక్షిపతి
యత్, సాప్రపత్తిరిశ్యన్వయః. ఆత్మనిక్షేపోఽశ్లిఖాతః, ఆనుకూల్య
సజ్జ-ల్పాదీనిశ్చిన్తోనీత్యర్థః. “నిక్షేపాపరపర్యాయోన్యానగవ
భ్యాజ్ఞసంయుత” ఇత్యాదికమత్రానుసన్ధేయమ్ ॥ ౧౮ ॥ ౧౯ ॥

అ ॥ సనూక్తమ్, సద్యస్సర్వపాపప్రమోచనీతి, తత్కారణం ప్రప
త్త్యన్తరంప్రపన్నానాం దేహానువృత్తిరిత్యాశంకాయామాహ—

{ ఆర్తానామాశుఫలదా సకృదేవకృతాహ్యసా । దృ
ప్తానామపి జన్మానాం దేహాన్తరనివారినీ ॥ ౨౦ ॥ }

వ్యా ॥ ఆర్తానామ్ - క్షణమపి సంసారబద్ధమసహమానానామ్,
ఆశుఫలదా - శీఘ్రఫలదా, అనేన ప్రపన్నానాం దేహానువృత్తి
గార్త్యభావనిబద్ధనా, నప్రపత్త్యసమర్థతా నిబద్ధనా. సత్యామా
ర్తా మోక్షం ప్రయచ్ఛతీతి జ్ఞాప్యతే. తస్మిన్ దృప్తానాం కదామో
క్షాశ్చిపేతాయామాహ. దృప్తానామపీత్యాది, దేహాన్తరనివా
రినీత్యేతదపుష్పలతకాగ్రం యావానంశశౌకవిషయః తావత్తం
వారయతీత్యర్థః ॥ ౨౦ ॥

అ || ఏవమార్తభేదేన భేదముత్త్వాకరణ భేదేనాపి భేదమాహ

{ ఏవైవ త్రివిధాజ్ఞాయా కరణత్రయభేదః । గుణ }
{ త్రయవిభేదాదప్యేకే కా త్రివిధాపునః ॥ ౨౦ ॥ }

వ్యా || ఏకైకా - కాయికీ వాచికీ మానసికీ చ స్వములభూత
సత్స్వరజస్తమోరూప గుణభేదేన ప్రత్యేకం పునఃప్రసిద్ధాభవతి .
ఏవం నవవిధేత్యర్థః ॥ ౨౦ ॥

అ || తత్ర కాయికప్రపత్తిమాహ —

{ ప్రణామాజగనముఖ్యేన న్యాసలిజ్ఞేనకేవలమ్ । కు }
{ ర్వధీనాహి భవశిప్రప్రక్షింకాయీకీ క్వచిత్ ॥ ౨౧ ॥ }

వ్యా || ప్రణామః - సాష్టాంగాదిరూపః , అజగనమ్ - చక్రాది
చిహ్నధారణం ముఖ్యం ప్రధానం యస్య తేన , ఊర్ధ్వపుష్టాద్రి
ది ధారణరూపేణ న్యాసలిజ్ఞేన , గుర్వధీనా - ఆచార్యనియన
పూర్వకా కాయీప్రపత్తిర్భవతి . ఆచార్యనియననపూర్వకం క్రి
యమాణం ప్రణామాద్యజగనాది రూపం ప్రప్రక్షింకాయీకీప్రప్ర
త్తిరిత్యర్థః . ప్రప్రత్తిలిజ్ఞప్రప్రత్తిశబ్దాగ్రాణః ; క్వచిదిత్యనేన బాల
మూకాదీనాం ప్రప్రత్తావనధికారిత్వాత్ తేష్యియభేదప్రప్రత్తిరి
త్యర్థః ॥ ౨౧ ॥

అ || అథ వాచికప్రపత్తిమాహ —

{ అవిజ్ఞాతార్థతత్త్వస్య మత్త్రమీరయశఃపరమ్ । గుర్వ }
{ ధీనస్య కస్యాపి ప్రప్రత్తిర్వాచికీభవేత్ ॥ ౨౨ ॥ }

వ్యా || అవిజ్ఞాతం అర్థతత్త్వం యేనశబ్దోక్తస్య , గుర్వధీనస్య -
ఆచార్యాయ త్తస్య , మత్త్రమీరయతః - పరంమత్త్రముచ్ఛార
యతః , కస్యచిద్వాచికీప్రప్రత్తిర్భవతి . ఆచార్యోచ్ఛారణపూ
ర్వకం ప్రప్రత్తిమాత్త్రోచ్ఛారణం వాచికీప్రప్రత్తిరిత్యర్థః ॥ ౨౨ ॥

ప్రథమాధ్యాయ ప్రపత్తివికారః

అ || అథ మానసిక ప్రపత్తిమాహ

{ న్యాయసలిక్ష్యవత్తాజ్ఞేన ధియాస్థిజ్ఞస్య సుత్త్ర)శః । ఉపా)
(సిత గురూస్సమ్యక్) పత్తిగ్దానసీభ వేత్ ॥ ౨౪ ॥ }

వ్యా || న్యాయసలిక్ష్యవత్ - ప్రపత్తిలిక్ష్య చ కాశ్చిదగ్రవాది నాత్, అజ్ఞేనోపలక్షితా, ఉపాసితగురూః, అర్థజ్ఞస్య - మన్తార్థజ్ఞానవశం పుంసః, ధియా - మన్తార్థవిషయిణ్యాబుద్ధ్యా, మన్త్రితః - మన్తే నికృతా, సమ్యక్ ప్రపత్తిః - సాక్షాభరన్యాసాత్మికా, మానసికప్రపత్తిరతివృత్తిః ॥ ౨౪ ॥

అ || ఏతస్మిన్ ప్రపత్తిత్రయస్యాపి ప్రత్యేకం గుణభేదేనాపి త్రైవిధ్యం వివక్షిత్యా తమోమూలప్రపత్తేస్సర్వరూపమాహ —

{ యదిచ ఛన్న)తికూలాని సర్వభూతానుకంపినమ్ । ప్రప)
(ధ్యతే హరిః) మోహాత్ ప్రపత్తిస్తు తామపి ॥ ౨౫ ॥ }

వ్యా || ప్రకకూలాని - భూతహింసాదీని, ఇచ్ఛా - ఆకాంక్షా మాణః, సర్వభూతానుకంపినమ్ - సర్వజీవదయాపంహరిమ్, మోహాత్ - అజ్ఞానాత్, యదిప్రపద్యతే, ప్రప్రపత్తిస్యానుభవీ, సస్వి భూతానుకంపినమిత్యవ్యభూత ద్రోహేచ్ఛయా, తదనుకంపప్రపదనం మోహకార్యమితి భావః ॥ ౨౫ ॥

అ || అథ రాజసప్రపత్తిమాహ :—

{ అభీష్కృతవిధానానామనృదకామైకవత్సలమ్ । ప్రప)
(ద్యతే హృషీకేశం తామియాం రాజసీం పయః ॥ ౨౬ ॥ }

వ్యా || వివిధానానామ - వివిధానామష్టికభాగా, అభీష్కృత ఆప్తుమిచ్ఛా, అకామైకవత్సలమ్ - నిరూపకప్రియమ్, హృషీకేశమ్ - ఇన్ద్రియగుణనియంతారమ్, హరిం ప్రపద్యతే ఇతి యత్, సారాజసి ప్రపత్తిః, అకామైకవత్సలమిత్యేత్ర పూర్వవిదభిప్రాయః,

హృషీకేశమింద్రోఽత్యైవ చరణగ్రహణే నపవభాగే చాఘ్నస్థి ని
వర్తయతీతి భావః ॥ ౨౫ ॥

అ ॥ సాత్వికప్రపత్తిస్వరూపమాహ —

{ పరిత్యజ్యాఖిలానామకా భక్త్యైవాత్మైశ్వరంహరిం ।
ప్రపద్యతే దాన్యరతిర్యదేషా సాశు సాత్వికీ ॥ ౨౬ ॥ }

వ్యా ॥ అఖిలాకామాకా - త్రైవిదికాన్భాగాకా, దాన్య
రతిః - కైజర్యకూపఫలేచ్ఛుః, సప్తమనృతః ॥ ౨౬ ॥

అ ॥ రాజసతానుసప్రపత్తి నిద్రాపూర్వకం సాత్వికప్రపత్తేన
తగ్రహమాహ :—

{ సావాహీనతమాత్మైవ రజసాతనుసాకృతాః । సత్వైవ
యాఃప్రయుజ్యంతే ముఖ్యాస్తాఃపరికీర్తితాః ॥ ౨౭ ॥ }

వ్యా ॥ యాః - ప్రపత్తయః, రజసాకృతాః, తాహీనాః, త
నుసాకృతాః హీనతమాః, సత్వైవప్రయుక్తా ముఖ్యాభిశ్యర్థః ॥ ౨౭ ॥

అ ॥ సత్వమూలానాం ముఖ్యత్వముక్త్వా తన్మూలా మానసి
ప్రపత్తిస్తుఖ్యతమేత్యాహ —

{ సత్వజామానసిత్వేకా తత్ర ముఖ్యతమామతా । త
యాహి పరమాంసిద్ధిం సద్వోయాన్విహనీషిణః ॥ }

వ్యా ॥ తత్ర - కాయిక వాచిక మానసిక ప్రపత్తిషు, సత్వజా -
సత్వమూలా మానసిప్రపత్తిః, ఏకైవ ముఖ్యతమా, సత్వమూ
లత్వాన్ముఖ్యస్యేవ మానసత్వాన్ముఖ్యతమత్వమ్. ముఖ్యతమత్వం
హి ఫలాధీనం భవతి. హేత్వధీనత్వేపి తాదృశహేతుజన్యస్య వి
లక్షణ ఫలజనకతావచ్ఛేదకమృత్తరేణ నసంభవతీతి మత్వా సత్వజ
మానసప్రపత్తేర్విలక్షణఫలహేతుత్వమాహ. -తయాహీతి ॥ పర
మామ్ - ఆత్మస్థితీమ్, సిద్ధిమ్, సద్వోయాన్వి, హి - యతః, అతో
ముఖ్యతేత్యర్థః ॥ ౨౮ ॥

అ || నను ప్రణామాజగనరూపస్య సచిహస్వస్య కాయకస్య,
 ప్రపత్తిమన్త్రో చ్చార్ణరూపస్య వాచికస్యచ, కథం ప్రపత్తిత్వమ్?
 తయోరతల్లక్షణలక్షితత్వాత్. నచ ప్రపత్తికార్య కారిత్యాత్ తత్ర
 తస్యైవదేశః, తల్లక్షణలక్షితస్య తత్కార్యకారిత్యాయోగాత్;
 నచ తల్లక్షణత్వాత్తన్నన్త్రీత్వాచచ్ఛ గౌణస్తద్వ్యపదేశః, తథా
 సతి మోక్షార్థప్రపత్తేన్త్రీవిధ్యకథనమయ్యుక్తం స్యాత్; కాయక
 వాచిక ప్రపత్తిర్నుక్తింప్రతి ప్రపత్తిలక్షణలక్షితత్వేన అసాధక
 త్వాదిత్యాశఙ్క్య ప్రపత్తికార్యకరత్వాత్ కాయకవాచిక ప్రప
 త్తిస్యప్రపత్తిత్వసానుసంధాయ కాయక వాచిక మానస ప్రపత్త్యేకదే
 ప్రణామాదేరేవ ప్రాజ్ఞసంశ్రయాత్పరివర్తికార్యకరత్వం సహృ
 విశేష కిమునక్తవ్యం కాయకవాచికప్రపత్తిస్య ప్రపత్తికార్యకరత్వ
 ఇత్యభిప్రాయేణాహ —

{ ప్రణామః కీర్తనం విష్ణోః స్మరణం వాపి కేవలమ్ । ఏకై
 కమపిచాక్లానామ్ ప్రపత్తిః ప్రాజ్ఞసంశ్రయాత్ ॥ ౩౦ ॥ }

వా॥ ప్రణామః - కాయకప్రపత్త్యేకదేశః, పూర్వం ప్రణామా
 జగనముఖ్యేనేతి స్తోత్రే అజగనస్యాప్యుక్తత్వాత్. కీర్తనమ్ - వా
 చికప్రపత్త్యేకదేశః, మన్తమన్తరేణ కేవలకీర్తనస్య తదేకదేశ
 త్వాత్. “ ఏకైకమపిచాక్లానామ్ ” ఇతి మానసప్రపత్త్యేకదేశకథ
 నం ఆనుకూల్యసఙ్కల్పప్రభృత్యణ్ణవిశిష్టస్య ఆత్మభరవాసస్య
 మానసప్రపత్తిత్వాత్. నను కథమేతావన్నాత్రస్య ప్రపత్తిత్వమిత్య
 త ఆహ. ప్రాజ్ఞసంశ్రయాదితి శిష్యాధమపి ప్రాజ్ఞేనాచార్యే
 వైవ ప్రపత్తిరనుష్ఠితత్వాన్నితామాదస్తదన్వయజ్ఞాపకత్వాన్ని
 వత్తిత్వం యుజ్యతేఇతిభావః ॥ ౩౦ ॥

అ || భగవన్న్యస్తభరస్య సహృద్భిసహృద్భినోపి మోక్షం ల
 భన్త ఇత్యాహ —

శసన్తి బ్రహ్మవిద్యోపదేశసంపాదక త్వేన ప్రపశ్యన్తుస్థావ ఛర్యసహ
నేన సిద్ధిహేతుస్త్వమిత ఆచార్యానుష్ఠితే ఆత్మాత్మీయ భరన్యాసే
అన్వయాయ ఆత్మీయత్వం గుర్వభిమానేనవా శిష్యాభిమానేనవా
భవతితిథావః ॥ ౩౩ ॥

అ ॥ పుస్తక నిరీక్షణాదినా జ్ఞానం సంపాద్య ఆచార్యాశ్రయ
ణమన్తరేణ ప్రపత్తిగునుష్ఠితంతో నకిచ్ఛిత్ఫలమితా శ్రమః—

{ జానత స్త్వనుపేతస్య బ్రహ్మచర్యగుభీషత్తః । వృద్ధైః }
{ వాత్స సమితో యోపో జాయతే కృష్ణనర్తకాని ॥ ౩౪ ॥ }

న్యాయ ॥ జానగః - ప్రపత్తిస్వరూప తదిక్య తత్వ గ్రయోగ ప్ర
కారాః పుస్తకనిరీక్షణాదినా సమ్యజ్ఞాతవతోపి, అనుపేతస్య -
ఆచార్యోపసత్తిగుకృతవగః, బ్రహ్మచర్యమ్ - బ్రహ్మనుభవపూర్వ
కం తత్రై-బ్రూరియాత్రమ్, ఇచ్చతః పుంసః, కృష్ణనర్తకాని - కృష్ణ
ఇతి వర్తక ఉపాయః తస్మిన్నుపాయే సిద్ధోపాయే, కృణః అర్చన
మితో యోగః - ఆత్మసమర్పణమ్, వృద్ధైః జాయతే. నకిచ్ఛిదపి పల
మిత్యర్థః, అథాన్తరే అనుపేతస్య ఉపనయన శూన్యస్య బ్రహ్మ
చర్యకాగుస్య, కృష్ణనర్తకాని - వహ్నో, అత్మనస్సమిధా యో
పో వృద్ధైః జాయతే, దృష్టాన్తత్వేనాస్య అన్వయః ॥ ౩౪ ॥

అ ॥ ఉక్తమర్థం విశదయతిః—

{ శాస్త్రాదిషు సుగృహ్యేష సాక్షా సహఫలాదయః । }
{ నప్రసీదతి వైపద్యా వినా సదుపదేశతః ॥ ౩౫ ॥ }

న్యాయ ॥ విద్యా - బ్రహ్మవిద్యా, నప్రసీదతి - ప్రసన్నానభవః,
ఫలాయ నభవతీత్యర్థః ॥ ౩౫ ॥

అ ॥ నను? కిమాచార్యోపదేశేన, కృష్యాదావపి ప్రమాణేనేష్ట
సాధనతాంజ్ఞాత్వా తదనుష్ఠానే ఫలావశ్యంభావాదిత్యాశ్చాన్యహః -

{ కామం లాకప్రమాణస్య కామాసిద్ధ్యన్తి కామినః ।
గృహీతసత్పథవైవ నిరపాయఫలాదయః ॥ ౩౬ ॥ }

వ్యా ॥ లాకప్రమాణస్య - లోకశబ్దః ప్రత్యక్షానుమానతన్త్రా
ల లౌకికశబ్దపరః, ప్రత్యక్షాదిప్రమాణాధీనసప్తలైః, కామినః
పుంసః, ప్రత్యక్షాదిభిగృహీతేష్టసాధనతాత్వే కృష్యాదిభిః, కా
మమ్ - కామాః సిద్ధ్యన్తి. నిరపాయఫలాదయః మోక్షిన్త; గృహీ
తసత్పథవైవ - సమాశ్రితాచార్యచరణయుగళవైవ. అయం
భావః— లౌకికంహి ప్రమాణం కృష్యాగావిష్టసాధనతాం కృష్యాది
త్వేనైవ బోధయన్తి. నత్వాచార్యాధీన కృష్యాదిత్వేన, ఆలౌకికం
తు ప్రమాణం ఆచార్యాధీన బ్రహ్మవిద్యాత్వేనైవేష్టసాధనతామవగ
మయతీతి అనన్తరాలాయాస్తస్యా నిష్ఫలత్వమేవ యుక్తమితి .
గృహీతసత్పథసేవ్యత సత్పథః - శాస్త్రమ్, శాస్త్రోక్తక్రమే
ణాచార్యోపసత్తిం కృతవత ఇతివా అర్థః. అభిప్రాయస్తు పూ
ర్వవత్ ॥ ౩౬ ॥

ఆ ॥ ఏవమాచార్యపదేశస్యావశ్యత్యముక్త్వా తత్రాప్యేకా
న్తినపవాచార్యస్య, నత్వజ్ఞేష్టసన్యత్యాహః—

{ న్యాసేవాప్యర్పణేవాపి మన్త్రమేకాన్తినశ్చయేత్ ।
అజ్ఞేష్టవోపదిష్టేన మన్తేణ నపరాగః ॥ ౩౭ ॥ }

వ్యా ॥ న్యాసః - ప్రసక్తిః, అర్పణమ్ - భగవత్సమారాధన
మ్, న్యాసమన్త్రమ్ - ఆరాధనమన్త్రించ, ఏకాన్తినః - అ
నన్యయాజనస్సకాశాత్, అశ్రయేత్ - భజేత్. లభేతీతియా
వత్. స్పష్టమనన్యత్ ॥ ౩౭ ॥

అ ॥ ఆచార్యలక్షణమాహః—

{ ప్రపిత్సుర్మన్త్రనిరతం ప్రాజ్ఞం హితవరం శుచిమ్ ।
ప్రశాన్తం నియతం వృత్తాభిజ్ఞైర్విజవరం గురుమ్ ॥ ౩౮ ॥ }

వాక్యే || ప్రపితుః - ప్రపత్తుమిచ్ఛుః, మన్త్రనిరతమ్ - ద్వయనుగ్రాసుసద్ధానేన సహేతి యావత్; సర్వదా మన్తాని సద్ధాననిరతమ్. ప్రాజ్ఞమ్ - తదగ్రాభిజ్ఞమ్, హితవరమ్ - శిష్యహితవిరతమ్, శుద్ధిమ్ - అక్షకాక్షాన్యశుద్ధిరహితమ్, ప్రశాంతమ్ - నిగృహీతస్త్రియగ్రామమ్, వృత్తే - వక్ష్యమాణవిహితాచారాదిరూపవృత్తే, నియతం ద్విజవరమ్, గురుంభజేత్ - గురుత్వేన సమాశ్రయేదిత్యర్థః || ౩౮ ||

అ || అయమేన గురుస్సతులప్రసూతశ్చేచ్ఛేష్టతమృత్యాహ—

{ సప్తసూగువవిజ్ఞేయసన్తతైకాన్తనిర్మలః కులేజా }
{ తోగుజైర్యుక్తో విప్రశ్చేష్టతమోగురుః || ౩౯ || }

వాక్యే || పితృపైతామహాదిక్రమేణ సద్వృత్తైస్సప్తభిః పూర్వమైర్విజ్ఞేయం జ్ఞాతుంయోగ్యం సన్తతమవిచ్ఛిన్నం ఏకాన్తేన నియమేన నిర్మలం శుద్ధం యత్తస్మిన్ కులేజాతః, గుణైః - పూర్వశ్లోకోక్తగుప్తనిరతత్వాదిగుణైః, యుక్తోవిప్రః శ్రేష్టతమోగురుః. పూర్వోక్తగుజైర్యుక్తః శ్రేష్ఠః; సపవాతోక్తికులజశ్చేచ్ఛేష్టతమృత్యుర్థః || ౩౯ ||

అ || సతులప్రసూతత్వంతు ఆచార్యత్వావశ్యకయః, నాచార్యశ్వప్రయోజకోధర్మః; ఆచార్యత్వస్య తద్వ్యతిరేకప్రయుక్తవ్యతిరేకప్రయోగిత్వాభావాత్సత్యపి తస్మిన్ జ్ఞానభక్త్యాది వర్జితత్వే ఆచార్యత్వాభావశ్చేత్తిశ్లోకద్వయేనాహః—

{ స్వయంవా భక్తిసమన్వో జ్ఞానమైరాగ్య భూషితః | }
{ స్వకర్మనిరణానిత్యమర్హత్వాచార్యతాం ద్విజః || ౪౦ || }

వాక్యే || స్వయంవా భక్తిసంపన్నః స్వపితృదీనాం భక్తిశూన్యత్వేన అకులీనోపి, ఆచార్యతామ్ - అన్యైకప్రత్యాచార్యతామర్హతీత్యర్థః || ౪౦ ||

{ నాచార్యకులజాతోపి జ్ఞానభక్త్యాదివర్జితః । నచ
హీనవయోజాతిః ప్రకృష్టస్తానామనాపది ॥ ౪౦ ॥ }

వ్యా ॥ కులజాతోపి - సప్తపూరుషవిజ్ఞేయసంతతైకాంతనిర్మల
కులజాతోపి, జ్ఞానభక్త్యాదివర్జిత ఆచార్యో నభవతి. హీనవ
యోజాతిః - అపకృష్టవయాః అపకృష్టజాతిశ్చ, క్రమేణ ప్రకృ
ష్టానామ్ - ఉత్కృష్టవయస్సాం ఉత్కృష్టజాతీనాం చ, ఆచార్యో
నభవతి. అయం నియమాః కాలవిశేషనియత ఇత్యాహ; అనాపది-
ఉత్కృష్టవయోజాతీ త్వాచార్యలక్షణలక్షితత్వాభావఆపత్ ॥ ౪౦ ॥

అ ॥ ఏవమాపది విహీనజాతీనామపాచార్యత్వమనుజ్ఞాతమ్,
తేన స్త్రీశూద్రాదీనామపి ప్రాప్తమాచార్యత్వం నిషేధతి:—

{ నజాతు మన్త్రదానాతీ నశూద్రో నాంతరొద్భవః ।
నాభిశస్తానపతితః కామకామోష్య కామినః ॥ ౪౧ ॥ }

వ్యా ॥ జాతు - కదాచిదపి, ఆపద్యపీత్యర్థః; నాతీ, మన్త్ర
దా నభవతి, ఆచార్యత్వం నార్హతీత్యర్థః; శూద్రోపి మన్త్రదో
న; అనంతరొద్భవః - ప్రతిలానుజాతోపి మన్త్రదోన; అభిశస్థః -
మహాపాతకవానపి మన్త్రదోన; పతితోపి న; అకామినః - ని
షామస్య, కామకామోపి మన్త్రదో నభవతీత్యర్థః ॥ ౪౧ ॥

అ ॥ అప్రధానసీతాహితోపదెష్ట్యత్వచ్య స్త్రీశూద్రా
దీనామప్యనిషిద్ధత్వమ్, తాదృశసీతాహితభౌధకేషు కర్తవ్యం
స్మృత్తివిశేషంచాహ —

{ స్త్రీయశ్శూద్రాదయశ్చాభి బోధయేయుర్నితాహితం
యథార్హం మానసీయాశ్చ నార్హన్త్యాచార్యతాం క్వచిత్ }

వ్యా ॥ యథార్హం మానసీయాః - ఉచిచ్ఛస్తాశనాదివర్జం మా
నసీయాః, స్మృప్తమన్యత్ ॥ ౪౨ ॥

అ || పూర్వశ్లోకద్వయేన స్త్రీమాత్రాదీనామాచార్యశస్త్రం నిషిద్ధమ్, ఇదానీం ప్రత్యక్షితాత్మనాథవిషయే నిషేధో నాస్తి త్యాహః—

{ కిమప్యత్రాభిజాయంతే యోగినఃసర్వయోనిషు | ప్రత్యక్షితాత్మనాథానాం వైషాం చిన్త్యంకులాదికమ్ || ౪౪ || }

వ్యా || అత్ర - లోకే, యోగినః, సర్వయోనిషు - నికృష్టాస్సపి యోనిష్వభిజాయంతే. కిమపి - కింవాకారణం ప్రయోజనం వా నజానీమ ఇత్యర్థః; కిమపి ప్రతినష్టాయ సర్వయోనిషు జాయంత ఇతివాన్వయః; ప్రత్యక్షితాత్మనాథానామ్ - సాక్షాత్కృతభగవత్త్వనామ్, ఏషామ్ - యోగినామ్, కులాదికం నచిన్త్యమ్. ఏతేన నిహినకులజాతా ఆచార్యతాం నాహాస్తితినచిన్తనీయమ్. అపిశు తేషాం ఆచార్యతానుర్వన్యేవేత్యర్థః || ౪౪ ||

అ || ఏనమాచార్యలక్షణసూచికాయ, యస్తు మంత్రేణ ప్రసక్తిం పూరయేత్, వృత్తిం వక్ష్యమాణాం విహితాచార దృష్టిభక్త్యా ద్యాక్షిణ్యంభ సున్త్రేణాచారయేత్; స ఆచారాతిశయాశ్చరమాచార్యిత్యాహః—

{ విశ్వాత్మనాత్మనోన్మానం ధియావృత్తిం చ శాశ్వతీమ్ | మంత్రేణాచారయేద్యస్తు స ఆచార్యః పరోమతః || ౪౫ || }

వ్యా || విశ్వాత్మని - సర్వాస్త్రామిణి భగవతి, ఆత్మనః - శిష్యస్య, న్యాసమ్ - రక్షకత్వేన సమర్పణమ్ ప్రపత్తిమితి యోగత్; తథా ధియా - జ్ఞానేన, శాశ్వతీం వృత్తిం చ, యోమంత్రేణాచారయేత్. సపర ఆచార్యోమతః || ౪౫ ||

అ || అథ శిష్యలక్షణమాహః—

{ శాస్త్రోనసూయుశ్శ్రద్ధావాన్ గుర్వర్థాద్ధాత్మవృత్తికః | శుచిగర్హియహితో దాంతశ్చిచ్ఛౌపరతస్సుధీః || ౪౬ || }

వ్యా || శాస్త్రః - అవహితమానాః , ఆనసూయః - గుశ్లేషః
 పౌషారోపణమసూయా తద్రహితః , శ్రద్ధావాక్ - ఆస్తిక్యగుణ
 సంపన్నః , ఆధ్వాః ధనాని ఆచ్ఛవృత్తయః స్వవ్యాపారాశ్చ గు
 గ్వర్వో యన్యసః గుర్వర్థాద్ధాత్మవృత్తికః , శుచిః - శుద్ధః , ప్రియ
 హితః - ఆచార్య విషయే ప్రియహితపరః , నియమాత్మకమే “రహ
 సిబోధయేత్” ఇత్యాదిభిరకదాచిద్రహసి హితోపదేశస్యాప్యనుమ
 తత్వాత్ . హితపరత్వమవిరుద్ధమ్ , దాస్తః - నిగృహీతేన్ద్రి
 యః , నిష్పిద్యవిషయేషు విముఖః విహితేషు విషయేషు అత్యాసజ్ఞ
 రహిత ఇన్ద్రియః . ఉపరతః - వృత్తివ్యతిక్రమం కరికా వ్యాపారేభ్య
 ఉపరతః , సుధీః - ఉపదిష్టార్థగ్రహణసాధ్యుద్ధిః || ౪౬ ||

అ || శిష్యేషు సద్భ్యానాహ :—

{ నమత్రాత్మ పతితాభిశస్తకూర నాస్తికాః । నాన }
 { ద్విహా న చాజ్ఞాతాః కర్తవ్యానున్ద్రభాగినః || ౪౭ || }

వ్యా || అజ్ఞాతాః - అపరిక్షితాః || ౪౭ ||

{ స్త్రీణాం చ పతిపిత్రాదీననతిక్రమ్య సత్తమాన్ । అను }
 { జ్ఞాయా వాప్యనేత్రభయః స్మృతోమన్ద్ర పరిగ్రహః || ౪౮ || }

వ్యా || పశశ్చ పితాచేత ద్వద్వయః ఆదిశబ్దైరన్యశురాదిసంగ్రహః,
 పత్యుపితాశ్చ శురశ్చ త్యేకే ; సత్తమాన్ - ఉక్తాచార్యలక్షణలక్ష్మీ
 తా , ఉక్తాచార్యలక్షణాభావే పతిపిత్రాదీనాం అనాచార్యా
 ఇతిభావః . అనుజ్ఞాయా - పతిపిత్రాదీనాం అనుజ్ఞాయా ; వాశబ్దా
 భిన్నక్రమః , అనేత్రభ్యాపివా - పతిపిత్రాదివ్యసరికైభ్యోపి , మ
 న్ద్రపరిగ్రహః స్మృత ఇత్యర్థః || ౪౮ ||

అ || పూర్వమ్ , “ విశ్వాత్మనాన్యత్సంధియావృ
 త్తించ శాశ్వతమ్ । మన్ద్రేణాచారయేద్యస్తు ” ఇత్యత్ర ప్రపత్యైః

మన్తైశ్చాచరణము క్తమ్. సమన్త్ర్యిః కింవైదికస్తాన్త్ర్యికౌవేత్య
పేత్రాయామాహ:—

{వైదికాస్తాన్త్ర్యికాన్వైపయథాగ్ధాలోకికాః స్మృతాః |
{ప్రపత్తై విహితామన్త్రైస్తత్రతత్ర వ్యవస్థయా || ౪౯ || }

న్యాయ || యథాగ్ధాః - వైదికతాన్త్ర్యిక మన్త్ర సదృశాగ్ధాః,
తత్రతత్ర వ్యవస్థయా - త్రైవిన్దికానాం వైదికాస్తాన్త్ర్యికాశ్చ,
హిందాదీనాం తాన్త్ర్యికాః, ప్రతిలామజాతానాం వైదికాదిమ
న్త్రీసమానాగ్ధా లోకికా ఇతి వ్యవస్థా ద్రష్టవ్యా || ౪౯ ||

అ || అథకుశ్రమన్త్రనిష్ఠేత్యపేత్రాయామాహ:—

{న్యాయసినోన్యాయసపన్యాన్నిష్ఠా తతూర్పికాః క్రియాః |
{న్యాయపక్షైర్వైశ్చైర్వాన్యైః కుర్యాత్తేవ్యర్పణేనుతాః || }

న్యాయ || న్యాయసిని - ప్రపన్నస్య, న్యాయసప - ప్రపత్తిప్రతిపా
దకమన్త్రీపవ, నిష్ఠా - తవ్యైవ నిత్యజపత్యత్యర్థః; క్రియాః - అ
ర్చనాదిక్రియాః, తతూర్పికాః - తత్సన్త్రీపూర్వికాః, కుర్యా
త్, న్యాయపక్షే - విష్ణు గాయత్ర్యమామృతైః, పక్షప్రద్వాదశా
క్షైర్నిష్ఠామస్త్రీః, అన్యైః - మన్త్రీరత్నవ్యతిరిక్తైర్వాకుర్యా
త్; మన్త్రీరత్నవ్యతిరిక్తైష్వపి న్యాయకేషువా నిష్ఠా క్రియాశ్చ
తతూర్పికా భవతుమర్హంతీత్యర్థః; నను తేషాం ప్రపత్తిప్రతిపా
దకత్వాధావాత్ ప్రపన్నస్య తేషు కథం నిష్ఠా విధీయత ఇత్యత ఆ
హ. తేవ్యర్పణే మతా ఇతి తేషామపి ననుశ్చజ్జపిశ్చత్వాత్ ప్రపత్తి
ప్రతిపాదకత్వమస్తీత్యర్థః || ౫౦ ||

అ || అర్చనాది క్రియాయా మన్త్రైశ్చాచరణం దీక్షితైరనుష్ఠ
యత్వాన్వీత్యోస్వరూపమాహ:—

{కరణయత్ స్పృశకాగ్రం మన్త్రవిద్భావయేద్భృశా |
{ఏషావాసవ్యమన్త్రైశ్చాచరణం దీక్షిత్యాహమునిస్స్వయమ్ || }

వ్యా || మస్త్రీవిత్ - ఆచార్యః, కరేణ గాత్రమ్ - శిష్యస్య
దేహమ్, స్పృశణ దృశా భావయేత్ - పశ్యేదితియత్; సైమా
సర్వవక్షానాం దీక్షేతి మునిర్భరద్వాజస్త్వయమాహ || ౫౦ ||

అ || గురుణా మస్త్రైరిపి వైష్ణవై రేవభవితవ్యమిత్యోఆహ—

{ యాంసిద్ధింవైష్ణవైర్మస్త్రై గాథతైవైష్ణవోగురుః । సర్వ }
{ వేదధరోప్యయో నాన్వేషకుర్వీత తాదృశీమ్ || ౫౧ || }

వ్యా || వైష్ణవోగురుః వైష్ణవైర్మస్త్రై రాం సిద్ధిమ్ ఆథతై,
సర్వవేదధరోపి అనయః - అవైష్ణవః, అనైష్ఠః - అవైష్ణవైర్మస్త్రైః,
తాదృశీం నకుర్వీత || ౫౧ ||

అ || వైదికాస్తాన్త్రికశ్చైవేతన్లోకోక్తాం మస్త్రీవ్యవస్థాం
విశదయతి . వైదికాత్యత్యాది శ్లోకద్వయేనః—

{ వైదికస్తాన్త్రికశ్చైవద్వయంముఖ్యంద్విజత్తనామ్ । శూ }
{ గ్రానులానుజాతానాం మస్త్రైస్సృష్టాన్త్రికాఃపరిమ్ || }

వ్యా || సప్తమేతత్ || ౫౨ ||

{ భాషాఖ్యా లౌకికామస్త్రైః ప్రపత్త్యర్థవిభావనాః । స }
{ ర్వేభ్యఃప్రతిలో మేభ్యోదేయాః కామంద్విజాతిభిః || ౫౩ || }

వ్యా || భాషాఖ్యా లౌకికశబ్దార్థభాషారూపాభ్యశక్త్యః; ప్రప
త్త్యర్థవిభావనాః - ప్రపత్తిరూపగుర్థం విభావయన్తి విశదయన్తీతి ప్ర
పత్త్యర్థవిభావనాః, ప్రపత్తిప్రకాశకాభ్యశక్త్యః; ద్విజాతిభిరితి భాషా
రూపమస్త్రీప్రదానమపి ద్విజాతిభిరేవ కర్తవ్యమితిభావః || ౫౪ ||

అ || అస్త్రీవర్ణికాదిభ్యాం వైదికాది మస్త్రీప్రదానే ప్రత్య
వాయమాహః :—

{ మస్త్రీనియతేనగ్రాన్తాంయోహీనాయప్రయచ్ఛతి । }
{ సవైహీనగురుర్నిష్ప్రసైనసార్థః పరిత్యజః । ౫౫ || }

వ్యా || అగ్ర్యాణామ్ - త్రే విన్దికానామ్ , నియతం వైదికం
దికమిన్ద్యుః; హీనాయ - అత్రే విన్దికాయ వైదికం ప్రతిలోమజా
తానాం తాన్త్రికం ప్రయచ్ఛకపతతీత్యర్థః || ౫౫ ||

{ ధైవస్వవిత్తే శేష మస్త్రీర్షన్త్రవిదాశ్రయాః । శ్ర }
{ యే యుశ్శగణం స ర్షే సర్వభూ తే శ్వరం హరిమ్ || ౫౬ || }

వ్యా || మన్త్రవిదాశ్రయాః - మన్త్రవిదాచార్యసమాశ్ర
యాః, సర్వభూతేశ్వరమితి తస్య సర్వభూతేశ్వరత్వాననర్షేప
శరణంగన్తుమహ్వా ఇన్ద్యుః || ౫౬ ||

{ పుణ్యేనుమా లేసమయే దేశే భాగవతేశు భే । నిను }
{ స్వనియతి స్త్రీ కై ప్రణిపత్యాశ్రయేన్దురుమ్ || ౫౭ || }

వ్యా || ఇర చ ఆనాపద్విషయమ్ , ఆపదితు నదేశకాలాదిని
యనుః. “ సపవదేశకాలశివ ” ఇత్యాద్యుక్తైః. “ నదేశకాలానాప
స్థాం యోగోహ్యాయనపేక్షితే ” ఇతిహ్రిగభిధానాచ్చ || ౫౭ ||

అ || అధాచార్యకృత్యనూహః—

{ ఆచార్యశోపపన్నాయ భక్త్యాభ్యర్చ్య జనార్దనమ్ । }
{ గురున్ప్రణమ్య నె నిప్రపత్తిప్రకపాదయేత్ || ౫౮ || }

వ్యా || భక్త్యా ఉపపన్నాయ - హ్రిష్టాయ , శిష్యాయ , జ
నార్దనసుభ్యర్చ్య, గురుక ప్రణమ్య మదై నిప్రపత్తిం ప్రకపా
దయేత్ - గురుపరంపరాప్రణామపూర్వకం మన్త్రే నిప్రపత్తిం కార
యేదిత్యర్థః || ౫౮ ||

అ || ఆచార్యత్వానన్దానాచార్యత్వేన పగృహ్య కృతాప్రప
త్తిరకృతహ్రియేత్యత్రాహః—

{ ఆథ స్త్రీ మాద్రసజీర్ణనిష్కాలపతేతాదిషు । అన }
{ న్యేనాన్యైర్వస్తౌచకృతాపినకృతాభిషేకైః || ౫౯ || }

వ్యా || సజీర్ణః - అనులామ శ్రుతిలోమజాతోః, నిర్మూలాః -
ఆచార్యసమాశ్రయరిహితాః, పతితాః - మహాపాతకయుక్తాః, అ-
న్యదృష్టిః - బాహ్యకుదృష్ట్యాదిశాస్త్రమాస్ర సమన్వజ్ఞానః,
ఏతేషు ఆచార్యేషు సత్సు, అనన్యేన శిష్యేణ కృతాపి ప్రపక్ష్య-
కృతా నభవేత్ ; అన్యదృష్ట్యావితి వదం అపాఞ్చకాలి కాన్యభక్తా-
న్యలప్యోన్యసేవకానాముపలక్షణమ్ || ౬౦ ||

{ తతోన్యక్రాశువిధివత్ - ర్తవ్యాశరణాగతిః । ఉప }
{ దేష్టాతుచుస్త్రీస్యమూఢప్రచ్యవతేధనుః || ౬౧ || }

వ్యా || అన్యత్ర - స్త్రీశూద్రాదివ్యతిరిక్తే, ఆచార్యసతి శ-
రణాగతిఃకర్తవ్యా, మస్త్రీస్యోపదేష్టా మూఢః స్త్రీశూద్రాది-
రభ్యప్రచ్యవతే - చ్యుతోభవతి || ౬౧ ||

అ || అతిసుకరోపి న్యాసోపాయః అనాదిదుర్వాసనాది కలు-
షితానాం దురాశ్చనాం దుర్లభత్యాహః—

{ అనాదేర్వాసనాయోగాద్విపరీతాదహోత్సనామ్ । }
{ స్మృతిర్నజాయతేవిష్ణో కుతపవార్పణేమతిః || ౬౨ || }

వ్యా || అనాదేః - అపరిచ్ఛిన్నప్రవాహోత్, విపరీతాద్వాస-
నాయోగాత్ - విపరీతవాసనా సమృద్ధాత్, ఆత్సనామ్, విష్ణో -
స్వాస్తరవిస్థితే భగవతి విచయే, స్మృతిరపి నజాయతే. అర్పణే-
రత్రాభరసమర్పణే, మతిఃకుతః, రుచిర్హారాపాస్తేత్యర్థః || ౬౨ ||

{ స్వపాపసమ్భవాదేవ కులాత్సంసర్గతోన్యతిః । దే }
{ శాత్రులాత్స్వభావాచ్చ ప్రపద్యంతేకేశవమ్ || ౬౩ || }

వ్యా || స్వపాపసమ్భవాదేవ - స్వపాపేకమూలాత్, కు-
లాత్, అన్యతిః సంసర్గాత్ - భగవద్విముఖసంసర్గాత్, దేశా-
త్ - పాపదేశవాసాత్, శాత్రులాత్ - దుష్కూలాత్, స్వభావాత్ -
పాపమూలాద్వస్తుభావాచ్చ, కేశవం నప్రపద్యంతే || ౬౩ ||

అ || పాపమూలదుర్మతమహిమ్నా భగవత్తమవిజ్ఞాయ అన్య
శేషత్వమట్టిమర్షస్తీత్యాహః—

{ అవిజ్ఞాయ సదాశుద్ధం నరానారాయణం ప్రభుమ్ | అశు
ద్ధా నామిహాన్యేహం దాస్యమిచ్ఛన్త్యబుద్ధయః || ౬౪ || }

వ్యా || నరానారాయణమిత్యనేన స్వయం నరాలపి, నారా
యణమ్ - నరాణామయనభూతమ్, అవిజ్ఞాయ ఇత్యనౌచిత్యం సూ
చ్యతే. అశుద్ధానామ్ - కర్మవశ్యానామ్, రజస్తమోభిధూతానా
మ్, అన్యేహమ్ - దుద్రాదీనామ్, దాస్యమిచ్ఛన్తి. తత్ర హేతుః
అబుద్ధయ ఇతి || ౬౪ ||

అ || భగవత్తం ప్రవద్యాపి కేచిద్భాగ్యహీనాః వ్యర్థీభవ
స్తీత్యాహ —

{ కేచిత్సర్వైశ్వరం విష్ణుమశేషదురితాపహమ్ | కామ
కామాః ప్రపద్యంతే న తేదాస్యం పరం విదుః || ౬౫ || }

వ్యా || సర్వైశ్వరమిత్యనేన స్వామివిషయే ప్రవత్తిస్సర్వరూపా
న్తర్గతేతి సూచ్యతే. అశేషదురితాపహమిత్యనేన సర్వపాపనివర్త
కత్వే సత్యపి తదనపేక్ష్య కామానేన కామయంతే దుర్భగా ఇతి
సూచ్యతే. దాస్యమ్ - భగవత్కైరజగర్యమ్, పరం ప్రాప్యం
నవిదుః || ౬౫ ||

అ || భాగ్యాధికాస్తు భగవద్దాస్యమేవాపేక్ష్య భగవత్తమేవ
ప్రపద్యంతి త్యాహః—

{ బహుజన్మకృతైః పున్త్యైరాన్యనః క్షీణకల్మషాః | హ
రిం సన్తః ప్రపద్యంతే శద్ధాన్యైకఫలాద్ధినః || ౬౬ || }

వ్యా || సన్తః - పరస్వరూపజ్ఞాః, “అస్తిబ్రహ్మేతిచేద్వేద సన్త
మేనం తతోవిదు” ఇతి శ్రుతేః || ౬౬ ||

అ || ప్రపన్నస్యోత్తరకృత్యత్వేన వర్ణాశ్రమధర్మాణాం కర్తవ్యత్వం మహాభాగ్య సమ్పన్నానాం తేషు భోగ్యతాబుద్ధిసమ్భవంచాహః—

{ కృతినాంచీతమోహానాం కేశవేనిహితాత్మనామ్ | }
{ స్వదతే కేవలం దాస్యం స్వధర్మకరణాదికమ్ || ౬౧ || }

వ్యా || కేశవేనిహితాత్మనామ్ - భగవన్నిష్ఠప్రాత్మస్వరూపాణామ్, అతపవకృతినామ్, చీతమోహానామ్ - అర్థవచ్చకవిషయాఽజ్ఞానశూన్యానామ్, స్వధర్మకరణాదికమ్ - వర్ణాశ్రమాదినియతధర్మకరణాదికమ్, కేవలమ్ - ఉపాయత్వబుద్ధిరహితం దాస్యమ్, స్వదతే - స్వాదుత్వేనభాతి || ౬౧ ||

అ || భాగ్యతయా స్వధర్మాననుస్థితవంతో ముక్తప్రాయా ఇత్యాహ —

{ వాసుదేవంపప్రన్నానాం తద్దాప్యైకరతాత్మనామ్ | భే }
{ దోపీతభయానాంహి నాత్రకశ్చిత్పరత్రవా || ౬౨ || }

వ్యా || పీతభయానామ్ - “నవిభేతకుతశ్చన” ఇతివత్ అత్యంతభయం ప్రాప్తానామ్, అత్ర - ఇహలోకే, పరత్ర - పరలోకే || ౬౨ ||

అ || ఉక్తమర్థం విశదయతి:—

{ ఇహశ్రుత్యాదివియతా వృత్తిరతస్వయంఫలమ్ | }
{ పరత్రతుపరేశస్య కామాజ్ఞామప్రవృత్తయః || ౬౩ || }

వ్యా || ఇహ - అత్రలోకే, శ్రుత్యాది విహితా - శ్రుతిస్మృతిచోదితా, వృత్తిరేవ స్వయంఫలమ్. పరత్ర - పరమపదే, పరేశస్య భగవతః, కామాత్ - నియమనరూపాత్సజ్జల్పాత్, కామప్రవృత్తయః స్వయంఫలమ్; పరమపదేహి స్వామ్యభిమతకైజ్జగర్యం

స్వయం ఫలమ్, స్వామ్యభిమతిస్తు మోక్షే ముక్తేన సాక్షాత్కార-
యతే. అత్ర శాస్త్రముఖేన జ్ఞాయతే, కైజర్యంతు ఉభయ
ప్రాపితుల్యఫలమ్, అతస్తథాపిధకైజర్యానుష్ఠాత్యాణాం ము
ముక్షూణాం ముక్తానాంచ నభేదఇతి భావః ॥ ౬౯ ॥

అ ॥ ఏతావద్భిః స్తోత్రేగుక్తమర్థం సంగృహ్యహ —

{ నిక్షిప్త్యానమాత్మీయమశేషమఖిలాత్మని । క్రి }
{ యాశ్చసకలాస్తత్రవర్తనైవీతకల్పమాః ॥ ౭౦ ॥ }

వ్యా ॥ అత్ర పూర్వాద్దేన ప్రపత్త్యనుష్ఠానముక్తమ్ ; ఉత్తరా
ద్దేన భగవత్కైజర్యతయా ప్రపన్నస్య స్వవర్ణాశ్రమోచితాశేష
భగ్తానుష్ఠానాత్మకముత్తరికృత్యముక్తమ్, తత్రైతి పరమాత్మపరా
మర్శః, సకలాగక్రియాగపరమాత్మని నిక్షిప్త పరమాత్మప్రీణనార్థ
తయా సజరల్ప్యవర్తనై. తత్ర వర్తనైతి సంముఖిపవాన్వయః;
భగవదనుసంధానేన కాలంనయస్తీత్యర్థః ॥ ౭౦ ॥

అ ॥ అథ ప్రవన్నానాం ఫలాసక్తం ఆకర్షత్వానుసంధా
నంచాహ —

{ మన్యవైచ స్వకీయాన్మస్వప్రీత్యైస్సోచితాంస్వయమ్ । }
{ నాథస్వకీయసేవాన్తాంవృత్తిం కారయతీతివై ॥ ౭౧ ॥ }

వ్యా ॥ స్వకీయాన్ - స్వశేషభూతాన్, సః స్వప్రీత్యై - స్వప
స్తోషాయ, సోచితామ్ - స్వార్థామ్, స్వకీయసేవాన్తామ్ - భాగ
వతదాస్యపర్యన్తామ్, వృత్తిం స్వయం కారయతీతి మన్యవైచ ॥

ఇతి శ్రీభరద్వాజసంహితాయాం

ప్రపత్త్యధికారః.

అ || “ధియావృత్తించ శాశ్వతీమ్” ఇత్యుక్తాం వృత్తిం యథా ప్రదర్శనముభేన విశదయితుమారభతే :—

{ యథాప్రపత్తిర్విహితా భగవచ్ఛరణాబ్జయోః । త
తైవతత్రవృత్తిశ్చ కార్యాగురునిదేశతః ॥ ౭౨ ॥ }

వ్యా || భగవచ్ఛరణాబ్జయోః, ప్రపత్తిర్యథావిహితా - యేన ప్రకారేణ షాడ్విధ్యేనకృతా, తతైవ - షాడ్విధ్యేనైవ, తత్ర భగవచ్ఛరణాబ్జయోః, గురునిదేశతః - ఆచార్యానుజ్ఞయా, వృత్తిశ్చకార్యా ॥ ౭౨ ॥

అ || షాడ్విధ్యమేవాహః—

{ వృత్తిశ్చవిహితాచారఃప్రతిషిద్ధవివర్జనమ్ । దృష్టి
ర్భక్తిస్తథాలక్ష్య సతాంసేవేతపద్విధా ॥ ౭౩ ॥ }

వ్యా || విహితానామాచారః - కరణమ్, విహితాచారః, దృష్టిః - జ్ఞానమ్, లక్ష్య - భగవల్లాభార్థనధారణాదికం భాగవతచిహ్నమ్ ॥

అ || అభిక్షోకద్వయేన పూర్వాక్షణోకార్థం వివృణోతిః—

{ అనన్యరతిరత్యంతం విహితాని సమాచరన్ । వర్జ
యన్ ప్రతిషిద్ధాని వేదవేదాంతతత్త్వవిత్ ॥ ౭౪ ॥
అర్చాదిష్వర్పయన్విష్టుమజ్ఞితోహరిలాభాచ్చనేః । సే
వేత యన్మరూఢృక్త్యా సేయంవృత్తిఃపరామతా ॥ ౭౫ ॥ }

వ్యా || అనన్యరతిః - ప్రయోజనాంతరేచ్ఛార్హితః, అత్యంత మనన్యరతిరితివాన్వయః; అత్యంతం వర్జయన్నితివాన్వయః; పూర్వాక్షోకస్థస్య దృష్టిరిత్యస్య వివరణం వేదవేదాంతతత్త్వవిదితి, భక్తిరిత్యస్య వివరణం అర్చాదిష్వర్పయన్విష్టుమితి, లక్ష్యైత్యస్య వివరణం అజ్ఞితోహరిలాభాచ్చనేరితి, సతాంసేవేత్యస్య వివరణం సేవేతయన్మరూఢృక్త్యేతి, యత్ సేయం వృత్తిరిత్యన్వయః ॥ ౭౫ ॥

అ || ప్రపత్తైర్వృత్తైశ్చాభేదంవక్తుం న్యాసస్వరూపం కథయన్
అథ్థాదనువృత్తిస్వరూపవృత్తిరూపత్వే ప్రపత్తైస్సకృతగర్తవ్యతాన
స్యాదితి చోద్యం చ పరిహరణః—

{ స్వాభావికోన్యసమృద్ధ్యుంసోఽయఃపరమాత్మనా । తస్యై }
{ వబోధోన్యాపాఖ్యఃప్రథమంయాత్మ్యపాయతామ్ ॥ ౭౫ ॥ }

న్యా || అన్యపుంసః - జీవన్య, పరమాత్మనాసమం యస్మాన్
భావికస్సమృద్ధః - స్వస్వామిభావలక్షణః, తస్య బోధపవ న్యాపా
ఖ్యః - న్యాసశబ్దవాచ్యస్య, ప్రథమముపాయతామ్ - భగవద్వశీ
కారే ఉపాయతాయాతి, సమృద్ధబోధన్య న్యాసత్వం స్వరూప
భరఫలనమర్పణభూతన్యానేకదేశ స్వరూపనమర్పణాత్మకత్వాత్,
ప్రథమంయాత్మ్యపాయతామిత్యనేన ఉపాయత్వేన సకృతగర్త
తామ్ ఆవృత్తిస్తు ఫలస్వరూపన్య తస్యేతి నవిరోధత్వతి సూచితమ్ ||

{ సపివోపర్యుపర్యన్యపరాం ప్రీతిముపావహన్ । వృ }
{ త్త్యాఖ్యఫలతాయాతితదేవామృతముచ్యతే ॥ ౭౬ ॥ }

న్యా || సపన - సమృద్ధబోధస్వరూపోన్యాసః, ఉపర్యుపరి
ప్రథమానుష్ఠానానంతరమ్, అన్య - పరమాత్మనః, పరాంప్రీతిమ్ -
హర్షమ్, ఉపావహన్ - జనయన్, వృత్త్యాఖ్యం యత్ఫలం త
త్స్వరూపతాయాతి. అన్యపరాం ప్రీతిముపావహన్నితి అన్యప్ర
పన్నస్య, భాగ్యతయా నిరతిశయాం ప్రీతిం జనయన్నితివార్థః; న
ను ప్రపన్నస్య మోక్షః ఫలం నవృత్తిరిత్యేతదాహ; తదేవామృతము
చ్యతత్వతి తత్ - వృత్త్యాఖ్య ఫలమేవ, అమృతం మోక్షఉచ్యతే,
యద్వా జీవపరమాత్మసమృద్ధజ్ఞానం ప్రథమముపాయః; అనంతరం
వృత్త్యాఖ్యం ఫలంభవతి, అనంతరం మోక్షస్వరూపంచ భవతి.
“బద్ధాజ్ఞలిఖుటా హృష్టా నయత్వేన వాచిన” ఇత్యాదివత్ స్వ

రూపావిర్భావస్యైవ మోక్షత్వాత్. శేషత్వస్యేన స్వరూపత్వా
చ్చేతి భావః. తదితి నపుంసకలిక్లనిర్దేశః విధేయస్యామృతశబ్దస్య
నపుంసకలిక్లత్వాదుపపద్యతే, “శైత్యంహియత్సప్రకృతిర్జలస్య”
ఇతి తుల్యన్యాయాత్ || 21 ||

అ || ప్రపత్తైర్వృత్త్యా సమమభేదం స్తోకత్రయేణదర్శయతః—

యాస్వధత్వైష్వభిరతి సాస్థినత్యనుకూలతా । వర్జనం ప్రతిషిద్ధానాం తత్తేవాప్రతికూలతా 22 వేదవేదాంతవిజ్ఞానం విశ్వాసో గోచరీ స్వయుమ్ । గొప్తృత్వపరణాదన్యన్నవిష్టోరర్చనాదికమ్ 23 ప్రపత్తిర్హృత్సనితౌపా దాన్యవిహ్నోకలక్షణః । సతాంజేశికముఖ్యానాం సైవా శార్పణ్యముచ్యతే 24

వ్యా || స్వధత్వైష్వభిరతిః, వృత్తిశ్చ విహితాచారఇశ్యుక్తో
విహితాచారః, సా అనుకూలతాభవతి; ప్రపత్త్యర్థభూతఅనుకూల్య
సజ్జ-ల్పభవతి. వర్జనం ప్రతిషిద్ధానామ్ - వృత్తిశీరానుప్రవిష్టం
ప్రతిషిద్ధవివర్జనమ్, అప్రతికూలతా - ప్రపత్త్యర్థభూతం ప్రా
ల్యవివర్జనమ్, భగవదనభిమత నిషిద్ధవర్జనస్యైవ ప్రా
నత్వాత్. వేదవేదాంతవిజ్ఞానమ్ - వృత్త్యనుప్రవిష్టాదృష్టిః, విశ్వా
సః - ప్రపత్త్యర్థభూతో రక్షిష్యతీతి విశ్వాసః, విశ్వాసః- రక్షకత్వా
భ్యవసాయ విశేషః వేదవేదాంతవిజ్ఞానంచ గొచరీభగవతి అయమే
వ రక్షక ఇశ్యభ్యవసాయాత్మకమవేత్యర్థః; విష్టోరర్చనాదికమ్-
వృత్త్యనుప్రవిష్ట భక్తిశబ్దచావ్యం అర్చనాదికం గొప్తృత్వపరణా
దన్యన్నభవతి; గొప్తృత్వపరణాభివృద్ధితత్వాదితిభావః. ఆత్మనితౌ
పా - అశ్లేఖాతన్యాసః, దాన్యవిహ్నోకలక్షణః “ప్రథతేనవైవా
హమ్” ఇతి తాప్యానుసంధానాత్మకత్వాత్ వ్యాసస్య, చక్రాదివి

సోన్మామపి తత్పరీవాహరూపతయా దాస్యాభివ్యజ్ఞికత్వాత్ వృత్తినుప్రవిష్టం లక్ష్మ ఆత్మ నిక్షేపాన్నాతిరిచ్యత ఇత్యర్థః . దేశికముఖ్యానామ్-ఆచార్యముఖ్యానామ్ సతామ్, సేవా వృత్తిశరీరానుప్రవిష్టా, ప్రపత్తిస్యభూతం కార్మణ్యముచ్యతే; సేవాయాః కృపాజనక కృపణవృత్తిరూపత్వాత్; ఆకింఛన్యానుసంధాన కార్యత్వాత్ దదయ్యభివరితత్వాచ్చ కార్మణ్యాన్నాతిరేకఇతిభావః ॥ ౭౯ ॥

అ ॥ వృత్తిప్రసక్త్యైరభేదం నిగమయతిః—

{ అతఃప్రపత్తిరేవేహవృత్తిర్భవతిశాశ్వతీ . అస్యై }
{ వాస్తీతిబాధాత్ప్రపత్తిర్వృత్తిరేవచ ॥ ౮౦ ॥ }

వ్యా ॥ యతః ప్రపత్తిర్వృత్తిరేవచ, అస్యైవాహమస్తీతి బాధాత్, అతఃప్రపత్తిరేవ శాశ్వతీవృత్తిరిత్యన్వయః ॥ ౮౦ ॥

అ ॥ నను ప్రపత్తైరేవోపాయోపేయత్వే భగవత ఏవోపాయోపేయత్వవాదో నస్యాదిత్యతాపాః—

{ తథేవ భగవాన్ప్రీతః ప్రపత్త్యాసాధన పరమ్ । }
{ తయైవవృత్తివపుషా ప్రీతఃఫలమపిన్వయమ్ ॥ ౮౧ ॥ }

వ్యా ॥ ప్రపత్త్యా ప్రీతో భగవాన్ పరం సాధనం భవతి . వృత్తివపుషా తయాప్రీతః ఫలమపి భవతి, నన్వరూపేణ ప్రపత్తైరుపాయత్వమ్, అపితు భగవన్నప్రీతాదనద్వారా; నాపి వృత్తిన్వరూపాయాస్తస్యా న్వరూపేణ ఫలత్వమ్, అపితు భగవన్నప్రీతాదనత్వాత్ . అతః ప్రపత్త్యుపాయోపేయభావస్య భగవదుపాయోపేయభావనిబద్ధనత్వాత్సత్తాదుపాయోపేయ భావో భగవత ఏవేత్యర్థః ॥ ౮౧ ॥

అ ॥ నను వృత్తైష్ట్యాద్విధ్యముక్తం నయుక్తం దృష్ట్యాదీనాం విహితాచారాన్తర్గతత్వాదిత్యాశక్యం వ్యాయశాస్త్రాదినుమాత్రే సర్వేషాం ప్రమేయాన్తర్గతత్వేపి ఉపకారాతిశయేన పృథగ్విక్రమ్య

త్వాత్ప్రమాణాదీనామివ దృష్ట్యాదేరపి పృథగుపాదాన్యం యుక్తమిత్యాహః—

{ విహితాన్తర్గతాన్యేన దృష్ట్యాదీనితథాపితు । తే
హంవిశేషమాన్యత్వాత్పృథకౌజ్జతయావిధిః ॥ }

చా్య ॥ దృష్ట్యాదీనిత్యాదిశబ్దైస భక్తిసత్సేవయాస్సక్తిహః;
తేహమ్ - దృష్ట్యాదీనామ్, విశేషమాన్యత్వాత్ - ప్రాధాన్యేన
విశేషతోజ్జతవ్యత్వాత్ ॥ ౮౨ ॥

అ ॥ ఏవం వక్తృమాణ దృష్ట్యాదివిరుద్ధపరిత్యాగోపి ప్రతిషిద్ధ
వర్జనాన్తర్గతేన, తథాపి విశేషతఃపరిత్యాజ్యత్వాద్దృష్ట్యాదివిరుద్ధా
నాం పృథగుక్తిరీత్యాహః—

{ నిషిద్ధాన్తర్గతాన్యేనవిరుద్ధాన్యఖిలాన్యపి । హానం }
{ సర్వస్యచైకాన్యం పృథగన్వృచక్షతేపరే ॥ ౮౩ ॥ }

చా్య ॥ అఖిలాన్యపి విరుద్ధాని - దృష్టిభక్తిలక్ష్యసత్సేవాపగు
ద్ధాని సర్వాన్యపి, నిషిద్ధాన్తర్గతాన్యేన - షడ్విధవృత్త్యన్తర్గ
తప్రతిషిద్ధవర్జనప్రతియోగిప్రతిషిద్ధాన్తర్గతాన్యేన, అథాపి ప్రా
ధాన్యాత్ పృథగుక్తిరితిభావః. యథా విహితాచారాన్తర్గతానా
మపి దృష్ట్యాదీనాం పృథగజ్జత్యేన విధిః, ఏవం ప్రతిషిద్ధవర్జనాన్త
ర్గతస్యాపి దృష్ట్యాదివిరుద్ధవృష్ట్యాదిహానస్య పృథగజ్జత్యం కేచి
ద్వాన్వృచక్షతేత్యాహః; హానమితి - సర్వస్య - దృష్టిభక్తిలక్ష్యస
త్సేవావిరుద్ధస్య, హానమ్ - వర్జనమ్, పృథగేకాన్యం పరేవ్యాక్షతే;
తన్నతేవృత్తేస్సప్రవిధత్వమిత్యర్థః; యద్వా సర్వస్య - విహితాచార
దృష్టిభక్తిలక్ష్యసత్సేవావిరుద్ధస్య సర్వస్యాపి, హానం పృథగేకా
న్యంపరేవ్యాచక్షతే. అస్మిన్వాఖ్యానే విహితాచారదృష్టిభక్తిలక్ష్య
లసత్సేవా తద్విరుద్ధవర్జనరూపేణ షడ్విధ్యమేషద్రష్టవ్యమ్ ॥ ౮౩ ॥

అ || సర్వేషామపి వృత్తిభేదానాం విహితాచారప్రతిపిద్ధవర్జనా
 న్నర్గతత్వేపి దృష్ట్యాదేకపృథగుపన్యాసః, ఆనుకూల్యసజ్జలప్రా
 తికూల్యవర్జనా న్నర్గతత్వేపి ప్రపత్త్యక్తానాం విశ్వాసాదీనాం పృథ
 గ్విధిప యుజ్యత ఇతి జ్ఞాపయితుం ఆనుకూల్య సజ్జలప్రాతీకూ
 ల్యవర్జనయోరితరేషామస్తర్భావమాహః—

{ ఆనుకూల్యస్య సజ్జలత్వాత్ప్రతికూల్యస్యవర్జనాత్ | }
 { ప్రాప్తేనమస్తేపియథా విశ్వాసాదేకపృథగ్విధిః || ౮౪ || }

వ్యా || ఆనుకూల్యస్య సజ్జలత్వాత్ - భగవదనుకూలశాస్త్ర
 విహితవృత్త్యనువృత్తిసజ్జలత్వాత్, ప్రాతికూల్యస్య - భగవ
 త్ప్రతికూలనిషిద్ధానువర్తనస్య, వర్జనాదపి, సమస్తై - విశ్వా
 సాదౌ సర్వస్త్రికా, ప్రాప్తే - సిద్ధేపి, విశ్వాసాదేకపృథగ్విధిః; య
 థా ఆనుకూల్య సజ్జలప్రాతికూల్య వర్జనా న్నర్గతత్వేపి విశ్వా
 సాదీనాం పృథగ్విధిః; తద్వద్వృత్తావసీతి భావః. యద్యపి ఆను
 కూల్యసజ్జలే న విశ్వాసాదేరస్తర్భావః; తేషామనుకూలాన్త
 ర్గతత్వేపి తత్సజ్జలప్రాన్తర్గతత్వాభావాత్, అథాపి సజ్జలప్రా
 ప్తయానుకూలాన్తర్గతత్వాత్తథోక్తిః || ౮౪ ||

అ || వృత్తిభేదాష్టదశి పరస్పరేణ వినాకృతా నభగవత్ప్రీ
 తినాయ భవ న్నీత్యాహః—

{ నకర్మహీనం జ్ఞానేన నతతైన న తే అపి | భక్త్యా }
 { తాభ్యాంనపాతాని నవైరాగ్యేణ తన్నతైః || ౮౫ || }

వ్యా || జ్ఞానేన - దృష్ట్యా, హీనం కర్మ - విహితాచారః, న -
 భగవత్ప్రీతినహితకర్మభవతీత్యర్థః; తత్ - జ్ఞానమ్, తేన - కర్మ
 ణా, హీనం నభవతి. తేఅపి - కర్మజ్ఞానేఅపి, భక్త్యావినా నభవ
 తః; భక్తిశబ్దేన లక్ష్మ్యసత్సేవయోరపి సన్న్యసిహః; తాభ్యామ్

కర్మజ్ఞానాభ్యామ్, హీనా సా - భక్తిః, న - భగవత్ప్రీతినాయ
నభవతి. తాని - భక్తికర్మజ్ఞానాని, వైరాగ్యేణ వినా నభవన్తి;
తైః - భక్త్యాదిభిః, హీనం వైరాగ్యమ్ - విరుద్ధవర్జనమ్, న - భ
గవత్ప్రీతినాయ నభవతీత్యర్థః ॥ ౮౫ ॥

అ ॥ అసంకలతస్వశరణామపాకర్తుం కర్మజ్ఞానాదిశబ్దానామ
ర్థమాహ :—

{ విహితాచరణంకర్మవైరాగ్యం నిర్వృణ్ణనమ్ । జ్ఞానం }
{ సుదృష్టిర్భక్తిస్తు హరిచిహ్నసదాశ్రయా ॥ ౮౬ ॥ }

వ్యా ॥ భక్తిస్తు హరిచిహ్నసదాశ్రయేతి - హరిచిహ్నం వృత్త్య
మప్రవిప్తం లక్ష్మ, సన్తః సతాంసేవేత్యుక్తాః పరమైకాన్తినః తే ఆ
శ్రయో యస్యాస్య, భక్తిశబ్దేన లక్ష్మ సత్సేవయోరన్తర్భావా
త్సంక్లృహత్తతి భావః ॥ ౮౬ ॥

ఆ ॥ వృత్త్యవమానే ప్రత్యవాయమాహ :—

{ పవం చతుర్విధామేనాం ప్రీతిరూపాం హరేస్స్వయమ్ । }
{ యోవృత్తిమవమన్యేత సహితస్యాస్తి నిష్కృతిః ॥ ౮౭ ॥ }

వ్యా ॥ చతుర్విధామ్ - విహితాచారదృష్టిభక్తివిరుద్ధవర్జనాత్మక
వైరాగ్యరూపామ్, భక్తిశబ్దేన లక్ష్మ సత్సేవయోరపి సంక్లృహ
చ్ఛాతుర్విధ్యనువిరుద్ధమ్; హరేస్స్వయం ప్రీతిరూపామ్ - సాక్షా
ద్భగవత్ప్రీతిన హేతుభూతామ్ వృత్తిమ్, యోఽవమన్యేత, త
స్య నిష్కృతిః - ప్రాయశ్చిత్తమ్, వాస్తీతి ॥ ౮౭ ॥

ఆ ॥ పరమైకాన్తినః కర్మణాం త్యాగేహి ద్వాహేతూః; కర్మ
ణాం దేవతాన్తర సమ్బంధః కామ్యరూపత్వంచ, తద్వయస్యాపి
వృత్తావభావాతో కేవలభగవత్ప్రీతినత్వాద్వృత్తిరవశ్యనుష్ఠే
యేత్యాహ :—

{ న దేవతా నైరపరా న చ కస్యపి సాధనమ్ || ముక్తిః ||
 { ప్రసాదపత్రేషా వృత్తిర్విశ్వాత్సానోహరేః || ౧౮ || }

వ్యా || నను విహితాచారాశ్చ క వాన్మోక్షముగల్గెనాం అగ్నిన్ద్రా
 ది దేవతా సమన్వితాత్వతః-థం దేవతా నైరపరాత్వాభావ ఇత్యాశక్త్యా
 హ. విశ్వాత్సాన ఇతి, తత్రాపి తదన్తర్యామిణువ భగవత ఆరా
 ధ్యత్వాదితీభావః. నను కస్యపి సాధనంయది సస్యాత్. తస్మిన్,
 కిం తదనుష్ఠానే నేత్యాశక్త్యా-యామాహ; పరంప్రసాదఇతి. భగవ
 త్ప్రీతిహేతుత్వాత్ నిషేధస్య తద్వ్యతిరిక్తవిషయత్వాచ్చేతిభావః ||

అ || ముక్తిదశాయామపి క్షేజర్యధ్యైవ పురుషార్థత్వాద్వృత్తై
 రపి క్షేజర్యత్వాత్కాదాభిదపి తత్ర స్వయంపురుషార్థభూతాయాం
 శ్రేణిల్యం నసంపాదనీయమితిభిప్రాయేనాహః—

{ దేహస్యాత్యన్తికలయే మోక్షాఖ్యేసతి సాపునః । నిశ్రే }
 { యసం పరంబ్రహ్మ నిర్వాణమితి చోచ్యతే ॥ ౧౯ ॥ }

వ్యా || మోక్షాఖ్యే దేహస్యాత్యన్తికలయే - అపునరజుగరం వి
 లయేసతి సావృత్తిః పునః నిరవధికశ్రేయోరూపత్వాత్ నిశ్రేయస
 మితిచ్యతే. స్వపరంబ్రహ్మాఖ్యచ్యతే నిరవధిక సుఖరూపత్వాత్,
 సకలదురితబద్ధ నివృత్త్యనన్తరభావత్వాన్నిర్వాణమితి చోచ్యతే;
 సశ్చాదనుభావ్య మోక్షస్యాప్యేతయా వత్వాన్మోక్షఫల రూపేయం
 వృత్తిరననభేయా వభవతీశ్యభిప్రాయః || ౧౯ ||

ఇతి భరద్వాజసంహితాయాం వృత్త్యధికారః.

స్వపరంబ్రహ్మవిషయత్వాత్ పరంబ్రహ్మాఖ్యచ్యతే, నిరవధికసు
 ఖరూపత్వాత్ సకలదురితబద్ధనివృత్త్యనన్తరభావత్వాచ్చ నిర్వాణ
 మితిచోచ్యతే, ఇతిశ్వాచిరౌపాతః.

అ || ఏవం వృత్తిం నిరూప్య తద్విరుద్ధాని విసత్సుస్తద్విరుద్ధానాం ప్రపన్నేషు నమ్భావనాబీజం తత్ప్రశమనోపాయంచ శ్లోకద్వయేనాహ :—

{ప్రపన్నస్యాపిహిపునర్దేహకర్మకృతేస్థితే । దురి
తాని పరాం వృత్తిం దూషయన్తిముహూర్భలాత్ ॥ }

వ్యా || దేహకర్మకృతేస్థితభృత్యభ్యవగత ప్రారబ్ధాంశ నివిష్టదురితసమ్భావనాభిప్రాయమ్ ॥౯౦॥

{తానిసర్వాణ్యశేషాణి పాపానిప్రశమంనయేత్ ।
పునఃప్రపదనేనాశుకర్మభిర్వాపి తత్సరైః ॥ ౯౧ ॥ }

వ్యా || తత్సరైః - భగవత్సరైః, కర్మభిః - వైభవేష్ట్యాదిభిః ॥

అ || ఏవముపాయైరపరాధారమ్భకపాపాని ప్రశమయ్య వృత్తిసునుకీర్ణ ముక్తోభవతీత్యాహ —

{ఏకాన్తీశక్తితఃకుర్వన్విహితాని సముత్సుకః । తత్తే
వప్రతిష్ఠిద్ధాని త్యక్త్వా యాతిపరాంగతిమ్ ॥ ౯౨ ॥ }

వ్యా || శక్తితఃకుర్వన్విహితానీత్యనేన దృష్ట్యాదేసన్లక్రిహః; ప్రతిష్ఠిద్ధాని త్యక్త్వాత్యనేన దృష్ట్యాదివిరుద్ధస్యాపిసన్లక్రిహః॥౯౩॥

{పాపజ్ఞాతైవకాత్మాధితన్త్రాల్పలాకనాదికమ్ । స్వ
తోబ్రహ్మశివాదీనాంబద్ధానామర్పనాదికమ్ ॥ ౯౪ ॥ }

వ్యా || పాపజ్ఞాద్యా వేదబాహ్యః తేషాం తన్త్రాల్పలాకనమ్-అల్పలాకనమ్, ఆదితజ్ఞైరనుమోదనాదిసన్లక్రిహః; ఇదంచ దృష్టివిరుద్ధమ్, స్వతోబ్రహ్మశివాదీనాంబద్ధానామర్పనాదికమిత్యనేన భక్తివిరుద్ధముక్తమ్, స్వతల్పనమిత్యనేన నిత్యేషు తదన్తర్యామ్యారాధనమదోషావసామితిజ్ఞాప్యతే ॥ ౯౫ ॥

{ ఉపధీషుమతాశజ్జా-విష్టోర్విష్టుతిరేవచ । అనా }
 { దరశ్చతన్మన్త్రైలక్షణార్పక్రియాదిషు ॥ ౯౪ ॥ }

వ్యా ॥ అనాదరశ్చతన్మన్త్రైలక్షణార్పక్రియాదిష్విత్యనేన
 లక్ష్యభక్తివిరుద్ధై ఉక్తై ॥ ౯౪ ॥

{ తస్యైవాత్యన్తికే దాస్యే విమతిశ్శామకామితా । }
 { అవిశ్వాసఃప్రపదనే సాధనాన్తరసంశ్రయః ॥ ౯౫ ॥ }

వ్యా ॥ శామకామితా - ప్రయోజనాన్తరపరతా , సాధనాన్తర
 సంశ్రయః - ఉపాయాన్తరాన్వయః, ఇదంచ భక్తివిరుద్ధమ్ ॥ ౯౫ ॥

{ సాధనత్వాభిమత్యాచ నిజధర్మస్య వర్జనమ్ । అస }
 { చ్చాప్తైష్వభిరతిద్విష్యశాస్త్రై వధీరణమ్ ॥ ౯౬ ॥ }

వ్యా ॥ సాధనత్వాభిమత్యా - నిజధర్మానుష్ఠానే సాధనాన్తరా
 న్వయసాన్వయదిత్యతిశజ్జాయా , నిజధర్మస్య - స్వవర్ణాశ్రమోచిత
 ధర్మస్య, వర్జనమ్ - ఇదంచ విహితాచారవిరుద్ధమ్, అసచ్ఛాప్తైష్వ
 భిరతిః - పాషణ్డాది శాస్త్రైభిరతిః, దివ్యశాస్త్రమ్ - భగవచ్ఛా
 స్త్రమ్, ఇదం సర్వం భక్తివిరుద్ధమ్ ॥ ౯౬ ॥

{ అభాగవతసంసర్గో రీధాభాగవతేషుచ । మర్త్య }
 { సామాన్యభావేనగు రౌచానతిశౌరవమ్ ॥ ౯౭ ॥ }

వ్యా ॥ అభాగవతేతి. రీధా - అవమాననా , మర్త్యసామాన్య
 భావేన - మనుష్యత్వబుద్ధ్యా, అనతిశౌరవమ్ - అతిశౌరవాభావః.
 ఇదం సత్సేవావిరుద్ధమ్ ॥ ౯౭ ॥

{ ఇతిభాగవతస్యోక్తాః ప్రపన్నస్యవిశేషతః । అపా }
 { యాదున్తరాప్యేతే దేహబద్ధనిబద్ధనాః ॥ ౯౮ ॥ }

వ్యా ॥ భాగవతస్య - భగవత్ప్రప్రసాదానిష్ఠస్య, ప్రపన్న
 స్య - తద్విశేషస్య, దేహబద్ధనిబద్ధనాః - శరీరసమృద్ధిమూలాః ॥ ౯౮ ॥

భరద్వాజసంహితాయామ్

{ ఏతానన్యాంశ్చ వివిధానపచారానశేషతః । స }
 { రావనపన్యనపాకృత్యనాప్నోతి మధుసూదనమ్ ॥ }

వ్యా ॥ ఏతాని - శ్రీణి, అన్యైః - వక్ష్యమాణాః, అనపాకృత్య - అనివర్త్య ॥ ౯౯ ॥

అ ॥ అపరాధప్రవేశావకాశరాహిత్యే హేతుమాహ :—

{ అతోదహన్యకాలుష్యాన్తన్త్ర మధైవకేవలమ్ । ఆప }
 { ర్తయన్సదావృత్తిం కుర్వణకాలంనయేత్సుధీః ॥ ౧౦౦ ॥ }

వ్యా ॥ ఉదహన్య కాలుష్యాత్ - కలుషహేతుత్వాత్, అధైవ సహ మన్త్రం కేవలమ్ - ద్వయమేవ, సదా ఆవర్తయణ, వృత్తిమ్ - విహితాచారాదిలక్షణమ్, కుర్వణకాలంనయేత్ ॥ ౧౦౦ ॥

ఇతిశ్రీకణ్ఠామ్బుకులతిలకేన శ్రీరజ్జరాజసూనునా

శ్రీజగన్నాథాచార్యేణ విరచితాయాం

భరద్వాజసంహితావ్యాఖ్యానాయాం

శ్రుతార్థదీపికాయాం న్యాసోపదేశే

ప్రథమోఽధ్యాయః.

అ ॥ ఏవం ప్రథమాధ్యాయే ప్రపత్తిస్వరూపముక్త్యా తదభేదే నోపచరిత వృత్త్యగ్గాని తద్విరుద్ధానిచాక్త్యా ప్రపత్త్యగ్గన్వరూపం తద్విరుద్ధప్రపత్త్యనం అవసరస్మాత్తం ద్వితీయాధ్యాయేన క్రియత ఇతి ప్రతిజానీతే:—

{ అథానుకూల్యముఖ్యాని ప్రపత్త్యగ్గాని విస్తరాత్ । }
 { ధర్మాణాంతద్విరుద్ధానాంస్వరూపంచ నిబాధత ॥ ౧ ॥ }

॥ అథేత్యాది. ఆనుకూల్యముఖ్యాని - ఆనుకూల్యనజర-
 శ్చితేని ప్రపత్త్యగ్గాని, తద్విరుద్ధానామ్ - ఆనుకూల్యనజరల్ప

చివ్రపత్త్యక్తవిరుద్ధానాం ఛత్వాణామ్, స్వరూపంచ విస్తరాత్ప్ర
పశ్చిమమానంచ, నిబోధతః; నిబోధతేత్యనేన అవహితేన మనసా
శ్రోతవ్యమితి ద్యోత్యతే. అన్యతస్సర్వం ద్వితీయాధ్యాయవచన
జాతం పిచ్ఛిన్న సంప్రదాయమ్. ఇతి ద్వితీయోధ్యాయః.

అ || తృతీయాధ్యాయే వృత్త్యక్తాని విస్తరేణ ప్రతిపిపాద
యిషుః ప్రథమం వృత్తమనుతిష్ఠాసిధ్యతీత్యాహ :—

{ అథస్వధర్మనిరతః ప్రాజ్ఞోభక్తస్సులక్షణః । సత్సే
వానిరతస్సిద్ధిప్రపన్నః ప్రాప్నుయాత్ప్రగామ్ ॥ ౧ ॥ }

వ్యా || స్వధర్మనిరతః - విహితాచార నిరతః, ప్రాజ్ఞః - దృష్టి
సమృన్నః, భక్తః - భక్తిసమృన్నః, సులక్షణః - భగవల్లాఞ్చ
నాది లక్ష్యలక్షితః, సత్సేవానిరతః - సతాం సేవాయాం నిరతపవ
ప్రపన్నః, సిద్ధిమ్ - నిశ్చేయసమ్, ప్రాప్నుయాత్. అత్ర ప్ర
క్షేపిద్దవివర్జనస్య విహితాచారవిరుద్ధవివర్జనరూపత్వాత్తస్య విరుద్ధాది
కారే ప్రపశ్చయిష్యమాణత్వాత్ అస్మిన్నధ్యాయే విహితాచా
రదృష్టిభక్తిలక్ష్యసత్సేవానామేవ ప్రపశ్చిమమానత్వాత్ పరిసృ
ష్టోక్తస్య పరిదధ్యాయ సక్రమరూపత్వాత్ విహితాచారద్వ
ష్ట్యాదీవ్యోహోక్తాని, సప్రక్షేపిద్దవివర్జనమితి ద్రవ్యవ్యమ్ ॥ ౧ ॥

అ || అథ విహితాచారం ప్రపశ్చయతి :—

{ యథార్హం విహితైస్తైస్తేస్సంప్తారైస్సంస్కృతః క్రమాత్ ।
నయేదాత్మగుణోపేతస్తానితాని వ్రతానిచ ॥ ౨ ॥ }

వ్యా || తైస్తేర్విహితైః - శాస్త్రబాదితైః, సంస్కారైః - గ
ర్భాధానాదిభిః, క్రమాత్సంస్కృతః, ఆత్మగుణోపేతః - సర్వభూ
తదయా తౌన్యస్పృహానసూయాశౌచానాయాస వ్యక్తభాకారప

ణ్యరూపైరప్తభిరాశ్చగుణైః, అన్యైరవ్యచూనిత్వాదిభిరుపేతః,
తానితాని వ్రతాని - వేదవ్రతాదీని, నయేత్ - కుర్యాదిత్యర్థః. అ
త్ర “యప్యేతే చత్వారింశత్సంసౌకారాః” ఇత్యాదిగాతమథర్థో
క్తమనుసంధేయమ్ ॥ ౨ ॥

{ భౌత్యా నారాయణం దేవమాదౌ కర్తాణ్యశేషతః ।
తప్యేవారాధనతయా కుర్యాత్సజ్జలప్పూర్వకమ్ ॥ ౩ ॥ }

వ్యా ॥ ఆదౌ - సర్వకర్తృణామాదౌ, దేవమ్ - అకర్తృవశ్యత
యా దీప్తిమన్తమ్, నారాయణం భౌత్యా, తప్యేవ - నారాయ
ణస్యైవ, ఆరాధనతయా సజ్జలప్పూర్వకమశేషతః, కర్తాణి -
సర్వాణికర్తాణి, కుర్యాత్ . భగవదారాధనతయేదం కర్తృకరిష్య
ఇతి సజ్జలప్ప కుర్యాదిత్యర్థః. తప్యేవేత్యేవకారేణ కింశ్చక
ప్రాయేషస్వగ్నిద్రాదిషు నదృష్టిర్నిధేయేత్యుచ్యతే ॥ ౩ ॥

{ సమాప్తానిచకర్తాణి తప్తిన్నేవసమర్పయేత్ . ఆదా
వనైచమన్త్రాణాం యోజయేద్వాప్యపకాంతరమ్ ॥ ౪ ॥ }

వ్యా ॥ కర్తృసు సమాప్తేషు, “యత్రోషి యదశ్శాసి యజ్ఞ
హూషదదాసియత్ । యత్రపన్యసికాన్తైయతత్కురుష్వమదర్ప
ణమ్” ఇత్యాదిరిత్యా తాని భగవదర్పితాని కుర్యాత్ . గాయ
త్రాది మన్త్రాణామాదావనైచ వ్యాపకాంతరమ్ - పడప్తద్వాదశా
న్తైష్పన్యతమం వ్యాపకాంతరమ్, యోజయిత్వా జపేదిత్యర్థః ॥ ౪ ॥

{ ప్రాతరుజ్ఞాయవిధివత్స్నిత్యానిత్యంసమాహితః ।
యజేతకర్తృభిస్తేస్తైర్విష్ణుం దేవాది సంజ్ఞితమ్ ॥ ౫ ॥ }

వ్యా ॥ విధివత్ - యథావిధి, ఉద్వోధమారభ్య స్నానపర్య
ంత్రవిధిః శ్రీపళ్ళరాత్రవివక్షాయాం విశదతమమనుసంధేయః; తై
స్తేకకర్తృభిః - సన్ధ్యాపద్దవాదిభిః, దేవాదిసంజ్ఞితమ్ - తత్తత్కర్తృ

రాధ్యదేవతాశరీరతయా తత్తచ్ఛబ్దవాచ్యం విష్ణుం యజేత, త
స్మిదేవతావాచకశబ్దవాచ్యత్వహేతుకయా విష్ణుమిత్యనేన అన్య
ర్యామితయా వ్యాప్తిర్యక్తా ॥ ౫ ॥

{ తతశ్చ దేవదేవేశం భౌగైరభ్యర్చయేద్ధరిమ్ ।
అశుద్ధవర్జంసకలైఃపరివారైస్సమన్వితమ్ ॥ ౬ ॥ }

వ్యా ॥ తతశ్చేత్యనేన సన్ధ్యాదీనాం కర్మణాం భగవతైః జగ
ర్యయోగ్యతాపాదకత్వమభిప్రేతమ్, అశుద్ధవర్జమ్ - ఇష్టాద్య
శుద్ధపరివారం వర్జయిత్వా, సర్వైః పరివారైస్సహితం నారాయ
ణం గర్వపుష్పవైవేద్యాదిభిర్భౌగైరభ్యర్చయేత్ ॥ ౬ ॥

{ పూర్వమేవ యథాన్యాయమభిగమ్యజగన్మురుమ్ । ఉపా
దాయ చ యాగాగ్ధాః సమ్భరాన్నియతస్త్వయమ్ ॥
యజేత పురుషం సాక్షాద్యధార్వం ప్రతిమాదిషు ।
పశ్చరాత్రేణ విధినా గుర్వధీనః పరేణవా ॥ ౭ ॥ }

వ్యా ॥ భగవదర్పవాత్పూర్వమేవ, యథాన్యాయమ్ - య
థాశాస్త్రమ్, అభిగమ్య - అభిగమనం కృత్వా, యాగాగ్ధాః -
యాగః అర్థః ప్రయోజనం యేషాం తాన్, యాగపాధనాని, ఉపా
దాయ - ఉపాదానసజ్జలప్రూర్వకం సమ్పద్య, నియతస్త్వ, పు
రుషమ్ - పురుషసూక్తప్రసిద్ధం నారాయణమ్, గుర్వధీనః - ఆచా
ర్యాయత్తః, తదనుజ్ఞాపూర్వకం పశ్చరాత్రేణ విధినా - శ్రీపశ్చ
రాత్రాక్రమాగ్లేణ, పరేణవా - స్మృతిపురాణాద్యుక్తేనవా, విధి
నా ప్రతిమాదిషు సాక్షాదేవ - వ్యవధానమన్తరేణ, స్వయం య
జేత ॥ ౭ ॥ ౮ ॥

అ ॥ ఏనమభిగమనోపాదానేజ్ఞానాం కర్తవ్యతాముక్త్యా
ఇజ్ఞాయాం సర్వేప్యధికారిణ ఇత్యుహ -

{ బ్రాహ్మణైః క్షత్రియైర్వైశ్యభూదేర్ స్త్రీభిస్తథేతరైః }
{ యథార్హమిజ్యసేవ్యశ్చ నిత్యం సర్వేశ్వరోహరిః ॥ ౯ ॥ }

వ్యా || ఇత్యైః - అనులామప్రళలామజాతైః, యథార్హమ్
యథోచితమ్, చతుర్థాం వర్ణానాం ప్రతిమాదిషుః ప్రతిలోమజాతా
నాం పాదుకాస్విత్యాదివిభాగేనేత్యర్థః. ఇజ్యః - యజ్ఞస్యః,
నిత్యమిత్యనేన భగవత్సమారాధనస్య నిత్యత్వముచ్యతే. యదా
హ - “నిత్యం సదాయాపదాయుర్నకదాచిదతిక్రమేత్ । ఇశ్య
క్త్యాతిక్రమేదోషశ్చైతరత్యాగచోదనాత్ । ఫలాశ్చ తేర్విస్సయా
చ తన్నిత్యమితీర్తితమ్” ఇతి. సర్వేశ్వర ఇతి సాఖిప్రాయపదమ్,
భగవదీశ్వరత్వస్య సర్వప్రతియోగిత్యాసన్దర్శరపి భగవానిజ్యతి
ఇతిభావః || ౯ ||

అ || యథాహామితి పదేనాభిప్రేతమర్థం విశదయతి —

{ బ్రహ్మకుత్రియవిటూచద్రాశ్చత్వారంగప్రభుమాదిషు । జగ
{ స్థురుంచార్పయేయురీ నేత్రత్వాదుకార్చనమ్ ॥ ౧౦ ॥ }

వ్యా || చత్వారోవర్ణాః, ప్రతిమాదిషుచ, జగద్గురుమ్ - భగవత్త్వమ్, అర్చయేయః, చకారేణ పాదుకార్చనం సముచ్చయతే, అవ్యేతు - తద్వ్యతిక్రాస్తు, తత్పాదుకార్చనమ్ - తస్య జగద్గురోః పాదుకార్చనమ్, కుర్యురిత్యర్థః || ౧౦ ||

అ || ప్రతిమాదిష్టిత్యాదిశబ్దాభిప్రేతం విశదయన్ తస్యముఖ్యతస్సంచాహ —

{ అధికప్రీతిరర్చయా మెకాన్తీహరిమర్పయేత్ । తద }
 { భావేగ్నిహృత్సారభూమ్యమ్ముగ్ధనాదిషు ॥౧౧॥ }

వ్యా || పకాస్తీ, అధిక ప్రీతిః - అతిశయప్రేమాశక్తి, కర్మా
యామెవ - ప్రతిమాయామెవ, హరిం అర్చయేత్, భద్రభావే - అర్చ

భావే, వహ్నిసుధ్యే హృదయకనులసుధ్యే సూర్యసుధ్యై భూ
మా అమ్బుని గగనేవ, యథాదువి కృచిదర్పయేత్. ఆదిత్యేనపా
మకాసజ్జ) హః || ౧౧ ||

{ భోజయేద్యైష్ణవాన్నిశ్యం పితృథానతీంస్తథా । దై }
{ స్థవానేవ విభృయాత్పుత్రదారాదికాన్నిజాన్ || ౧౨ || }

వ్యా || నిత్యమ్, పితృథాన్ అధితీంశ్చ దైష్ణవానేవ భోజయే
త్; పితౄసుద్విశ్య నాదైష్ణవాన్ భోజయేత్. నావ్యధితీనదైష్ణవా
నిత్యేనకారాధ్యః, నిజాన్ - స్వకీయాన్ పుత్రదారాదికానపి దైష్ణ
వానేవవిభృయాత్. స్వకీయావామవ్యవేష్టనత్వే భరిణం నః
ర్తనమిత్యర్థః || ౧౨ ||

{ నాతిసక్లంపరిచరేన్పిత్రాదీనవ్యవైష్ణవాన్ । భిక్షా }
{ త దైష్ణవేష్యేన బ్రహ్మచారి యతిస్తథా || ౧౩ || }

వ్యా || అదైష్ణవాన్ పిత్రాదీనపి అతిసక్లం నపరిచరేత్;
కింతు విభృయాదిత్యభిప్రాయః. బ్రహ్మచారి తథా యతిరిపి దైష్ణ
వేష్యేన భిక్షేత - పరమైకాన్నిష్యేన భిక్షాదికం కుర్యాత్ నాదైష్ణ
వేష్యేత్యర్థః || ౧౩ ||

{ అసన్న్యస్త్రీం పరిహరేదచ్యుతస్య నివేదితే । దద్యాన్ }
{ చార్యముఖ్యేభ్యస్సన్న్యర్థంచాత్ర ప్రకల్పయేత్ || ౧౪ || }

వ్యా || అచ్యుతస్యనివేదితే అన్నాదా, అసన్న్యస్త్రీమ్ - అదైష్ణవం
న్యస్త్రీమ్, పరిహరేత్. అసద్విర్భూష్టం భగవదర్పితమపి నభ్యజ్జేతే
త్యర్థః. అచ్యుతస్యనివేదన ఇత్యపరఃపాఠః, తదా భగవన్నివేద
నదశాయాం అసతాం దృష్టిం పరిహరేదిత్యర్థః. అథ సువిభాగ
మాహ. దద్యాదితి, భగవన్నివేదితయాచార్యప్రభృత్యభ్యా దద్యా
త్ - సమర్పయేత్, అత్ర ఆచార్యముఖ్యేభ్యో దత్తశిస్తే భగవన్ని
వేదితే సన్న్యర్థం క్షిప్యన్ప్రకల్పయేత్ || ౧౪ ||

అ || అథానుయాగమాహ —

{నివేద్య హృది తద్భూయః పరిషేకాదిపూర్వకమ్ | జు
{హుయాదాహుతీపశ్చ విష్ణోపాశాదిసంజ్ఞితే || ౧౫ || }

వ్యా || తత్ - భగవన్నివేదితమ్, భూయః - పునరపి, పరిషే
చవాదిపూర్వకమ్, హృది నివేద్య - హృదయకమలవాసినే భగ
వతే నివేద్య, పాశాదిసంజ్ఞితే - పాశాపానాద్యస్త్రామిత
తయా తత్తచ్ఛబ్దవాచ్యే విష్ణో, పశ్చాహుతీర్జుహుయాత్ .
“పాశాయస్వాహా” ఇత్యాదిభిర్నైర్జుహుయాత్ || ౧౫ ||

అ || భూజనసుధ్యే అపూర్వేషు భోగ్యపదార్థేషు ఆగతేషు
తేషాం భగవన్నివేదనప్రకారం నివేదనాధికారసమ్ప్రదించాహ —

{నివేదయేచ్ఛభుజ్జానో మనసానాగతాన్పురా | మనో
{హిపూతమన్యత్ర సూతోదక్యాశవస్పృశః || ౧౬ || }

వ్యా || భుజ్జానః - అభ్యవహరన్నేన, అనాగతాన్ పురా
ప్రాజ్ఞివేదనదశాయామనాగతాన్, భోగ్యాన్, మనసా భగవ
తే నివేదయేత్ . నను భుజ్జానస్య మనోవాకథం శుద్ధమిత్యత
ఆహ. మనోహేతి, సూతోదక్యాశవస్పృశః అన్యస్త్రిమనఃపూ
తమ్, హిః ప్రమాణప్రసిద్ధిం ద్యోశయతి. సూతస్పృశః ఉదక్యా
స్పృశః శవస్పృశశ్చ మనః శుద్ధంనభవతి, తదన్యేషాంతు శుద్ధ
మిత్యర్థః. ఉదక్యా - రజస్వలా || ౧౬ ||

అ || హవ్యేకవ్యేచ భగవన్నివేదితమేవ ప్రశస్తమిత్యాహః—

{ప్రశస్తం భగవద్భుక్తం పితృదేవాదికర్తృసు |
{అజ్ఞేనచాన్యతప్తైన పునర్యాగోపి చోదితః || ౧౭ || }

వ్యా || దేవాదీత్యాది శబ్దేన ఋషీణాంచ సజ్జగివాః; ఉక్త
శుద్ధం వైముత్యరీత్యాద్రథయతి. అజ్ఞేన, యతేర్భిక్షాదివా

అన్యత్తః - అన్యస్తాత్, లబ్ధేన తేన - భగవద్బుద్ధేన, పునర్యాగోపి
చోదితః - పునరిజ్యావిహితా, కింపునఃపితృదేవాదికర్తాణీతిభాసః ॥

అ ॥ అథ స్వాధ్యాయ యోగావాహః—

{ కృత్వానుయాగంకుర్వీత స్వాధ్యాయం వైష్ణవంపరమ్ ।
తతోయుజ్జీతచాత్మానం పురుషే పుషకరేక్షణే ॥ ౧౮ ॥ }

వ్యా ॥ అనుయాగం కృత్వా, పరమ్ - అనుయాగానంతరభా
వినమ్, వైష్ణవమ్ - భగవత్పూజాప్రేమయక్మ్, స్వాధ్యాయమ్ - జ
పమానమ్, కుర్వీత. శాణ్డీల్యాదిభిర్వాప్యపకమన్త్రానుసంధానస్య స్వా
ధ్యాయతోక్తేః, తతః - స్వాధ్యాయానంతరమ్, పుషకరేక్షణే -
పుష్కరీకాక్షే, పురుషే, ఆత్మానమ్ - మనః, యుజ్జీత - యుద్ధా -
ఆత్మానమ్ - జీవంస్వమ్, పురుషే యుజ్జీత “ ఈదృశః పరమాత్మా
యం ప్రత్యేగాత్మాయమీనృశః ” ఇత్యాదిశాణ్డీల్యాక్తప్రక్రియ
యా స్వపరసంబంధానుసంధానమవిచ్ఛేదేన కుర్వీతేత్యర్థః ॥ ౧౮ ॥

{ యేచభాగవతామన్త్రాయేచదివ్యాశ్చవిగ్రహాః । య
భోపదేశం నియతస్తాంశ్చ సేవేత నిత్యశః ॥ ౧౯ ॥ }

వ్యా ॥ యేభగవత్పూజాః, యేవాభగవద్విగ్రహాః, ఆచార్య
కృపాలబ్ధాతామన్త్రాన్విగ్రహాంశ్చ, నియతస్స స్వాధ్యాయే
యోగేచ సేవేత. ఉపదిష్టాభగవత్పూజాస్వాధ్యాయే అ
భీయూతః; ఆచార్యభ్యోలబ్ధాభగవద్విగ్రహా యోగేధ్యా
యేదిత్యర్థః ॥ ౧౯ ॥

అ ॥ పశ్చికాల కర్తవ్యానీ సజ్జుహ్వహః—

{ కృత్వాభిగమనం పూర్వముపాదాయచ సమ్పదః ।
ఇష్టావధీత్యచయుజ్జానోభాగైః కాలంనయేదితి ॥ ౨౦ ॥ }

వ్యా ॥ పూర్వమ్ - ఆదా, అభిగమనం కృత్వా, అనంతరం
సమ్పదః - యోగసమ్భారా, ఉపాదాయ - ఇజ్యార్థముపాదా

నం కృత్వా, ఇష్టా - ఇజ్ఞాం కృత్వా, అధీత్య - స్వాధ్యాయ
మధీత్య, యజ్ఞానః - యోగం కుర్వాణః, భాగైఃకాలం నయేత్,
ఇతి - అనేన ప్రకారేణ, కాలం పశ్చాథా విభజ్య అభిగమనాదిభి
ర్నయేదిత్యర్థః ॥ ౨౦ ॥

అ ॥ ఏవం భగవదారాధనతయా ఫలసజ్జ కర్తృత్వ పరిత్యాగ
పూర్వకం పశ్చాదుహాయజ్ఞానా అన్యాసపి జ్యోష్టోమాదీనయథా
శక్తి కుర్వాదిత్యాహ :—

{ తమేవమత్వాభోక్తారమిజ్యంయస్తారమేవచ । య }
{ జేతనకలైర్యజ్ఞైస్సర్వయజ్ఞమయంహరిమ్ ॥ ౨౧ ॥ }

వ్యా ॥ భోక్తారమ్ - యాగజనితప్రీత్యాధారమ్, ఇజ్యమ్ - యా
గవిషయమ్, యస్తారమ్ - యాగకర్తారమపి, తమేవ - భగవత్ప్ర
మేవ, మత్వా, సకలైర్యజ్ఞైః, సర్వయజ్ఞమయంహరిమ్, యజే
త. సర్వయజ్ఞమయత్వం భోక్తారం ఇజ్యం యస్తారమిత్యాదిపదై
ర్వ్యాఖ్యాతమ్, యస్తారం తమేవ మత్వేత్యనేన కర్తృత్వపరిత్యా
గోఽభిప్రేతః; భోక్తారమితి యాగజనితప్రీతిభాక్తృకిథనేన కర్తృ
ణాం స్వయంప్రయోజనరూపత్వేన ఫలపరిత్యాగోఽభిప్రేతః; ఫలి
తస్య భగవన్నిష్ఠత్వకథనాత్సజ్జపరిత్యాగఃఫలితః ॥ ౨౧ ॥

{ విష్టోస్సేవేత తీర్థాని తదైవాయతనానిచ । దద్యా }
{ దత్థాంశ్చ విప్రభ్యశ్చ కేచ్చ వివిధంతపః ॥ ౨౨ ॥ }

వ్యా ॥ విష్టోస్సీర్థాని సేవేత, నత్వ వైష్ణవతీర్థాని, “అస్వా
ధ్యాయమతీర్థగమ్” ఇత్యత్రాభిప్రేతం తీర్థగమనం వైష్ణవతీర్థవిష
యం నియమితమిత్యుత్తర్యమ్, ఆయతనాని - దివ్యాభివ్యక్తిస్థలా
ని శ్రీరథ్నాదీని, విప్రీభ్యః, అత్ర విప్రశబ్దఃపమైకాన్విపరః “వా
సుదేవం విజానన్ భాగ్యో విప్రత్వం గచ్ఛతి తత్పదార్థీ” ఇతి శ్లోకే;

స్య వైష్ణవస్మరణమ్, అవైష్ణవాన్నపానాదేః పరీతోక్తతదధైష్ఠ్యై
 స్మృతానానంతరం వైష్ణవాన్నపానాదికమ్, గిరా అవైష్ణవసంభాషణ
 స్య వైష్ణవసంభాషణమ్, అవైష్ణవపాదరజసః వైష్ణవపాదరజః,
 అవైష్ణవామ్బునో వైష్ణవామ్బు, అని వేదితాన్నాదేః ని వేదితాన్నా
 ది, కాలే అకీర్తనాదేః కీర్తనాది, అభాగవతదృష్ట్యాదేరేషా విశేష
 జన్ముద్ధిః; తదర్థవిహితకర్తానుష్ఠానానంతరం విశేషతత్కృద్భ్యాపాద
 కం విధీయతే. యద్వా అభాగవత దృష్ట్యాదేర్భాగవతదృష్ట్యాది
 కం తావన్తాత్రమేవ ప్రాయశ్చిత్తిం ముత్తవ్యమ్ || ౨౪ || ౨౫ ||

అ || అపిచ్ఛేదేన భగవదిజ్ఞా నిరతస్య తదర్చనేన కాలం న
 యశః యజ్ఞదాన తపఃప్రాయశ్చిత్తరాహిత్యేపి నవృత్తివైకల్య
 మిత్యభిప్రాయేణాహః—

{కృతాయజ్ఞాస్సనుస్తాశ్చ దానానితతపాంసిచ ।
 ప్రాయశ్చిత్తమశేషంచనిశ్యమర్చయ తాహరిమ్ || }

వ్యా || యథాశక్తి యతః శ్చిదనుష్ఠానేనాపి యజ్ఞదానతపః
 ప్రభృతీకం సర్వం పూర్ణం భవతి, ప్రాయశ్చిత్తమపి ప్రతిపదోక్త
 శక్తౌ యతః శ్చిదనుకల్పానుష్ఠానమాత్రేణైవ ముఖ్యకల్పానుష్ఠాన
 సదృశం భవతీత్యర్థః. నపునరత్ర నిత్యస్య యజ్ఞాదేః, సతీనిమిత్తే
 ప్రాయశ్చిత్తస్యనా, అకరణమభిప్రేతమ్; శక్యనిత్యకర్తృ పరి
 త్యాగే, ప్రాయశ్చిత్తానన్వయేచ, భగవదిజ్ఞాయానుష్యనధి
 కారిత్యోక్తేః. యద్వా అనేన శ్లోకేన యజ్ఞదానాదిసకలధర్మాపే
 క్షయా నిత్య భగవదా రాధనస్య పరమైకాన్నినఃప్రధానధర్మతయా
 తత్ప్రశంసాక్రియత ఇతి || ౨౬ ||

అ || ఉక్తం విహితాచారం నిగమయతి :—

{ఏవంనిత్యానికర్షణే తథా వైమిత్తికానిచ । భర్తుః
 ప్రీతికరాణీతి కుర్వాన్నీత్యైవ కేవలమ్ || ౨౭ || }

వ్యా || ఏవముక్తాని కర్మాణి, నిత్యనైమిత్తికానిచ, ఆస్మభర్తుః-
సర్వేశ్వరస్య. ప్రీతికరాణ్యేవ కుర్యాత్, ప్రీత్యైవ కేవలం నతు
విహితానీతి నిర్బుద్ధబుద్ధ్యా || ౨౬ ||

{ అదైవం బ్రాహ్మణోవిద్వానేకాస్తీధర్మచూచరక్ | }
{ సరహస్యమిదం సమ్యక్సాధుభ్యశోపపాదయేత్ || }

వ్యా || బ్రాహ్మణోవిద్వాక్ - అధీతవేదః కృతతద్విచారః,
సః మైకాస్తీ - విప్రః, ధర్మమ్ - విహితాచారమ్, ఆచరక్ - కుర్వక్,
సరహస్యమ్ - గోప్యార్థసహితమ్, ఇదమ్ - విహితాచారరూపమ్,
సర్వం సమ్యగపదేశపాత్రైభ్యశోపపాదయేత్ - ఉపదిశేత్ ||

అ || ఏవం క్రిత్రియోపి స్వనర్థవిహితాచారం కుర్యాదిత్యాహ -

{ ప్రజాపాలనరూపంచ ధర్మం భాగవతంచరక్ | ప్రిప్యా }
{ పినుహదైశ్వర్యం నృపస్సాస్యదేవనిర్భరః || ౨౭ || }

వ్యా || భాగవదారాధనతయా ప్రజాపాలనాదిరూపం స్వధ-
ర్మంచరక్ అధిశ మైశ్వర్యం లభ్యాపి రాజానిర్భర ఏవ స్యాత్.
విహితా తేనైశ్వర్యేణ నబధ్యత ఇత్యర్థః. ఇదమైశ్వర్యం స్వ-
స్య నబద్ధకమితిమత్వా నిర్భర ఏవ స్యాదితివార్థః || ౨౭ ||

అ || అథవైశోపి విహితాచారం కుర్యాదిత్యాహ -

{ అథవైశ్వస్య ధర్మస్తు వైష్ణవానభితర్పయక్ | ధనే }
{ ష్వునక్తపికాస్తీ పరం ప్రిప్నోతి తత్పదమ్ || ౩౦ || }

వ్యా || ధనేష్వునక్తః - జాతనిబద్ధనం లోభమకుర్వాణః, య-
ద్వా పాశుపాల్యాదినా విహితేన ధనం సమ్ప్రాప్తయన్నపి నతత్ర
సక్తిస్సాస్యదితి || ౩౦ ||

{ శుశ్రూషమాణశ్శూద్రోపివైష్ణవానగ్రజన్తనః | స్వ }
{ ధర్మరతపికాస్తీ ముచ్యతే సర్వకిల్బిషాత్ || ౩౧ || }

వ్యా || శూద్రాః పిఞ్జగజన్తనః - వైష్ణవాః , శుశ్రూషమా
ణః , శూద్రసోఽస్త్రితాతైస్త్రిన్లిక శుశ్రూషాం వైష్ణవ త్రైన్లికవి
షయే నియమయతః || ౩౦

అ || ఏవం శుశ్రూషారోవద్ధానాం స్వస్వగ్లవిహితాచారః అనతేలఙ్ఘ
నీయ ఇత్యుక్త్వా చతుగ్ధామప్యాశ్రమాణాం స్వస్వగ్లాశ్రమవిహి
తాచారోఽవశ్యమనుష్ఠేయఇత్యాహః—

{ బ్రహ్మచారి గృహస్థశ్చ వానప్రస్థోభభియుకః । ఏకా }
{ ద్విన్స్వధర్మస్థాస్సర్వేయాద్విపరాంగతిమ్ || ౩౧ || }

వ్యా || బ్రహ్మచారి గృహస్థో వనస్థో యతశ్చ త్యేతే పరమే
కాన్తినః , సర్వే స్వధర్మస్థాః - ప్యాశ్రమనియతధర్మనిరతాః , పరాం
గతిం యాన్తి , భగవన్నిగ్రహస్య అవిషయీభూతా భవన్తీన్యర్థః ||

అ || కాపాంచిత్ స్త్రీణాం కేమాంచిచ్ఛూద్రాణాంచ
గ్రామ్యభాగపరిత్యాగేనావస్థితిమనుజానాతి —

{ నిత్యోప్తకేశానిభృతాన్త్యక్తసర్వపరిగ్రహాః । స్త్రీ }
{ శూద్రాద్యాస్వధర్మైః వరైరన్వాజగ్ధురౌ || ౩౨ || }

వ్యా || ఉప్తాః వవనం ప్రాపితాః కేశా యేషాం తే తథోక్తాః,
నిభృతాః - నిశ్చలాః , త్యక్తసర్వపరిగ్రహాః - ధనదారాదిసకల ప
రిగ్రహరహితాః , స్త్రీశూద్రాద్యాః , ఆదిశబ్దేన తత్సన్నికృ
ప్తాగృహ్యస్తే , జగద్గురౌ - భగవద్విషయే , స్వధర్మైఃవరైర్క -
స్వధర్మైః భగవన్తమారాధయేయరిత్యర్థః . “జపస్తపస్తీర్థసేవాప్ర
వ్రజ్యామస్త్రీపాదనమ్ । దేవతారాధనంచేతి స్త్రీశూద్రపరినా
నిషత్” ఇతి శాస్త్రం పరమేశాన్తివ్యతిరక్తవిషయమ్ , తస్య
థార్థం తత్త్రితయస్యాపి తేష్వనుజ్ఞానాత్ || ౩౩ ||

{ వన్తాశ్చైవ శ్రమాశ్చైవ పరేపిహరిమాశ్రితాః । అ }
{ పాయైర్వాసనీదన్తిస్సమధర్మైః పథితాః || ౩౪ || }

వ్యా || చత్వారోవగ్ధాః - చత్వారత్రమాః, పరేపి - అను
లామప్రతిలోకజాతా ఏదురాదయశ్చ, హరినాశ్రితాస్సపిహి
తథర్తునిరతాః, అపాయైః - అపాయాధికారోక్తేః, నాపసీదన్తి -
అవసాదం నప్రాప్నువన్తి || ౩౪ ||

ఇతి విహితాచారాధికారః,

అ || ప్రతిపిద్ధనర్జనస్య విరుద్ధేషు ప్రపజ్ఞయిష్యమాణత్వాద్వి
హితాచారానన్తరం షడ్విధవృత్తుద్దేశజోక్తమప్రాప్తం ప్రతిపి
ద్ధవివర్జనం విహాయ దృష్టిమధికరోతి;—

{ సమాశ్రితోదాస్యరతిఃపతింవిశ్వస్య మాధవమ్ । యథా }
{ ర్హమాచరణధర్మాభూయోద్భవ్యాదిసంశ్రయేత్ || ౩౫ || }

వ్యా || విశ్వస్య పతిం మాధవమ్ - శ్రియఃపతిమ్, దాస్యరతిః -
కైజ్జగర్యరూప ఫలార్థీనః; సమాశ్రితః, యధార్హమ్ - స్వపర్ణా
శ్రమోచితమ్, ధర్మానాచరణ - విహితాచారా కుర్వణ, భూ
యః దృష్ట్యాదిసంశ్రయేత్, ఆదిశబ్దేన లక్ష్య భక్తిసత్సేవానాం
సక్రమః || ౩౫ ||

{ సతిష్ఠాంసర్వదర్శాణాంప్రసాదైకాత్మనాంహరేః । తదా }
{ జ్ఞారూపమనఘంశాస్త్రంశ్రుత్యాదిమానయేత్ || ౩౬ || }

వ్యా || హరేః ప్రసాదైకాత్మనామ్ - భగవన్ప్రసాదైకఫలా
నామ్ - సర్వభర్తాణామ్, ప్రతిష్ఠాహేతుత్వాత్ ప్రతిష్ఠేణ్యుచ్యతే;
సకలధర్మప్రతిపాదకమిత్యర్థః. తదాజ్ఞారూపమ్ - భగవదాజ్ఞారూ
పమ్, అనఘమిత్యపారుషేయతయా నక్ష్మదోషశ్రమాద్యమూ
లకమ్, శ్రుత్యాదీత్యాదిశబ్దేన స్మృతీతిహాసపురాణాని సక్రమ్యంతే.
శ్రుత్యాద్యాన్తకం శాస్త్రం మానయేత్ - బహుమన్యేత, తత్త్వ
హితపురుషార్థప్రతిపాదకమిదమితి సాదరమనుసంధితేత్యర్థః || ౩౬ ||

{ సాక్షాత్ వేదానధీయాత న్యాయైశ్చార్థవిచారయేత్ | }
 { విద్యాతగర్వాఖలంయత్ర విష్ణోరారాధనాత్మకమ్ || ౩౨ || }

వ్యా || సాక్షాత్ - శీఘ్రకల్పదృశసహితాత్, వేదాత్ అధీయాత; అధ్యయనేన స్వాధ్యాయసంసౌరంకుర్యాత్; న్యాయైః - జైమినీసూత్రాక్తైః సయైః, అర్థమ్ - వేదార్థంచ, విచారయేత్, విష్ణోరారాధనాత్మకమ్ - ఆరాధనరూపమ్, అఖలమ్ - సర్వమపి, కర్తృ-ధర్మజాతమ్, యత్ర - వేదేషు, విద్యాత్ - జానీయాత్, తాన్వేదానధీయాత, తదర్థంచ విచారయేదిత్యన్వయః || ౩౨ ||

{ వ్యవస్థాం పదవగ్ధాదేశ్యస్తకాలంక్రియావిధిమ్ | జ్ఞా }
 { త్వజ్జ్యేష్ఠమయేదగ్ధాన్యాయైస్సర్వత్ర సాధుభిః || ౩౩ || }

వ్యా || పదవగ్ధాదేశః వ్యవస్థామ్, ఆదిశబ్దేన మానాదిసజ్జ్యహ్యతే, పదవ్యవస్థాం వర్ణవ్యవస్థాం ప్రమాణాదివ్యవస్థాంచ, ఛస్తః - గాయత్ర్యాదిఛస్తః, కాలమ్ - కాలస్వరూపమ్, క్రియావిధిమ్ - యజ్ఞాదివిధిమ్, అజ్ఞైః జ్ఞాత్వా - అజ్ఞశబ్దాన్యాయదిగ్ధస్యాన్యస్యాప్యవలక్షణార్థః; పదవ్యవస్థాం వ్యాకరణేన, వర్ణవ్యవస్థాం త్నయా, ప్రమాణాదివ్యవస్థాం న్యాయవిస్తరేణ, ఛస్తః - ఛస్త్విత్యా, కాలంజ్యోతిషికేణ, క్రియావిధిం కల్పసూత్రేణచ జ్ఞాత్వేత్యర్థః. సాధుభిః ససమీచీనైర్వాద్యైస్సర్వత్ర అగ్ధాగమయేత్. మీమాంసయా వేదార్థవిచారం కుర్యాదిత్యర్థః || ౩౩ ||

{ శిష్టైర్వగ్ధాశ్రమాదీనామచ్యుతారాధనాత్మకాత్ | }
 { స్మృతాంశ్చవివిధాన్ధర్మన్విద్యాద్యేద్యుదికసంమతాత్ || }

వ్యా || వగ్ధాశ్రమాదీనామిత్యత్ర ఆదిశబ్దేన అవస్థాగృహ్యతే, అచ్యుతారాధనాత్మకాత్ - భగవదారాధనాత్మకాత్, శిష్టేః - మన్వాదిభిః, స్మృతాత్ - స్మృతివిషయాకృతాత్, వివిధాత్ - బహు

విధాన్, వైదికసంఘతాన్ - వేదప్రామాణ్యాభ్యుపగన్తృసంఘ
తాన్, వగ్దాశ్రమాదీనాం ధర్మాన్ - వగ్దాశ్రమాదినియతధర్మాన్, వి
ద్యాత్ - జానీయాత్; అచ్యుతారాధనాత్మకవివిధవగ్దాశ్రమనియత
ధర్మప్రతిపాదకవైదికసంఘతమన్వాదివిరచితస్తృతిపరిశీలనం కుర్యా
దిత్యర్థః. మన్వాదిధర్మశాస్త్రైః కర్తృభాగముపబృహ్మయేదిత్యర్థః ॥

{ అశౌచనిషదంచార్థం శృణుయాన్న్యాయతస్సుధీః । యే }
{ నారాధ్యం పరంబ్రహ్మజానీయాత్పురుషోత్తమమ్ ॥౪॥ }

హ్య ॥ అత్ర అథశబ్ద ఆనన్తర్యే, ఆనన్తర్యంచాత్ర కర్తృవిచారానన్త
ర్యమ్, సాక్షాన్స్వదానధీయీతేత్యారభ్య ఏతత్పర్యంతం కర్తృవిచా
రస్య ప్రతిపాదితతీయా ప్రకృతత్వాత్, అథాతోబ్రహ్మజిజ్ఞాసేత్య
త్ర అథశబ్దః అత్రత్యాభివ్యక్తజ్ఞాపితః; తేన సాత్తాథశబ్ద
స్య సాధనచతుష్టయానన్తర్యపరత్వవాదినాం కుదృష్టీనామనవకా
శోమన్తవ్యః; న్యాయతశ్శృణుయాదిత్యనేన జిజ్ఞాసాశబ్దార్థఉక్తః;
యే నారాధ్యంపరంబ్రహ్మేత్యనేన సూత్రస్థబ్రహ్మశబ్దఃప్రత్యభిజ్ఞాపితః,
పురుషోత్తమమిత్యనేన బ్రహ్మశబ్దార్థోక్తః; అత ఏవ బ్రహ్మశబ్దేన స్వ
భావతోనిరన్తరిఖలదోషానవధికాతిశయానభ్యేయకల్యాణగుణఃపు
రుషోత్తమోభిధీయత ఇతి భగవద్భాష్యకారోక్తిః, అక్షరార్థస్తు,
అథ - కర్తృవిచారానన్తమ్, ఔపనిషదమ్ - ఉపనిషత్ప్రతిపాదితమ్,
అర్థం స్యయైశ్శృణుయాత్ . “ తద్విజ్ఞానార్థం సగురుమేవాభిగ
చ్ఛేత్సమిత్యాణిశ్శ్రోత్రియంబ్రహ్మనిష్ఠమ్ ” ఇత్యాది ప్రక్రియయా
ఆచార్యోపసత్తిపూర్వకం గురుముఖేన వేదాన్తమీమాంసాం శృణు
యాదిత్యర్థః, శృణుయాదితి నశ్రవణస్వరూపవిధిః, తస్య రాగతః
ప్రాప్తత్వాత్; సాక్షసశిరసఃస్వాధ్యాయాభ్యయనేనాపాతతః
ఫలవదధ్యావగమేన శ్రవణే రాగత ఏవ ప్రవృత్తైః; అపితు శ్రవణము
నూద్య గురూపసత్తిర్విధీయతఇతి బొధవ్యమ్; యేన-ఔపనిషదార్థ

శ్రవణేన, ఆరాధ్యమ్-పూర్వభాగప్రతిపాదితసకలభగ్నారాధ్యం పురుషోత్తమశబ్దవాచ్యమ్, పరంబ్రహ్మజానీయాత్; ఆరాధ్యమిత్యనేన పూర్వోత్తరభాగయోరారాధన తదారాధ్యజ్ఞాపనార్థం ప్రవృత్తతయా సర్వేవేదాయత్రైకం భవంతి ఇత్యాది శ్రుతిప్రతిపాదితపరమాశ్చపరత్వమ్, ఏకార్థపరతయా ఏకశాస్త్రీత్వమ్, తద్విచారయోరప్యేకవ్యాఖ్యాయవ్యాఖ్యానాత్మకతయా ఏకశాస్త్రీత్వంచ అభిప్రేతమ్ || ౪౦ ||

అ || పశ్చరాత్రేతిహాసపురాణైః వేదాంతముపబృహ్మయేదిత్యాహ —

{ పశ్చరాత్రం మహద్విన్యంశాస్త్రం శ్రుతివిభావనమ్ ।
విశేషేణాధిగతవన్యంగీతం భగవతాస్పయమ్ || ౪౧ || }

వ్యా || స్వయం భగవతా గీతమ్ - స్వేనైవోక్తమ్, అష్టోత్తరశతసంహితారూపేణ ప్రవృత్తత్వాన్మహదేవ, గుహ్యార్థకత్వాద్విన్యం, శ్రుతయోవిశేషేణ విభావ్యస్తే అనేనేతి శ్రుతివిభావనమ్ - శ్రుత్యుపబృహ్మకం పశ్చరాత్రాఖ్యం శాస్త్రం విశేషేణాధిగతవన్యమ్, వేదాంతోపబృహ్మణే తత్త్వహితపురుషార్థాంశేషు విశరణరప్రతిపాదకతయాత్యంతావరణ్యత్వేన విశేషేణాధిగతవన్యమితిభావః ||

{ వేదవేద్యస్సభగవాన్ కృపయా పరయా చ్యుతః ।
చతుర్విధమిదంప్రాహ సర్వేషాంహితకారణాత్ || }

వ్యా || కృపయా పరయేత్యనేన నిగ్రహమూలసాశుపతాదితవైభోవ్యావృత్తిరపి ప్రదర్శ్యతే, చతుర్విధమ్ - ఆగమసిద్ధాంతమస్త్రసిద్ధాంతతస్త్రసిద్ధాంతతస్త్రావరసిద్ధాంతభేదేన చతుర్గావిభక్తమ్ || ౪౨ ||

{ పరస్యబ్రహ్మణప్రత విద్యామ్యూహాది సంస్థితమ్ ।
జ్ఞానక్రియాస్సమస్తాశ్చయోగంచాత్రఫలాని చ || ౪౩ || }

వా॥ పరస్య బ్రహ్మణః - తస్య అచ్యుతస్య, పూహాదినం
స్థితిమ్ - పూహాదిక్రమమ్, జ్ఞానమ్ - జ్ఞానస్వరూపమ్, సమస్తాన్
క్రియాః - కర్షణాదిప్రతిష్ఠాంతాః ప్రతిష్ఠాద్యుత్పన్నానాం ఉత్పన్నాదిప్రా
యశ్చిత్తాంతాన్సర్వాన్క్రియాః, యోగమ్ - యోగస్వరూపమ్, జ్ఞా
నక్రియాయోగగ్రహణం చర్యాయా అపువలక్షణార్థమ్, అత్ర
జ్ఞానయోగక్రియాచర్యాభినివ విద్యాత్, జ్ఞానయోగక్రియా
చర్యాస్తస్మాదభినివ అత్ర పశ్చరాత్రశాస్త్రై విద్యాదితివాన్వయః
ఛాత్మసంహితాదిషుహి జ్ఞానయోగక్రియా చర్యాస్తదాఖ్యాయాన
మాఖ్యాతైశ్చతుర్భిః పాదైః ప్రతిపాదితాః. అతస్మైస్తజ్ఞానం సం
పాదయేదిత్యర్థః ॥ ౪౩ ॥

{ పురాణాన్యనిగాహేత సేవహాసాని యత్రకు । }
{ కేశవస్య జగత్సగ్రస్థితభక్తాదీర్త్యతే ॥ ౪౪ ॥ }

వా॥ యత్ర - పురాణేషు, భగవతః జగత్సగ్రస్థితలయాది
కం కీర్త్యతే, తాని సేవహాసాని - ఇహాసనసహితాని, పురాణాని
అవగాహేత - పరిశీలయేత్ జగత్సగ్రస్థితభక్తాదీత్యాదిత్యజ్ఞేన
వ్యావతారచేష్టితాని గృహ్యంతే ॥ ౪౪ ॥

{ స్తోత్రాణి కల్పన్వామాని కథాశ్చ వివిధాహరేః । }
{ సద్భిః ప్రణిహితాంశ్చన్యాన్ప్రబుధాన్పరిశీలయేత్ ॥ }

వా॥ కల్పాః - మస్త్రీ ప్రతిపాదకభాగాః, ప్రతిప్రతిపాదక
భాగాః, నామాని - సహస్రనామాదీని, సద్భిః - భగవద్భావేన లబ్ధత
త్తాకైర్మహాత్మభిః, ప్రణిహితాన్ - నిర్మితాన్, అన్యాంశ్చ ప్రబుధా
న్పరిశీలయేత్ ॥ ౪౫ ॥

{ మూలసూత్రమయా వేదాపఖ్యాతాశ్చందముఖ్యమ్ । అ }
{ న్యవృత్తస్పరంగ్రహ్యంశాస్త్రం నాన్యాద్యశంకునః ॥ }

వ్యా || మూలస్కన్ధమయావేదాః - మూలవేదాస్కన్ధమయో
వేదాశ్చ, మూలవేదాః - మహాపనిషదాత్మకాః, స్కన్ధమయావే
దాః అనువాకోపనిషదాత్మకాశ్చ, పశ్చరాత్రంచ యజ్ఞిరమ్-య
జ్ఞప్రతిపాదకమ్, తత్పరమ్ - తదర్థప్రతిపాదకమ్, అన్యజ్ఞిర్వంచ
శాస్త్రం గ్రాహ్యమ్, అన్యదృశంపునః - మూలస్కన్ధమయావే
దపశ్చరాత్రవిరుద్ధంచేన్నగ్రాహ్యమ్ || ౪౬ ||

ఇంద్రప్రస్థధికారః

అ || అథ భక్తిమధికరోతి —

{ప్రభుం భక్తపరాధీనం నిత్యమాలోకయేద్ధరిమ్, వి
మానమభవాతస్యదూరాద్గోపురమేవవా || ౪౭ ||}

వ్యా || ప్రభుమ్ - సర్వేశ్వరమ్, తథాపి భక్తపరాధీనమ్, హ
రిం నిత్యమాలోకయేత్, భగవదాలాకవాదీనాం భక్తిమాలకత
యా తజ్జనకతయావా భక్తితోక్తిః; అథ తస్య - హరేః, విమా
నంవా గోపురమేవవా నిత్యమాలోకయేదిత్యన్వయః || ౪౮ ||

{స్వరూపరూపవిభవగుణకర్తాణిశాస్త్రాణి | వ్యాచక్షి
తనిబద్ధియాచ్ఛృణుయాద్విలిఖేత్పఠేత్ || ౪౯ ||}

వ్యా || స్వరూపమ్ - దివ్యాత్మస్వరూపమ్, రూపమ్ - విగ్రహః,
విభవశబ్దావిభూతివరః, గుణాః - జ్ఞానాదయః, కర్తాణి - గజేంద్ర
రక్షణపార్థసారధ్యాదీని దివ్యచేష్టితాని, వ్యాచక్షిత - వ్యాకర్షిత,
నిబద్ధియాత్ - తద్విషయాణి నిబద్ధనాని కుర్యాత్, శృణుయాత్ -
మహన్ముఖితాశృణుయాత్; విలిఖేత్; పఠేత్ - వాచయేత్ ||

{చతుర్భుజముదారాజ్యంశ్యామంపద్మనిభేక్షణమ్ |
శ్రీధూమినీల్లాసహితం చింతయేచ్ఛసదాహృది ||}

వ్యా || ఉదారాజ్యమ్ - ఉన్నతాజ్యమ్ || ౫౦ ||

{ ఉపేత్యామతనం విష్ణోః ప్రణిపత్య తతస్తతఃకాచరిత్యత్ }
 { దేవదేవేశం ప్రణమ్యాత్మానమర్పయేత్ || ౫౦ || }

వా॥ పరీత్య - ప్రదక్షిణీకృత్య, ఆత్మానమర్పయేత్ - ఆత్మ
 శుశ్రుణం కుర్యాత్ || ౫౦ ||

{ ప్రీతినంహృప్తసర్వాజ్ఞస్తుత్వాచాపి విలోకయత్ | కృ }
 { తప్రసాదస్సేవేత నియతాత్మాయథోచితమ్ || ౫౧ || }

వా॥ ప్రీత్యా భగవత్సేవాజనితయా సంహృష్టాని రోమాఞ్చ
 కంఠాని సర్వాజ్ఞాని యస్య సభోక్తః, స్తుత్వా - స్తోత్రంకృత్వా,
 అపిచ, పునశ్చ విలోకయత్ - పశ్యత్, కృతప్రసాదః - భగవత్కృ
 తప్రసాదవిషయాభూత ఇత్యర్థః; యద్వా, కృతః ఉత్పాదితః
 ప్రసాదః భగవత్ప్రసాదః యేనసతథోక్తః, ఉత్పాదితభగవత్ప్ర
 సాదఇత్యర్థః; కృతప్రసాదః - ప్రసన్నాత్మైతివార్థః, నియతాత్మా -
 నియమితవిషయాంతరసంభూతహృదయః, యథోచితం సేవేత -
 స్వవర్ణాశ్రమావస్థోచితంసేవేత || ౫౧ ||

{ యాత్రాదిషుచ సేవేత తద్వృష్టిస్తద్గుణాన్వదత్ | }
 { తత్తత్కర్మణీయుక్తస్తజ్జనసంబాధహర్దితః || ౫౨ || }

వా॥ తద్వృష్టిః - భగవన్నస్తద్వృష్టిః, తద్గుణాన్వదత్ -
 భగవద్గుణప్రతిపాదక ప్రబద్ధాన్వదత్, తత్తత్కర్మణీ - రథాకర్మణ
 పీఠోద్వాహనాదిభగవత్కర్మణీ, యుక్తః - సక్తః, తజ్జనసంబాధ
 హర్దితః - భగవద్యాత్రాలాకనార్థాగతజనసంమదైన ప్రహృష్టరో
 మా, సేవేత || ౫౨ ||

{ గాయేదాస్ఫోటయేన్నత్యేదుత్పతేన్నిపతేత్ ఫలత్ | }
 { క్రొశేద్విషేదేద్ధృష్యేచ్ఛవిష్ణోఃప్రేమవశానుగః || ౫౩ || }

వా॥ ఆస్ఫోటనమ్ - భుజాస్ఫోలనమ్, కరతాశ్చప్రపరతనంవా,
 ప్రేమవశానుగః - ప్రేమపరతస్త్రీః || ౫౩ ||

{ కుర్వాణశ్చ సదావృత్తిం విష్ణోరాయత నేవసేత్ | దద్యాత్ }
 { చ్చ వివిధాన్ భాగాననురూపాన్మనోరమాన్ || ౫౪ || }

వ్యా || విష్ణోరాయతనే - భగవత్సన్నిరే, వృత్తిమ్ - సంమార్గ
 నానులెపనాదీన్, కుర్వాణః సదావసేత్. వివిధాన్ - చంద్రనాగ
 రుకస్తురీ ప్రభృతికాన్, అనురూపాన్ - దేశకాలవిషయానురూ
 పాన్, శాస్త్రానురూపాన్వా, మనోరమాన్ భోగాన్ - భోగహే
 తుకా, భగవతేదద్యాత్ || ౫౪ ||

{ పరివారాంశ్చ సేవేత భక్త్యా పరమయా హరేః | }
 { తత్తదర్పితాన్భక్తాగుర్వాదీంశ్చవిశేషతః || ౫౫ || }

వ్యా || హరేఃపరివారాన్ - దేవీభూషాయుధపరిజన సంచాహ
 నపరిచ్ఛద గరుడ సేనాధిప చంద్రాది ద్వారపాలక కుముదాది గణా
 ధిపరూపాన్, తత్తదర్పితాన్ - తత్తదర్పితతారస్థలేషు ప్రసిష్టా
 పితాన్, భక్తాన్ - పరమభక్తాన్, విశేషతో గుర్వాదీంశ్చసేవేత ||

{ హరేరాశ్రితవాత్సల్యా తత్తత్ స్థానాభినందినః | }
 { అసాధారణభావేనతత్రతత్రైవవాచసేత్ || ౫౬ || }

వ్యా || ఆశ్రితవాత్సల్యాత్, తత్తత్ స్థానాభినందినః - శ్రీకృష్ణక
 రిగిరి వృషగిరి యదుగిరిప్రభృతి దివ్యాభివ్యక్తిదేశేషు హర్షణ విస
 తః, హరేః అసాధారణభావేన - తదాసాధారణత్వేన, తత్ర - శ్రీర
 క్షాదిస్థలపవనా, వసేత్ || ౫౬ ||

{ యేచభుక్తోజ్ఞాతాభాగాః శ్రీపతేశ్శిరసానతః | అభ్యై }
 { త్య ప్రతిపద్యేత భక్త్యా పరమయాస్వయమ్ || ౫౭ || }

వ్యా || శ్రీపతేశ్శిరసాభుక్తోజ్ఞాతాః - అనుభూయపరిత్యక్తాః, భో
 క్తాః - మూల్యాదికాః, తానభ్యైత్య - ఆభిముఖ్యేనాగత్య, నతః -
 ప్రణతః, శిరసా ప్రతిపద్యేత - స్వీకర్యాత్ || ౫౭ ||

{ పాదోదకం భగవతో లబ్ధ్వా భాగవతస్యచ । తిక్త }
 { న్నైవాభవాసీనః పిబేచ్ఛుధిశ్చ నాపరా ॥ ౫౮ ॥ }

వ్యా ॥ భగవతో భాగవతస్యవా పాదోదకం లబ్ధ్వా, అథఃస్థ
 న్నైచ అభవాఽఽసీనోవా పిబేత్. యథాస్థితోలభేత తథాస్థిత
 పవ పిబేషితార్థః. అపరా - అన్య, శుద్ధిశ్చన - ఆవహనమాస్తతా
 శనాదిరూపాశుద్ధిర్నాస్తీర్యర్థః. అభకేషుచిత్కేశేషు పతదనస్త
 రిమ్ “ అపీత్వా పిష్టుపాదాబ్జసలిలం మూర్ధ్నినిక్షిపేత్ । పాతయ
 న్వాక్షితౌ మోహాన్పుతత్యేవ నసంశయః ॥ ” ఇతి శ్లోకాన్త్యతే.
 బహుశాస్త్రసంవాదేనతి సోపి గ్రాహ్యః. స్పష్టార్థః ॥ ౫౮ ॥

{ పురరాష్ట్రాభివృద్ధ్యర్థమర్చితస్య జగన్మరోః । శేష }
 { భాజౌర్ధ్వస్పర్శే సన్తపవ సతాంగృహే ॥ ౫౯ ॥ }

వ్యా ॥ పురవృద్ధ్యర్థం రాష్ట్రాభివృద్ధ్యర్థం పురరాష్ట్రాహే అ
 ర్చితస్య జగన్మరోః - వారాయణస్య, శేషభాజః - ప్రసాదాన్వితః,
 అర్ధిసస్పర్శేపి - తత్ప్రసాదాపేక్షిణస్పర్శేపి, సతాంగృహే అర్చిత
 తస్య జగన్మరో శేషభాజస్త సన్తపవ - వరమేకాన్తినవవ, అన్యేషు
 ప్రసాదాన్వా నభవన్తీత్యర్థః ॥ ౫౯ ॥

ఇతి భక్త్యధికారః.

అ ॥ అథలక్ష్యాధికారాతి —

{ బ్రాహ్మణః క్షత్రియో వైశ్యశూద్రా నారీ తథేతరః । }
 { చక్రాద్వైరజగయేద్ధాత్రమాస్తీయస్యాఖిలస్యచ ॥ ౬౦ ॥ }

వ్యా ॥ ఇతరః - అనులామప్రతిలామజాతః, చక్రాద్వైః - ప
 జ్జాభిరాయుధైః, గాత్రమ్ - స్వశరీరమ్, అత్క్షయస్య - స్పృశీయస్య,
 అఖిలస్యచ గాత్రం అజగయేత్ - చిహ్నితంకుర్యాత్ ॥ ౬౦ ॥

{ అనిష్టానాం నివృత్త్యర్థమే కాన్తాయ జగన్మతేః । సిద్ధ్యర్థం కర్మణాం చైవ ధార్యం చక్రాదిలాభాచనమ్ ॥ ౬౦ ॥ }

వ్యా ॥ అనిష్టానామ్ - అనుజ్ఞానానామ్, నివృత్త్యర్థమ్ భగవత్పూర్వమే కాన్త్యజ్ఞాపనాయ భగవత్కర్మణాం సిద్ధ్యర్థమ్ అధికారహాధార్యం చ, చక్రాదిలాభాచనం ధార్యమ్ ॥ ౬౦ ॥

అ ॥ అజగన్మతానామహ -

{ బాహ్యార్థలాటే శిరసి హృదయే చాగ్రజన్మనామ్ । చక్రశక్తిగదాశంఖచక్రైర్నస్త్రైరిజధారయత్ ॥ ౬౧ ॥ }

వ్యా ॥ బాహ్యార్థార్థాధ్యాయే తత్తాపి దక్షిణచక్రేణ సవ్యశక్తేన లలాటే గదయా శిరసి శంఖేణ హృదయే ఖడ్గేన చ తస్మిన్స్త్రైరిణ ధారయేదిత్యర్థః ॥ ౬౧ ॥

{ విష్ణోరాయతనాగ్నానా గురౌ రాత్ననవనా । హుతేహోమూదిభిస్తప్తే సురూపై స్తీరర్పితేః క్రమాత్ ॥ }

వ్యా ॥ విష్ణోరాయతనాగ్నానా - చరుపాకార్థముత్పాదితే భగవత్పాకశాలాస్థితే తేష్టనాగ్నౌ, ఇజ్యాజ్ఞానూత హోమూర్థకమితాగ్నిర్వా ఆయతనాగ్నిశబ్దార్థః, గురౌ - ఆచార్యస్య, అగ్నౌ - ఔపాసనాగ్నౌ, ఆత్మనః - శిష్యస్య, ఔపాసనాగ్నౌ తప్తేః సురూపైః - శోభనాకాతైః, అర్పితైః - గడ్డపుష్పాదిభిరభ్యర్పితైః, హేమూదిభిః - సువర్ణరజతతామ్రాదిభిః, నిర్మితైశ్చక్రచక్రగదాశంఖచక్రైః అగ్రజన్మనాం త్రైవిర్ణికానాం బాహ్యార్థలాటే శిరసి హృదయే చ క్రమాత్స్త్రైరిణ ధారయేదితి స్తోత్రద్వయమైతి వాక్యతయోనయః ॥ ౬౨ ॥

* ధారయేదితి మూలే వ్యాఖ్యానే చ దాహయేదితి కృచిద్బ్రుశ్యతే. స్తీరర్పితైరితి మూలేన దృశ్యతే. సురూపైరర్పితైరితి పాత రచితైరితచ్ఛేదాన్నిర్మితైరిత్యర్థస్సంగమః.

అ || దాసభూతం దాత్యానం బుధ్యేతపరమాత్మనః ।
శయేనాహ —

{ దాసభూతం దాత్యానం బుధ్యేతపరమాత్మనః ।
తదైవగాత్రం కుర్వీత చక్రశక్త్యాదిలాఙ్ఘితమ్ ॥ ౬౪ ॥ }

వ్యా || ఆత్మానమ్ - స్వమ్, యదా పరమాత్మనః దాసభూతం మన్యేత; తదైవ - తస్మిన్ కాలే, గాత్రమ్ - స్వదేహమ్, చక్ర శక్త్యాది లాఙ్ఘితమ్ - కుర్వీత; చక్రాదిధారణే భగవచ్ఛేషత్వజ్ఞానమేవాధికారవిధానః ॥ ౬౪ ॥

అ || సుదర్శనధారణమత్రేణాపి భాగవతత్వసిద్ధిరస్తీత్యాహ —

{ అజీ-తః క్వచిదవ్యక్తే చక్రేణైవ కేవలమ్ । అని
స్తానాంతుభూతానాం నతావద్వశగోభవేత్ ॥ ౬౫ ॥ }

వ్యా || క్వచిదవ్యక్తే - దక్షిణపాదౌ, ఏకేన కేవలమ్ - శక్త్యాద్యా ముఖరహితేనాపి, చక్రేణాజీ-తోపి జనః, అనిస్తానాంతుభూతానామ్ - యమకిజు-రాణాం పిశాచాదీనాంతావత్, వశగోనభవేత్ ॥

అ || శక్తిచక్రభయధారణం ముఖ్యమ్; తదుభయధారణానస్తయోరన్యతమంవాచిభ్రద్వేష్టనపవ భవతీత్యాహ —

{ అగ్నిషోమాహిచక్రాజ్ఞానర్వపవ తదాత్మకాః । ఊనా
వామానయన్నేకం పూర్ణోహి పరమశ్చుతే ॥ ౬౬ ॥ }

వ్యా || చక్రాజ్ఞా - అగ్నిషోమా, చక్రమగ్నిః, అబ్జశృంగసోమః, ర్వపవదేవాస్తదాత్మకాః - అగ్నిషోమాత్మకాః, అతశ్చక్రాబ్జధారణం ముఖ్యమితి శేషః; ఊనోవా - ఉభయధారణరహితోవా, కమ్ - తయోరన్యతమమ్, మానయ - దధానః, పూర్ణః - పూ పవనః, పరమశ్చుతే, హిశబ్దపవకారార్థః, ప్రసిద్ధిపరోవా ॥ ౬౬ ॥

అ || ననూక్తం శక్తిచక్రధారణం ముఖ్యమితి తత్కథముచ్యతే

పశ్చాద్ధ్యుధధారణస్వాపి విహితత్వాదిత్యాశబ్దః, శబ్దచక్రయోః
ప్రధానతయా తదన్వేషం తదజ్ఞభూతత్వేన తద్ధారణం తదితరధా
రణం వినాపి ముఖ్యమేవేత్యాహ —

{ శబ్దచక్రప్రధానంహి సర్వమనన్యద్గదాదికమ్ । అజ్ఞి-
తశ్శబ్దచక్రాభ్యాం సర్వైరజ్ఞితపవవా ॥ ౬౭ ॥ }

వా ॥ అన్యత్ - శబ్దచక్రవ్యతిరిక్తం గదాదికం సర్వమ్, శబ్ద
చక్రప్రధానమ్, అతశ్శబ్దచక్రాభ్యామజ్ఞితస్సర్వైరేవ పశ్చాత్
రాయుధైరవ్యజ్ఞితోభవేత్ . పశ్చాద్ధ్యుధధారణం వైకిల్పికమి
తిభావః; యద్వా అగ్నిషోమవిత్వాది స్తోకద్వయస్వేపం యోజ
నా, అగ్నిషోమవితి . ఊనోవేత్యత్ర వా శబ్దః మతాంతరద్యోతనా
ర్థః అభవేత్యర్థః, అగ్నిషోమరూపయోః చక్రాబ్జయోర్మధ్యే, ఏక
మ్ - అన్యతమమ్, మానయ - దధానః, ఊనః - అపూర్ణః, అ
స్తు, తతఃకిమిత్యత ఆహ . పూర్ణోహిపరమశ్చుతఇతి . అన్యతమ
మాత్రధారిణస్తు అపూర్ణత్వాన్నపరప్రాప్తిః; కింత్వర్వాచీనాని
ఫలానీతిభావః . పశ్చాద్ధ్యుధప్రధానత్వా చక్రాబ్జయోస్తాభ్యా
మేవాజ్ఞితోభవేత్ . సర్వైరేవాజ్ఞితోభవేదితి వికల్పాపి విశిష్ట
ఫలత్వాదిత్యభిప్రాయేణాహ . శబ్దచక్రేతి, యతస్సర్వాత్మకత్వం
శబ్దచక్రయోస్తాభ్యామజ్ఞితస్సన్యత్ . సర్వైరవ్యజ్ఞితోవాస్యా
త్ . అజ్ఞితఇత్యత్ర స్యాదితిశేషః; “ అన్వేషురాణాన్యజ్ఞై
తావకాన్యర్పయన్తి ” ఇతి బహువచనశ్రుత్యా పశ్చాద్ధ్యుధధా
రణం విధాయ అన్యఇత్యనేన తస్య అధికారివిశేషనియతత్వాద్వ్య
వస్థితోవికల్పః ॥ ౬౭ ॥

{ ధారయేదూర్ధ్వపుష్టాంశ్చ విష్ణోఃప్రీతికరానదా ।
జపహోమార్చనధ్యానదానాదిషువిశేషతః ॥ ౬౮ ॥ }

వా ॥ భగవన్ముఖోల్లాసహేతుత్వాజ్ఞపాదిభగవతైరజగర్మయోగ్య

తాపాదకత్వాచ్చ ఊర్ధ్వపుణ్డ్రాధారణం విశేషశక్త్యర్థమితీభావః॥

{ నశ్యన్తి సకలాః క్లేశా నరాణాం పాపనమ్భవాః । అభీ }
 { ప్రాన్యఖిలాని స్యురూర్ధ్వపుణ్డ్రాస్యధారణాత్ ॥ ౬౯ ॥ }

వ్యా ॥ పాపనమ్భవాః క్లేశానశ్యన్తి . క్లేశహతుభూతాని పాపానినశ్యంత్యర్థః ॥ ౬౯ ॥

అ ॥ ఊర్ధ్వపుణ్డ్రాధారణేతు మతభేదేనసంఖ్యైవికల్పనూహ —

{ శ్రయోదశద్వాదశవా పూర్వధ్వపుణ్డ్రాగ్నిధారయేత్ । }
 { ఏకం చత్వారిషటాప్రాప్తపపివాజ్ఞాన్తి కేచన ॥ ౭౦ ॥ }

వ్యా ॥ శ్రయోదశైవేతి స్వమతమ్ . అన్యత్పరమతమ్ ॥ ౭౦ ॥

{ ఋజూనిస్ఫుటపార్శ్వాని సాన్తరాథాని విన్యసేత్ । }
 { ఊర్ధ్వపుణ్డ్రాగ్ని దద్యాద్బదీపమత్స్యనిభానిచ ॥ ౭౧ ॥ }

వ్యా ॥ ఋజూని - అవకాగ్ని , స్ఫుటపార్శ్వాని - యథాస్వ
 దోర్ధ్వమే పార్శ్వయోరభాస్వరతానభవతి ; యథాలలాటచర్మణః ప్ర
 త్యక్షః షయతా నభవతి తథాపార్శ్వయోరైశ్చిద్ర్యం సంపాద
 నీయమిత్యర్థః . సాన్తరాథాని - సచ్చిద్రాణి , విన్యసేత్ . లలాటా
 దిష్ఠానేష్యితశేషః . కథంయూపాణి విన్యసేదిత్యపేక్షాయామా
 హ . దద్యాద్బదీపమత్స్యనిభానిచేతి . నిభానిచేతి ద్వన్వావై శ్రూ
 యమాణస్య నిభశబ్దస్య దద్యాదీనాం ప్రత్యేకం సమబ్ధః . చకా
 రాద్ధరిపాదాకృతూర్ధ్వపుణ్డ్రాసక్తగ్రహః . అత్ర దద్యాద్యాకారో
 ధ్వపుణ్డ్రాధారణమముఖ్యమ్ . విష్ణుపాదాకృతూర్ధ్వపుణ్డ్రాధా
 రణం ముఖ్యమితి బోధవ్యమ్ . “ హరేఃపాదాకృతిమాత్మానో హి
 తాయ మధ్యేభిద్రం ఊర్ధ్వపుణ్డ్రం యోధారయతి సపరస్వప్రియో
 భవతి ; సపుణ్యవాభవతి ; సముక్తిభాగ్భవతి ” ఇత్యధర్వణి
 శ్రితత్వాత్ . చకాగ్నిదీపమత్స్యనిభానిచేతి పరఃపాఠః . తత్పక్షే
 అబ్జశబ్దశ్శుభ్రపరః బోధితత్వాత్ ॥ ౭౧ ॥

అ || కేనద్రవ్యేణైత్యపేక్షాయామాహ —

{ విష్ణోరుద్ధృతయా తేత్రై పర్వతాదా ప్రశస్తయా । మృ }
{ దౌర్ధ్వపుణ్డ్రం దేవానామవ్యైర్వాఽచ్ఛిద్రమేవవా ॥ }

వ్యా || విష్ణోః తేత్రై పర్వతాదా ఉద్ధృతయా మృదా ఉద్ధ్వపుణ్డ్రం భవతి, ధారయేదితివాశేషః. దేవానామ్ - అర్పాభిమ్బానామ్, అవ్యైః - మృద్వ్యతిరిక్తేః, కస్తూర్యాది ద్రవ్యైర్వా ఉద్ధ్వపుణ్డ్రం భవతి. తేషామచ్ఛిద్రమేవవాభవతి. మనుష్యాణాం మృదాచ్ఛిద్రమేవేత్యర్థః. మృదవ్యత్ర శ్వేతమృత్తికా. “శ్యామం శాన్తికరంప్రోక్తం రక్తం వశ్యకరంభవేత్ । శ్రీకరం పీతమిత్యాహుర్వైష్ణవం శ్వేతముచ్యతే ॥” ఇతి బ్రహ్మేణ్డ్రపురాణోక్తైః ॥ ౭౨ ॥

అ || ధారణప్రకారమాహ —

{ నిఘర్షణాదివిధివత్కర్త్యాధ్యాయకా జగద్గురుమ్ । ఆసీ }
{ నోఽఙ్గులిభిర్దద్యాదౌద్ధ్వపుణ్డ్రాన్స్వయంక్రమాత్ ॥ ౭౩ ॥ }

వ్యా || విధివత్ - యథాశాస్త్రమ్, జగద్గురుమ్ - నారాయణమ్, ధ్యాయకా, నిఘర్షణాది నవ్యకరే మృదాలోడన బ్రహ్మతీర్థవిధానాదికమ్ కృత్వా, ఉద్ధ్వపుణ్డ్రాన్ దధ్యాత్. కథంభూతః, జగద్గురుం ధ్యాయకా, నత్పన్యసునాః ఆసీనః తిస్థకా గచ్ఛకా వకా శయనోవా; అఙ్గులిభిర్దధ్యాత్; నతు నఖతృణాదినా, స్వయం దధ్యాత్ - నపరహస్తేన, క్రమాద్దధ్యాత్ - నవృత్తక్రమేణ, అఙ్గులిభిరితి బహువచనం ముముక్షువ్యతిరిక్తాధికారిణాం మధ్యమాఙ్గుష్ఠాదిభిరపి ధారణానుజ్ఞానాత్; ముముక్షోస్తుతర్జ్వనేవధారణమ్. తదుక్తం బ్రహ్మేణ్డ్రపురాణే బ్రహ్మేణంప్రతి భగవతా “అఙ్గుష్ఠగపుష్టిదః ప్రోక్తోమధ్యమాయుష్కరంభవేత్ । అనామికాన్నదానిత్యంముక్తిదాచప్రదేశిని ॥ పత్రైరఙ్గులిభైర్దైస్తుకారయేన్ననఖైఃస్పృశేత్” ఇతి ॥

అ || ఊర్ధ్వపుణ్డ్రాణామాన్నత్యప్రమాణమాహ—

{ ఊర్ధ్వపుణ్డ్రం లలాటేతు కుర్వీతచతురణ్శుభమ్ |
ఉదరేహృదికణ్ఠేచ దశాష్టచతురణ్శుభాన్ || ౭౪ || }

వ్యా || లలాటే చతురణ్శుభమ్ - చతురణ్శులూన్నతం కుర్వీత. ఉదరే, హృది - వక్షసి, కణ్ఠేచ క్రమేణ దశాష్టచతురణ్శులూన్ కుర్వీత. ఉదరే దశాణ్శుభపరిమితోచ్ఛాయం వక్షస్యష్టాణ్శుభపరిమితోచ్ఛాయం కణ్ఠే చతురణ్శులూచ్ఛాయం ఊర్ధ్వపుణ్డ్రం కుర్వీత ||

{ దక్షిణోదరబాహ్వంసేష్యవం త్రీణీతరత్రచ | ఆద్యై
సతప్తప్తతోద్వేచ మూర్ధ్నిచైవం త్రయోదశ || ౭౫ || }

వ్యా || దక్షిణోదరబాహ్వంసేషు, దక్షిణోదరే - ఉదరస్యదక్షిణపార్శ్వే, దక్షిణబాహౌ దక్షిణాంసేచ, ఇతరత్ర - ఉదరస్య వామపార్శ్వే వామబాహౌ వామాంసేచ, ఏవమ్ - పూర్వోక్తక్రమేణైవ, దశాష్టచతురణ్శులూన్ కుర్వీత; దక్షిణేతరొదరపార్శ్వయోర్దశాణ్శుభమ్, దక్షిణేతరబాహ్వోర్షష్టాణ్శుభమ్, దక్షిణేతరాంసయోశ్చతురణ్శులం కుర్వీతేత్యర్థః. ఆద్యవత్ - లలాటోర్ధ్వపుణ్డ్రవత్ ||

{ త్రిధాసర్వత్రవిస్తారశ్చతుస్త్రిద్వ్యంగుళీక్రమాత్ | ఉత్త
మోమధ్యమోహీనః పార్శ్వౌచాద్గుళికాస్తృతౌ || ౭౬ || }

వ్యా || సర్వత్ర - సర్వేష్యపూర్వార్ధ్వపుణ్డ్రేషు, చతుస్త్రిద్వ్యంగుళీక్రమాత్ విస్తారస్త్రిధాభవతి. త్రిషుమధ్య ఏక ఉత్తమః అపరొమధ్యమః అనోహీనః. చతురణ్శులవిస్తార ఉత్తమః. ఇతరౌ ద్వావపి యథాక్రమం మధ్యమహీనౌ పార్శ్వౌ - చంద్రార్ధ్వపుణ్డ్రౌ పార్శ్వౌ, ఆంగుళికా - ఆంగుళిమాత్రవిస్తారౌ, స్తృతౌ. యత్తు “దశాంగులప్రమాణంతు ఉత్తమోత్తమముచ్యతే | నవాంగులం మధ్యమం స్యాద్దష్టాంగులమతఃపరమ్ || సప్తపల్గుఞ్చభిఃపుణ్డ్రైః

మధ్యమం త్రివిధం భవేత్ । ” ఇత్యాది బ్రహ్మాంజురాణవచనమ్,
తదతివిశాలఫాలవద్విషయం వేదితవ్యమ్ ॥ ౭౬ ॥

{ తత్రతత్ర పురస్తన్నైః కేశవాదీన్మన్యసేత్క్రమాత్ । }
{ పాణినాదక్షిణైవైవ వాసుదేవంత్రయోదశే ॥ ౭౭ ॥ }

వ్యా ॥ ఊర్ధ్వపుంజ్ఞాధారణానంతరం తత్రతత్ర - లలాటాద్యూర్ధ్వపు
ంజ్ఞాపు, పుర - కేశవాదీన్మన్యాయా, మన్నైః - కేశవాదిమ
న్నైః, క్రమాత్ కేశవాదీన్మన్యసేత్. కేసపాణినా? దక్షిణైవ
నతు వామకరేణ, త్రయోదశే - శిరోభృతత్రయోదశోర్ధ్వపుంజ్ఞే,
వాసుదేవమన్నైః వాసుదేవం న్యసేత్ ॥ ౭౭ ॥

అ ॥ ఊర్ధ్వపుంజ్ఞాధారణమన్త్రానాహ—

{ ప్రణవేనతథావ్యుహేషడష్టద్వాదశాక్షరైః । మన్నైః }
{ రవ్యైశ్చ తాంస్తావ్యై ధారయన్మూర్ధ్వపుంజ్ఞాధారణమ్ ॥ }

వ్యా ॥ వ్యూహః - కేశవదామోదరాంతాః, వ్యూహచతుష్ట
యస్యాపి ప్రత్యేకం కేశవాదిరూపేణ త్రివిధత్వాత్. అత్ర వ్యూ
హశబ్దస్తత్త్వవ్యవహారః, కేశవాది ద్వాదశవ్యూహమన్నైః పుం
జ్ఞః. ప్రణవేన - కేశవమన్నైః, షడష్టద్వాదశాక్షరైరవ్యైశ్చ
పదిష్టైర్భగవన్నన్నైః కేశవపుంజ్ఞాధారణమ్, ఏవం ప్రణవషడష్ట
ద్వాదశాక్షర తదతిరిక్తోపదిష్ట భగవన్నన్త్రసహితైస్తత్త్వన్నై
ర్నారాయణాదిపుంజ్ఞాధారణమితి వివేకః ॥ ౭౮ ॥

{ తతోదివ్యం చహరిద్రం సహేమతుభసీదభమ్ । మన్నైః }
{ ణ ధారయేచ్ఛాన్యం లలాటేమస్తకేతథా ॥ ౭౯ ॥ }

వ్యా ॥ దివ్యమ్ - దేవార్ణమ్, భగవదర్పితమితియావత్. సహే
మతులసీదభమ్ - సువర్ణతులసీదభచూర్ణమితితమ్, హరిద్రమ్ - హరి
ద్రాసంబద్ధిచూర్ణమ్, లలాటే మస్తకేత మన్నైః “ శ్రియైజాత ”

ఇతిమన్త్రైణ ధారయేత్ . లలాటే మస్తకే తథేత్యాద్యస్తగ్రహ
ణముపలక్షణాథమ్ || ౭౯ ||

{ పవిత్రాణ్యబ్జబీజాని శఙ్ఖచక్రాజ్జభూషణమ్ | ధార }
{ యేవైష్ణవం నామ వైష్ణవాశ్రయమేవ వా || ౮౦ || }

వ్యా || పవిత్రాణి - పవిత్రాిరోపణాత్సవే భగవతా ధృతాని
తస్తుచూడాని, అబ్జబీజాని - పద్మాక్షబీజవలయాని, ఇదంచ తులసీ
కాష్ఠనిర్మితాక్షవలయా నాముపలక్షణమ్ . శఙ్ఖచక్రాబ్జభూషణమ్ -
శఙ్ఖచక్రచిహ్నతం ముద్రికాదిభూషణమ్, వైష్ణవమ్ - విష్ణుసమ్బద్ధి,
నామ - వైష్ణవాశ్రయం నిత్యముక్తముముక్తుభేద భిన్నవైష్ణవగతం
నామ, భగవన్నామ, మహాభాగవతనామవా, ధారయేదిత్యర్థః ||

{ అయుక్సూత్రవ్యతిస్యాతం ధారయేత్కటిబద్ధనమ్ | }
{ కాపీనం వస్త్రైర్ముగ్ధంచ యథార్హమితరాణిచ || ౮౧ || }

వ్యా || అయుక్సూత్రైః - అయుగ్మసూత్రైః, వ్యతిస్యాతమ్ -
వ్యత్యాసేన సూత్రమ్, కటిబద్ధనమ్ - కటిసూత్రమ్, ధారయేత్ .
కాపీనం వస్త్రైర్ముగ్ధం యథార్హమ్ - యథాయోగ్యమ్, ఇతరా
ణి - ఉష్ణీషాదీని, ధారయేత్ || ౮౧ ||

{ లక్షణానిస్ఫుటాన్యేవ క్రియాసిద్ధికరాణితు | ధార }
{ యన్నోపహన్యేత కదాచితిగర్జరాదిభిః || ౮౨ || }

వ్యా || లక్షణాని - శఙ్ఖచక్రాిర్ధృపుష్ట్రాదీని చిహ్నాని, స్ఫుటా
న్యేవ - సత్యస్ఫుటాని, క్రియాసిద్ధికరాణి - భగవత్రైగర్జరార్యయో
గ్యతాపాదకానీతి యావత్ . కిగర్జరాదిభిః - యనుభటాదిభిః ||

ఇతి లక్ష్యాధికారః .

అథ సత్సేవామధికరోతి —

{ దణ్డవత్ప్రణమేద్భూమాపుపేత్యగురుమున్వహమ్ । దేశే }
 { వాపి నమస్కుర్యాద్యత్రాసా వసతిస్వయమ్ ॥ ౮౩ ॥ }

వ్యా ॥ దణ్డవదితి అహఙ్కారమును కారనివృత్తిరభిప్రేతా; అన్వహా
 మితి కాదాచితుత్వవ్యావృత్తిః . యత్రదేశే అసావాచార్యో వ
 సతి తస్యైదిశే నమస్కుర్యాదిత్యర్థః . స్వయమిత్యనేన అగ్ని
 హోత్రాదివదృత్విగాదిభిర్నకారయేదిత్యర్థః ॥ ౮౩ ॥

{ ఆచార్యాహారేదర్థా నాత్మానంచనివేదయేత్ । త }
 { దధీనశ్చ వర్జేత సాక్షాన్నారాయణోహి సః ॥ ౮౪ ॥ }

వ్యా ॥ ఆచార్యాయ - ఆచార్యార్థమ్, అర్థాః - ధనాని, ఆ
 హారేత్ - నయేత్, ఆత్మానంచ నివేదయేత్ . “ తవాహమస్మి ” ఇ
 త్యాత్మనివేదనంచ కుర్యాత్, తదధీనశ్చ వర్జేత - ఆచార్యాధీనస్తి
 త్యైచ్ఛ, నన్వియం వృత్తిర్భగవద్విషయే కర్తవ్య కథమాచార్య
 విషయేపీత్యాహ : సాక్షాన్నారాయణోహి స ఇతి . సాక్షాన్నా
 రాయణ ఇత్యనేన “ సాక్షాన్నారాయణోదేవకృత్వా మర్త్యమ
 యాంతనుమ్ । మగ్నానుర్ధరతేలోకాః కారుణ్యాచ్ఛాస్త్రపాణి
 నా ॥ ” ఇతివచనంసూచ్యతే; ఆచార్యస్య భగవద్రాసిత్యాత్మద్వి
 షయే కర్తవ్య వృత్తిస్సర్వాప్యేతద్విషయే కర్తవ్యేతిభావః ॥ ౮౪ ॥

{ కుర్వీత పరమాంభక్తింగురౌ తస్మిన్వివత్సలః । }
 { తదనిష్టాపవాదీ తన్నామగుణహర్షితః ॥ ౮౫ ॥ }

వ్యా ॥ పరమామ్ - నిరతిశయామ్, తస్మిన్వివత్సలః ఆచా
 ర్యప్రీతివిషయేషు వత్సలః, తదనిష్టాపవాదీ - ఆచార్యనిష్టవిషయా
 పవాదశీలః, తన్నామగుణహర్షితః - ఆచార్యనామగుణశ్రవణాది
 భిర్హర్షితః ॥ ౮౫ ॥

{ నిత్యం గురుముపాసీత తద్వచశ్శ్రవణోత్సుకః । }
 { విగ్రహాలాకనపరస్తస్యైవాజ్ఞాప్రతీక్షకః ॥ ౮౬ ॥ }

వ్యా || తద్వచశ్శ్రవణోత్సుకః - ఆచార్యవచశ్శ్రవణకుతూహలీ, విగ్రహలోకనపరః - ఆచార్యవిగ్రహసేవాభరతః, తస్మైవ-ఆచార్యస్మైవ, ఆజ్ఞాప్రతీక్షకః - నియోగంప్రతీక్షమాణః || ౫౬ ||

{ప్రత్యూశ్య చరణౌ పాత్రే ప్రణివతోపయుజ్యచ | నిత్యం|
{విధిపదస్యైద్యైరాదృతోఽభ్యర్చయేన్దురుమ్ || ౫౭ ||}

వ్యా || చరణౌ - ఆచార్యచరణౌ, పాత్రే ప్రత్యూశ్య, దణ్డవత్ప్రణమ్య, ఉపయుజ్య - పాదప్రత్యూశనసలిలం పీత్వా, నిత్యమ్ - ప్రత్యహమ్, విధివత్ - యథాశాస్త్రమ్, ఆదృతః - ఆదరవాక్, కర్తరిక్తః, ఆచార్యాదరవిషయీభూతోవా, గురుమభ్యర్చయేత్ || ౫౭ ||

{ఇచ్ఛాప్రకృత్యనుగుణైరుపచారైస్సదోచితైః | భజ|
{న్నవహితశ్చాస్య హితమావేదయేద్రహః || ౫౮ ||}

వ్యా || ఇచ్ఛాప్రకృత్యనుగుణైః సకేవలమిచ్ఛానుగుణైః, ఆతురత్వావస్థాయామిచ్ఛానుగుణానాన్యముపభ్యత్వాద్దేహపీడాయామపర్యచసితైః ఆచార్యేచ్ఛానుగుణైః, ఉచితైః - శాస్త్రవిరుద్ధైః, ఉపచారైః, అవహితః - సావధానః, భజన్, అస్య - ఆచార్యస్య, హితపరః రహస్యావేదయేత్. నియమాతిక్రమేసతి హితం రహసిబాధయేదిత్యర్థః || ౫౮ ||

{యథానుజీవీ నృపసిం యథా భక్తశ్చ దైవతమ్ |
{తతైవదేశికంశిష్యస్సేవేత వినయాన్వితః || ౫౯ ||}

వ్యా || అనుజీవీ - భృత్యః, నృపతిమ్ - రాజానమ్, యథాసేవేత; భక్తః యథా దైవతం సేవేత; శిష్యోపి తథా దేశికం సేవేతేతి. తథేత్యస్పార్థం విశదయతి వినయాన్విత ఇతి || ౫౯ ||

{స్నాతంచగురుణాయత్రతీర్థం నాన్యత్తతోధికమ్ |
{యచ్ఛక్తర్ తదర్థంతద్విష్ణోరారాధనాత్పరమ్ ||}

వ్యా || గురుణా యత్ర - జలె, స్నాతమ్ - స్నానంకృతమ్, తతః - తజ్జలాత్, అధికమ్ - ఉత్కృష్టమ్, తీర్థం నాస్తి. తదేవ సర్వతీర్థాధికమితిభావః. తమ క్తంభాగవతే విచరంతతి ధర్మరాజేన “ భవద్విధా భాగవతాస్తీర్థభూతాస్వయం ప్రభా । తీర్థీకుర్వన్తి తీర్థాని స్వాంతస్థేన గదాభృతా ॥ ” ఇతి . యచ్చ తదర్థం కర్మ తదా చార్యకేజుర్యరూపం కర్మ, విష్ణోరారాధనాత్పరమ్ - భగవదారాధనాదపుత్రకృష్టమ్ ॥ ౯౦ ॥

{ అపదిశ్యపిత్వాదేవాగురాయత్ప్రతిపాద్యతే । }
{ దేశకాలక్రియామన్త్రనిరపేక్షంతదక్షయమ్ ॥ ౯౧ ॥ }

వ్యా || పిత్వా దేవానపి, అపదిశ్య - ఉద్దిశ్య, గురౌ - ఆచార్యే, యత్ప్రతిపాద్యతే - యత్రవ్యం హవ్యవా సమర్ప్యతే; తత్ - హవ్యం కవ్యంవా, దేశకాలక్రియామన్త్రనిరపేక్షమ్ - అదేశే అకాలేవా దత్తం మన్త్రహీనంవా అక్షయంభవతి ॥ ౯౧ ॥

{ ఆత్మనో హృతినీచస్య యోగిధ్యేయ పదార్హతామ్ । }
{ కృపయైవోపకర్తారమాచార్యంసంస్తరేశ్వరా ॥ ౯౨ ॥ }

వ్యా || అతినీచస్య ఆత్మనః - స్వస్య, యోగిధ్యేయపదార్హతామ్:- విధిశివసనకాదిభిరపి ధ్యేయమ్ - నప్రాప్తుంశక్యమ్, యత్పదమ్ - పరమంపదమ్, తదర్హతామ్. యద్వా, యోగిధ్యేయస్య శ్రీమతౌనారాయణస్య, పదయోః అర్హతామ్ - పరిచరణాధికారమ్, కృపయైవోపకర్తారమ్ - యోగ్యతామవిచార్య దత్తవత్తమ్, ఆచార్యం సదాసంస్తరేత్ . అర్హతాముపకర్తారమితి తృప్తస్తత్త్వాన్న లాకేత్యాదినా పక్షీనిపేధాద్వివేచితాయా ॥ ౯౨ ॥

{ స్వయం దేహోనుకూలాని ధర్మార్థౌపయితానిచ । }
{ కుర్యాదప్రతిపిద్ధాని గురోఃకర్తాణ్యశేషతః ॥ ౯౩ ॥ }

వ్యా || ఆచార్య దేహోనుకూలాని పాదసంవాహనాదీని, ధర్మై
పయికాని - ఆచార్యార్థం తదగ్నిపరివర్యాదీని, అర్థౌపయికాని -
కృష్యాద్యవేక్షణాదీని, అవతీషిధాని - శాస్త్రావిరుద్ధాని, గురూః
కర్తాణి అశేషతః - కారైస్సేవన, స్వయంకుర్యాత్ || ౯౩ ||

{ యోసానున్త్రీవరంప్రాదాత్యంసారోచ్ఛేదసాధనమ్ |
{ ప్రతీచ్ఛేత్తురుచరవ్యసృతిసోవిచ్ఛిప్తం సుపావనమ్ || ౯౪ || }

వ్యా || యోసా - ఆచార్యః, సంసారోచ్ఛేదసాధనమ్ - మో
క్షహేతుభూతమ్, మన్త్రీవరమ్ - మన్త్రీరత్నమ్, ప్రాదాత్ -
దత్తవాత్, తస్య గురువర్యస్య - ఆచార్యశ్రేష్ఠస్య, సుపావన
ముచ్ఛిప్తం ప్రతీచ్ఛేత్ - స్వీకుర్యాత్, నత్వనృస్య; సుపావనమి
త్యనేన భగవచ్చక్తత్వాత్పావనమ్, తదేవాచార్య దివ్యవదనసం
స్పర్శాక్షుపావనమిత్యభిప్రేయం మన్తవ్యమ్ || ౯౪ ||

అ || ఉచ్ఛిష్టాశనం సాత్మాన్తోక్షసాధనవిద్యోపదేష్టవిషయే;
అన్యవిషయే ఉచ్ఛిష్టాశనవర్జం గురువద్వృత్తిమాచరేదిత్యేహ—

{ యేచోపకుర్వతేజ్ఞానంకిమప్యచ్యుతసంశ్రయమ్ | ఏ
{ నోచ్ఛిష్టాశనంకుర్యాద్వృత్తిం తేష్వతిగౌరవాత్ || }

వ్యా || అచ్యుతసంశ్రయమ్ - భగవద్విషయమ్, కిమపి - సాత్మా
న్తోక్షసాధనవిషయకతయా యత్కించదప్రధానం జ్ఞానమ్, యే
చోపకుర్వతే - ప్రయచ్ఛన్తి; ఉచ్ఛిష్టాశనంవినా తేష్వతిగౌరవాత్
వృత్తిం కుర్యాత్ - గురువద్వృత్తిమాచరేదిత్యభిప్రాయః || ౯౫ ||

{ గురౌశ్చపక్షీపుత్రాదిష్య న్యేష్వప్యమలాత్మసు | కు
{ ర్యాదాచార్యవద్వృత్తిం తత్రతత్రవ్యవస్థయా || ౯౬ || }

వ్యా || పక్షీపుత్రాదిష్విత్యత్ర ఆదిశబ్దేన భ్రాతృదయోగృ
హ్యంతే. ఆచార్యపక్షీం పుత్రంవా మాతాపితరౌచ సోదరమ్ ఆచా
ర్యమివ మన్యేత. అన్యథా నాశమాపుయాదితి పహగేన్ద్రీసత

హితోక్తేః . అన్యేషు - తదన్తరజ్ఞేషు శిష్టేషు, సబ్రహ్మచారిషు చా, తత్రతత వ్యవస్థయా - గురుపుత్రాదావుచ్చిష్టాశనాదివర్జమ్, గురుదారేషు పాదోపసక్తృహణాదివర్జం కుర్యాత్ || ౯౬ ||

{ ఆచార్యోపి తథాశిష్యం సిద్ధౌ హితపరస్సదా । ప్రబోధ్య బోధనీయాని వృత్తియాచారయేత్స్వయమ్ || ౯౭ || }

వ్యా || యథాగురౌ శిష్యః స్నేహాయుక్తోభవతి, తథా ఆచార్యోపి శిష్యే సిద్ధౌ భూత్వా సదా శిష్యహితపరస్సక్, బోధనీయాని - జ్ఞాపనీయాని, ప్రబోధ్య - జ్ఞాపయిత్వా, వృత్తిమ్ - విహితాచారాత్మికాం వృత్తిమ్, ఆచారయేత్ || ౯౭ ||

{ నిజధర్మవిరోధేన వైష్ణవైరేవ వైష్ణవః । కుర్యాత్ తస్మాణి కర్తాణి నకదాచిదవైష్ణవైః || ౯౮ || }

వ్యా || నిజధర్మవిరోధేన - స్వవర్ణాశ్రమవస్థానియతధర్మవిరోధేన, వైష్ణవః వైష్ణవైరేవ ఋత్విగాదిభిస్సమమ్, సర్వాణి కార్యాణి - కర్తవ్యాని, కుర్యాత్ . అవైష్ణవైస్సహ నకదాచితుర్యాయత్ || ౯౮ ||

{ అధికైస్సదృశైర్వాపి కుర్యాదేవతుసక్తమమ్ । హీనాంశ్చ నావమన్యేతనచదోషం విభావయేత్ || ౯౯ || }

వ్యా || అధికైస్సదృశైర్వాపి - స్వస్థాచుత్కృష్టేస్సన్వసమావైర్వాపి, హీనాన్ - వికలవృత్తీన్, నచదోషం విభావయేత్ - హీనేషు దోషచింతామపి నకుర్యాత్ || ౯౯ ||

{ వృద్ధౌ నాచారసమ్పన్నాన్ విష్ణుభక్తాన్ దృఢవ్రతాన్ । సతస్సత్సేవనపరాన్ నిత్యం సేవేత సన్నతః || ౧౦౦ || }

వ్యా || సతః - బ్రహ్మజ్ఞానేన లబ్ధసత్తాకాన్, “ అప్రిబ్రహ్మేతి చేద్వేద సత్తమేనం తతోవిదుః ” ఇతి శ్రుతేః . సన్నతః - ప్రహ్నిభూతః || ౧౦౦ ||

అ || ఉక్తమర్థం నిగమయతి —

{ ఏవంస్వకర్మణిజ్ఞానై భక్తాచపరినిష్ఠితః । వైరాగ్యే }
{ నిచ సంయుక్తో నచేహ జాయతే పునః ॥ ౧౦౦ ॥ }

వ్యా || స్వకర్మణి - విహితాచారే, జ్ఞానే - దృష్టే, భక్తాచేతి చ
కారేణ లక్ష్మనత్సేవే సముచ్ఛీయతే; వైరాగ్యేణచ సంయుక్తః -
ఉక్తవృత్తి విరూఢపరిహారనిరతః, ఇహ - లోకే, పునః నజాయతే -
నోత్పద్యతే ॥ ౧౦౦ ॥

ఇతి సత్సేవాధికారః .

ఇతి కథామృకులతిలక శ్రీరత్నరాజతనూభవేన ధర్మపురీశగురొన్నకా
శాదధిగతనిఖిలనిగమాంతతత్వజ్ఞానేన శ్రీజగన్నాథాచార్యేణ
విరచితాయాం భరద్వాజసంహితావ్యాఖ్యాయాం
శ్రుతార్థదీపికాయాం విన్యాసోపదేశే
తృతీయోఽధ్యాయః .

అ || అథవైరాగ్యేణ సంయుక్తశ్చక్రమర్థం విశదయితుం
విరుద్ధవర్జనమధికరోతి —

{ ప్రీతిరూపతయా విష్ణోస్సృగత్వా నాచ రేద్యథా । }
{ తతైవాప్రీతిరూపాణి ప్రతిషిద్ధాని వర్జయేత్ ॥ ౧ ॥ }

వ్యా || భగవత్ప్రీతిహేతుత్వేనహి స్వధర్మాచరణం ప్రపన్న
స్య, ప్రతిషిద్ధానాం భగవదప్రీతిహేతుత్వాత్తాని వజ్రానీయానీ
త్యర్థః ॥ ౧ ॥

అ || ప్రపన్నస్య దేవతాంతరస్పర్శస్య నిషిద్ధత్వాత్కర్తారమేపి
కర్తృసమృద్ధ్యర్థమపి నదేవతాంతరస్తుతి నమసాకరాది కుర్యాదిత్వా
శయేనాహ — .

{ విష్ణోర్ధ్వనప్రణామార్పాస్తుతిచిహ్నాది వర్జితమ్ । }
{ సమారబ్ధంతుయతగర్వతగర్వవిఫలంభవేత్ ॥ ౨ ॥ }

వ్యా || చిహ్నశబ్దేన ఊర్ధ్వపుష్టాగ్రిది భగవచ్చిహ్నముచ్యతే ||

అ || విఘ్నోత్సారణార్థమపి న దేవతా స్తరముపాసీతేత్యాహ -

{ విష్వక్సేనఃస్తుతానేతాభగవాన్ సర్వకర్మణామ్ । }
{ తస్మాన్నాన్యముపాసీతకర్మణాంవిఘ్నశాస్త్రయే ॥ ౩ ॥ }

వ్యా || భగవాన్ విష్వక్సేనః సర్వకర్మణాం నేతా - ప్రభుః, శు
ద్ధకర్మణామితి కశ్చిత్పాఠః. తస్మాద్విష్వక్సేనాదన్యం విఘ్నశా
స్త్రయే నోపాసీత తస్మాదితి పదం హేతుపరంవా || ౩ ||

{ బ్రహ్మరుద్రదిగీశారకతచ్ఛక్తిప్రసవాదయః । నిత్యమ్ }
{ భ్యర్చనేవర్జ్యః కామోపిస్యాన్నతన్ముఖః ॥ ౪ ॥ }

వ్యా || దిగీశాః-దిక్పాలాః, అరకః-సూర్యః, తచ్ఛక్తయః-బ్ర
హ్మాదీనాం శక్తయః, తత్ప్రసవాః-బ్రహ్మాదీనామపత్యాని, శ
క్తిశబ్దప్రదాభ్యర్చనః; తదవతారవర్త్యే, ఆదిశబ్దార్థత్వేన త
దాభ్యర్చ్య వివక్షణీయాః. నిత్యమ్భ్యర్చనేవర్జ్యః-నిత్యార్చ
నే పరిహరణీయాః. క్వచిత్గర్వవిశేషే భగవచ్ఛరీరత్వేన తేషా
మన్వయేపి నిత్యార్చనే శరీరత్వేనాపి నతేషామన్వయః కార్యభి
భావః. కామోపిస్యాన్నతన్ముఖః-కామానభిలష్యపి నతేషాముపా
స్తిం కుర్యాదిత్యర్థః. కామ్యేషు సర్వత్ర నిత్యేష్వపి దేవతార్ప
యాం బ్రహ్మాదీనాం శరీరత్వేనాపి నాన్వయస్సమృద్ధనీయభి
ష్టో కాభిప్రాయః || ౪ ||

{ సజాతుపరమాంపుష్టింకుర్వీతవిరసాశయః । ప్రమా }
{ దాలస్యనాస్తిక్య కామాద్యైర్మచహాపయేత్ ॥ ౫ ॥ }

వ్యా || పుష్టిమ్ - విహితాచారలక్షణమ్, ప్రమాదేన - ఆల
స్యేన, నాస్తిక్యేన, ఆదిశబ్దేన క్రోధాదినావా, జ్ఞాతు - కదాచిదపి,

సహాపయేత్ - సపరిత్యజేత్ , విరసాశయః - విహితత్వధియా ,
భక్తిహీనోవా - సమర్పిత, భగవదారాధనత్వ ప్రతిపత్త్యాంత్యస్తభ
క్తియుక్తః కుర్యాదితి భావః ॥ ౫ ॥

{ దేశకాలకులాదీనాం వినాపాపేనసంవిదః । ఆస్తీ }
{ భ్యశ్చకులాచారాన్నాతిక్రామేత్-దాచన ॥ ౬ ॥ }

వ్యా ॥ దేశసంవిదః - పతద్దేశేయంధర్మః ఇత్యేవమాత్మకాః?
ఏవం కాలజాతి సంవిదశ్చ; దేశజాతికులాదీనామిత్యపవసపాతః.
తదా జాతిశబ్దాబ్రాహ్మణత్వాది జాతిపరః; కులశబ్దా గోత్రాదిప
రః; తేషాం పాపేనవినా సంవిదః - అనిషిద్ధాసమయా, ఆ
స్తీభ్యః - స్తీపర్యస్తమ్ , అఖలాచారాంశ్చ నాతిక్రామేత్ ॥

{ సమృత్తైరిధికామృద్ధిం నమృత్యుం నచ జీవితమ్ । }
{ నచాప్రశస్తావిషయానిచ్ఛేదిహపరత్రవా ॥ ౭ ॥ }

వ్యా ॥ వృత్తిః - దేహయాత్రా, మృత్యుః - మరణమ్, జీవితమ్ -
ఆయుః, అప్రశస్తా విషయాః - స్త్రీనిషిద్ధాః, పరత్ర-పరలోకే ॥

{ సపాపేన నపుణ్యేన నాత్యాయాసేన కర్తృణా । సమృ }
{ దాంసక్లహంకుర్యాద్విపదాంచ ప్రతిక్రియాః ॥ ౮ ॥ }

వ్యా ॥ పాపేన - చార్యాదినా హింసాదినావా, క్రమేణ, స
మృదాం సక్లహం విపదాం ప్రతిక్రియాంచ సమర్యాత్ . పుణ్యే
న - సమృత్పాప్తి హేతుభూతేన లక్ష్యవ్రతాదినా, విపన్నివృ
త్తిహేతుభూతేన స్తుతిపాతమస్త్రీజపాదినావా, క్రమేణ సం
పత్సక్లహవిపత్ప్రతీకారా నమర్యాత్ . అత్యాయాసేన - అవి
హితప్రతిషిద్ధేనాపి బహ్వయాసపాధ్యేన కర్తృణా, నమర్యాత్ . కి
న్తు , విహితప్రతిషిద్ధేన అల్పయాసేన కర్తృణా సమృత్సక్లహ
విపత్ప్రతీకారా కుర్యాదితిభావః ॥ ౮ ॥

అ || ఉక్తపుణ్యపాపా సంభిన్నేన కర్తృణాల్పాయాసేన సం
పత్సక్తిగ్రహవిపత్ప్రితీకారౌ కుర్యాదిత్యయంతు నియమః స్వసం
పత్సక్తిగ్రహ విపత్ప్రితీకారయోరెవ, ఆచార్యవిషయేతు పాప
మపహాయ పుణ్యేనాత్యాయాసేన కర్తృణావా సమృత్సక్తిగ్రహం వి
పత్ప్రితిక్రియాంచ కుర్యాదిత్యాహ —

{ వివైవప్రతిషిద్ధేన సర్వాధ్యాసాధయేత్సుధీః । నోపే }
{ త్తైతచభూతానాం వ్యసనం శక్యవారణమ్ ॥ ౯ ॥ }

వ్యా || ఏవకారౌ భిన్నక్రమః, ప్రతిషిద్ధేనైవ విసాచార్య
తదీయానాం సర్వాధ్యాసాధయేత్ . ఇదంచ విపత్ప్రితీకార
సామ్యపుష్పలక్షణార్థమ్ . భూతానాంచ - సద్వ్యతిరిక్తానామపి చే
తనానామ్, శక్యవారణమ్ - స్వేన వారయితుం శక్యం వ్యసనమ్,
నోపేత్తైత. శక్యంచేత్ నివర్తనీయమేవేత్యర్థః. సతాంవ్యసనం
త్వశక్యవారణమపి అతిప్రయాసేనాపి వారణీయమితిభావః ॥ ౯ ॥

{ నవిషజ్వరభూతాది హరణం స్తమ్భనాదికమ్ । నాచ్ఛ }
{ తాని తథాన్యాని సాధయేత్సత్వసంశయః ॥ ౧౦ ॥ }

వ్యా || విషమ్ - సర్పాదీనామ్, జ్వరః - ప్రసిద్ధః, భూతాదీ
త్యాదిశబ్దేన బ్రహ్మరాక్షసాదయోగృహ్యస్తే; ఏతేషాం హరణమ్-
మస్తైర్నివారణమ్, నకుర్యాత్. స్తమ్భనాదికమ్ - అగ్నిస్తమ్భ
నాదికమ్, ఉచ్ఛాటనాదికమాదిశబ్దార్థః. తథా అన్యాయ్యచ్ఛ
తాని - పాపాణద్రవీకరణజలధృతికరణాదీని, నసాధయేత్ ॥ ౧౦ ॥

{ నవిపత్తిమవైక్లబ్యం నోదయేషు సమున్నతీమ్ । సకా }
{ మేషు ప్రసక్తించ గచ్ఛేద్దమబ్యతమానసః ॥ ౧౧ ॥ }

వ్యా || విపత్తిమ - ఆపత్సు, వైక్లబ్యమ్ - విక్లబతామ్, అనసా
దమ్, నగచ్ఛేత్. ఉదయేషు - అభ్యుదయేషు, సమున్నతీమ్ - సము
త్సర్గమ్, నగచ్ఛేత్. కామేషు - భోగేషు, ప్రసక్తిమ్ - అతినష్టమ్,

నగచ్ఛేత్ - నయాయాత్ . భజేదచ్యుతమానస ఇత్యపరఃపాఠః ;
అచ్యుతమానస ఇత్యస్యాయంభావః ; పుణ్యపాపరూపమభ్యుపగ
తప్రాబ్ధమునేన ప్రకారేణ నాశయన్ భగవాన్మమహితమాచరన్
సమాంచావయతీతి విపత్త్వాదిషు నావసాదంభజేదితి || ౧౧ ||

{ వినిర్దితః ప్రశస్తస్తు విమతస్సంమతోఽపి నా । విలు }
{ ప్రాభ్యర్చితోవాపి విక్రియేత నతత్సవితే || ౧౨ || }

వ్యా || వినిర్దితః - చుగ్గుణదోషేణగర్హితః , ప్రశస్తః - సద్గుణా
హాపేణస్తుతః , విమతః - అవిశ్వాసవిషయాకృతః , సంమతః - విశ్వా
సవిషయాకృతః , విలుప్తః - తిరస్కృతః , అభ్యర్చితః - పూజాం
ప్రాపితోఽపి నా , తత్సవితే , నవిక్రియేత - హర్షశోకాదిరూపం వి
చారం నప్రాప్నుయాత్ || ౧౨ ||

{ నచక్రియాన్తరక్లాణామాయస్యేదప్యసమ్భవే । హా }
{ నిం నివేద్యజేనాయ మనసైవ ప్రపూరయేత్ || ౧౩ || }

వ్యా || క్రియా - భగవత్కైరజ్యుర్యమిజ్యాదిరూపమ్ , తదన్త
రక్లాణామ్ - తదావశ్యకానాంద్రవ్యాణామ్ , అసమ్భవే - అలాభే
ప , నాయస్యేత్ - ఆయస్తానభవేత్ . తత్సంపిసాదయిషయా మ
షకారాయాసం నకుర్యాదిత్యర్థః . తాదృశాయాసేన యోగాభా
వప్రసక్తాదితి భావః . కింశు జేనాయ - భగవతే , హానిమ్ - క్రి
యాన్తరక్లాన్తరవ్యాణామలాభమ్ , నివేద్య - విజ్ఞాప్య , మనసైవ
ప్రపూరయేత్ . అలభ్యాని క్రియాన్తరక్లాణి మనసాప్రకల్ప్య సమ
ర్పయేదిత్యర్థః || ౧౩ ||

{ వర్జయేత్ప్రతిపిద్ధాని సర్వాణ్యుభలితస్సుఖీ । ప్రవృ }
{ త్తైకారణంచాత్ర కామకోభాదికం త్యజేత్ || ౧౪ || }

వ్యా || సుఖీ - సమ్యగధ్యవసాయవాన్ , అభలితః - వృత్తా
ప్థాలితవృహితః , సర్వాణి ప్రతిపిద్ధాని వర్జయేత్ ఆత్రప్రతి

సిద్ధేషు ప్రవృత్తైఃకారణం కామకోక్రిధాదికం త్యజేత్ . నిషిద్ధప్ర
వృత్తైఃకామకోక్రిధాదిమూలత్వాత్తత్త్యజేదిత్యర్థః ॥ ౧౪ ॥

{ అగమ్యాగమనంహింసామభత్యైకాంచభక్షణమ్ । }
{ అసత్యవచనంప్రేయంతద్వత్సక్తాంశ్చ వర్జయేత్ ॥ ౧౫ ॥ }

వ్యా ॥ అగమ్యా - పరపారాదికా , తద్వత్సక్తా - అగమ్యా
గమనాదివత్సక్తా , యద్వా, అగమ్యాగమనమిత్యనేన గురుత
ల్పస్పర్శాదికముచ్యతే . హింసామ్ - బ్రహ్మవధాదికామ్, అభత్యై
కాంచ భక్షణం అసత్యవచనమిత్యనేన “ నిషిద్ధభక్షణంజైంహ్య
ముతగర్హైచ వచోఽన్యతమ్ ” ఇత్యాయుక్తసు రాపాసనమం తమ
పలక్షితసురాపానంచ విపక్షితమ్ ; ప్రేయమ్ - స్వర్ణాదేః ॥ ౧౫ ॥

{ పాతకానిసమస్తాని గురూణిచలఘూనిచ । విభోః }
{ కాలుష్యకారీణి మనసాపి నచిన్తయేత్ ॥ ౧౬ ॥ }

వ్యా ॥ విభోః కాలుష్యకారీణి - భగవత్సంగకాలుష్యజనకాని ॥

ఇతివిరుద్ధవర్జనాధికారః .

అ ॥ ఏనం విహితాచారవిరుద్ధవర్జనముక్త్యా దృష్టివిరుద్ధవర్జ
నమాహ —

{ అజ్ఞానంస్వపరోపాయ ఫలాన్వయవిరోధినామ్ । }
{ అన్యథావిపరీతంవా జ్ఞానంహానికరంపరమ్ ॥ ౧౭ ॥ }

వ్యా ॥ స్వమ్ - ప్రాప్తా ప్రత్యగత్తా, పరమ్ - ప్రాప్యం బ్ర
హ్మ, ఉపాయః - ప్రాప్త్యుపాయః, ఫలమ్ - ప్రాప్తేఃఫలమ్, అ
న్వయః - సంబంధః, విరోధి - ప్రాప్తివిరోధి, ఏతేషామజ్ఞానమ్ -
జ్ఞానాభావః, అన్యథాజ్ఞానమ్ - ధర్మిణి స్వస్వరూపాదౌ స్వాపా
ధారణ ధర్మవర్తయః ప్రతిభాసమానైపి దోషవశాన్ప్రకారే విపర్య

యమాపం యధాపీతశ్శుభ్రత్యాది . విపరీతజ్ఞానంతు ధర్మిణి ధర్మస్య
స్తరారోపమాపమ్ , స్వస్వరూపాదీనాం దేహాదిరూపేణ జ్ఞానం
యధాశుక్తా రజతమిత్యాదిజ్ఞానమ్ . జీవపరమాత్మసంబద్ధసహితస్య
అథవశ్చిక్తస్య, జ్ఞానాభావోఽన్యథాజ్ఞానం విపరీతజ్ఞానంవా పరము
త్రైవిష్టం హానికరమిత్యర్థః ॥ ౧౭ ॥

{ ఛన్దాంసిసరహస్యాని దివ్యశాస్త్రాగ్నితాఃస్ఫుటీః ।
నవాతువిదికిత్యైత పురాణాదిచ సాత్త్వికమ్ ॥ ౧౮ ॥ }

వ్యా ॥ సరహస్యాని - సోపనిషత్కాని , ఛన్దాంసి - వేదాః,
దివ్యశాస్త్రమ్ - శ్రీపంచరాత్రమ్ , తదన్వితాః - తత్సంహితాన్వితాః,
తదవిరుద్ధాభివా , స్ఫుటీః - మన్వాదిధర్మశాస్త్రాగ్ని , సా
త్త్వికమ్ - సత్త్వగుణప్రచురేషు కల్పేషు తద్గుణప్రచురేణ బ్రహ్మణా
ప్రోక్తమ్ , పురాణాది - శ్రీవిష్ణుపురాణ శ్రీభాగవతాదికం ప్రతి,
జాతు - కదాచిదపి , నవిదికిత్యైత - నసంశయిత , తమక్తాద్ధేనం
శయవాన్ నభవేదిత్యర్థః ॥ ౧౮ ॥

అ ॥ వేదార్థనిర్ణయాయ కుదృష్టికల్పితాని శాస్త్రాగ్ని నా
దదీతేత్యాహ —

{ శరణ్యమిజ్యంలక్ష్మీశంపదానెవ్యమనిచ్ఛతామ్ । నేచ్ఛే
{ దృష్టిం కుదృష్టీనాం సుధీశ్శ్రుత్యర్థనిర్ణయాత్ ॥ ౧౯ ॥ }

వ్యా ॥ శరణ్యత్వేన ఇజ్యత్వేన లక్ష్మీపతిత్వేన సదానెవ్య
త్వేన యేభగవంతంనేచ్ఛత్తి; తేహమ్ - కుదృష్టీనామ్, దృష్టిమ్ - ల
క్షణయాశాస్త్రమ్ , శ్రుత్యర్థనిర్ణయాత్ ; ప్రయోజనతయా హే
తుత్వాత్పశ్యమీ, శ్రుత్యర్థనిర్ణయాయేత్యర్థః . యద్వా, శ్రుత్య
ర్థనిర్ణయాత్ - సాత్త్వికపురాణతిహాస ధర్మశాస్త్ర శ్రీపాంచరాత్రా
దిభిశ్శ్రుత్యర్థస్య నిర్ణీతత్వాత్ , తద్విరుద్ధం శాస్త్రం నేచ్ఛేత్ -
సపరిగృహ్ణీయాదిత్యర్థః ॥ ౧౯ ॥

{ హ్లానంజ్ఞేయంచతత్త్వేనకారణంశాచ్యుతంపరమ్ | అజ్ఞా-
సద్భిర్వృథానీతానాశ్రయేన్నాన్యవిస్తరాన్ || ౨౦ || }

వ్యా || హ్లాయతే అనేనేనిజ్ఞానమ్ - శాస్త్రమ్, అచ్యుత
స్య శాస్త్రసామానాధికరణ్యం తత్ప్రవర్తకత్వబద్ధనమ్ - శా
స్త్రప్రవర్తకమిత్యర్థః. జ్ఞేయమ్ - ప్రవర్తితశాస్త్రవేద్యమ్, త
త్త్వేన - అజ్ఞానా, కారణమ్ - జగత్కారణభూతమ్, పరిమ్ - సగ్న
స్తాత్పరమ్, అచ్యుతమ్ - నారాయణమ్, అజానద్భిః - అజానా
నైః, వృథా - వ్యర్థమేవ, ఆనీతాన్ వ్యాయవిస్తరాన్ నాశ్రయే
త్ - నపశ్యేదిత్యర్థః. యద్యపి వ్యాయవిస్తరోపి అప్రాదశవిద్యా
ప్రానేశ్వభ్యర్హితః, అథాపి కుదృష్టిరచితమపహాయ వ్యాయతత్త్వ
వ్యాయ పరిశుద్ధ్యాదివత్సర్గీరచితముపాదదీతేతిభావః || ౨౦ ||

అ || “ యావేదబాహ్యఃస్మృతయో యాశ్చకాశ్చ కుదృ
ష్టయః | సర్వాస్తానిష్పలాఃప్రాక్తాస్తమోనిష్టాహితాఃస్మృతాః || ”
ఇత్యాది సునూక్తిప్రక్రియయా రజస్తమోమూలాఃస్మృతయోఽప్య
నాదేయాఇత్యాహ —

{ ప్రకృతింపురుషంయోగం పరంపాశ్వ్యంచమాధుమ్ |
అన్యథామన్యమానానాంస్మృతీశ్చపరివర్జయేత్ || ౨౧ || }

వ్యా || ప్రకృతిమ్ - త్రిగుణాత్మికాంచిద్విశేషణమ్, పురుషమ్ -
జీవమ్, యోగమ్ - ప్రకృతిపురుషసంబద్ధం జీవాత్మపరమాత్మసంబద్ధం
నా, ముక్త్యుపాయంవా, పరమ్ - ఉత్కృష్టమ్, ప్రాప్యమ్ - మా
ధవం శ్రియఃపతిమ్, అన్యథామన్యమానానామ్, స్మృతీశ్చ - “ స్మృ
త్యనవకాశదోష ప్రసక్త్యితచేన్నాన్యస్మృత్యనవకాశదోషప్రసక్తాత్,
ఏతేనయోగఃప్రత్యుక్తః ” ఇత్యాదినా భగవతో బాదరాయణేన నిర
స్తాఃకాపిలాదికాః పరివర్జయేత్. అన్యథామన్యమానానామ్ - ఏ
తద్విపరీతంమన్యమానానామపుపలక్షణార్థమ్. ‘యద్వా, శరణ్యమి

త్యాది స్తోకద్వయేన అజ్ఞానవతాం వచనమనాదేయమిత్యుక్తమ్ . ప్రకృతిం పురుషమిత్యాది నా అన్యథా జ్ఞానవతాం వచనమనాదేయమిత్యుక్తమ్ . తామసాంస్తథా । అనీశానాంపరేశత్వమ్ ఇత్యాది నా విపరీతజ్ఞానవతాం వచనమనాదేయమిత్యుక్తమితి వివేకః . యద్వా, శరణ్యమిత్యాది నా వేదవిరుద్ధమన్వషివచనం త్యాజ్యమిత్యుక్తమ్ . ఋషినవనేషస్వి వేదవిరుద్ధఃస్మృతయస్త్యాజ్యాఇత్యుక్తం ప్రకృతిం పురుషమిత్వేన; నాద్రియేతేత్యాది నా వేదవిరుద్ధం పురాణం త్యాజ్యమిత్యుక్తమ్ . తథా రుద్రేణైత్యనేన ఋషిభ్యాపవ్యధికేన రుద్రేణాపి ప్రణీతం తస్మిన్ తమోమూలత్వాత్త్యాజ్యమిత్యుక్తమితి వివేకోద్రవ్యవ్యతి . ప్రకృత్యాదీనామన్యథామన్యమానన్యం చ తామస్త్యుతేషు స్ఫుటమ్ ; తథాహి— త్రిగుణాధికరణభూతాప్రకృతిః త్రిగుణస్వరూపాఽన్జీక్రియతే ; భగవద్వరతస్మిన్ పురుషః స్వతస్త్రితేన, ఉపాయోజీవాత్తమాత్రజ్ఞానత్వేన, సేవ్యరసాశ్చేరీశ్వరాభ్యుపగమేపి అపరత్వేన అప్రాప్యత్వేన అలక్ష్మీపతిత్వేన సోఽభ్యుపగమ్యతఇతి ॥ ౨౧ ॥

{ నాద్రియేత పురాణాదీకరాజసాంస్తామసాంస్తథా । }
{ అనీశానాంపరేశత్వంవృథాయతోపవర్ణ్యతే ॥ ౨౨ ॥ }

వ్యా ॥ అనీశానామ్ - రుద్రాదీనామ్ ॥ ౨౨ ॥

{ తథారుద్రేణాధితం మోహనంక్షుద్రకామదమ్ । త }
{ స్మింబహువిరుద్ధంచతామనంపరివర్ణయేత్ ॥ ౨౩ ॥ }

వ్యా ॥ తస్మిన్ - పాశుపతాఖ్యమ్ , బహువిరుద్ధమ్ - బహుప్రమాణవిరుద్ధమ్, పూర్వోక్తవిరుద్ధంవా, తామసమ్ - తమోమూలమ్, “పశ్యురసామజ్ఞాస్యాత్” ఇత్యధికరణార్థాఽభిప్రేతః ॥ ౨౩ ॥

{ అన్యేషాం త్రిదశాదీనాం స్తుతిం మత్తాన్విశ్చ వర్ణయేత్ । }
{ నిబద్ధనం గుణాదీనాం నిబద్ధాంశ్చాన్యచేతసామ్ ॥ ౨౪ ॥ }

వ్యా || యద్యప్యయన్తోకో భక్తిపిరుద్ధాధికారే స్థాతుమ
 వ్యతి, నాగ్రదృష్టివిరుద్ధాధికారే; పూర్వోత్తరన్తోకేషు స్మృతి
 పాదప్రక్రియయా వేదవిరుద్ధతన్త్రా ఇమనాదేయకథనానాన్త్యస్య
 న్తోకస్యాత్ర సజ్జతిరస్తి. అథాపి కొశాన్తరేష్యత్రైవి విఖతత్వాద
 త్రవ్యాఖ్యాయతే. అన్యేషామ్ - భగవద్రేకాన్త్యరహితానామ్, త్రిద
 శాదీనామ్ - దేవాదీనామ్, పుతిమ్ - స్తోత్రాణి, మన్తాన్ శ్చ, వర్ణ
 యేత్. దేవతాన్తరస్తోత్రాణి ఆపన్నివారకతయా ఫమ్మతరతయా
 వా పురాణాదిప్రసిద్ధాని, దేవతాన్తరమన్తాన్ శ్చ ఫరివర్ణయేదిత్య
 ర్థః. గుణాదీనామ్ - దేవతాన్తరగుణకర్మణామ్, నిబంధనమ్ - తద్విష
 యగద్యపద్యనిర్మాణం చ వర్ణయేత్ - సకుర్యాత్. అన్యచేతసాం నిబ
 ధాన్ శ్చ వర్ణయేత్. ప్రయోజనాన్తరమనన్తైర్దేవతాన్తరనివిష్టకృ
 దయైర్వా కృతాః భగవద్విషయానపి ప్రబుధాః వర్ణయేదిత్యర్థః ||

{ బాహ్యం దుష్టం తమోనిష్ఠం విపరీతమన్తకమ్ | ౧౦ }
 { తంతథాగతాదీనాం మనసాపి నచిన్తయేత్ || ౨౫ || }

వ్యా || బాహ్యమ్ - వేదబాహ్యమ్, దుష్టమ్ - కుతరక-మూల
 త్వాద్వాప్యభూతాదిదోషదుష్టమ్, అతపవ తమోనిష్ఠమ్ - తమోగు
 న్ఘోతమ్, తమోమూలమిత్యర్థః. తమోనిష్ఠమిత్యనేన “ యావేద
 బాహ్యఃస్మృతయః ” ఇత్యాదిమనువచనం స్మరితమ్. విపరీతమ్ - వి
 పరీతార్థప్రతిపాదకమ్, అన్తకమ్ - దృష్టాదృష్టప్రయోజనశూన్యమ్,
 తథాగతాదీనామ్ - బౌద్ధాదీనామ్, మతం మనసాపి నచిన్తయేత్.
 కీముతవచనోచ్ఛారణమిత భావః. || ౨౫ ||

అ || బాహ్యకుదృష్టిమత్తానామపి దూషణార్థగుణలోకనమ
 నుజానాతి —

{ కామం మతాని చాన్యేషాం పశ్యేత్త్వాన్జ్ఞోఽపనుత్తయే | }
 { నచతేషు ప్రసజ్యేత నానుమోదేతచాభ్యసేత్ || ౨౬ || }

వ్యా || అన్యేషామ్ - బాహ్యకుదృష్టి నామ్, మతాని అపనుత్తయే - నిరాకరణాయ, కామః పశ్యేత్. తేషు - మతేషు, నచప్రసవ్యేత - ప్రకర్షణ సజ్జవాన్నభవేత్, ఆదరవాన్నభవేదిత్యర్థః. నానుమోదేత. అత్ర యుక్తిస్సమ్యక్-ధితేత్యాదిరూపేణానుమోదం నకుర్యాత్. నాభ్యసేత్ - ధారణార్థం పునఃపునర్నిరీక్షణాదికం నకుర్యాత్ || ౨౬ ||

ఇతి దృష్టివిరుద్ధవర్జనాధికారః.

అ || అథ భక్తివిరుద్ధవర్జనమాహ —

{ అపచారాంశ్చ వివిధాన్ మా రేర్యతేనవ్యయేత్ | }
{ మహానపాయో మాధ్యస్థ్యంకింపునర్సిపరీతతా || ౨౭ || }

వ్యా || మాధ్యస్థ్యమ్ - మహానపాయః ఉపచారాపచారయోరుభయోరపవ్యనస్యయోమాధ్యస్థ్యమ్, సపవ మహాననర్థః. విపరీతాపచారాన్వయస్తు కింపునః - మహానపాయఇతి కిముపక్తవ్యమితిభావః. యద్వా, మాధ్యస్థ్యమ్ - అన్యేషు భగవదపచారేషు ప్రవర్తమానేషు సత్సు స్వయం తేషామనివారణమ్, సపవ మహానపాయః; విపరీతాన్వయః - స్వయమపచారాన్వయస్తు కింపునరితి || ౨౭ ||

{ పిష్ట్యర్పరహితే గ్రామే పిష్ట్యర్పరహితే గృహే | }
{ నకుర్యాదన్నపానాది నతత్ర దివసం వసేత్ || ౨౮ || }

వ్యా || దివసమితి అత్యంతసంయోగే ద్వితీయా. ప్రయోజనవశా తిగ్రజ్జీర్ణాలావహానేఽపి, సర్వోఽపి దివసస్తత్ర ననేతవ్యఇతిభావః ||

{ నచ మన్త్రోపజీవీస్యాన్నచాప్యర్చోపజీవికః | }
{ నానివేదితభోగస్సాన్నచనిద్ర్యానివేదికః || ౨౯ || }

వ్యా || మన్త్రోపజీవీ - దృష్టార్థతయా పరపీడాదినివృత్త్యర్థం మన్త్రోపజీవికః, నస్యాత్ నచాప్యర్చోపజీవికః - వృత్త్యర్థం భగ

జవర్పాం నమర్యాత్. అనివేదితభోగః - భగవదనర్పితభోగభుజ్జు
ప్యాత్. నిర్జ్వనివేదకః - భగవతే శాస్త్రనిష్ఠిద్ధ లశువాదినివేదకో
నస్యాత్ || ౨౯ ||

{ వర్జ్యాః పాషణ్ణైశ్చాద్యైః స్థాపితాశ్చ తథార్పితాః ।
{ అన్యత్రచస్వతోబద్ధా నియమాత్సర్వదేవతాః ॥ ౩౦ ॥ }

వ్యా || పాషణ్ణైశ్చాద్యైః - పాషణ్ణాశ్చ తే శ్రేవాశ్చైతి కర్మ
భారయః, గొబళీవర్దన్యాత్పాషణ్ణశబ్దా వేదబాహ్యపరోవా,
తదాద్యైః స్థాపితా అర్పితాశ్చ భగవద్విగ్రహావర్జ్యాః, నియమాద
న్యత్ర - నియతేరన్యత్ర, బద్ధాః - కర్మవశ్యాః, సర్వదేవతాః వ
జ్ఞానాః. నిత్యాఅపి, స్వతశ్చ - భగవదృరీరభావమస్తరేణచ,
వర్జ్యాః - నోపాస్యాః || ౩౦ ||

{ గృహేయస్యాన్యదేవార్పణ్యక్తేనచజవార్దనః ।
{ నతస్యకింఞ్చిదశ్చేయాదపివేదాస్తవేదినః ॥ ౩౧ ॥ }

వ్యా || కింఞ్చిత్ - అపక్వమపీత్యర్థః. అపివేదాస్తవేదినః కింపు
నరన్యసైతి భావః. అపిక్రతుసహస్రిణ ఇత్యపరఃపాఠః || ౩౧ ||

{ వర్జయేదన్యదేవానామాలయాచ్యుపసర్పణమ్ । తథా }
{ గోపురహర్త్యాదియానాస్త్రాద్యవలూకనమ్ ॥ ౩౨ ॥ }

వ్యా || అర్పా - పూజా, యానమ్ - రథాది, యాత్రోత్సవో
వా, అస్త్రమ్ - త్రిశూలాది || ౩౨ ||

{ గీతవాదిత్రసుష్టాదిశబ్దానాం శ్రవణంతథా । కర్ష }
{ ణిచ సమస్తాని బాహ్యన్యాభ్యంతరాణిచ ॥ ౩౩ ॥ }

వ్యా || బాహ్యేని - ఆలయాద్బహిఃక్రియమాణాని, ఆభ్యంత
రాణి - ఆలయేక్రియమాణాని, దేవతాస్తరసమృద్ధిని కర్తాణి వర్జయే
దితి పూర్వశ్లోకక్రియయాఽన్వయః || ౩౩ ||

{ ద్రవ్యాణాం భుక్తభోగానాం స్వీకారం స్పర్శనం తథా ।
భోగాదీనాంతదర్థంచాప్యథా నాప్రతిపాదనమ్ ॥ ౩౪ ॥ }

వ్యా ॥ భుక్తభోగానామ్ - దేవతాస్తరోపభుక్తానామ్, ద్రవ్యా
ణాం స్వీకారమ్ - ఆదానమ్, స్పర్శనమ్ - హస్తాదినాస్పర్శనమ్,
తథా - తద్వత్, భోగాదీనామ్ - భోగ్యపేయూదీనామ్, అథా
నామ్ - పదార్థానామ్, తదర్థమ్ - రుద్రాద్యర్థమ్, ప్రతిపాదనమ్ -
దానంచ, వర్జయేత్ ॥ ౩౪ ॥

{ ప్రణామం స్పర్శనం సేవాం స్మరణం కీర్తనంతథా । ని
న్ద్రాంచ తద్భక్తిపరాణ్యపేతాని వివర్జయేత్ ॥ ౩౫ ॥ }

వ్యా ॥ ప్రణామమ్ - నమస్కారమ్, స్పర్శనమ్ - తద్విచ్యుష్ట
స్పర్శనమ్, సేవామ్ - సంసారజ్ఞానోపలేపాదిరూపామ్, స్మరణమ్ - విగ్ర
హగుణాదివిషయకం ధ్యానమ్, కీర్తనమ్ - తన్నామోచ్చారణాద్య
త్కరమ్. నిన్దామ్ - దేవతాస్తరనిన్దామ్, నిన్దాయామపి తత్ స్మర
ణావశ్యం భావత్కావః. తద్భక్తిపరాణ్య - దేవతాస్తరభక్తిమూలా
ని, ఏతాని ప్రణామాదీని నిన్దాంచ వివర్జయేదిత్యన్వయః ॥ ౩౫ ॥

భక్తిభక్తివిరుద్ధాధికారః.

అ ॥ అశలత్కవిరుద్ధవర్జనమాహ —

{ శబ్దచక్రాధ్వపుష్టాత్రైశివహేమః ప్రియతమైర్హరేః ।
రహితస్సర్వధర్మైశ్చ ప్రచ్యుతోనై నమాపుయాత్ ॥ }

వ్యా ॥ స్వధర్మైశ్చ ప్రచ్యుతః - సర్వైష్వపి ధర్మైశ్చ అధికార
రహితః, ఏనమ్ - భగవంతమ్, నాపుయాత్ ఉపాయేఽప్యన
ధికారప్రసక్తేన భగవంతం నాపుయాదిత్యర్థః ॥ ౩౬ ॥

{ చక్రామ్బుజగదాశాస్త్రిభిర్వైర్హరైరపి ।
నలక్ష్మణేర్దహేదజ్ఞం నాన్యదన్ధోఽన్యతీక్రియాః ॥ ౩౭ ॥ }

వ్యా || అమృజశబ్దః శబ్ధనాచీ, భగవదాయుధైరపి - శబ్దశక్త
గదాశాస్త్రవ్యతిరిక్తైరపి, అజ్గితో నస్యాత్. కుతః? అన్యద
ద్ధః - చక్రాదిపశ్చవ్యతిరిక్తలక్షణదద్ధః, క్రియామ్ - భగవత్ప్రే
జకార్యమ్, నార్హతి || ౩౨ ||

{ భారయేన్నాన్యచిహ్నాని విశేషేణాచగ్రానంక్యంతి | }
{ భారణాదన్యచిహ్నానాం మహదాహ్నితి కిల్బిషమ్ || }

వ్యా || అన్యచిహ్నాని - దేవతాస్తరచిహ్నాని, సభారయేత్
క్వచిదప్యక్లేతైరజగ్రానమ్ - దాహమ్, విశేషేణ సభారయేత్. అ
న్యచిహ్నానామ్ - దేవతాస్తరచిహ్నానామ్, భారణేన మహతిగ్ని
షం పారమైకాస్త్యభజ్యరూపం ప్రాప్నోతీత్యర్థః. చక్రాదివ్యతిరి
క్తభగవచ్చిహ్నాభారణే ననిషేధః. “ నాన్యదద్వైర్హతిక్రియాః ”
ఇతి దాహస్త్రేన నిషిద్ధత్వాత్. భగవచ్చిహ్నవ్యతిరక్తానాం భా
రణమపి నిషిద్ధమితిబొద్ధవ్యమ్ || ౩౩ ||

{ అన్యచిహ్నాజ్గితాకామర్త్యాకా దూరతఃపరివర్జయేత్ | }
{ పయోస్థిచర్మమాంసాదిపశూనాం ఛాతిగర్హితమ్ || ౩౪ || }

వ్యా || అన్యచిహ్నాజ్గితానాం మర్త్యానాం ఛాయాస్పర్శిపి
సకార్య ఇతి భావః. పశూనామన్యచిహ్నాజ్గితానామితి వచన
వ్యత్యయేనానుషక్తః. తేషాం పయః - క్షీరంచ, ఎర్జయేత్. “ రు
ద్రాదిపవపదేశిన్యోయాశ్చ గావస్తదజ్గితాః । తాసాం క్షీరమక
ర్మణ్యం తత్ప్రియతేన వర్జయేత్ || ” ఇతిస్మృత్యస్తరోక్తేః. అత్ర
పయశ్శబ్దస్తద్వికారాణామప్యవలక్షకః. “ యాసాంక్షీరమకర్మణ్యం
తద్వికారాంశ్చ వర్జయేత్ ” ఇతిస్మృతేః. అస్థిఖడ్గాదీనామ్, చర్మ -
కృష్ణాదీనామ్, మాంసమపి తాదృశమేవ, అతిగర్హితమ్ - అతినిర్ది
ష్టమిత్యర్థః || ౩౪ ||

{ నృత్యాదీనాం వసవైషాః కర్మణ్యం ఫలాదికమ్ । అన్య }
 { విహ్నిజ్జితం చైవ గృహతే శ్రాదికం త్యజేత్ ॥ ౪౦ ॥ }

వ్యా ॥ అశ్రాన్య ఆదిశబ్దౌ లతాపరః, ద్వితీయ ఆదిశబ్దః పశ్రాది
 పరః, అన్య విహ్నిజ్జితానాం వృత్యాదీనామ్, పత్రపుష్పఫలాది
 కం త్యాజ్యమితి త్యర్థః. అన్య విహ్నిజ్జితత్వం అన్యార్థకల్పితానా
 మపుష్పపలకణమ్. శ్రాదీనామన్య విహ్నిజ్జితత్వమ్ అన్య
 విహ్నిజ్జితశిలాదిమత్త్వమ్ ॥ ౪౦ ॥

{ వర్తులంతిర్యగచ్ఛిద్రం హ్రస్వదీర్ఘం తతంతను । వ }
 { క్రంవిహపంబద్ధాగ్రంభిన్నమూలంపదమ్యతమ్ ॥ ౪౧ ॥ }
 { అశుభ్రం రూక్షమాసక్తంతథానన్యులికిల్పితమ్ । వి }
 { గన్ధసపసంఖ్యంచ పుణ్డ్రమాహారనన్ధకమ్ ॥ ౪౨ ॥ }

వ్యా ॥ వర్తులమ్ - మణ్డలీకృతమ్, తిర్యక్ - తిరశ్చీపనమ్, అ
 చ్ఛిద్రమ్ - శుక్లే చిద్రరహితమ్, హ్రస్వమ్ “ఉద్భవపుణ్డ్రం ల
 లాటెతు కుర్వీతవతురన్యుళమ్ । ఉదరే హృదికణ్ఠే చ దశాష్టవతురన్యు
 ల్లాః ॥” ఇత్యాయుక్తదీర్ఘపరిమాణాన్నయనపరిమాణమ్, దీర్ఘ
 మ్ - అతిరిక్తపరిమాణమ్, తతమ్ - “త్రిధానర్వత్రవిప్తారశ్చతుస్త్రి
 ద్వ్యన్యులిక్రమాత్” ఇత్యాయుక్త విప్తారాదధికవిప్తారమ్, తను- త
 తోఽల్పనిస్తారమ్, వక్రమ్ - అన్మజ్జ, విరూపమ్ - అనుద్దరమ్, బ
 ద్ధాగ్రమ్ - మిలితాగ్రమ్, భిన్నమూలమ్ - భువోర్ములే మేళనర
 హితమ్, పదమ్యతమ్ - పదమ్ విహితస్థానమ్, తప్తాత్ప్రచ్యు
 తమ్, అశుభ్రమ్ - అధవళమ్, రూక్షమ్ - యస్యాం మృదిభా
 ర్యమాణాయాం తత్రస్ఫోటాద్యుత్పత్తిర్భవతి తత్పుణ్డ్రం రూక్ష
 మ్, ఆసక్తమ్ - పుణ్డ్రాన్తరేణమిలితమ్, అనన్యులికిల్పితమ్ - అ
 న్యులిఖిన్నేన సాధనేన రచితమ్, నిగన్ధమ్ - గన్ధరహితమ్, అపస
 ఙ్గ్యమ్ - “త్రయోదశ ద్వాదశ వా పూర్వార్థపుణ్డ్రాణి భారయేత్ ।

ఏకచక్రారిషటాష్టావపివాఞ్చున్రికేచన ॥” ఇత్యామృత్యుసంఖ్యై
రహితమ్, పుణ్డ్రమ్, అనర్థమ్ - ధృతస్యాప్యధృతప్రాయత్వా
దప్రయోజకమాహుః ॥ ౪౧ ॥ ౪౨ ॥

{ నచన్దనాదిభిర్నైః కర్తవ్యం నచభస్మనా । నమ్మ }
{ ద్భిశ్చాప్రశస్తాభియాధ్వపుణ్డ్రం కదాచన ॥ ౪౩ ॥ }

వ్యా ॥ చన్దనాదిభిర్నైః విశేషణవిశేష్యభావేనాన్వయః. చ
న్దనమ్ - మలయజమ్, తదాదిభిః, ఆదిశబ్దాదగర్వాదికం గృహ్య
తే, గర్హశబ్దోగర్హవదనులేపనవరః. అప్రశస్తాభిః - “ విష్ణోగుర్ధృత
యాత్మైత్రే పర్వతాదాప్రశస్తయా ” ఇత్యాదిగుణరహితాభిరితి
వా, కదాచన - కదాచిదపి, ఆపద్యమీత్యర్థః ॥ ౪౩ ॥

{ తమసోభస్తరజసో గర్హస్పత్వస్యమ్మత్రికా । తస్మా }
{ ద్భస్తాదిభిర్నైచ్చేదేకాన్తీ సిద్ధిమాత్మనః ॥ ౪౪ ॥ }

వ్యా ॥ భస్మతమసః కారణమితశేషః. గర్హోరజసః కారణమ్,
మ్మత్రికా సత్వస్య కారణమ్. తస్మాత్ - రజస్తమోహేతుత్వాత్,
భస్తాదిభిః, సిద్ధిమ్ - పుణ్డ్రసిద్ధిమ్, ఆత్మనోనేచ్ఛేత్. కింతు సత్వ
కారణేభూతయా మృదేవార్ధ్వపుణ్డ్రసిద్ధిమిచ్ఛేదితిభావః. శుద్ధిమి
తపాలే పుణ్డ్రజన్యాం శుద్ధిమిత్యర్థః. ॥ ౪౪ ॥

{ రౌద్రవ్రతాదినియతైస్తమోమోహనతాన్త్రికేః । }
{ శవేష్ఠనకరీషాదిభస్మభిః కర్తృ సాధ్యతే ॥ ౪౫ ॥ }

వ్యా ॥ రౌద్రవ్రతాదినియతైః - రుద్రవ్రతపీఠితైః, మోహన
తాన్త్రికేః - మోహనార్థప్రపృష్టపాశుపతాదితన్త్రనిష్ఠైః. రౌద్ర
వ్రతాదినియతైరిత్యనెన వేదావిరుద్ధరుద్రాదివ్రతనిష్ఠాఉచ్యతై, మో
హనతాన్త్రికేరిత్యనేన వేదవిరుద్ధతన్త్రనిష్ఠాఇతివా. శవేష్ఠనకరీషా
దిభస్మభిః - శవభస్మనా ఇష్ఠనభస్మనా కరీషభస్మనాచేత్యర్థః. కర్తృ
సాధ్యతే - కర్తృజ్ఞతయా శవాదిభస్మభిః పుణ్డ్రాని చిత్తత్యర్థః. ॥

{ మూలజం గన్ధసారాది మృగనాభ్యాది జీవజమ్ । మన }
 { శ్శీలాదిధాతుశ్శాంత్రయంపుణ్డ్రేషుకామినామ్ ॥ ౪౬ ॥ }

వ్యా || మూలజం గన్ధసారాది, జీవజమ్ - ప్రాణ్యజ్జోష్ఠమ్, య
 స్మృగనాభ్యాది - కస్తూర్యాది, ధాతుశ్శామ్ - ధాతుజన్యం యత్సన
 శ్శీలాది, తదేతత్త్రియం కామినాం పుణ్డ్రేషువిహితమితీశేషః ॥

{ కుర్యాద్రక్షాధానంచ నాన్వైషపఞ్చవిదామృదః । }
 { గౌరజోగౌకరీషంచ చూర్ణం హరిద్రమేవచ ॥ ౪౭ ॥ }

వ్యా || పఞ్చమృదః - పఞ్చవిధమృత్తికాః, తాశ్చ శాస్త్రే
 ఘనిహితాః, తథాచ బ్రహ్మరాత్రే "తప్తాత్సర్వప్రయత్నేన సక్తా"
 హ్యపఞ్చమృత్తికాః । పర్వతాగ్రే నదీతీరే మమత్తేత్రైవిశేషతః ।
 సింధుతీరేఽథసర్వీకే తులసీమూలమృత్తికాః । మృదపశాస్త్ర సక్తా
 హ్యవర్జయేనసృమృత్తికాః ॥ " ఇతి . మమత్తేత్రే ఇతి పర్వతా
 గ్రాహీనాం విశేషణమ్ . గౌరజో గౌకరీషంచ హరిద్రచూర్ణం పఞ్చ
 మృదావినా అన్వైర్భుష్టాదిభీరక్షాధానంచ నకుర్యాత్ ॥ ౪౭ ॥

{ సచభాగవతకపర్యామార్ద్వపుణ్డ్రీయమృత్తికమ్ । }
 { ధారణాదేనమృత్స్నాయాఃప్రీయతే ధరణీధరః ॥ }

వ్యా || అమృత్తికమ్ - మృత్తికారహితమ్, ఊర్ధ్వపుణ్డ్రీం న
 కుర్యాత్ . ధరణీధరఇతి సాఖిప్రాయమ్, ధరణీ ధరత్వాదేవ
 మృద్ధారణాత్ప్రీయతిఇతి ॥ ౪౮ ॥

{ యఃప్రపన్నోపి లక్ష్మీశం నచకౌదిభిరజ్జితః । నవహా }
 { త్యూర్ధ్వపుణ్డ్రీంవై వైకాంత్యం తస్యవిద్యతే ॥ ౪౯ ॥ }

వ్యా || లక్ష్మీశం ప్రపన్నోపి, యశ్చకౌదిభిరజ్జితో నస్యాత్ .
 ఊర్ధ్వపుణ్డ్రీం నవహతి - నవిభర్తి, తస్యైకాంత్యం నవిద్యతే ॥ ౪౯ ॥

{ తామసాఽరాజసాంశ్చైవ వ్యపదేశాన్వివర్జయేత్ । }
 { భృసంవ్యవేతిభక్తోపి వ్యపదేశేరసాత్వికైః ॥ ౫౦ ॥ }

వ్యా || వ్యసదేశాః - నామాని రాజసతామసనామాని, నవి
 శృయాదిత్యర్థః. అసాత్వికైః - సాత్వికభిన్నైః రాజసతామసవ్య
 పదేభ్యః, భక్తోపి వ్యప్తేతి - విశేషేణామైతి, ప్రచ్యుతో భవతీతి
 యావత్ || ౫౦ ||

అ || రాజసతామసనామాని వర్జయేదిత్యుక్తమ్; వ్యపదేశైరసా
 త్వికైరితి ప్రతియోగితయా సాత్వికాన్యధాద్విహితాని; కానితాని
 సాత్వికాని తదితరాణి రాజసతామసానీత్యాకాక్షాయామాహ —

{ సాత్వికం నామ శుద్ధా నామ శుద్ధా నాంతు రాజసమ్ । బా
 { హ్యదితస్త్రసిద్ధా నాం దైవతా నాంతు తామసమ్ || ౫౧ || }

వ్యా || శుద్ధానామ్ - అనన్యయాజినామ్, నామ సాత్వికమ్.
 అశుద్ధానామ్ - అన్యయాజినామ్, నామ రాజసమ్. బాహ్యదిత
 స్త్రసిద్ధానామ్ - అవైదికానామ్, నామ తామసమ్ || ౫౧ ||

{ దాన్యంహి నామకరణమపి తద్వాచకైర్వి నా । గుణక
 { ర్వాదిభిస్తేష్య రూఢం జ్ఞామ్యైస్సతాం మణమ్ || ౫౨ || }

వ్యా || నామకరణమ్ - తన్నామధారణమ్, తద్దాన్యంహి,
 హిశబ్దః, “ పద్యమశ్శుభిచిచ్ఛేద ఉరో విన్యస్తమక్షరమ్ । తన్నా
 మకరణంచేతి దాన్యమేతచ్ఛతుర్విధమ్ || ” ఇత్యాదిప్రమాణసిద్ధం
 ద్యోతయతి. తన్నామధారణస్య తద్దాన్యపాదకత్వాదశుద్ధానా
 మవైదికాభాంచ నామాని సధార్యాణీతి పూర్వోక్తార్థే హేతురు
 క్తః. శుద్ధానాం నామకరణస్య తద్దాన్యరూపతయా తస్మాచ్ఛుద్ధ
 మితి కిముపక్తవ్యమితిభావః. తద్వాచకైర్వి నా - శుద్ధానాం వాచకై
 ర్నామభిర్వి నాపి, స్త్రేః - స్వకేయైః, జ్ఞామ్యైః - దాన్యసమృద్ధిజ్ఞా
 పకతయా జ్ఞానునీయైః, గుణకర్వాదిభిః - జ్ఞానాదిభిర్గుణైః, ప్రపచనా
 దిభిఃకర్తృభిశ్చ, రూఢమ్ - సజ్జీతీతమ్, వైష్ణవదాసః, వేదాంతాచార్య
 ఇత్యాదికముపి నామ, సతాంమతమ్ - ధార్యమిత్యభిమతంస్యాత్ ||

{ యుక్తైర్వివర్జితం రాద్రగుయుక్తైర్బ్రాహ్మణ్యముచ్యతే }
{ ఉభయైర్వైర్వ్యతిస్యాతమయుక్తైర్వైష్ణవంగుణైః ॥ }

చా. ॥ యుక్తైః - సమైః, గుణైః, వివర్జితమ్ - రజ్జుపరిణామం ప్రాపితమ్, రాద్రమ్ - రుద్రదేవతాకమ్, అయుక్తైః - వివమైః, గుణైః, వివర్జితం బ్రాహ్మణ్యముచ్యతే. ఉభయైః - యుక్తైరయుక్తైశ్చ, విశిష్టా అయుక్తైః - విషమైః, తైః - గుణైః, వ్యతిస్యాతమమ్ - యేభిలూరూపేణవ్యత్యాసేన సూక్ష్మమ్, నతు వివర్జితమ్; వైష్ణవమ్ - విష్ణునేవతాకమ్, పశ్చాద్విరుద్ధైర్వ్యతిస్యాతం వైష్ణవమిత్యర్థః ॥ ౫౩ ॥

{ ఉపవీతం సదాబ్రాహ్మం వైష్ణవం కటిబద్ధనమ్ । ఉభయం ధారయేద్ద్రాద్రం సాధయన్ కర్మతామసమ్ ॥ }

చా. ॥ ఉపవీతం బ్రాహ్మంభవేత్, గుణత్రయరూపత్వాదితి భావః. కటిబద్ధనంతు వైష్ణవమ్, యుక్తాయుక్తగుణయోగపశ్చాద్విరుద్ధైర్వ్యతిస్యాతత్వాదితీభావః. ఉభయమ్ - బ్రాహ్మణ్యముపవీతం వైష్ణవం వ్యతిస్యాతం కటిబద్ధనమ్, ధారయేత్. రాద్రం తన్ని కేన ధార్యమిత్యతః — తామసంకర్మసాధయన్ - కుర్వన్, రాద్రమ్ - యుక్తవివర్జితం కటిబద్ధనం ధారయేదితిశైవః. రాద్రస్య తామస కర్మాత్మత్వాత్సాత్వికకర్మాచారవతా సధార్యమితిభావః ॥ ౫౪ ॥

{ తామసంనగ్నమేకంచ రాజసంనసనద్వయమ్ । కాపీనసహితంతత్తు సాత్వికంమునిభిఃస్మృతమ్ ॥ ౫౫ ॥ }

చా. ॥ ఏకవసనం నగ్నమ్ - నగ్నప్రాయమ్, తామసమ్. వసనద్వయం రాజసమ్. కాపీనసహితం తద్వసనద్వయం మునిభిః సాత్వికం స్మృతమ్. అతః కాపీనసహితం వస్త్రద్వయంధార్యమితీభావః ॥ ౫౫ ॥

అ || మోహనార్థప్రవృత్త తామసతన్త్రసిద్ధం దర్భాదికం
త్యాజ్యమిత్యాహ—

{ దర్భాత్మవస్త్రసూత్రాజగ్రామపుణ్డ్రవిభూషణమ్ |
{ అన్యచ్ఛతామసంసర్వం విశేషేణవివర్ణయేత్ || ౫౬ || }

వ్యా || దర్భాః - తామసత్వేత్రామ్యతపనాః, అత్రాణి - రు
ద్రాత్రాదీని, వస్త్రమ్ - ధాతువిశేషరజ్జితమ్, అన్యవిహోజితం
నా, సూత్రమ్ - యుగ్మగుణనిర్మితం కటిబద్ధనాది, అజగః - త్రిశూ
లాద్యజగ్రానమ్, నామచ - అశుద్ధదేవతాన్తరసస్పృశి, పుణ్డ్రమ్ -
తిర్వగాది, భూషణమ్ - త్రిశూలాద్యాకారాభరణమ్, అన్యత్ -
ఇతోఽతిరిక్తమపి, తామసం సర్వం విశేషేణ వర్ణయేత్ - అవశ్యం
త్యజేత్ || ౫౬ ||

అ || తామసతన్త్రసిమాత్రవిహితాని కర్తాదీన్యపి త్యాజ్యానీత్యాహ.

{ అన్యతన్త్రైకసిద్ధాని కర్తాణి వివిధానిచ | ద్రవ్య }
{ నామాదిరూపాణి లక్షణాని వివర్ణయేత్ || ౫౭ || }

వ్యా || వివిధానికర్తాణి - శివరాత్రామ్యపవాసాదీని, తథా
తత్తన్త్రసిమాత్రవ్యాహృతాని ద్రవ్యనామాని, తత్తన్త్రైకసిద్ధాని
రూపాణి - ద్రవ్యాణామాకారవిశేషాంశ్చ, విశేషేణవివర్ణయేత్ .
ఇతరతన్త్రసిమాత్రసిద్ధేర్నామభిః ద్రవ్యాణి నవ్యవహర్తవ్యాని, నా
పి తత్తన్త్రసిమాత్రవిహితాకారవన్త్యపివాకుర్యాదిత్యర్థః || ౫౭ ||

ఇతి లక్ష్యవిరుద్ధాధికారః.

అ || అథసత్సేవావిరుద్ధసరిహారమాహ —

{ గురోరపహ్నవాత్త్యాగాతాస్సమ్యద్విస్తరణాదపి |
{ లోభమోహోదిభిశ్చన్త్రైకపచారైర్విసశ్యతి || ౫౮ || }

వ్యా || సామ్యత్ - సామ్యసుసన్ధానాదిత్యర్థః. లోభః - గురౌ

(౩౪) చతుర్థైర్ధ్యాయే సత్సేవావిరుద్ధాధికారః ౯౩

వృత్తికర్మ తేనతి స్వస్వప్రవ్యేసత్యసి తస్మైతవప్రదానహేతుర్దుర్గుణః,
మోహః - తద్వైభవాజ్ఞానాదిరూపః, పినశ్యతి - విశేషేణనశ్యతి ॥

{ విశేషాద్విష్ణుభక్తేషు దమ్భులభం నృశంసతామ్ । }
{ కోభమీర్ష్యాంమదంమానంసామ్యంచపరివర్జయేత్ ॥ }

వ్యా ॥ దమ్భః - అననుష్ఠాయైవ ధర్మానుష్ఠానఖ్యాపనమ్, నృశం
సతా - దయాభావః, ఈర్ష్యా - పరాతిశయాసహిష్ణుతా, మానః -
అహంకారః, సామ్యమ్ - సామ్యానుసద్దానమ్ ॥ ౫౯ ॥

అ ॥ వైష్ణవేషు దమ్భాదికం త్యజేదిత్యుక్తమ్ ; కేనామ
వైష్ణవా ఇత్యాకాక్షాయామేకాన్తీ పరమైకాన్తీతి వివర్తయః క్రమేణై
కాన్తిపరమైకాన్తినోర్లక్షణమాహ —

{ సపకాన్త్యనృవిముఖో హరిం సర్వేశ్వరం పరమ్ । }
{ యస్సమాశ్రయ తేకీర్షిత్ఫలమభ్యర్థయన్నరః ॥ ౬౦ ॥ }

వ్యా ॥ అన్యవిముఖః - దేవతాన్తరవిముఖః, కీర్షిత్ఫలమ్ - భ
గవత్తత్వాదిజ్ఞానభక్తివైకార్యతదితరవైరాగ్యవ్యతిరిక్తం యతి-
ర్షిత్ఫలమ్, అభ్యర్థయకా సర్వేశ్వరమ్ - హరిమ్, యస్సమాశ్ర
యతే. సపకాన్తీత్యర్థః ॥ ౬౦ ॥

{ నృప్తాశేషభరిశ్చే యస్తుదాన్యైకజీవితః । సప }
{ పపరమైకాన్తీ ద్వావేతా వైష్ణవౌస్తుతా ॥ ౬౧ ॥ }

వ్యా ॥ నృప్తాశేషభరః - నృప్తాత్మీయభరః, దాన్యైకజీవితః -
దాన్యాతిరిక్తఫలవిముఖః, అనన్యదైవత్వమేకాన్తినోర్ద్వయోరపి
సమానమ్. అనన్యప్రయోజనత్వం పరమైకాన్తినోర్ధికమ్. ద్వావే
తా - ఉక్తావేకాన్తిపరమైకాన్తినా, వైష్ణవౌస్తుతా ॥ ౬౧ ॥

{ అన్యేత్వవైష్ణవాన్సర్వ మనుష్యాజిహ్వాదృప్తయః । }
{ అనతస్తాన్విదుర్దేవాస్తేనసతాం నాస్తిసంఖ్యః ॥ ౬౨ ॥ }

వ్యా || అనేయే - ఏకాన్తి పరమైకాన్తివ్యతిరిక్తాః, జిహ్వాదృష్టయః - కుటిలబుద్ధయః || ౬౨ ||

{ అవైష్ణవాత్సన్విధర్మస్థావైష్ణవఃస్థలితోపినకః | శ్రే }
{ యానేవహిమస్తవ్యోమూలాత్సనపరిచ్యుతః || ౬౩ || }

వ్యా || స్వధర్మస్థాత్ - స్వవర్ణాశ్రమధర్మనిరతాత్, అవైష్ణవాత్, వైష్ణవః స్థలితోపినకః - స్వధర్మాత్ప్రచ్యుతోపినకః, శ్రేయాః - శ్రేష్ఠతమోమస్తవ్యః, ఏవకారణనియమయతి. తత్రహేతుః - మూలాత్సనపరిచ్యుత ఇతి. సః - వైష్ణవః, మూలాత్సరిచ్యుతోనహియతః || ౬౩ ||

అ || కింమూలం కాశ్శాఖాశ్చ త్యాకాక్షాయమాహ -

{ స్వేశసమృద్ధవిజ్ఞానం మూలమన్యః క్రియాఃపునః | త }
{ స్వశాఖాఃప్రశాఖాశ్చ కాశ్చ తామూలవర్జితాః || ౬౪ || }

వ్యా || స్వస్య - ఈశస్య, సమృద్ధవిజ్ఞానమ్ - స్వస్వామిభావలక్షణసమృద్ధజ్ఞానమ్, మూలమ్. అన్యః క్రియాః తస్య శాఖాః ప్రశాఖాః ఉపశాఖాశ్చ. మూలవర్జితాః తాః - శాఖాః, కాః - నకాశ్చిదపి, వ్యధాక ఇత్యర్థః || ౬౪ ||

అ || ప్రసక్తాదసత్సజ్జననమాహ -

{ బాహ్యనాంజిహ్వాదృష్టీనామజ్ఞానాంసంశయాత్తనామ్ | }
{ నాలాకమపి కుర్వీత నచత్రైః కిఞ్చిదాచరేత్ || ౬౫ || }

వ్యా || బాహ్యనామ్ - విపరీతజ్ఞానానామ్, జిహ్వాదృష్టీనామ్ - అన్యథాజ్ఞానవతామ్, అజ్ఞానామ్ - జ్ఞానాభావవతామ్, సంశయాత్తనామ్ - సంశయచిత్తానామ్, తత్ప్రహితపురుషార్థేషు అజ్ఞానాన్యథాజ్ఞానవిపరీతజ్ఞానసంశయజ్ఞానవతామ్, అలాకమ్ - దర్శనమపి, నకుర్వీత. త్రైః - బాహ్యదిభిః, కిఞ్చిత్ - లాకికంత్మణాదానాదికం నాచరేత్, శాస్త్రీయం యజ్ఞనాదికం కిముశేతిభావః ||

అ || వైష్ణవఃప్రళితోపిసః శ్రేయానిత్యుక్తమ్, తద్వత్సృ
జన్నస్య దేవతాన్తరభజనాదినంస్పర్శేఽపి శ్రేయానేవ స స్యాది
త పాప్రైశ్చ శత్రావా —

{ప్రపన్నైశ్చాన్యభజనాద్యుక్తోపాయసమన్వితైః | }
{వైష్ణవోవర్జయేత్సర్వప్రచ్యుతాస్తేహ్యవైష్ణవాః || ౬౬ || }

వ్యా || అన్యభజనాద్యుక్తోపాయసమన్వితైః - దేవతాన్తరభజన
ప్రభృతిభిశ్చాస్త్రోక్తైరుపాయైః, సమన్వితైః - సంయుక్తైః, ప్రపన్నై
రపి సర్వం వైష్ణవోవర్జయేత్. తత్ర హేతుమాహ - ప్రచ్యుతాస్తేహ్య
వైష్ణవా ఇతి. ప్రచ్యుతాః - స్వధర్మచ్యుతాః, తేపి - అన్యభజనా
న్వితాః, అవైష్ణవాః - వికాన్త్యరహితాయతః || ౬౬ ||

అ || నచత్రైశ్చిహ్నిదాచరేదిత్యుక్తంవివృణోతి —

{దైవేషుపిత్రైషుతథా ధర్మాధైషి తరేషుచ | అవ్రే }
{ష్టవంసగృహ్ణీయాత్పాత్రం దానేషుకర్షించిత్ || ౬౭ || }

వ్యా || దైవేషు - దేవాధైషు, పిత్రైషు - పిత్రధైషు, ధర్మా
ధైషు - ధర్మప్రయోజకేషు, ఇతరేషు - అర్థాద్యధైషు, లోకీక
ర్షసు, అవైష్ణవమ్ - అనెకానినమ్, సగృహ్ణీయాత్ - యాజకత్వే
న భూక్తృత్వేన సహాయత్వేనచ సగృహ్ణీయాత్. కర్షించిత్ -
కృచిదపి, దానేషు, పాత్రం సగృహ్ణీయాత్ - పాత్రత్వేన సగృ
హ్ణీయాత్. యద్యా, దేవాధైషు పిత్రధైషు ధర్మాధైషు అర్థాద్య
ధైషు దానేషు కృచిదవ్యవైష్ణవం పాత్రం సగృహ్ణీయాత్ || ౬౭ ||

{సకింభృతిగృహ్ణీయాద్విష్ణుభక్తివివర్జితాత్ | పా }
{నీయం వక్ష్వమన్నంచ విశేషేణవివర్జయేత్ || ౬౮ || }

వ్యా || విష్ణుభక్తివివర్జితాతిగృహ్ణిదపి నప్రతిగృహ్ణీయాత్. పా
నీయవక్ష్వాన్నే విశేషేణవివర్జయేత్. పాపాధికార్యాదితిభావః || ౬౮ ||

{ విద్యార్థసంప్రయోగోపి ప్రాకృతైర్గుకథంచన । }
 { వివాదోపనకర్తవ్యః క్రీడానంకథనానిచ ॥ ౬౯ ॥ }

వ్యా ॥ విద్యార్థసంప్రయోగః - అధ్యయనాభ్యాసనలక్షణః, వివాదః - తత్పరిశ్చయఫలకావాదః, జ్ఞానసంరక్షణార్థం జలప్పవి తజ్జేకార్యే; బీజస్వరోహరక్షణార్థం కణ్ఠకళాఖావరణాదివదక్షపా నెన జలప్పవితజ్జయోరనుజ్ఞానాత్. యద్వా, వివాదః - వ్యర్థకలహః, క్రీడానంకథనసాహచర్యాత్ క్రీడానంకథనాని - ఇష్టలాలాపః ॥ ౬౯ ॥

{ నచైకస్మిన్ భజేత్సామ్యం కర్తవ్యే కాన్త్యవర్జితైః । }
 { నచైషాంకర్తమర్చిత స్వకర్తవ్య కారయేత్ ॥ ౭౦ ॥ }

వ్యా ॥ ఏకస్మిన్ - లోకికే వైదికేచ కర్తవ్యే, వికాన్త్యవర్జితైః సామ్యం సభజేత్. అనెనేదంకృతమ్, అహమప్యేష ఇవైతదను తస్మామీత్యనుసంధానేన సతదనుతిష్ఠేదిత్యర్థః. యద్వా, సమప్ర ధానభావేన ఏకస్మిన్ ఆర్త్విజ్యాదిలక్షణే వైదికే కర్తవ్యే, కృషి వాణిజ్యాదిలక్షణే లోకికేచ, వికాన్త్యవర్జితైస్సమం నాన్వయం కుర్యాత్. ఏషామ్ - వికాన్త్యవర్జితానామ్, కర్త - లోకికమలోకి కంవా, స్వయం నకుర్వీత. తైః - వికాన్త్యవర్జితైః, స్వకర్త - లోకికమలోకికంవా, న కారయేత్. యద్వా, ఉత్తరార్థస్య, అ వైష్ణవస్య ఆర్త్విజ్యం స్వయం నకుర్యాత్, తేనాపి స్వార్త్వి జ్యం నకారయేదిత్యర్థః ॥ ౭౦ ॥

{ పశ్చైవ సమాజే గ్రామేవా నత్వభాగవతోత్తరే । }
 { వసేదకత్రభవనే వైకేనాప్యసతాసహ ॥ ౭౧ ॥ }

వ్యా ॥ అభాగవతోత్తరే సమాజే ఇదంవిశేషణం గ్రామస్య లి క్షవ్యత్యయేన, పశ్చైవరపి, యస్యాంపశ్చైవ, సమాజే, గ్రామేవా, అభాగవతా అధికాః విరళాశ్చ భాగవతాః, తస్యామ్ - పశ్చైవ స మాజే గ్రామేవా, నవసేత్. భాగవతానాం సమసంఖ్యకత్వే,

అధికస్థానకత్వేనా వజ్జీ-సమాజగ్రామేషు వాసోనదోషావహా
 ఇతిభావః. భవనే - గృహేతు, భాగవతాధికేపీతిభావః. అసతా
 ఏకేనాపి సమమ్, ననసేత్ - నతిపైత్ || ౭౧ ||

{ ప్రీత్యప్రీతినమాయోగం స్పర్శంభుక్తింసహాసికామ్ |
 { స్వేరప్రేయకాన్త్యవిముఖైరఘవర్జం వివర్జయేత్ || }

వ్యా || ప్రీత్యప్రీతినమాయోగమ్ - కల్యాణాదిహర్షకాలే అభి
 మతమారణాదిదుఃఖకాలే హర్షశోకానుపాలనాద్యర్థం తైస్సక్తమ
 మ్, స్పర్శః - ప్రసిద్ధః, భుక్తిః - భోజనమ్, సహాసికామ్ - ఏకస్మి
 న్నాసనే ఉపవేశనమ్, ఇదంచ నవవిధసజరస్యాపుప్రలక్షణమ్.
 “నవభాసజరఃప్రాక్తో నకర్తవ్యోఽధమైస్సహ” ఇత్యుక్తైః.
 ఇదంచ సర్వమ్, వికాన్త్యవిముఖైః, స్వైః - స్వకీయైరపినహ, అ
 ఘవర్జం వివర్జయేత్. అఘంతు పాలనీయమేవేత్యర్థః. అఘమ్ -
 జననమరణనిబద్ధనమాశౌచమ్ || ౭౨ ||

{ అవైష్ణవంసవజైతవార్పయేద్విధిపూర్వకమ్ | సంప్ర
 { శ్నాసనదానాదినకుర్యాదాన్మౌనశంస్యతః || ౭౩ || }

వ్యా || సవజైత - సనమసుకర్యాత్, విధిపూర్వకంనార్పయే
 త్ - అర్ఘ్యదిభిర్నపూజయేత్, సంప్రశ్నః - కుశలప్రశ్నః, ఆపన
 దానమ్ - ఉపవేష్టుమాసనదానమ్, తదాదికమాన్మౌనశంస్యతోఽపి
 నకుర్యాత్. సంప్రశ్నాసనదానాదినకుర్యాదాన్మౌనశంస్యతః | ఇతి
 పాతానుసారేణైదంవ్యాఖ్యానమ్. సంప్రశ్నాసనదానాది కుర్యా
 ద్వాప్యాన్మౌనశంస్యతః | ఇతిపాతాంతరమ్. అత్ర యద్యుక్తం త
 ద్గ్రాహ్యమ్ || ౭౩ ||

{ అభక్తమచ్యుతస్యాపి నావమన్యేతకంచన | హితం
 { నాబాధయేత్సాధోర్ధద్వాద్వాకిచ్ఛిదీప్సితమ్ || ౭౪ || }

వ్యా || అచ్యుతస్యాభక్తమ్ - అచ్యుతవిషయభక్తిరహితమ్ ,
కంచిత్, నానమన్యేతాపి - అనమానమపి నకుర్యాదిత్యర్థః. అపి
శబ్దస్సంప్రశ్నాసనదానాదిన్విషేధం నముచ్చినోతి. సాధోరభ
క్తస్యాపి ఆభిముఖ్యవతః హితం బోధయేద్వా. వాశబ్దేన హిత
బోధనాభావయావకోట్యన్తరసక్రమఃక్రియతే, పవమేవ దద్యా
ద్వా కిచ్చిదీప్సితమిత్యత్రాపి వాశబ్దార్థః. స్వయమాన్మశంస్వ
వాంశేప్యత్, అభక్తస్యాభిముఖ్యేనతి హితబోధనం కిచ్చిదభీప్సిత
ప్రదానమపి నదోషావహమిత్యర్థః || ౭౪ ||

{ నచమైత్రీంప్రకుర్వీత వైష్ణవఃప్రాకృతైస్సహ | క్వా }
{ యమచ్యుతసక్తాత్మా క్వతేవిషయచచ్ఛిలః || ౭౫ || }

వ్యా || మైత్రీం నకుర్వీతేత్యత్ర హేతుమాహ — క్వా యమిత్యా
దినా భిన్నప్రకృతికత్వాన్నయజ్యత్యభిభావః || ౭౫ ||

{ అసతాం గుణకర్తాదినానుమోదేత కిచ్చిన | పుర }
{ గాదపియత్రేషాం మహద్భవతికిల్బిషమ్ || ౭౬ || }

వ్యా || గుణాః - ఔదార్యాదయః, కర్తాణి - అరినిరసనాదీ
ని, సతుశాస్త్రవిహితాని; ధర్మానుమోదనస్య విహితత్వాత్. ఆ
దిశబ్దాద్దేహబలాదికం గృహ్యతే, గుణకర్తాదినానుమోదేత్య
త్ర హేతుమాహ — పురణాదితి. యత్ - యష్మాత్కారణాత్, తే
షామ్ - అసతామ్, పురణాదపి మహత్కిల్బిషంభవతి. కింపునః
పురణావినాభూతేన గుణకర్తాద్యనుమోదనేనేతిభావః || ౭౬ ||

అ || తర్హి పరమైకాస్తీ, కైస్సహ సంకథనాదికం కుర్యాది
త్యపేక్షాయామాహ —

{ విశిష్టపరమైకాస్తీజ్ఞానవైరాగ్యభక్తిభిః | తా }
{ దృశైరేవకుర్వీత సహ సంకథనాదికమ్ || ౭౭ || }

౭౭ విశిష్టపరమైకాస్తీజ్ఞానవైరాగ్యభక్తిభిః తా దృశైరేవకుర్వీత సహ సంకథనాదికమ్ || ౭౭ ||

వ్యా || జ్ఞానభక్తవైరాగ్యేర్విశిష్ట ఇత్యన్వయః, తాదృశైః
జ్ఞానభక్తవైరాగ్యవిశిష్టైః || ౨౨ ||

{ ఉక్తాన్యేతానిసర్వాణియోఽవమన్యేతమూఢభీః |
{ సవపతమసోనైతి పారమైకాన్త్యవర్జితః || ౨౩ || }

వ్యా || తమసఃపారంనైతి - తమస్యేవ తిస్థతీత్యర్థః || ౨౩ ||

{ ఆకృష్టమిహాంశశ్చతుర్వార్వాణావికతవ్యభః | విస్మ
{ జ్యదేహంప్రాప్నోతి తద్విష్ణోఃపరమంపదమ్ || ౨౪ || }

వ్యా || ఇహాంశత్రిమ్ - పూర్వోక్తాం విహితాచారాద్యాశ్చ
కాంశత్రిమ్, శశ్వత్ - సదా, కుర్వాణో దేహాంవిస్మజ్య, త
త్ - ప్రమాణసిద్ధమ్, విష్ణోః పరమమ్ - తమసఃపరప్రాద్విద్యమానమ్,
పదం ప్రాప్నోతి || ౨౪ ||

ఇతి సత్సేవావిరుద్ధాధికారః.

అ || నను దేహం విస్మజ్య పరమంపదం ప్రాప్నోతీత్యుక్తం
నైతమ్యజ్యతే. “ యంయంవాపి స్మరణ భావం త్యజత్యన్తై కథే
భరమ్ । తంతమైవైతి కాన్తయ సదాతద్భావభావితః || ” ఇత్యాది
ప్రమాణైరన్తినుప్రత్యయిష్యావశ్యకత్వాభిధానాత్, శరీరావసా
నదశాయాం భాతుసజ్ఞోభేణ స్మరణాశక్తైస్సంభావితత్వాత్ కథం
దేహావసానానంతరం మోక్ష ఇతి నిశ్చేతుం శక్యత ఇత్యాశంకా
యామాహ —

{ అశక్తమపిచత్తర్జుమనై పూర్వకృతంస్మరణ | స్వ
{ యమేవపరంభామస్వయంనయతీమాధనః || ౨౫ || }

వ్యా || అన్తై - శరీరావసానావసరే, త్తర్జుం అశక్తమపిచ జ
నమ్ ప్రపన్నమ్, మాధనః - శ్రియఃపతిః, పూర్వకృతమ్ - చేతనేన
పూర్వకృతమ్, ప్రపదనం స్వయమేవస్మరణ, పరంభామ - పరమ

వదమ్, నయతి. తతస్తంమ్రయమాణంతుకాంతరీమాణసన్నిభమ్ ।
అహంస్వరామి మద్భక్తం నయామి నిత్యమ్ ॥ ” ఇత్యాగ్ర్య
త్రానుసంధ్యమ్ ॥ ౮౦ ॥

{ నఖల్వపిదశాదేశకాలహేతువివర్ణయైః । ప్రపత్తు
స్యక్తదేహస్యపరాయాత్రావిహస్యతే ॥ ౮౧ ॥ }

వా ॥ దశా - శుచిత్యాద్యవస్థా, దేశః - పుణ్యక్షేత్రాదిః
కాలః - ఉత్తరాయణాదిః, దశాదేశకాలరూపాణాం హేతునామ్,
వివర్ణయైరపి - అథావైస్సహాపి, త్యక్తదేహస్య ప్రపత్తుః - ప్రపన్న
స్య, పరాయాత్రా - అర్చిరాదిచార్యైః గమనమ్, నవిహస్యతేభి
లు. ఖల్విత్యనేన “ రథ్యాస్తరే మూత్రపురీషమధ్యే చక్షులవేశ్మ
న్యథవాత్మశానే । కృతప్రయతోవ్యకృతప్రయతో దేహావశానే
లభతేచముక్తిమ్ ॥ ” “ అతశ్చాయనేపిదక్షిణే ” ఇత్యాదిప్రమా
ణసంధ్యోత్యతే ॥ ౮౧ ॥

అ ॥ అధార్పిరాదిగతిమాహ —

{ అర్చిరాదికయాగత్యాతత్రతత్రార్చితసుసృజైః ।
అతీత్యలాకానభ్యేతివైకుణ్ఠంపీతకల్మషః ॥ ౮౨ ॥ }

వా ॥ అర్చిః - పురుషః ఆదిప్రథమ ఆతివాహికౌ యస్యాం
సా అర్చిరాదికా, తయాగత్యా, తత్రతత్ర - ఆతివాహికస్థలే, సు
సృజైః - అర్చిర్విదినపూర్వవత్తౌత్తరాయణ సంవత్సర వాత సూర్య చ
క్ష్రీవిమృశుపురుష వరుణేష్ట్రీధాతృభిః, అర్చితః - పూజితస్య,
లోకా - తత్తత్తత్తత్, అతీత్యవైకుణ్ఠం అనుభ్యేతి - ప్రాప్నోతి ॥

{ అతైనమమరాస్తత్రసహదివ్యాపసరోగణైః । సోప
హారాప్రహర్షేణ ప్రతుగ్ధదచ్చన్యపాగతమ్ ॥ ౮౩ ॥ }

వా ॥ అథ - వైకుణ్ఠలోకప్రాప్త్యనంతరమ్, తత్ర - వైకుణ్ఠలో
కే, దివ్యాపసరోగణైస్సహ - మాలాచూర్ణాజ్ఞానతౌమ భూషాహ

స్తైరస్సరసాజ్ఞాస్తేస్సహ, అమరాః - వైకుంఠవాసినస్సూరయః, సో
వహారాః - ఉపహారసహితాః, ఉపాగతమ్ - ప్రాప్తమ్, పనమ్ -
ప్రపన్నమ్, హర్షణ దూరతః ప్రత్యున్యవచ్చన్తి || ౮౩ ||

{ తతః ప్రాప్య జగన్నాథం ప్రణివత్య శ్రియః పతిమ్ | ఆ }
{ సేనమాస నేచి వేద్య భక్తైర్భాగవతైర్వృతమ్ || ౮౪ || }

వ్యా || దివ్యే - పాదగాత్రాద్యాన్యకభక్తాదిసూరినిర్మితే || ౮౪ ||

{ ఆప్లుతస్సప్తితాలాపమధురాలోకనామృతైః | పాద }
{ మూలంభజత్యస్య దాస్యేనానన్దనిర్భరః || ౮౫ || }

వ్యా || సప్తితాః - స్థితపూర్వకాః, ఆలాపాః - సూక్తయః,
మధుగాణి - మనోహరాణి, ఆలొకనాని అమృతాని తైరాప్లుతః,
ఆస్య - శ్రియః పత్యుః, దాస్యేన ఆనన్దనిర్భరః - ఆనన్దపరిపూర్ణ
స్య, పాదమూలంభజతి - సేవతే || ౮౫ ||

{ సచనర్వేషు లూకేషు తమేవ హ్యనుసంచరన్ | సం }
{ మోదతే సమగుణః కామాన్మీకామరూపభృత్ || ౮౬ || }

వ్యా || సచ - ముక్తశ్చ, తమేవాభ్యనుసంచరన్ “ ఇమాన్
లోకాన్ కామాన్మీకామరూపభ్యనుసంచరన్ ” ఇతి శ్రుతిరత్రానుస
ద్ధేయా. సమగుణః - భగవద్గుణతుల్యానగుచిత్తజ్ఞానాదిగుణకః,
కామాన్మీ - కామ్యైతత్తతి కామాః కల్యాణగుణా పవ అన్నం అదనీ
యం భోగ్యం తదస్యాస్తీతి కామాన్మీ, ఇదంచోపలక్షణమ్, గు
ణవిభూతివిశిష్ట భగవదనుభవానన్దభరితభిర్యత్యర్థః. కామరూపభృత్ -
“ నపకథాభవతి ద్విధాభవతి ” ఇత్యాది ప్రక్రియయా ఏకథా దశ
థా శతథా సహస్రథా స్వసజ్జల్యాదితకింకరవిగ్రహస్య, సం
మోదతే. సమిత్యేకీకారే, తేనసహతుల్యభోగోభవతీత్యర్థః. త
థాచ శారీరకసూత్రమ్ “ భోగమాత్రసామ్యలిక్ష్ణాచ్చేతి ” || ౮౬ ||

అ || అథ ప్రపన్నస్య మోక్షప్రాప్త్యనంతరం తదీయానాం
కర్తవ్యవిశేషమాహ —

{ అథేహ బాధవాస్తస్య గతస్య పరమాంగతిమ్ । వైష్ణవా }
{ స్వభినదైయః పుణ్యానువభృతక్రియామ్ ॥ ౮౭ ॥ }

వ్యా || ఇహ - లోకే, పరమామ్ - ఉత్కృష్టామ్, గతింగ
తస్య - ప్రాప్తస్య, ప్రపన్నస్య, వైష్ణవా బాధవాః, పుణ్యాను
వభృతక్రియామ్, మృతిమ్ “ యన్మరణంతదవభృతః ” ఇతి శ్రుతేః.
అభినదైయః - హర్షణోపలబ్ధయేయః. భాగవతమృతేః పుణ్యత్వం
చ “ యత్ప్రబ్రహ్మవిదాత్యక్తమపితన్మజ్జశంవపుః । దృష్టౌష్టౌష్టౌష్టౌ
విముచ్యేత బ్రహ్మహా బ్రహ్మహత్యయా ॥ ” ఇతి శ్లోకాదుః ప్రసిద్ధమ్ ॥

అ || పుత్రాదిభిః క్రియమాణసంసారోపి కేవల భగవన్ముఖో
జ్ఞానఫలక ఇత్యాహ —

{ క్రియతేచాన్యపుత్రాన్యైర్యతిగమస్యాద్ధర్మదోహికమ్ । }
{ తత్సర్వం ప్రియభక్తస్య విష్ణోః ప్రీతికరంపరిమ్ ॥ ౮౮ ॥ }

వ్యా || ప్రియః భక్తోయస్య తస్య, ఇదంచ సాభిప్రాయవి
శేషణమ్ ॥ ౮౮ ॥

అ || శిష్యాణాం కర్తవ్యవిశేషమాహ —

{ గురూణామన్తిమతిథౌ జన్మభే శ్రవణేపివా । హరిమ }
{ భ్యర్చయేద్భక్త్యా తద్భక్తాంశ్చ విశేషతః ॥ ౮౯ ॥ }

వ్యా || అన్తిమతిథిః - మరణదినమ్, జన్మక్షౌ - గురూణాం
జన్మనః క్రమే ॥ ౮౯ ॥

{ జ్ఞానకర్తృక్రియామన్త్రీభ్యానయోగగతిక్రమాః । వి }
{ స్తరేణ మయా పూర్వముక్తా హ్యత్రాపి తేనమాః ॥ }

వ్యా || అత్రాపి - ప్రవన్నేపి, ఉపాయబుద్ధింవిహాయ ప్రవన్నే
హపి సర్వమనుష్టేయమితి భావః ॥ ౯౦ ॥

{ ఉపాసనవిధౌ ధర్మాయే చావైష్ఠిపరికీర్తితాః । న్యస్తా }
 { స్తనస్తుతా సర్వా ఫలాన్వేన నిబోధత ॥ ౯౦ ॥ }

వ్యా || అవైష్ఠి - స్వస్థితిరిక్తేర్మునిభిః, న్యస్తాత్మనః - ప్రపన్న
 స్య, ఫలాన్వేన, సమూపాయాన్, నిబోధత ॥ ౯౦ ॥

అ || ప్రపత్తియోగస్య సంప్రదాయమాహ —

{ అభ్యర్థితో జగద్ధాత్రా శ్రీమా నారాయణస్వయమ్ । }
 { ఉపాదిశదిమయోగమితమే నారదాచ్చుతమ్ ॥ ౯౧ ॥ }

వ్యా || జగద్ధాత్రా - జగత్పాత్రా, ఇమయోగమ్ - పూ
 ర్వోక్తం ప్రపత్త్యుపాయమ్ ॥ ౯౧ ॥

{ ఇతిన్యాసోపదేశాఖ్యం శాస్త్రం గుహ్యతమం పరమ్ । }
 { శిరిశ్చైతన్యయోక్తాయాస్సంహితాయాభిష్యతి ॥ }

వ్యా || ఇతి - అనేన ప్రకారేణ ప్రవృత్తమ్, గుహ్యతమమ్ - దే
 వానాం గుహ్యమ్, “యవనం వేద బ్రహ్మణో మహిమా నమాప్నో
 తి” ఇతి శ్రుతేః. అత్యంతగుహ్యం ఏతచ్ఛతురధ్యాయాత్మకం మ
 యోక్తాయాస్సంహితాయాః - భారద్వాజసంహితాయాః ॥ ౯౩ ॥

అ || ఉక్తాద్ధాననుక్రమతే —

{ సంహితోపనిషద్యప్తిం చాపైర్జ్ఞేయాహ్యనుక్రమాత్ । }
 { ఆపాన్యాసః ఫలంచాస్య తదుపాయశ్చ సర్వహాత్ ॥ ౯౪ ॥ }

వ్యా || సంహితోపనిషది - భారద్వాజసంహితాయామ్,
 ఉపనిషదుపేక్షిక చతురధ్యాయాత్మకే శాస్త్రే ॥ ౯౪ ॥

{ తతో న్యాసస్య చాక్లానాం నిర్ణయస్స విరోధినామ్ । }
 { తతశ్చ ఫలరూపాయాన్మత్తైరక్లాని విస్తరాత్ ॥ ౯౫ ॥ }

వ్యా || అక్లానామ్ - ఆనుకూల్యసజ్జ-ల్పాదీనామ్, సవిరోధినా
 మ్ - ఆనుకూల్యాద్యజ్ఞవిరోధినహితానామ్ ॥ ౯౫ ॥

{వృత్త్యక్తిమేవచతతో నిర్వ్యహాని గణితస్తథా । ప్
{వంచతుర్భిరధ్యామైఃకథితాని విశేషతః ॥ ౯౬ ॥}

వ్యా ॥ నిర్వ్యహానిః - ప్రతిపిద్ధనర్జనమ్ ॥ ౯౬ ॥

{ఇదంప్రసాదాద్దైవర్షైర్నారదస్యామితోజసః । కృతో
{త్రవేదవేదాన్త పఞ్చరాత్రార్థనిణాయః ॥ ౯౭ ॥}

వ్యా ॥ అమితోజసః - మహాతపస్వినః, అత్ర - చతుర్ధావ్య
య్యామ్, వేదానాం వేదాన్తానాం పఞ్చరాత్రస్యయోఽర్థః - ప్ర
ధానతాత్పర్యవిషయః, తస్య నిర్ణయః అత్రశాస్త్రేకృతః ॥ ౯౭ ॥

{ఇత్యేతత్పరమంగుహ్యం శ్రుత్వాభాగవతోత్తమాః ।
{మునయఃపూజయాంచక్రుగ్భరద్వాజం తపోనిధిమ్ ।}

వ్యా ॥ పరమం గుహ్యమ్ - దైవరహస్యమ్ ॥ ౯౮ ॥

{శ్రుత్వాదా నారదాశ్చమృగ్భరద్వాజోఽర్థసంక్లృహమ్
{మహతీంసంహితామేతాం చకారమునిబౌధితః ॥ ౯౯ ॥}

వ్యా ॥ అర్థసంక్లృహం శ్రుత్వైత్యన్వయః ॥ ౯౯ ॥

{యశ్చేమాంసంహితాంపుణ్యాంశ్శృణుయాచ్ఛ్రావయేత్తథా
{సముక్తసర్వపాపేభ్యస్సర్వాకామాకాసమశ్నుతే ॥ ౧౦౦ ॥}

వ్యా ॥ పుణ్యామ్ - సర్వపాపహరామ్, శ్రావయేత్ - అన్యాక
శ్రావయేత్. సర్వాకామాకాసమశ్నుతే ॥ ౧౦౦ ॥

ఇతి శ్రీకథామిప్పకులతలకేన శ్రీరజ్జరాజతనూభవేన శ్రీధర్మపురీశ
గురోస్సకాశాదధిగత నిఖిలనిగమాన్తతత్వజ్ఞానేన

శ్రీజగన్నాథాచార్యేణ విరచితాయాం

శ్రీభరద్వాజసంహితావ్యాఖ్యానాయాం శ్రుతార్థాదీపికాయాం
న్యాసాపదేశే చతుర్థోఽధ్యాయః

భరద్వాజసంహితాయాం పరిశిష్టప్రారమ్భః

భూయపవ మునిఃపృష్టౌ భరద్వాజస్తపోనిధిః । అను
క్తానబ్రవీధ్ధగ్ధానుక్తాన్తైవ ప్రసాదయన్ ॥ ౧ ॥

భూయశ్చితి ॥ ప్రసాదయన్ - విశదీకరన్ ॥ ౧ ॥

ధర్మోవర్ణాశ్రమాదీనాం కార్యైర్మన మునినత్తమ । శి
ష్టో వ్యాససమాసాద్యైరాశ్చైర్దివ్యైస్తథాగమైః ॥ ౨ ॥

ధర్మశ్చితి ॥ హేమునినత్తమ! వర్ణాశ్రమాదీనామ్, ధర్మః, ఆ
మైః - ఋషిప్రాక్షేః ధర్మశాస్త్రైః, తథా దివ్యైరాగమైః -
పశ్చరాత్రసంహితాభిశ్చ, వ్యాససమాసాద్యైః - వ్యాసోవిస్తరః,
సమాసస్సంజ్ఞాః, ఆదిశబ్దేన అనతిసంజ్ఞాః విస్తరో వివక్షితః,
త్రైశిష్టః - చోదితః ॥ ౨ ॥

తత్ర కేచిత్పరం తత్త్వం రజోమ్మదితదృష్టయః ।

అపశ్యన్తోఽభిజానన్తి ధర్మస్యనపరాంగతిమ్ ॥ ౩ ॥

తత్రేతి ॥ కేచిద్రజోమ్మదితదృష్టయః - రజోగుణసంఘాత
జ్ఞానాః, తత్ర - ఆర్షదివ్యశాస్త్రాగమై, అపశ్యంతః, ధర్మస్య
పరాంగతిం నాభిజానన్తి. అపశ్యన్తో నాభిజానన్తితి పదార్థాంత
సాధనభూతసమీచినవ్యాయపరిశీలనాభావస్తత్ఫలభూతనిర్ణయాభా
వశ్చ వివక్షితః ॥ ౩ ॥

కేచిత్తేనత్వసమ్మత్సాక్షికేవేవావలూకితాః । సా

రాసారవిదఃప్రాజ్ఞాఃపరంధర్మం విజానతే ॥ ౪ ॥

కేచిదితి ॥ సత్త్వసమ్మత్సాక్షికే - ఉద్రిక్తసత్త్వగుణాః, కేవేనా
వలూకితాః - జాయమానదశాయాం భగవతావలూకితాః, ఏతత్సమ్మ

సత్వసంపత్తౌ కారణమ్, “జాయమానంహి పురుషంయంపశ్యే
 న్నభుసూదనః । సాత్త్వికస్సతువిజ్ఞేయస్సవై మోక్షార్థచింతకః ”
 ఇతివచనాత్, పరంధర్మమ్ - మోక్షధర్మమ్ ॥ ౪ ॥

యదీకాన్త్యం గతావిష్టా భగవత్యాత్మభావనే ।

తేవైష్ణవాభాగవతాస్సన్తగ్రత్యపి తేస్త్పతాః ॥ ౫ ॥

యత్థితి ॥ ఆత్మనా భావయతి కరణం భేదరాదియోగినః కరోతీ
 త్యాత్మభావనే, భగవతి - విష్ణోవిపయే, యే ఐకాన్త్యంగతాః - పా
 ప్రాః, తేవైష్ణవా భాగవతాశ్చ, తపవనన్తగ్రత్యపిస్త్పతాః ॥ ౫ ॥

నియోక్తాభగవాన్విష్ణుర్నియోగస్తస్యవై శ్రుతిః । ని

యోజ్యాస్సత్వనిష్ఠాస్తై ముఖ్యామోక్షార్థచింతకాః ॥ ౬ ॥

నియోక్తేతి ॥ భగవాన్ - జ్ఞానాదిమాన్యైర్నిపరీపూర్ణః, “జ్ఞాన
 శక్తిబలైశ్చర్యవీర్యతేజాంస్యశేషతః । భగవచ్చబ్జవాచ్యాని వినా
 హేయైర్గుణాదిభిః ” ఇతి పరాశరరాక్షేః, విష్ణుః - వ్యాప్తిమాన్ నా
 రాయణః, నియోక్తా - నియోజకః, శ్రుతిః తస్య - విష్ణోః, నియో
 గః - ఆజ్ఞారూపః, సత్వనిష్ఠాః - సత్వగుణస్థాః, నియోజ్యాః - ని
 యోగవిపయాః, అతస్తపవముఖ్యాః, కుతః మోక్షార్థచింతకాః -
 మోక్షార్థాఖ్యం పురుషార్థం యతఃకాఙ్క్షన్తై, అతస్తైముఖ్యాత్మత్య
 ర్థః. ముఖ్యాత్మతివాన్వయః ॥ ౬ ॥

అన్యదైవాభిషన్యన్తై సర్వమేతత్కుదృష్టయః ।

యతోదూరతరాస్తైహిపరస్య పరమాత్మనః ॥ ౭ ॥

అన్యదైవేతి ॥ ఏతత్సర్పమ్ - భగవతో నియోక్తృత్వం శ్రు
 తేర్నియోగత్వం సత్వనిష్ఠానాం నియోజ్యత్వమిత్యేతత్సర్పం అ
 జానన్తః, అన్యదైవాభిషన్యన్తై, తత్రహేతుమాహ. యత్యతి -
 యతఃకరణాత్, తే కుదృష్టయః, పరస్య - సర్వస్థానైరస్య, పత

కూశ్వనః - ఆశ్వనామస్త్రామిణః, దూరతరాః - అతివిప్రకృష్టాస్త్రాస్త్రాస్యరహితా జాయమానకటాక్షరహితాశ్చేత్యర్థః ॥ ౭ ॥

అ ॥ ఏవం భాగవతానాం భగవత్కృపాపాత్రత్వాత్తైషాం శాస్త్రాత్సమీచీనజ్ఞానసమృద్ధిః, నాన్యేషామిత్యభిధాయ భాగవతానాం బహువిధత్వమాహః—

యథాపృథగ్విధావగ్తాయథాతత్త్రివచాశ్రమాః ।

ఏవిక్తమతయస్తత్రతథా భాగవతాలపి ॥ ౮ ॥

యథేతి ॥ యథావగ్తాః పృథగ్విధాః - పరస్పరం భిన్నాః యథావా తత్త్రివ - బ్రహ్మక్షత్రియాదివర్ణైష్షేవ, ఆశ్రమాః - బ్రహ్మచర్యాదయః పృథగ్విధాః, తథా ఏవిక్తమతయః - అనన్యధియః, భాగవతాలపి, తత్ర - వర్ణైష్వాశ్రమేషుచ, పృథగ్విధాః - భిక్తప్రపన్నభేదాచ్యుద్భవిత్రభేదాచ్చ బహువిధాఇత్యర్థః ॥ ౮ ॥

అ ॥ వైవిధ్యమేవాహః—

ఈశభక్తిఫలాపాయాశ్చైకైఃఫలపాదనాః । ద్విధా

హ్యేకాన్వినస్తతశుద్ధామిత్రాత్తితిద్విధా ॥ ౯ ॥

ఈశేతి ॥ ఈశస్తద్భక్తిశ్చ క్రమేణ ఫలముపాయశ్చయేషాంతే ఈశభక్తిఫలాపాయాః, భక్త్యుపాయనిష్ఠాఇత్యర్థః; ఈశైకఫలపాదనాః - భగవల్లాభాయ భగవస్తమేవాపాయత్వేన స్వీకృతవస్తః శ్రవణాఇత్యర్థః; అయం భేదోవర్ణస్థానీయః, అత్రైకాన్విశబ్దః పరమైకాన్విపరః, ఈశైకఫలత్వోక్తేః, “స ఏకాన్త్యన్యభిముఖో హరిః సర్వేశ్వరం పరమ్ । యస్సనాశ్రయతేకించితృలమప్యర్థయన్నరః” ఇతి ఏకాన్విన ఈశైకఫలత్వాభివాక్తేః; తేనైకాన్వినఃప్రత్యేకం శుద్ధామిత్రాత్తితిద్విధాభిన్నా ఇత్యర్థః, అయంభేద ఆశ్రమస్థానీయః ।

అ || ఈశభక్తిఫలంపాయాఇత్యంశం వివృణోతి :—

ఓశుద్ధజ్ఞానకర్తాణశ్చౌత్తదివ్యాగ్నవర్తభిః । భక్తి

నిష్ఠాఃపరంబ్రహ్మ నారాయణముపాసతే ॥ ౧౦ ॥

విశుద్ధేతి || విశుద్ధమ్ - ఫలాభిసంధిరహితమ్, జ్ఞానమ్ - జ్ఞానయోగః, కర్మ - కర్మయోగశ్చ యేషాం తే తథోక్తాః, ఇయంచ భక్తిసాధనోక్తిః; భక్తివిస్తాః - మోక్షోపాయతయా కరజానుసాధ్యం భక్తియోగం స్వీకృతపన్తః, శౌతదివ్యాగ్నవర్తభిః, శౌతమ్ శ్రుతివిహితమ్, దివ్యమ్ - పశ్చరాత్మోక్తమ్, ఆగ్నమ్ - ధర్మశాస్త్రోక్తమ్, తైర్వర్తభిః - మూలైః, పరంబ్రహ్మ - బృహత్సబ్దంపాణిత్వాదిగుణవిశిష్టం నారాయణముపాసతే ॥ ౧౦ ॥

అ || ద్వితీయంపాదం వివృణోతి:—

నారాయణైకశరణాఃఫలం నారాయణం స్వయమ్ ।

తైస్త్వైస్సాన్విదుతమైఃకత్వైర్వజన్తోనుభవన్తివై ॥ ౧౧ ॥

నారాయణేతి || నారాయణైకశరణాః - నారాయణైకోపాయాః, ఫలమ్ - ఫలభూతమ్, నారాయణం స్వయంస్వాదుతమైః - స్వయం ప్రయోజనభూతైః నతూపాయకుషీనిక్షిప్తైః, తైస్త్వైఃకత్వైః - శౌతదివ్యాగ్నవిధిభిః, జయన్తః - ఆరాధయన్తోనుభవన్తి.

అ || శుద్ధానాం లక్షణమాహ :—

యేషువాకనిషన్నిష్ఠాస్తత్తత్సంసౌరసంసృతాః ।

తేవైభాగవతాశ్శుద్ధావాసుదేవైకయాజినః ॥ ౧౨ ॥

యేత్వేతి || వాకనిషన్నిష్ఠాః - వాకేషు - మూలవేదేషు, నిషత్సుతచ్ఛిరమన్సవ, నిష్ఠాః - పరినిష్ఠితాః, తత్తత్సంసౌరసంసృతాః - వాకనిషద్విహితగర్భాధావాది చత్వారింశత్సంసౌరైస్సంసృతాః, వాసుదేవైకయాజినః, నత్వగ్నిన్ద్రాద్యస్త్రర్యామ్యరాధకాః,

సప్తయాజన ఇత్యర్థః. యవపంభూతాపై శుద్ధ ఇత్యన్వయః ॥౧౨॥

అ ॥ మిశ్రైకాన్తినాం లక్షణసూహ —

త్రయ్యావిహితసంసారాపైత్రయ్యస్తపరినిష్ఠితాః

యజస్త్యేకాన్తినోమిత్రావిష్టుంవిశ్వతనుం హరిమ్ ॥

త్రయ్యాతి ॥ త్రయ్యా - ఋగ్యజుస్సామభిః, విహితాసంసారా
రాయేషాంతే తథోక్తాః, త్రయ్యస్తేషు - వేదాస్తేషు, పరినిష్ఠితాః;
ఓశ్వతనుం విష్టుమ్ - ఇన్ద్రాద్విత్యస్తర్యామిణంహరిమ్, స్వకర్షభిర్వ
జన్తి ॥ ౧౩ ॥

అ ॥ విశ్వతనుమిత్యవిశదముక్తమర్థం విశదయతి —

శూక్రియ తేయత్రయప్తవ్యాయాదృశీయాహి దేవతా ।

తాదృశీసా భవంస్తత్ర భజ త్యేకాన్తినోహరిః ॥ ౧౪ ॥

శూక్రియతఇతి ॥ యత్ర - కర్మణి, యాదృశీ - యాదృగ్గుణవిగ్ర
హావిపిష్టా, యా - దేవతా, యప్తవ్యా శూక్రియ తే - శూక్రిత్యా ఓధీయ
తే, తత్ర - నిత్యవైమిత్తికాన్త్యకే కర్మణి, తాదృశీ - తాదృగ్గుణవిగ్ర
హావిపిష్టా, సా - దేవతా, భవన్, తాదృగ్గుణవిగ్రహావిపిష్టదేవ
తాన్తర్యామీసన్, హరిః పకాన్తినః - అనన్యదేవతాన్, భజతి. తే
షామారాధ్యత్వేన తత్తద్దేవతాన్తర్యామిరూపేణ సన్నిహితో భవ
తీత్యర్థః ॥ ౧౪ ॥

అ ॥ ఉక్తమర్థం వివృణోతి —

తథాహి వాశ్చచీదుగ్ధా ధాతాశక్రప్త్రియశ్చుకః ।

ఇతినానాభిధారూపా లక్ష్మీశస్వయమిజ్యతే ॥౧౫॥

తథాహీతి ॥ వాక్ - సరస్వతీ, శచీ - ఇన్ద్రాణీ, దుగ్ధా - పా
ర్వతీ, ధాతా - సరస్వతీభర్తా, ఇన్ద్రాః - శచీపతిః, త్రియశ్చుకః -
దుగ్ధాపతిః, ఇతి - పవంప్రకారేణ, నానాభిధారూపః - నానావి
ధనామరూపపిష్టస్త్వా, లక్ష్మీశః స్వయం ఇజ్యతే - పూజ్యతే.

తత్తద్దేవతాస్త్రామీసన్ తత్తద్రూపద్వారా స్వపర్యవ్రాభిధాయితే
స్తత్తన్నానుభిస్సయం శ్రియఃపతిరేవారాధ్యత ఇత్యర్థః. లక్ష్మీశ
ఇతి సాభిప్రాయం విశేషణమ్, “ దేవతర్యజ్ఞసుష్యేషు పున్నా
మాభగవాన్హరిః । స్త్రీనామ్మీలక్ష్మీమైత్రేయ నానయోర్విశ్వ
తేపరమ్ ” ఇత్యాది ప్రక్రియయా ధాతౌదీనామారాధనం భగవన్
రాధనమ్, తచ్ఛక్తీనాం వాగాదీనామారాధనం లక్ష్మ్యారాధన
మితథావః ॥ ౧౫ ॥

అ ॥ ఏవం నిత్యేనైమిత్తికేవ కర్మణిరుద్రేన్ద్రాది దేవతాకేత
తద్దేవతాస్త్రామీనా నారాయణస్వారాధ్యతయా పారమైశా
స్త్యనుభగ్నుమిత్యుక్త్వా, “ జీవముఖ్యప్రాణలిక్ష్ణా న్నేతిచేన్నాపా
సాతైర్విధ్యాదాశ్రితత్వాదిహతద్యోగాత్ ” ఇత్యుక్తా చిద్విశిష్టా
పాసనజీవవిశిష్టోపాసన స్వస్వరూపోపాసనేషు, ఉపాసనద్వయ
ఇవ ప్రతర్దనాదివిద్యాసు ఇన్ద్రాదిజీవశరీరక పరమాత్మోపాసనసంపి
నపారమైశాస్త్యభజ్జకమిత్యాహ —

తక్తైవాత్మపృథివ్యాద్యా యతో లక్ష్మీపతేర్వపుః ।

అతస్తైరాపనిషదేతిజ్యోతేఽఖిలవిగ్రహః ॥ ౧౬ ॥

తక్తైవేతి ॥ తక్తైవ- నిత్యేనైమిత్తికేషీవ, ఆత్మపృథివ్యాద్యాః-
జీవపృథివీప్రభృతయః, ఆదిశబ్దేన అస్త్రామీబ్రాహ్మణై “ యస్మిన్
వ్యాం తిష్ఠన్, యోపున్తిష్ఠన్ ” ఇత్యారభ్య పఠితానామదీపానాం
సర్వగ్రహః; యతః - కారణాత్, లక్ష్మీపతేః - శ్రియఃపతుః, వ
పుః - శరీరమ్, “ యస్యాత్మాశరీరం యస్మిన్పృథివీశరీరమ్ ” ఇత్యాది
కమతామీనసన్ధేయమ్; అతః - కారణాత్, ఔపనిషదైః - ఉపనిష
త్ప్రతిపాదిత బ్రహ్మవిద్యానిష్ఠైః, మిశ్రపరమైకాన్తిభిః, అఖిలవిగ్ర
హః - పృథివ్యాదితత్త్వచ్ఛరీరకో లక్ష్మీపతిః, ఇజ్యతే - ఉపాస్యతే,
పృథివ్యాదుపాదానం దృష్టాన్తార్థమ్, యథా పృథివ్యాద్యస్త్రామీ

మృతాపనేనచారమైకాన్త్యభిజ్ఞః . పవం జీవాన్తర్యామృతాపనేనాపీనచారమైకాన్త్యభిజ్ఞఇతి ॥ ౧౬ ॥

అ ॥ పవం మిత్రైక్రికాన్తినాం మిత్రతా ప్రయోజకం మిత్రయజనముక్త్యా, తేషాముపాదానానన్తరభావి నిత్యభిగవదిజ్ఞాయానుపి శరీరత్వేన దేవతాన్తరసంబుద్ధ శక్త్యానాం తం నిపేధతి —

తథా శుద్ధం పరంబ్రహ్మ విశుద్ధ పరివారకమ్ । ఇజ్యతే వివిధైర్భూతైర్నిత్యం చ ప్రతిమాదిషు ॥ ౧౭ ॥

తథేతి ॥ శుద్ధమ్ - దేవతాన్తర్యామిభావమున్తరేణాప్రాకృతసిద్ధిపగ్రహపిశిష్టత్వేనావస్థిగమ్, విశుద్ధపరివారకమ్ - సంసారానుపహితదేవీ భూషణ దివ్యాయుధగణాదిపరివారసమేతమ్, పరంబ్రహ్మ, ప్రతిమాదిషు, వివిధైర్భూతైర్నిత్యమిజ్యతే - పూజ్యతే, నిత్యార్చనంశు విశుద్ధపరివారక శుద్ధవిషయమేవేత్యర్థః . యద్వా, వ్యామిశ్రాణాం నకేవలం సర్వత్రాపి వ్యామిత్రయజనమ్, ప్రతిమాదిషు నిత్యం శుద్ధయజనమప్యస్తీత్యర్థః ॥ ౧౭ ॥

అ ॥ అశుద్ధానాం బ్రహ్మాదీనాం నారాధనమ్, అపిశు తదన్తర్యామిణపవారాధనమ్, నిత్యార్చనాదిషు తేషాం శరీరత్వేనచాపీనాన్వయఇశ్యుక్త్యా; ఇదానీం స్పృతన్త్రైవిణ చతుర్ముఖాద్యారాధనం కుదృష్టిమూలమిత్యాహ —

అశుద్ధా బ్రహ్మగుద్రాద్యా జీవావిష్ణోర్విభూతయః ।

తాన్త్రైకుదృష్టయస్సాయాత్పరత్వాదప్యపాసతే ॥

అశుద్ధాఇతి ॥ అశుద్ధాః - కర్మవశ్యాః, బ్రహ్మగుద్రాద్యాః ఆదిశబ్దాద్విద్రాదీనాం గ్రహణమ్, ఆదిశబ్దేన తద్గ్రహణంచ దృష్టాన్తార్థమ్, యథా “ నకరిన్ద్రిత్యదుత్తరోజ్ఞాయానస్త్రివ్రహ్మ ” ఇత్యాదిభిర్వాక్యైరాపాతతత్త్వగ్రీవ్య పరత్వే ప్రతిపన్నేపి త్వాన్త్రైవిధనిబద్ధన బ్రహ్మహత్యాదికర్మసంబుద్ధ నిబద్ధన దుఃఖానుభవ శ్రవణా

తృజ్యగ్వ సంహార్యగ్వ శ్రవణాదపరత్వమేవ స్థిరీకృతమ్ , ఏవం
చతుర్ముఖాదీనామపి వేదాపహారగురుపాతక నిబద్ధన దుఃఖానుభవా
త్, “ నారాయణామ్రద్రోజాయతే , నారాయణాద్బ్రహ్మజా
యతే ” ఇత్యాదిభిస్సృష్టికాలే సృజ్యత్వస్య ప్రళయే కర్తృభావస్యచ
శ్రుయమాణత్వాదపరత్వమేవేతి. జీవాః, అయంచ సాధ్యవిధైః,
బ్రహ్మరుద్రయోర్జీవత్వే అశుద్ధత్వం హేతుః, ఆదిశబ్దసజ్జహితా ఇ
న్ద్రాదయో దృష్టాంతతయా స్వీకృతాః, అశుద్ధత్వంచ కర్తృవశ్యత్వం
సృష్టిప్రళయ కర్తృభావశః. జీవత్వేన నన్వతన్త్రా ఇత్యాహ — వి
ష్ణోర్విభూతయితృతి. తాన్ - ఇన్ధం భూతాన్ గ్రాహీన్, కుదృష్టయః -
కుమతయః, సామ్యాత్, విష్ణురిత్యేతదనుషజ్యతే, విష్ణోస్తుల్యత్వే
న తతోఽపి పరత్వేనాప్యపాసతే ఇదముభయసాపి కుదృష్టిమూల
మిత్యర్థః ॥ ౧౮ ॥

అ ॥ ఏవంసామ్యేనాధికేయచ దేవతాంతరోపాసనే ప్రతిపిద్యే
అపరత్వేన తదుపాసనం ప్రాప్తం నిషేధతి—

సౌ అపరత్వేనచాపేయతా యేయజన్తీహదేవతాః । తే

హంభవత్యనైకాన్త్యమతొనైవాపున్యఃపరమ్ ॥

అపరత్వేనచేతి ॥ చకారాత్పూర్వోక్తం సామ్యేనాధికేయ
-రోపాసనం సముచ్చీయతే, ఏతాః - పూర్వోక్తాః బ్రహ్మరుద్రా
ద్యాదేవతాః, యే అపరత్వేనచాపాసతే; తెషామైకాన్త్యం నభవ
తి - నాస్తి, అతః - ఏకాన్త్యాభావాత్, పరమ్ - నిశ్చేయియమ్,
నాపున్యః ॥ ౧౯ ॥

ఆ॥ శుద్ధానామపరత్వేనార్పణం నపారమైకాన్త్యచ్యావకమిత్యాహ

అజ్ఞభావేన శుద్ధానామర్పప్రియతమాహరేః ।

యాన్వతన్త్రితయాతేహంసానిహన్తివివిక్తతామ్ ॥

సౌ అత్ర సర్వత్రాప్యపరత్వేనేత్యత్ర అపరత్వేతిపారాన్తరమ్

(3)

ప్రథమోఽధ్యాయః.

అజ్ఞాభావేనేతి || శుద్ధాః - నిత్యముకా అనన్తాదయః, ఏలేమాః
అజ్ఞాభావన - భగవచ్ఛేషత్యేన, అర్ప, హరేః ప్రియతమా - ఇష్ట
తమా, తత్రశుద్ధవిషయేపి యా స్వతంత్రితయా అర్ప - అజ్ఞాభావ
మస్తరేణ పూజా, సా వివిక్తతామ్ - పారమైకావ్యయమ్, నిహన్తి -
నాశయతీత్యర్థః. || ౨౦ ||

అ || నన్వేకస్యైవకర్తృణాంకథం పారమైకావ్యయమకాలత్వ
తద్విరోధిత్యే ఇత్యాకాక్షాయాం బుద్ధిభేదాత్తదుభయమవిరుద్ధమి
త్యాహ —

భావనానాంతు కాలుష్యాదశుద్ధిః కర్తృణాంభవేత్ ।

తస్మాత్తేహవిశుద్ధ్యర్థం విష్ణుమేవసదాభజేత్ || ౨౧ ||

భావనానామితి || భావనానామ్ - బుద్ధినామ్, కాలుష్యాత్ -
కలుషత్వాత్, తచ్చ నిత్యవైమిత్తికేష్వన్తర్యామిషరన్తాభావనం
శుద్ధవిషయకేష్వపి కర్తృసు స్వతంత్ర్యేన, తస్మాత్ - కాలుష్యా
త్, కర్తృణామశుద్ధిర్భవేత్; అతస్మైహమ్ - కర్తృణామ్, విశుద్ధ్యర్థం
విష్ణుమేవ సదాభజేత్; నిత్యవైమిత్తికేష్వపి తత్తదన్తర్యామిణం
విష్ణుమేవ సదాభజేత్; విశుద్ధవిషయకమపి విష్ణుశేషత్వానుసంధా
నపూర్వకమేవ కుర్యాదిత్యర్థః || ౨౧ ||

అ || ఉక్తమేవార్థం స్ఫుటయతి —

బాహ్యస్పదసతాంనాస్తి భేదః ప్రాయేణకర్తృసు ।

సజ్జల్పాదేవభిన్నానిసహేతుర్బుద్ధమోక్షయోః ||

బాహ్యశ్చ || సతామ్ - ఏకాన్తినామ్, అసతామ్ - అనెకాన్తి
నాంచ, కర్తృసు ప్రాయేణ బాహ్యభేదోనాస్తి, క్వచిద్భేదే విద్య
మానేపి నసర్వత్రబాహ్య భేదఇత్యర్థః. కింతు సజ్జల్పాదేవభి
న్నాని, సతాంకర్తృణి భగవత్పర్యన్తాని ఫలాభినన్ది విధురాణిచ,
అసతాంతు అతత్త్వగ్యన్తాని కామనోపమాతానిచేత్యయమాన్తరభేద

భరద్వాజసంహితాయాం పరిశిష్టే

పేవ, సపవ సజరల్పః, బద్ధమోక్షయోర్ద్వైతుః, అసత్సజరల్పః
 బద్ధస్య సత్సజరల్ప మోక్షస్యచ హేతురిత్యర్థః ॥ ౨౨ ॥

అ ॥ శుద్ధానామశుద్ధానాంచ సామ్యాత్పరమ్యతోవా
 యజనమ్, నతావన్నిష్ఫలత్వాన్నిష్ఠ్యతే; కింతు పరమపురుషార్థల
 క్షణమోక్షపరిపథిత్వాదిత్యభిప్రాయవానాహ —

యజశుద్ధానశుద్ధాన్వాసామ్యాత్పరమ్యతోపివా।

లభ తేవివిధాకామాక విభోస్తస్యైవశాసనాత్ ॥

యజన్నితి ॥ విభోః - సకలకర్మఫలప్రదస్య విష్ణోరేవ, శాసనాత్
 వివిధాకామాలభ తే; నమోక్షమితిభావః. తథాచ గీతంభగవ
 తా “ సతయాశ్రద్ధయాయుక్తస్తస్యైరాధనమీహతే । లభ తేచ త
 తఃకామాక మయైవ విహితాహితాక ॥ అస్తవత్తు ఫలం తేహం త
 ద్భవత్యల్పమెథసామ్ ” ఇతి ॥ ౨౩ ॥

అ ॥ అపరత్వేన బ్రహ్మగుద్రాద్యుపాసనంతు పరమ్యయా
 మోక్షాఖ్యపురుషార్థసమృద్ధమిత్యాహ —

త్రిభిఃప్రజాపతేర్భక్తఃపశుభిశ్శజరస్యగు । విశ

త్యాగ్నిష్ఠస్త్రిసూర్యాదేర్భక్తఃత్రిరైష్ట్యవోభవేత్ ॥ ౨౪ ॥

త్రిభితి ॥ ప్రజాపతేః - చతుర్ముఖస్య, భక్తః త్రిభిర్దత్తన్మభిరైష్ట్యవో
 భవేత్; శజరస్య - శివస్య, భక్తః పశుభిర్దత్తన్మభిరైష్ట్యవో
 భవేత్; అగ్నిష్ఠస్త్రిసూర్యాదేర్భక్తః, వింశత్యా - వింశతిజన్మభి
 రైష్ట్యవోభవేదిత్యర్థః. నచాయం జన్మశ్రయాదివ్యవధానైవ వై
 స్త్వవత్పలాభస్సామ్యేన పారమ్యేనవా దేవతాస్తరీపాసకస్య,
 “ అస్తవత్తు ఫలం తేహం తద్భవత్యల్పమెథసామ్ ” ఇతి తేహమస్త
 వత్పలాక్త్యా నిరవధికపురుషార్థాన్వయాభావాత్, అతత్త్వజ్ఞాన
 మూలస్య తమపాసనస్య మోక్షఫలకత్వకథనాయోగాత్. పా
 మ్యాత్పరమ్యాదుపాసనస్య ఫలకథితే, తదనంతరం అపరత్వేనా

పాసనఫలకథనప్యావశ్యకత్వాత్ . తదుపాసనస్య తత్వజ్ఞానమూల
తయా మోక్షసంబంధకనాదిత్యాత్ , “ తాన్వైకుదృష్టయస్సాన్స
మ్యాశ్చరత్వానపుపాసతే ” ఇత్యనంతరమ్ “ అపరత్వేనచాప్యే
తా యేయజన్తిహిదేవతాః ” ఇత్యాచ్యుక్తేస్తత్కామేదైవ తదుభ
యఫలకథనాదిత్యాత్ “ యోమహావిష్ణుమనేన హీనదేవేన దుర్మ
తిః । సాధారణం సకృద్భూత్రితేసాన్వ్యజోనాన్వ్యజోన్వ్యజః ”
ఇత్యాది ప్రమాణశతేన సామ్యోపాసనస్య మోక్షపరిపథితోన్వితేశ్చ,
తస్మాద్యథోక్తసవార్థః ॥ ౨౪ ॥

అ ॥ రజస్తమోమూలతత్త్వోన్మతివిహితప్రకారేనోపా
సకస్య నమోక్షప్రాప్తిత్యాహ —

నసాఙ్గ్యేన నయోగేన నశ్రేవేనాపి తత్పదమ్ । య

దౌపనిషదేగ్రాప్యం పశ్చరాత్రవిశారదైః ॥ ౨౫ ॥

నసాఙ్గ్యేనేతి ॥ సాఙ్గ్యమ్ - కపిలస్మృతిః , యోగః - హైరణ్య
గర్భః , శ్రేవమ్ - పాశుపతశాస్త్రమ్ , పతత్త్రితయమపి “ స్మృ
త్యనవకాశదోషప్రసక్తఇతిచేనాన్వయస్మృత్యనవకాశదోషప్రసక్తా
త్ , ఏతేన యోగవ్రతుక్తః , పశ్చరసామజ్ఞాసాత్ ” ఇత్యాదిభి
ర్భగవతా బాదరాయణేన నిరస్తత్వాత్ , ఔపనిషదైః - వెదాన్తిభిః ,
పశ్చరాత్రవిశారదైః - పశ్చరాత్రనిష్ఠైః , ఔపనిషదేరిత్యనేన
వామిశ్రయాజినః పశ్చరాత్రవిశారదేరిత్యనేన శుద్ధయాజిన
శ్చ విపక్షితాఇతివా , సామ్యేననా పారమ్యేననా దేవతాన్తర
పాసనస్య రజస్తమోమూలతత్త్రిసిద్ధత్వాత్తదుపాసకానాం నసా
త్యాన్వాపి పరమృగయా మోక్షాన్వయిత్వత్యర్థః ॥ ౨౫ ॥

అ ॥ భగవత్పరమార్థభ్యుపగమస్య పరమైకాన్తిలక్షణత
యా తన్మాత్రాభ్యుపగమేన దేవతాన్తరోపాసకత్వాదనేకానివా

మపి జన్మత్రయాదివ్యవధానైన పారమైకాన్త్యప్రాప్తిరస్తీత్యభి
ప్రాయనానాహ —

ఏకైకంవాప్యనేకాస్త్రీ భజన్నేకాన్తిలక్షణమ్ ।

కాలేనేకాన్త్యమాప్నోతి సరోవిగతకల్మషః ॥ ౨౬ ॥

ఏకైకమితి ॥ అనేకాస్త్రీ - పారమైకాన్త్యరహితః, నరః బహు
ష్వేకాన్తిలక్షణేషు ఏకైకమేకాన్తిలక్షణంవా భజన్తద్భజనజని
తపుణ్యేన విగతకల్మషః - విసప్తపారమైకాన్త్యప్రతిబద్ధకదురితస్సకా,
కాలేన - జన్మత్రయాదివ్యవధానసహేనకాలేన, ఏకాన్త్యమ్ - పా
రమైకాన్త్యమ్, ప్రాప్నోతి ॥ ౨౬ ॥

అ ॥ సత్పనిష్ఠానామేవ మోక్షోనాన్యేషామితి వివక్షుః క్ర
మేణ సత్సరజస్తమోనిష్ఠానాహ —

నారాయణైకనిష్ఠాయే సాత్వికాంస్తాన్నిబోధశః । పు

రుషారాజసాజ్ఞేయా నానాదైవతయాజినః ॥ ౨౭ ॥

నారాయణేతి ॥ నారాయణైకనిష్ఠా ఇత్యనేన అనన్యాయా
జిత్యముచ్యతే. స్పష్టచున్యత్ ॥ ౨౭ ॥

బాహ్యనిర్దైవతాశ్చైవ తామిషాః పరికీర్తితాః । రజ

స్తమోభిభూతానాం నతు మోక్షుః కథంచన ॥ ౨౮ ॥

బాహ్యేతి ॥ బాహ్యః - వేదబాహ్యః, నిర్దైవతాః - నిరీశ్వ
రాః, రజస్తమోభిభూతానామ్ = రజోభిభూతాః - నానాదైవత
యాజినః, తమోభిభూతాః - బాహ్యనిర్దైవతాశ్చ, నానాదైవత
యాజినఇత్యత్ర భగవత్సామ్యేన పారమ్యేనవా దైవతయాజినో
గృహ్యతై; నతు మోక్షుః కథంచనేత్యనేన వ్యవధానేనాపి మోక్ష
ప్రతిపేధాత్ ॥ ౨౮ ॥

అ ॥ నారాయణైకనిష్ఠా ఇత్యనేన వివక్షితాని సత్పనిష్ఠానాం
లక్షణాని వివిచ్యాహ

మునయస్సత్వనిష్ఠా నాం లక్షణాని నిబోధత । విష్ణో

ద్వైతైకఫలతా తదేకోపాయతాస్థితిః ॥ ౨౯ ॥

మునయఇతి ॥ మునయఇతి నంబోధనమ్, దాన్యమేవ ఫలం
యేషాం తేషాంభావో దాన్యైకఫలతా, ఏకశబ్దోఽవధారణార్థః ము
ఖ్యాద్ధోవా; తదేకోపాయతాస్థితిః - అజ్ఞత్వేన ప్రధానత్వేనవా
భగవదేకోపాయత్వనిష్ఠాః, ఉభయేషామపి ప్రకృతత్వాత్ ॥ ౨౯ ॥

తదాజ్ఞాకరణేప్రీతిస్తతగర్హగుణకీర్తనమ్ । తద్వి

హ్నజ్ఞితదేహత్వం తదీయారాధనేరతిః ॥ ౩౦ ॥

తదితి ॥ తదాజ్ఞాకరణే - “శ్రుతిశ్చక్షుశ్చైవైవాజ్ఞా” ఇత్యాది
ప్రమాణసిద్ధనిత్యవైమిత్తికాత్మక భగవదాజ్ఞాకైజగర్యే, ప్రీతిః,
తగర్హగుణకీర్తనమ్ - మష్టనిగ్రహ శిష్టపరిపాలనార్థానాం భగవ
చ్ఛేష్టితానాం జ్ఞానశక్త్యాదీనాం ఆశ్రితవాత్సల్యాదీనాం గుణానాం
చ సంకీర్తనమ్, తద్విహ్నజ్ఞితదేహత్వమ్ - చక్రాది భగవద్భా
ష్యనలాఙ్ఘితశరీరత్వమ్, తదీయారాధనే - భాగవతారాధనే,
రతిః - ప్రీతిః ॥ ౩౦ ॥

తదన్యస్పర్శవైరాగ్యమిన్ద్రియాథేష్యలోలతా ।

ఆచార్యాధీనవృత్తిత్వమాచార్యాధ్వాత్సర్యవృత్తితా ॥

తదన్యేతి ॥ తదన్యస్పర్శవైరాగ్యమ్ - భగవద్వ్యతిరిక్తోపా
యోపేయనమ్బుధాసహిష్టుత్వమ్, ఇన్ద్రియాధైషు - విషయేషు,
అలోలతా - అనాసక్తిః, ధర్మానుబద్ధిభాగేష్వపి “శరీరం వ్రణవత్స
శ్వేదన్నంతు వ్రణలపనమ్ । వ్రణసంచనవత్సానం వస్త్రంతు వ్రణ
పట్టవత్ ॥” ఇత్యాదిక్రమేణ ప్రావణ్యవిధురత్వమ్, ఆచార్యాధీన
వృత్తిత్వమ్ - గుర్వనుజ్ఞామూలప్రవృత్తికత్వమ్, ఆచార్యాధ్వాత్సర్య
వృత్తితా - ఆచార్యప్రయోజనకైజగర్యపర్యవసాయివ్యాపారత్వమ్ ॥

౩ దేహతా

క్రొధలోభమదాలస్యమానమోహవిహీనతా । సత్య ,

శౌచ దయాధైర్యక్షమాసంతోషయుక్తతా ॥ ౩౨ ॥

క్రొధేతి ॥ క్రొధః - కొపః, లోభః - ఉచితవ్యయప్రతిబంధకొ
చుగ్గుణః, మదః - విశ్వర్యాదిజనితస్తన్భుభావాపాదకశ్చిత్తాన్న
త్యవిశేషః, అలస్యమ్ - కర్తవ్యేషు శీఘ్రప్రవృత్త్యభావప్రయోజ
కొమనోదార్పణవ్యవిశేషః, మానః - ఉత్కంఠప్రజావమానహేతు
రహజ్జారపదవాచ్యోగర్వః, మోహః - యథావస్థితజ్ఞానాభావః,
పుత్రదారాదిషు నిరూఢానుమతాబుద్ధిర్వా; తత్రాపి తచ్చట్లప్ర
యోగాత్. పతద్విహీనతా - అభావః, సత్యమ్ - యథార్థవచనమ్,
శౌచమ్ - మృజ్జవాదిభిశ్శరీరశుద్ధిః, ఇన్ద్రియాధైవ్యలోలతేత్యాది
నారాగాద్యభావలక్షణాయా ఆనందశుద్ధిరుక్తత్వాత్; దయా -
పరదుఃఖప్రహరణేచ్ఛా, ధైర్యమ్ - వ్యసనైరభిభవేసత్యపితకతా
వ్యేష్వప్రమత్తత్వమ్, అనవసన్నచిత్తత్వమిత్యర్థః; సంతోషః - య
థాలభ్యేన ప్రహర్షః, ఏతైర్యుక్తతా - విశిష్టత్వమ్ ॥ ౩౨ ॥

ఇత్యేతైర్లక్షణైర్యుక్తా వైష్ణవావీతకల్పనాః । సభా

జ్యాదశశేనైవ నావజ్ఞేయాఃకదాచన ॥ ౩౩ ॥

ఇత్యేతైరితి ॥ దర్శనేజ్ఞేవ - దర్శనమాత్రేజ్ఞేవ, సభాజ్యోః -
పూజ్యోః, యదాదృష్టాస్తదానీమేవ ప్రణామాదినా పూజనీయా
ఇత్యర్థః. కదాచిదపి నావజ్ఞేయాః - నావమన్తవ్యాః, ప్రత్యుష్ఠా
నాభావాదిలక్షణనువజ్ఞానం నకర్తవ్యమిత్యర్థః ॥ ౩౩ ॥

అ ॥ ఏనం ఏకాన్తినాం శుద్ధమిశ్రభేదేన తత్రాపి భక్తప్రప
న్నభేదేనైవ ద్వైవిధ్యముక్త్యా తేషామేవ సత్వనిష్ఠత్వకథనాథం
సత్వరజస్తమోనిష్ఠానాం వృత్తిముక్త్యా, సత్వనిష్ఠానామేవ మోక్షో
నానేహమిత్యనంతరమభిధాయసత్వనిష్ఠానాం లక్షణానిచ నిర్దిశ్యే

శేషాం ద్యుసమాత్రేణైవ పూజనీయత్వం విధాయ, తదన్వేషాం
సంసర్గస్పర్శసూత్రాపి పరిత్యాజ్యైశ్చ శాశ్వతా —

అజ్ఞేషు నృప్తిభిర్బాహ్యైర్నాస్తి కేసంశయాత్పభిః।

నతు భాగవతః కింభిన్నచ్యుతైశ్చ సమాచరేత్ ॥

అజ్ఞైరితి ॥ అజ్ఞాః - శాస్త్రజ్ఞానశూన్యాః, కుదృష్టయః - వేదం
ప్రమాణతయా పరిగృహ్యవ్యవస్యభావప్రతిపత్తి విపరీతప్రతిపత్తిభిర్విన
ష్టాః, బాహ్యః - వేదవిరుద్ధతనైగ్రికశరణాః, నాస్తికాః - చార్వా
కనుతస్థాః, సంశయాత్మానః - పరస్పరవిరుద్ధేషు తనైగ్రిష్వవ్యతర
పాత్రిమాన్యవిర్ణయః హితాః. ప్రచ్యుతానాం స్వరూపం ఎత్యతీ.
ఏతేషు భాగవతః కింభిన్నచ్యుతైశ్చ సమాచరేత్ ॥ ౩౪ ॥

అ ॥ బాధనగుపి పరమైకాత్తిభిన్నమైవ సమ్పాదనీయం
సప్రాసోక్తైరిత్యాహ —

తుల్యాభిజనచారిత్రా బాధవాస్తుల్యదృష్టయః। ఆప

ద్యనృప్తయోపిస్యర్కకదాచితుకదృష్టయః ॥ ౩౫ ॥

తుల్యైతి ॥ తుల్యాభిజనచారిత్రాః - ఆత్మతుల్యకులవృత్తయః,
కుల్యదృష్టయః - సమానజ్ఞానాః, బాధవాస్తుయః. ఆపది - తుల్యా
భిజనచారిత్ర తుల్యదృష్ట్యభావఆపత్, తస్యాం దశాయామ్, అన్య
ప్తయః - జ్ఞానశూన్యాః, బాధవాస్తుయః. కదాచిత్ - ఆపద్యపి, కు
దృష్టయః - అన్యభాజ్ఞాన విపరీతజ్ఞానగ్రస్తాః, బాధవానస్యః ॥ ౩౫ ॥

అ ॥ స్తోకద్వయేనోక్తమర్థం విశదయతి —

వివాహయజ్ఞాధ్యయనస్పర్శసంవాసభోజనమ్ । ఏ

కాన్తినాతు కర్తవ్యం తాదృశైస్సహబాన్ధవైః ॥ ౩౬ ॥

వివాహేతి ॥ వివాహః - తత్కన్యకావాం స్వీకారస్సప్రకన్యక
నాం తేభ్యఃప్రదానమ్, యజ్ఞః - తేషు యాజకేషుసత్సు స్వయం
యజనం తేషు యజ్ఞేషు స్వయం యాజనంచ, అధ్యయనమ్ - శె

మృద్యాపకేషు తత్సన్నిహౌ స్వస్యాభ్యయనం తేష్వశ్యేష్యషు
 స్వయమధ్యావనంచ, ఏవం సద్యస్తతాస్యాపాదకం యానయా
 జనాధ్యాపన లక్షణం సమృద్ధత్రయము క్తమ్, అన్యథావృత్త్యా గ
 తాస్యాపాదకం సమృద్ధా నైరమాహ; స్పర్శసంవాసభోజనమితి.
 స్పర్శః - ప్రసిద్ధః, సంవాసః - ఏకశయ్యాసనవాసః, భోజనమ్ -
 తదన్నభోజనమ్, ఏకవజ్రైర్భోజనంచ, “ ఏకశయ్యాసనంపజ్జి
 రాఘ్ణం పక్వాన్నమిశ్రణమ్ । యాజనాధ్యాపనేయోనిస్తథైవ స
 మాభోజనమ్ ॥ నవధానజగ్రహప్రాక్తో నకర్తవ్యోఽథమైస్సహ । ”
 ఇతివచనాదిదం వివాహాదికం సర్వం ఏకాన్తినా తాదృశైరేకాన్తిభి
 రేవ బాష్టవైస్సహకర్తవ్యమ్, నానేకాన్తిభిరత్యర్థః॥ ౩౬ ॥

అ ॥ భగవదేకఫలసాధనైరపి భగవచ్ఛాస్త్రాది సిద్ధపశ్య
 కాలవిభాగే నాచ్ఛిద్ర భగవత్కర్మ కారిభిరేవ సమమచ్ఛిద్రపశ్య
 కాలనిరతఃపరమైకాన్తీ సకలం యాజనాధ్యాపనాదికం కర్మకార
 యేత్; నతు దత్తామ్య క్తప్రకారేణాప్తధావిభాగేనాప్తమెలాకయా
 త్రాచేత్వాదిప్రక్రియయా లోకయాత్రాపరాయణైః, ఇత్యభిప్రాయ
 వానాహ —

సతామనవకాశత్వాత్కాలాంశేషు నలౌకికమ్ ।

తస్మాదలౌకికేరేవ సకలం కర్మకారయేత్ ॥ ౩౭ ॥

సతామితి ॥ సతాం అనవకాశత్వాత్పశ్యస్వపి కాలేష్వచిచ్ఛ
 భగవత్కైర్జగత్కర్మకరితయా, కాలాంశేషు - కాలభాగేషు, అవ
 కాశాభావాత్, లౌకికమ్ - లోకయాత్రాయాపమ్, కర్మనాస్తి. అత
 స్స్వయమలౌకికత్వాత్ అలౌకికైః - లోకయాత్రావిముఖైరేవ, సక
 లం కర్మకారయేత్, కాలాంశేష్యిత్యస్య ఉపాదానాద్యర్థకాలే
 ష్వప్రయాససిద్ధద్రవ్యాదికస్య పురుషస్యాతిరిక్తాంశేష్యిత్యవార్థః.
 అతిరిక్తాంశేషుహి స్వాధ్యాయాదెరనుప్రవేశో భగవచ్ఛాస్త్రేషు

కఙ్గిశః; నతు లోకయాత్రాయాః, త్యక్తలూకస్య లూకయాత్రాయాః ప్రయోజనాభావాత్ ॥ ౩౭ ॥

అ ॥ చతుర్థాధ్యాయోక్తస్య “నచైషాం కర్మమర్పిత నస్య కర్మచ కారయేత్” ఇత్యుక్తస్యాన్తం విశదయన్నహ —

సమిశ్నన్నహవిస్తీయపాత్రోపనయనాదిషు । అ

వైష్ణవాన్నిశేషేణ నకర్మసు నియోజయేత్ ॥ ౩౮ ॥

సమిదితి ॥ విశేషేణ సమిధాం పుష్పాణాం హవిస్తీయస్య పాత్రాణామ్ - యజ్ఞీయానామ్, ఆనయనాదిషు కర్మసు అవైష్ణవాన్ననియోజయేత్ ॥ ౩౮ ॥

నొపయోక్తవ్యమన్నద్యనువైష్ణవనివేదితమ్ । నా

వైష్ణవాయదాతవ్యం స్వయంవిష్టోర్నివేదితమ్ ॥ ౩౯ ॥

నొపయోక్తవ్యమితి ॥ అవైష్ణవనివేదితమ్ - వైష్ణవైస్సాధితమవ్యవైష్ణవైర్భగవతే నివేదితమ్, అన్నద్యం నొపయోక్తవ్యమ్; యద్యా, భగవత్ప్రసాదబుధ్యావ్యవైష్ణవనివేదితం నస్వీకార్యమిత్యర్థః. స్వయంవిష్టోర్నివేదితమవైష్ణవాయ నదాతవ్యమ్; అవైష్ణవేన భగవతే నివేదితం స్వయం నస్వీకుర్యాత్; స్వేన భగవతే నివేదితమవ్యవైష్ణవాయ నదద్యాదిత్యర్థః ॥ ౩౯ ॥

యేత్వవైష్ణవభర్తవ్యా యేచావైష్ణవభర్తృకాః ।

ఐకాన్త్యస్యోపహతేన నత్రైకత్వాణ్యనాపది ॥ ౪౦ ॥

యేత్పితి ॥ అవైష్ణవాభర్తవ్యాః పుత్రదారాదికా యేషాం తేతథోక్తాః, యేచావైష్ణవాభర్తారో భరణకర్తారః పిత్రాదయో యేషాం తేతథోక్తాః, యేచేతి పుల్లిశ్చమవివక్షితంవా, తదా భర్తృశబ్దః పతివాచీ భర్తవ్యశబ్దశ్చ భార్యవాచీ, యస్యాభర్తా నవైష్ణవః యన్యభార్య నవైష్ణవీ ఉభయోరప్రేకాన్త్యోపహతేన ఉపహతైకాన్త్యత్వాత్; భార్యాయా భర్తరర్థత్వేన శూర్యమాణతయో

భర్తురపి తదర్థతయా అర్థస్యాపారమైకాన్వయపహతత్వాత్; అనా
పది - ఏవంవిధపరమైకాన్వయాలభదశాయామ్, త్రేకర్తృణి సమర్పిత,
అలాభదశాయాంతు నదోషఇతిభావః || ౪౦ ||

అ || “ నతుభాగవతఃకీర్ణిత్వచ్యుతైశ్చ సమాచరేత్
ఇతిపూర్వముక్తమ్, ఇదానీం ప్రచ్యుతానాహ —

త్యక్తాచారస్యక్తదృష్టిస్యక్తార్పస్యక్తలక్షణః ।

త్యక్తాచారస్యక్తమస్త్రీప్రత్యేకంప్రచ్యుతానరాః॥

త్యక్తైతి॥ విహితాచారదృష్టిభక్తిలక్ష్యసత్సేవాభ్యేషు పశ్యన్
వృత్త్యవయవైష్ణేకేకవికలప్రచ్యుత ఇత్యాశయః, త్యక్తాచారః-
వృత్త్యవయవవిహితాచారరహితః, త్యక్తదృష్టిః - దృష్ట్యాభివ్యవృ-
త్త్యవయవవిరహితః, త్యక్తార్పః - ఇదముపలక్షణమ్, భక్తిలక్షణ
వృత్త్యవయవవికలఇత్యర్థః. త్యక్తలక్షణః - లక్ష్యాభివ్యవృత్త్యవయ
వశూన్యః, త్యక్తాచారః - సత్సేవారూపవృత్త్యవయవవిధురః,
త్యక్తమస్త్రీ - లక్ష్యావర్గతత్సేపి మస్త్రీస్య పృథగుపాదానం
ప్రాధాన్యాత్, ప్రత్యేకం ప్రచ్యుతాః, ఏవం త్యక్తాచారత్యక్త
దృష్టిత్యక్తార్పయశ్చ ప్రత్యేకం ప్రచ్యుతాఇత్యర్థః || ౪౧ ||

అ || ఏవం విహితాచారాదివృత్త్యవయవవిరుద్ధాన్వితా అపి
ప్రత్యేకం ప్రచ్యుతాఇత్యాహ —

పాతకేనకుదృష్ట్యాన్యభజనేనాన్యలక్షణైః । అవే

ష్టవోపసత్త్వాన్యమవైశ్ణాపి చ్యవన్తివై || ౪౨ ||

పాతకేనేతి || పాతకమ్ - విహితాచారవిరుద్ధమ్, కుదృష్టిః -
దృష్టివిరుద్ధా, అన్యభజనమ్ - భక్తివిరుద్ధమ్, అన్యలక్షణాని - ల-
క్షణవిరుద్ధాని, అవేష్టవోపసత్తిః - సత్సేవావిరుద్ధా, అన్యమవై-
శ్ణ - ఇతరమవైశ్ణ, అత్రాపి త్యక్తమస్త్రీ ఇత్యత్రైవనిర్వాహా
ద్రష్టవ్యః, చ్యవన్తి - ప్రచ్యుతాభవన్తి, ప్రత్యేకమితి యోజ్యమ్,

వృత్త్యవయవేష్వైకే కాన్వయినాం ప్రత్యేకం ప్రచ్యుతత్వే త
ద్విరుద్ధాన్వయినాం ప్రత్యేకం ప్రచ్యుతత్వస్య కేముత్యన్యాయ
సిద్ధత్వాత్ ॥ ౪౨ ॥

అ ॥ త్యక్తాచారశిక్షోకే 'త్యక్తమస్త్రీస్త్యక్తదృష్టిః' ఇతి
పదాభ్యాం తదనస్తరక్షోకేచ 'మదృష్ట్యా అన్యమస్త్రీణా' ఇతి పదా
భ్యాంచ వివక్షితమర్థం పూర్వోత్తరాద్ధాభ్యాం స్ఫుటయతి —

యోదివ్య శాస్త్రమస్త్రీషుమరుతెత్వవధీరణామ్ ।

తథాన్యమస్త్రీశాస్త్రేషు ప్రసక్తిం ననవైష్టవః ॥

యథా ॥ దివ్యశాస్త్రమస్త్రీషు - దివ్యశాస్త్రేషు దివ్యమస్త్రీ
షుచేత్యర్థః. అవధీరణామ్ - అవజ్ఞామ్, యఃమరుతే, తథా అన్య
శాస్త్రేషు అన్యమస్త్రీషుచ యః ప్రసక్తిమ్ - అత్యాదరేణ సక్తమ్,
కీర్తితి, సః - దివ్యశాస్త్రమస్త్రీషునాస్త్రీషునా అన్యశాస్త్రమస్త్రీప్రస
క్తశ్చ, నవైష్టవః. దివ్యశాస్త్రమస్త్రీషు సత్యపిదృఢవిశ్వాసే,
పర్యాకలనాశక్తతయావా, దేశకాలాదివైగుణ్యేనవా, కియతికా
లెయెన దివ్యశాస్త్రాసీలూకనం దివ్యమస్త్రీజఘోవా నకృతః, యే
న నిరాపార్థం హేయత్వేన జ్ఞానార్థంవా, అన్యశాస్త్రమస్త్రీషు
లూకనం కృతం నతయోరభాగవతత్వమితిభావః. యద్వా, త్యక్తా
చారశిక్షాదిశ్లోకే వృత్త్యవయవవికలాప్రచ్యుతాడక్తాః, అనస్తర
క్షోకే తద్విరుద్ధసేవినస్తతోపి నికృష్టాడక్తాః, అనేనశ్లోకేన వృత్త్య
వయవావధీరణాపూర్వకం తద్విరుద్ధసేవినస్తతోపి నికృష్టాడక్తా
ఇతి ధ్యేయమ్ ॥ ౪౩ ॥

అ ॥ అక్షైకైకవృత్త్యవయవవికలతద్విరుద్ధసేవి తదవధీరణా
పూర్వకతద్విరుద్ధసేవిభౌపి నికృష్టం ప్రచ్యుతమాహ —

సర్వేష్వలక్షణేర్యుక్తో నియతశ్చస్వకర్తృసు । యస్తు

భాగవతాద్వైష్ణి సుదూరం ప్రచ్యుతోహిసః ॥ ౪౪ ॥

సర్వైరితి ॥ సర్వైశ్చ లక్షణైః - తాపపుణ్డ్రాదిలక్షణైః, యుక్తః, స్వకర్మసు - విహితాచారై, నియతః యస్తు భాగవతాః - పరమైకాబ్జినః, సామాన్యతావైష్ణవాన్వా, ద్వేష్టి, సః సుదూరం ప్రచ్యుతః; త్యక్తాచారాదిభ్యః పాతకాద్యన్వయిభ్యో దివ్యశాస్త్రాద్యవసుష్టభ్యోపి అత్యంతం ప్రచ్యుత ఇత్యర్థః. హిశబ్జః, “నాహంవిశజేగ్ర సురరాజవజ్రాన్నత్ర్యక్షశూలాన్నయమన్యదన్దాత్ । నాగ్న్యురగసామానిలవిత్తపాస్త్రాచ్ఛచ్ఛజేగ్రభృశంబ్రహ్మవిదోఽవమానాత్ ” “పర్వకౌటిశ తేనాపి నక్షమామి వసున్ధరే” ఇత్యాది సమాణప్రసిద్ధిం ద్యోతయతి ॥ ౪౪ ॥

అ ॥ త్యక్తలక్షణఇతి పూర్వోక్తం లక్షణత్యాగంసప్తయతి—

అపిసత్సేవనవరో నచేత్తాపాది సంస్కృతః । అన

రాచ్ఛర్వాతయావిష్టోద్ధాస్యాత్పరిచ్యవతేఘ్రిమ్ ॥

అపీతి ॥ సత్సేవనవరోపి - భాగవతసేవావరోపి, తాపాది సంస్కృతోనచేత్ - తాపపుణ్డ్రినామాదిసంస్కారహీనో యదిస్యాత్, తదా విష్టోరనరాచ్ఛర్వాతయా - విష్ట్యర్పాయామనర్హతయా, దాస్యాత్పరిచ్యవతే - ప్రచ్యుతోభవతి, ఘ్రిమ్ - నాత్రకార్యావిచారణత్యభః ॥ ౪౫ ॥

త్యక్తార్పిత్యుక్తం విశదయతి —

యస్తుప్రాప్యగురోర్విద్యాం నార్పయేత్పురుషోత్తమమ్ ।

ప్రణమేదన్యదేవావా నసభాగవతఃస్మృతః ॥ ౪౬ ॥

యస్త్వీతి ॥ గురోః - ఆచార్యాత్, విద్యామ్ - ముక్తమ్, ప్రాప్య - లభ్యా, పురుషోత్తమమ్ - భగవత్తమ్, నార్పయేత్, అన్యదేవాన్వా ప్రణమేత్ - దేవతాన్తరనమస్కారంవాకుర్యాత్, సః - భగవదనర్పకః దేవతాన్తరప్రణామీచ, నభాగవతఇత్యర్థః. దేవతాన్తరప్రణామ్యపి త్యక్తార్పవదేన సజ్జహీతఇతిభావః ॥ ౪౬ ॥

త్యక్తదృష్టిస్వరూపమాహ —

యో నాత్మాననునాత్మానం విద్యావిద్యే ఫలాఫలే ।

ఉపాస్యనునుపాస్యంచ వేత్తిభాగవతోననః ॥౪౭॥

యథాతి ॥ అత్మానమ్ - జ్ఞానాధికరణకమాత్మస్వరూపమ్, అనాత్మానమ్ - తదనధికరణనుపిశ్యద్రవ్యమ్, విద్యా విద్యే - విద్యాశబ్దో మోక్షోపాయజ్ఞానపరః, అపిద్యాకబ్ధప్రదిర్విరోధిపరః, మోక్షోపాయస్వరూపం తద్విరోధిస్వరూపంచేత్యర్థః. ఫలాఫలే - మోక్షాభ్యుపలస్వరూపం తద్విరోధిస్వరూపంచేత్యర్థః. ఉపాస్యమ్ - ॥ గస్తవ్యస్వరూపమ్, అనుపాస్యమ్ - తదితరంచ, యోనవేత్తి, సభాగవతో నస్తృతః - అర్థపశ్చక జ్ఞానరహితో భాగవతో నభవతీత్యర్థః ॥ ౪౭ ॥

అ ॥ త్యక్తాచారఇతిపదేనాభిప్రేతమాహ దేవతానామిత్యాది స్తోకద్వయేన —

దేవతానాంచయాథాత్మ్యం కైజ్జగర్యస్వహారేపి ।

అవిదిత్వాచరణకర్మ విహీనాం గతినుశ్నుతే ॥ ౪౮ ॥

దేవతానామితి ॥ దేవతానామ్ - తత్తత్కర్మసు చాదితానాం అగ్నిస్త్రాదీనామ్, యాథాత్మ్యమ్ - భగవద్దేహభావమ్ హరేక్షే జగర్యంచ, అవిదిత్వా - అజ్ఞాత్వా, కర్మ - వర్ణాశ్రమనియతమ్, ఆచరణ - కుర్వణ, విహీనామ్ - నికృష్టామ్, గతినుశ్నుతే - అనుభవతి. క్రియమాణేషు వర్ణాశ్రమనియతకర్మసు తత్తద్దేవతాస్త్రామ్యారాధనత్వం భగవదాజ్ఞానేజగర్యత్వంచాజ్ఞాత్వా తత్తత్కర్మ కుర్వాణోపి త్యక్తాచారసంక్లంభితోత్యత్యర్థః. “అవిదిత్వా త్యజణకర్మ” ఇత్యపరంపారః. తత్రదేవతానాం కర్మకత్వం హరేరారాధ్యత్వం కర్మణాం కైజ్జగర్యత్వంచావిదిత్వా దేవతాస్తరవి

శ్చ ప్రకృతిస్వరూపమ్,

॥ తత్త్వరస్వరూపమ్,

షయత్వబుద్ధ్యా సాధనత్వబుద్ధ్యాచ కర్తృత్వజ్ఞా విహీనాం గతిమ
శ్చుతశ్చత్వర్థః ॥ ౪౮ ॥

దేవర్షిభూతాశ్చుతయా యజ్ఞకేవలమేనవా । విష్ణుం

తత్తత్ఫలాకాక్షీ పారమైకాన్త్యతశ్చవేత్ ॥ ౪౯ ॥

దేవర్షితి ॥ దేవానామృషీణాం భూతానామాశ్చుతయా, శేష
లమ్ - దేవర్షిభూతవ్యవధానంవినావా, తత్తత్ఫలాకాక్షీ - ఆపాతని
స్తత్తత్కర్తృ సాధ్యతయావగతఫలాకాక్షీనా, విష్ణుం యజ్ఞ పా
రమైకాన్త్యతశ్చవేత్ - చ్యుతోభవేత్; వడ్డాశ్రమనియతాచారేషు
దేవశాద్యస్త్రామితయా భగవన్మారాధయన్నపి శుద్ధధర్మేషు
సాక్షాదేవవా యజన్నపి ఫలాకాక్షీచ్యవేత్ - చ్యుతోభవేదన్వర్థః ॥

అ ॥ ఏనం పారమైకాన్త్యప్రచ్యుతానుక్త్యా తైస్సహ యా
నసమృద్ధాదికం పరమైకాన్తినా నకర్తవ్యమిత్యాహ —

తేహంనపరిశుద్ధానియోనిర్విద్యాచ కర్తవ్య । యేవి

ష్ణుచరణైకాన్త్యవిహీనా బ్రాహ్మణాదయః ॥ ౫౦ ॥

తేహమితి ॥ విష్ణుచరణైకాన్త్యవిహీనాః - భగవత్పారమైకా
న్త్యవిభురాః, బ్రాహ్మణాదయః, ఆదిశబ్దేన వడ్డాశ్రమసంస్కృతాః;
తేహం యోనిర్విద్యాచ కర్తవ్యతేత్యేతాని నపరిశుద్ధాని, తైస్సహ
యానసమృద్ధో విద్యాసమృద్ధః, యాజనాదిలక్షణకర్తవ్యబుద్ధేషు
నకర్తవ్యత్వతిభావః ॥ ౫౦ ॥

అ ॥ పారమైకాన్త్యరహితాశ్చాం జన్మవిఫలమిత్యాన్విష్టన్తి —

మరణంజన్మనేజన్మమరణాయైవ కేవలమ్ । తేహం

భగవదైకాన్త్య విముఖాయే నరాధమాః ॥ ౫౧ ॥

మరణమితి ॥ యే భగవదైకాన్త్యరహితా నరాధమాస్తేహంజన్మ
మరణాయైవకేవలం - మరణాతిరిక్తఫలకం నభవతీత్యర్థః. మరణముపి
జన్మనే కేవలమ్, నతు ముముక్షోర్మరణమివ మోక్షఫలకమితిభావః ॥

అ॥ వృత్త్యనయనానామైకైశ్చేన ఆవశ్యకత్వం అవరోహ
క్రమేణ ప్రపచ్చయన్ ప్రథమాం సత్సేవాం ప్రపచ్చయతి —

నవిద్యాకేవలాధ్యాయనాచారోనార్చనంహరేః । న
చ క్రాద్వ్యజ్ఞదేహస్వంవినాభాగవతార్చనమ్॥౫౨॥

నవిద్యేతి ॥ కేవలా భాగవతార్చనంవినా - భాగవతారాధనేన
పినాకృతా, పద్యా - దృష్టిః, అధ్యాయ - ప్రయోజనాయ, న.
అచారః - విహితాచారః, అశ్రాపి కేవలైతి లిక్లవ్యత్యయేన సమ-
వ్యతే; ఏవముత్తరశ్రాపి సమబుద్ధోద్రవ్యత్యః. సోపి నాధ్యాయ; తే
నలు హరేరర్చనమపి నాధ్యాయ; కేవలం చక్రాద్వ్యజ్ఞదేహత్వ
మపి నాధ్యాయ; కేవలశబ్దః వినాభాగవతార్చనమి త్యేతదనువాద
రూపోవానుస్తవ్యః ॥ ౫౨ ॥

నప్రపత్తైః పరావిద్యా నవిష్టోద్యోవతం పరమ్ । నత
ద్దాస్యాత్పరాసిద్ధిర్గురురైష్టవత్పరః ॥ ౫౩ ॥

నప్రపత్తేరితి ॥ ప్రపత్తేః పరా - అధికా, విద్యాన “ సత్కర్మని
రతాశ్చుద్దాస్యాన్భ్యయోగవిదస్తథా । వార్హన్విశరణస్థస్య కలాం
కొటితమానుపి ” ఇత్యాదికమత్రానుసంధేయమ్. వేదాంతాచార్యా
శ్చాహుః - “ తన్నిష్టోహ్యనన్యనిష్టాన్ ప్రభురతిశయితుం కొటికొ
ట్యంశతోపి ” ఇతి. విష్టోఃపరమ్ - అధికమ్, దైవతం నాస్తి “ ఆ
లోద్యసర్వశాస్త్రాణి విచార్యచ పునఃపునః । ఇదమేకం సునిష్ఠు
న్నం ధ్యేయోనారాయణస్సదా ॥ సత్యంసత్యం పునస్సత్యముద్భవ
త్యభుజముచ్యతే । వేదాచ్ఛ్రుం పరంనాస్తి నదేవంకేశవాన్వి
రమ్ ॥ ” ఇత్యాదికమత్రానుసంధేయమ్. తద్దాస్యాత్పరాసిద్ధిర్నా
స్తి. సర్వానద్దాతశాయ్యవాఙ్మనసగోచరబ్రహ్మనద్రానుభవజనితప్రీ
తికారిత భగవత్రైజ్యర్వాదధికాసిద్ధిర్నాస్తిత్యర్థః. ఏతత్రయం
దృష్టాంతార్థమ్; దైష్టవాత్ - పరమైకానినః, పరః - అధికః, గురుః

నాస్తి - పూజనీయో నాస్తి, “ ఆరాధనానాం సర్వేషాం విష్ణోరా
 గాధనం పరమ్ । తస్మాత్పరతరం ప్రాక్తం తదీయారాధనం నృప ॥
 మమమద్భుక్తభక్తైః ప్రీతిరభ్యుచి కాభవేత్ । తస్మాద్మద్భుక్తభక్తాశ్చ
 పూజనీయా విశేషతః ॥ ” ఇత్యాదికమత్రానుసంధేయమ్ ॥ ౫౩ ॥

నిత్యమచ్యుతభక్తానాం కుర్యాత్పాదావనేజనమ్ ।

తత్తీర్థముపయుజ్జీత సర్వపాప పినాశనమ్ ॥ ౫౪ ॥

నిత్యమిత ॥ అచ్యుతభక్తానాం నిత్యం పాదావనేజనమ్ - పాద
 ప్రక్షాళనమ్, కుర్యాత్ . తత్తీర్థమ్ - పాదతీర్థమ్, ఉపయుజ్జీత -
 సేవేత్ ॥ ౫౪ ॥

వైష్ణవస్యాజగశయ్యాం వైష్ణవస్యగృహేపినా ।

దేశేనాతద్విచరితే సంస్థితాయాన్తి సర్వహమ్ ॥ ౫౫ ॥

వైష్ణవస్యతి ॥ వైష్ణవస్య అజగపవ శయ్యాతస్మామ్, వైష్ణవ
 స్యగృహే - భవనేపినా, తద్విచరితే - వైష్ణవసంఘారపవిత్రితే,
 దేశేనా సంస్థితాః - మృతాః, సమూర్వస్యోష్ఠతేర్మరణవాచిత్యా
 త్ . తదుక్తంశ్రీవత్సాజగమిత్రైః “ పుత్రాదయః కథమమీమయి
 సంస్థితేసుర్యిత్యవ్రతక్రియనిరర్థకచింతనేన । దూయేనతు స్వయమ
 హంభవితాప్తికీద్వగిత్యస్తి హస్తిగిరినాథవిమర్శలశః ॥ ” ఇతి . సర్వ
 తిలయాన్తి ॥ ౫౫ ॥

యత్రక్వాప్యథవాదేశే వైష్ణవో మ్రియతేయదా ।

తదాతత్రాశుసాన్నిధ్యం కరోతి గరుడధ్వజః ॥ ౫౬ ॥

యత్రేతి ॥ యత్రక్వాపిదేశే - “ రథ్యాస్తరే మూత్రపురీ
 షనుధ్యే చక్షులవేత్సన్యథవాత్సశానే । కృతప్రయతోప్యకృతప్ర
 యతోదేహోవసానే లభతేచముక్తిమ్ ॥ ” ఇత్యాదికమత్రానుసంధే
 యమ్, గరుడధ్వజఇత్యస్య గరుడసంధమారోప్య దివ్యం ధామనే
 తుం తేనసహగచ్ఛతీతిభావః ॥ ౫౬ ॥

అ || సత్సేవాయామపి గురువశ్యతాప్రధానేత్యర్థిప్రా
యేణాహ —

నజన్మనా నాధ్యయ నాన్నయజ్ఞాన్నతపశ్శ్రమాత్ ।

సత్యాగాదశ్చ తేబ్రహ్మగుహపనదనంవి నా ॥౫౧॥

నజన్మనశ్చ ॥ గురుపనదనమ్ - ఆచార్యసమాశ్రయణమ్, వి నా,
జన్మనః - బ్రాహ్మణాదుర్జనువృద్ధజననాదపి, బ్రహ్మ - భగవద్వాసు
దేవనా గాయత్రీశబ్దవాచ్యం పరంబ్రహ్మ, నాశ్చ తే - నపాప్నోతి.
అధ్యయనాత్ - వేదాధ్యయనాదపి, నాశ్చ తే. యజ్ఞాత్ - య
జ్ఞాబుష్టానాంపి, నాశ్చ తే. తపశ్శ్రమాత్ - చాద్వాయణాది త
పోబుష్టానైశ్చాదపి, నాశ్చ తే. త్యాగాత్ - విషయత్యాగాత్,
అధ్యయన యజ్ఞ సపస్తాగశబ్దైస్తస్మిన్ గ్రాహన మాశ్రమ చతుష్టయ
ముచ్యతే । ౫౧ ॥

అ || ఆచార్యతయా కొవిరణీయశ్చిత్తపేక్షాయామాహ —

దేహకృత్తత్త్రివిన్నస్యాత్తస్త్రిసంసౌరకృత్పరిః ।

తాచేన్నాత్మవిదాస్యాతామన్యస్తాత్మవిదాత్మకత్ ॥

దేహకృదితి ॥ దేహకృత్ - పితా, మత్తత్త్రివిన్నచేత్, పరిః -
అన్యః, మత్తత్త్రి - మత్తత్త్రిచేత్, సంసౌరకృత్ - ఉపనయనాది
సంసౌరకర్తా. తా - దేహకృత్సంసౌరకృతౌ, అన్యవిదా - ఆ
త్మజ్ఞౌ, నస్యాతాంచేత్; అన్యః - తాభ్యామన్యః, ఆత్మవిత్ - ఆ
త్మజ్ఞః, ఆత్మకృత్ - బ్రహ్మవిద్యోపనెష్టా ఆచార్యః; పితాచేత్తత్త్రి
జ్ఞస్యాత్ సమనసంసౌరకృద్భవతుమర్హతి. సమన ఆత్మజ్ఞత్వేత్
ఆచార్యోపి భవతుమర్హతి. సచేత్ మత్తత్త్రిజ్ఞ ఆత్మజ్ఞశ్చ నస్యాత్;
అన్యసమన మత్తత్త్రిజ్ఞసంసౌరకృద్భవతుమర్హతి. సమన ఆత్మవిచ్ఛే
త్ ఆత్మకృత్త్వభవతి; సాస్యాత్మవిన్నస్యాచ్చేదన్యస వాత్మజ్ఞ ఆత్మ
కృదిన్యర్థః. దేహకృదిత్యనేన “శరీరమేవ మాతాపితరౌజనయతః”

ఇత్యయమంశః స్మరితః, ఆత్మకృదిత్యనేన “ సహివిద్యాతస్తం జన
యతితచ్ఛ్రీకృతరంజన్త ” ఇత్యేతత్ స్మరితమ్ ॥ ౫౮ ॥

నవక్రాద్యజగ్రానం నేత్యానజ్ఞానం నవిరాగతా । నమ

స్త్రీః పారమైకాన్త్యం వైరుక్తా గురువశ్యతా ॥

నవక్రైతి ॥ చక్రాద్యజగ్రానమ్ - కేవలం తత్తచక్రాదిధారణను
పి, పారమైకాన్త్యంన; ఇజ్ఞా - ఇదంచ భక్తువలక్షణమ్, కేవల
జ్ఞాపి పారమైకాన్త్యంన; జ్ఞానమ్ - దృష్టిరపి, పారమైకాన్త్యంన;
విరాగతా - వైరాగ్యమ్, పారమైకాన్త్యంన; వృత్త్యవయవవిరూ
ధివర్జనం వైరాగ్యమ్, నిష్క్రవర్జనమిత్యత్రైవాన్యతోక్తైః, మస్త్రీః -
కేవలమస్త్రీపి, పారమైకాన్త్యంన; కింతు తైః - చక్రాద్యజగ్రానాది
భిః, యుక్తగురువశ్యతా - ఆచార్యాధీనతా, పారమైకాన్త్యమిచ్ఛంతి ॥

అ ॥ ఏవం సత్సేవాం ప్రపశ్యన్ ఇనానీలక్షుప్రపశ్యన్
విహితాచారాదేర్భూవృథూవగభావమాహ —

విద్యావిభూషణంపుంసస్తస్యావృత్తం విభూషణమ్ ।

విష్ణుభక్తిస్తస్యభూషాసాచక్రాద్యజగ్రానభూషణా ॥

విద్వేతి ॥ పుంసః విద్యా - దృష్టిః, విభూషణమ్, తస్యాః -
విద్యానూః, వృత్తిమ్ - విహితాచారః, విభూషణమ్, తస్య - వృ
త్తిస్య, విష్ణుభక్తిః విభూషా, సా - విష్ణుభక్తిః, చక్రాద్యజగ్రాన
భూషణా, విష్ణుభక్తేః లక్ష్య భూషణమిత్యర్థః. ఆత్మనః హేయో
పాదేభ్యుపితేక కారణం శాస్త్రజన్యజ్ఞానం భూషణవదతిశయావహ
మ్, తస్యచజ్ఞానస్య యథాజ్ఞానమాచారాభావే, “ శున్యపుచ్ఛ
మివవ్యర్థం పాణ్డిత్యం ధర్మవర్జితమ్ । నాచ్ఛాదయతికాపీనంనదంశ
మశకావహమ్ ” ఇత్యాదివదపహాన్యత్వప్రసక్తాద్వస్త్రైమతిశయా
వహమ్ “ జన్మాన్తరసహస్రైశ్చ తపోధ్యానసమాధిభిః । నరాణాం
క్షీణపాపానాం కృష్ణేభక్తిః ప్రజాయతే ॥ ” ఇతిసమాచారస్య

భక్తిఫలకగ యా ఫలభూతాభక్తిః వృత్తస్యాతీతయావహతి, తస్యాచి
పిభక్తిర్లక్షణతయా చక్రాద్యజగనం భూషణమిత్యర్థః ॥ ౬౦ ॥

అ ॥ కలియుగస్య పాపభూయిష్టతయా విశేషతోన్మిమయూ
గే సకలపాపనిరర్తకం చక్రాద్యజగనమావశ్యకమిత్యభిప్రాయ
వానాహా —

ధ్యానైవ ముత్తమోగేన పూజనేనాజగనేనచ ।

తోషయన్తిజగన్నాథం వాసుదేవం యుగక్రమాత్ ॥

ధ్యానేనేతి ॥ ముత్తమోగః - ముత్తజపానుష్ఠానమ్, కృతి
యుగే ధ్యానేన త్రేతాయాం ముత్తమోగేన ద్వాపరే పూజనే
చ కలౌ చక్రాద్యజగనేన జగన్నాథం వాసుదేవంతామయన్తి ॥ ౬౧ ॥

అ ॥ స్ఫుటశయాజగనం యస్మిన్కాలే నిశ్శబ్దం కర్తుం
సశక్యతే, తావత్సర్వవ్రతం భూషణతయా పశ్చాద్యుధధారణం
వర్తవ్యమ్. తతఃపరం ప్రతప్తైశ్చక్రాదిభిరజగనం కార్యమిత్యభి
ప్రాయేనాహ —

అష్టమాష్టాడశాష్టాద్వాధార్యం చక్రాదిభూషణమ్ ।

ప్రశస్తేరజగనంపశ్చత్పదావాభూషణం స్త్రియాః ॥

అష్టమాదితి ॥ అష్టమాత్ - అష్టమాష్టాదారణ్య, ఇదంచోపనయ
నావలక్షణార్థమ్, అష్టమాబ్దస్య బ్రాహ్మణోపనయనకాలత్వాత్;
అథవా ఆషోడశాష్టాత్, అష్టమాదూర్ధ్వం ఆషోడశాద్బ్రహ్మణ
స్య గౌణోపనయనకాలత్వాత్, కేషుచిద్వచనేషు ఉపనయనకా
లే చక్రాద్యజగనస్య విధానాత్ ఉపనయనస్య షోడశాబ్దవయన్
త్రం సమ్భవితత్వాత్తావత్సర్వవ్రతం చక్రాదిభూషణం ధార్యమ్.
పశ్చత్పదావాభూషణార్థాదిభిరజగనమ్. స్త్రియాః భీరుతయా శ
స్యాశ్చిదజగనాశక్త్యాస్సదాభూషణమేవవా భవతీత్యర్థః. వా
ఇత్యనేన అముఖ్యత్వం అస్వచురత్వంచ జ్ఞాప్యతే ॥ ౬౨ ॥

అ || లక్ష్యధారణసత్ వైష్ణవనామధారణమపిపుత్రాదీనాం
కార్యమిత్యాహ —

శిష్యపుత్రకళత్రాణాం భృత్యానాంచ గవామపి ।

కుర్యాదచేతనానాంచ వైష్ణవంనామలక్ష్యమ్ ॥ ౬౩ ॥

శిష్యేతి || భృత్యః - భృతిమూలదాన్యసమృద్ధివాన్, గర్భ
గాసాదిర్వా, అచేతనానామ్ - గృహోపకరణానామ్, వైష్ణవమ్
విష్ణుసమృద్ధి, లక్ష్య - చక్రాద్యజగ్రనమ్ ॥ ౬౩ ॥

అ || “ అతస్తతనూర్నగదామోఽశ్నుతే ” ఇతి శ్రుతిము
పబృంహయతి —

ఆమాహృతస్తతనవస్తప్తాక్షాహరిలాఞ్చైః । సుశృ

తాభోగ్యతాంప్రాప్య భుజ్యంతే పరమాత్మనా ॥ ౬౪ ॥

ఆనాఇతి || అతస్తతనవః - అతస్తచక్రాద్యజగ్రతదేహః, ఆ
మాః - అపక్వాః, అదగ్ధపాపాఇతి యానత్ . హరిలాఞ్చైః - చ
క్రాదిభిః, తప్తాక్షాః, సుశృతాః - పరిపక్వాః, దగ్ధపాపాఇతి యా
నత్ ; శ్రాపాకఇతి హిధాతుః, భోగ్యతామ్ - భాగయోగ్యతాం,
ప్రాప్య, అపక్వస్య భాగాయోగ్యత్వాదితిభావః . పరమాత్మనా -
నారాయణేన, భుజ్యంతే; “ అహమన్నమహమన్నమద్మి ” ఇతివత్ .
భోగయోగ్యాభూత్వా భుజ్యంత ఇత్యర్థః ॥ ౬౪ ॥

ఉద్వృపుష్టాన్తరాశ్శ్లాంశ్చక్రాదీన్ధారయేన్నహ ।

బహిష్కృతాహ్యవధృతాఃపదాత్ప్రచ్యావయన్తితే ॥

ఉద్వృపుష్టేతి || చక్రాదీన్ - హేతీన్, సదా ఉద్వృపుష్టాన్
తరాశ్శ్లాన్ధారయేత్ . బహిష్కృతాః - ఉద్వృపుష్టాన్తరాశ్శ్లా
న్ధగయా అధృతాశ్చేత్ పదాత్ప్రచ్యావయన్తి; చక్రాదిభిరజగ్రనం
బాహువక్షో లలాటనుస్తకధారోద్వృపుష్టాన్తరాశ్శ్లాంషేష్వవక
తావ్యమితిర్థః ॥ ౬౫ ॥

పాశ్చాత్యధ్యంజనే సాయమూర్ధ్వపుణ్డ్రేణ కేశవః ।

'అకృతైర్వాపిసుకృతైస్తైస్తైఃప్రీణాతికర్మభిః ॥ ౬౬ ॥

పాశ్చితి ॥ అకృతైః - సమ్యగనమస్తితైః, సుకృతైః - సమ్యగమస్తితైః, తైస్తైః - తత్తత్కాలబాధితైఃకర్మభిః, కేశవఃప్రీణాతి; వాలత్రయోర్ధ్వపుణ్డ్రేణభారణం తత్తత్కాలవిహితకర్మన్యూనాతిరిత్యదోషకామకతయా భగవత్ప్రీణనమిత్యర్థః ॥ ౬౬ ॥

ప్రభాతేదివ్యలోకస్థం మథ్యాహ్నాచారగమధ్యగమ్ ।

తోషయన్త్యుర్ధ్వపుణ్డ్రేణసాయంస్వాత్మగతంహరిమ్ ॥

ప్రభాతఇతి ॥ దివ్యలోకస్థమ్ - పరమవదవాసినమ్ వాసుదేవమ్, అరగమధ్యగమ్ - ఆదిత్యమణ్డలాంతర్వర్తినమ్, సాయమ్ - సాయంకాలే ॥ ౬౭ ॥

అ ॥ లక్ష్మధారణస్య ఫలాంతరమాహ —

సంతసితోనుగృహ్ణాన్తి దర్శనాదేవ లక్ష్మభిః । త్యజ

న్త్యన్త్యే తదుభయం ముఖ్యమైకాన్త్యలక్షణమ్ ॥

సంతతిఇతి ॥ సంతః - శేషత్వజ్ఞానలబ్ధపత్తాకాః, లక్ష్మభిః - చక్రాద్యుర్ధ్వపుణ్డ్రేవైశ్చిహ్నైః, దర్శనాదేవ - దర్శనమాత్రేణ, సంతః - సత్పురుషా, అనుగృహ్ణాన్తి - సతామత్వాపరిగృహ్ణాన్తిత్యర్థః. అన్త్యే - అసంతః, వైష్ణవవిహ్నం దృష్ట్వా వైష్ణవాభిమే ఇతి మత్వా త్యజన్తి; ఏతదుభయమ్ - సత్పరిగ్రహాసత్పరిహారాత్మకం ద్వయమపి, ముఖ్యమ్ - ప్రధానమ్, ఐకాన్త్యస్య - పరమైకాన్తిత్వస్య, లక్షణమ్; అనౌలక్ష్మధారణమావశ్యకమిత్యర్థః ॥ ౬౮ ॥

అ ॥ అథభక్తిం ప్రపశ్చయన్ త్స లక్ష్మజ్ఞత్వాద్భుక్తేః లక్ష్మప్రపశ్చనానంతరం భక్తిప్రపశ్చనముచితమితి సజ్జతిమపి ప్రదశ్చయన్నాహ —

స లక్ష్మస్తర్గతత్వాత్

క్రమాప్తభగవన్నస్త్రీకల్పవిచ్ఛద్ధమానసః । భృ

తోద్ధృష్టుణ్ణిశ్చక్రాదిలాభోహరిమర్చయేత్ ॥

క్రమాప్తేతి ॥ క్రమాప్తభగవన్నస్త్రీ - సంప్రదాయక్రమలబ్ధ భగవన్నస్త్రీ, కల్పవత్ - మస్త్రీకల్పజ్ఞః, భగవత్సమారాధనకల్పజ్ఞోవా ॥ ౬౯ ॥

అ ॥ అర్చయేదిత్యర్చనం ప్రస్తుతమ్ తద్వ సపరివారకభగవద్విషయమ్, పరివారాశ్చ నిత్యముక్తాః, కీమాకృతీం స్తానర్చయేత్ కీర్తనాకృతీంవా హరిం పూజయేదిత్యేతాదాయామాహ —

యథాపూర్వాకృతీస్తుక్తాన్నిత్యాంశ్చైవ యథాగమమ్ ।

యథావతారదేహం చ పూజయేద్ధరిమిచ్ఛయా ॥ ౭౦ ॥

యథేతి ॥ ముక్తాయథాపూర్వాకృతీక - ముముక్షుత్వాసంస్థాయాంయాదృశాకృతిమస్తః, తాదృశాకృతీక, అర్చయేత్. నిత్యాం యథాగమమర్చయేత్ - పశ్చరాత్రాదుక్తాకృతీనర్చయేదిత్యర్థః. హరిం యథావతారదేహం పూజయేత్ - అవతారేషు దేహేయాదృశాకృతిమా తాదృశాకృతిమస్తం పూజయేదిత్యర్థః. ఇచ్ఛయా - బహుష్వవతారేషు స్వేచ్ఛాపివయం పూజయేదిత్యర్థః ॥ ౭౦ ॥

అ ॥ ఇత్యాదౌ ఉపాదానపూర్వకత్వాదుపాదానాన్వితం చేతనాచేతనాత్మకం భగవతే నివేదనీయమిత్యాహ —

అవైష్ణవాద్యైష్ణవాద్వా చేతనం వాప్యచేతనమ్ ।

యదవాస్తం సమస్తంతద్విష్ణవే వినివేదయేత్ ॥ ౭౧ ॥

అవైష్ణవాదితి ॥ అవైష్ణవోప్యత్ర శాణ్డీల్యాదివ్రతసిద్ధకులపాషణ్డపతితాదివ్యతిరక్తః అనుకూలాజ్ఞేయః. వైష్ణవాత్ తత్ప్రాదలాభే అవైష్ణవాద్వాప్రాప్తం చేతనాచేతనాత్మకం సర్వం విష్ణవే నివేదయేదిత్యర్థః ॥ ౭౧ ॥

అ || భగవదర్థముపాత్తస్య భగవతే నివేదనాత్పూర్వముప
యోగో నకథావ్యభిచారా —

వాసస్సగ్ధ భూషాది భక్త్యభోజ్యాదికం తథా ।

నకిచ్చిదుపభోక్తవ్యమనివేద్యశ్చియ్యపతేః ॥ 22 ॥

వాసఇతి || వాసః - వస్త్రమ్, ప్రక్ - మాలా, గన్ధః - మలయ
జాదిః, భూషా - భూషణమ్, ఆదిశబ్దాత్ భూషాదిసక్త్యాః; భ
క్త్యమ్ - శఘ్న-ల్యాది, భోజ్యమ్ - అన్నాది, ఆదిశబ్దాచ్ఛా
దిగ్రహణమ్ ॥ 22 ॥

అ || అథ దృష్టిం ప్రవక్ష్యమి “యదేవవిద్యయాకరోతి
తదేవవీర్యవత్తరం భవతి” ఇతి న్యాయేన జ్ఞానపూర్వకమేవ పార
మైకాన్త్యనియత ధర్మానుష్ఠానం కర్తవ్యమిత్యాహ —

వేదవేదాంత్యత్వజ్ఞో వేదాన్తపరినిష్ఠితః । మీమాం

సన్న్యాసినిపుణో ధర్మశాస్త్రవిశారదః ॥ 23 ॥

వేదేతి || వేదాః - ఋగ్యజుస్సామాధర్వాఖ్యాః, వేదాంత్యాని -
శీక్షాకల్పల్యాయకరణనిరుక్తజ్యోతిచ్ఛస్తాంసే, వేదాన్తపరినిష్ఠితః -
వేదాన్తతత్త్వజ్ఞః, మీమాంసాన్న్యాసినిపుణః - వేదపూర్వోత్తరకా
గార్థనిర్ణాయకమీమాంసాద్వయనిపుణః, ధర్మశాస్త్రవిశారదః -
పూర్వభాగోపబృంహణమన్వాదిధర్మశాస్త్రపరిశీలనపరః, అన్య
జ్ఞోకస్య ఉత్తరశ్లోకేనాన్వయః ॥ 23 ॥

ఇతిహాసపురాణజ్ఞఃపశ్చరాత్రార్థతత్త్వవిత్ । పరం

భగవదైకాన్త్యంజ్ఞాత్వాధర్మం సమాచరేత్ ॥ 24 ॥

ఇతిహాసేతి || ఇతిహాసపురాణజ్ఞః - ఉత్తరభాగోపబృంహణ
భారత రామాయణ విష్ణుపురాణ భాగవతాదిషు గృహీతతాత్పర్యః,
పశ్చరాత్రార్థతత్త్వవిత్ - పరమైకాన్తిధర్మానుష్ఠానేదంపరస్య పర
మకారుణికేన భగవతా వేదవేదాన్తార్థనిర్ణయాయ ప్రవర్తితస్య సం

చరాత్రాఖ్యస్య దివ్యశాస్త్రస్య తత్త్వజ్ఞః, పరమ్ - “సర్వేషామేవ
ధర్మాణాముత్తమో వైష్ణవోవిధిః” ఇత్యాదిభిస్సర్వోత్కృష్టతయా
ప్రతిపాదితమ్, భగవద్రేకాన్త్యం జ్ఞాత్వా ధర్మసమాచరేత్ || 2౪ ||

సర్వసంస్కారసంస్కారోజ్ఞానం భాగవతంపరమ్ ।

తస్మింసంస్కృతాహిసంస్తారాకల్పవైముక్తిహేతవః ॥

సర్వేతి ॥ భాగవతమ్ - భగవద్విషయకమ్, జ్ఞానమ్ - ఇదంచా
ర్థపశ్చకజ్ఞానస్యాపుష్పలక్షణార్థమ్, యద్వా, సప్రకారక భగవత్
జ్ఞానే అర్థపశ్చకజ్ఞానస్యాపి సిద్ధత్వాత్తథాక్తిః, సర్వేషామపి సం
స్కారాణాం వద్వాశ్రమనియతానాం చత్వారింశస్సంస్తారాణామ్,
వైష్ణవత్వనియతానాం చక్రాద్యజగనాదీనాంచ సంస్కారః అతశ్చ
యాపాదకః, హి - యష్టాత్కారణాత్, సంస్కారాః, తస్మిం
సంస్కృతాః - జ్ఞానసంసంస్కృతాః, ముక్తిహేతవః కల్పవై. అతాభా
గవతంజ్ఞానం సర్వసంస్కారసంస్కారఇత్యర్థః || 2౫ ||

అ ॥ కిం తద్భాగవతజ్ఞానం యత్పునస్సర్వసంస్కారరూప
ముచ్యతేఇత్యపేక్షాయాం సంగ్రహేణాహ —

పరమాత్మాహరిస్సాన్వితోహం తస్యకిజగరః ।

తైజగర్యనుఖిలావృత్తిరిత్యేషజ్ఞానసంగ్రహః || 2౬ ||

పరమాత్మేతి ॥ పరమాత్మా - ఆత్మనామస్తరాత్మా, హరిః - “బ్ర
హ్మణమిద్రం రుద్రంచ యహం వరుణమేవచ । ప్రసహ్యహరతే య
ష్టాత్తష్టాద్ధరిరిహోచ్యతే ॥” ఇతిప్రమాణనిరుక్తహరినామా సాన్వితీ,
వాధ్యస్థస్సతశ్శబ్దః కాకాక్షిన్యాయాదత్రాప్యన్వేతి; నిరుపాధిక
శేషీత్యర్థః. అహమ్ - అహంబుద్ధివేద్యప్రత్యగర్థః. స్వతఃకిజగరః
నిరుపాధికశేషభూతః, “దాసభూతాస్సతస్సర్వేహ్యేత్తానన్
పరమాత్మనః । నాన్యథాలక్షణం తేషాం బద్ధేమోక్షైతత్తేవచ ॥”
ఇత్యాదికమనునన్దేయమ్. అఖిలావృత్తిః - సర్వోపి వ్యాపారః.

జాకికాలాకికరూపః, కైజుగర్వమ్ - లీలారసగ్రహనివర్తకతయావై
 శ్చర్యరూపశ్చయత్ ఏషజ్ఞానసన్ధిగ్రహః. అవశ్యాపేక్షితం సన్ధిగ్రహ
 రూపం జ్ఞానమిత్యర్థః. యదా, ఇతిశబ్దఃపూర్వోక్తత్రిపాదీవరః,
 “పరమాత్మాహరిస్సాస్మి స్వతోఽహం తస్యకిజురః । కైజుగర్వ
 నుఖిలావృత్తిః” ఇత్యేషన్తోకాంశః జ్ఞానస్యసన్ధిగ్రహః. సన్ధిగ్రహ
 తత్త్వే సన్ధిగ్రహః సన్ధిగ్రహకర్తవ్యార్థః ॥ ౭౬ ॥

అ ॥ అథవిహితాచారం ప్రపञ్చయన్ నిత్యవైమిత్తికకా
 మ్యరూపేణ శ్రీవిధిసాస్మి తస్య శుద్ధవిమిత్రభేదేన భిన్నత్వాత్మా
 మ్యేషు ఏమిశ్రానన్వయేపి నిత్యవైమిత్తికయోస్తదన్వయాభ్యను
 జ్ఞానాత్ నిత్యవైమిత్తికయోరపి శేషేణ సర్వసాస్మి విమిత్రస్యప్రా
 ప్తా తయోరపి కానిచిత్కర్మాణి శుద్ధాన్వేన కుర్యాదిత్యాహనిత్య
 మిత్యాదినా —

నిత్యనుర్పాజపధ్యానస్సాన దానవ్రతాదికమ్ ।

ఏశుద్ధమేవకర్తవ్యమనన్వైర్నవిమిత్రమితి ॥ ౭౭ ॥

నిత్యమితి ॥ అర్ప - దేవపూజా, జపః - నిష్ఠామస్త్రీజపః,
 ధ్యానమ్ - స్మృతీసంతోషః, వ్రతమ్ - ఏకాదశ్యుపవాసాదికమ్, అ
 ర్పాదికం యన్నిత్యం తద్విశుద్ధమేవ - దేవతాస్తరసమ్బుష్టరహితమే
 వ, కర్తవ్యమ్. వ్రతే? ఆనన్వయః - పరమైకాన్నిభిః, ఏవకారవ్యవచ్ఛేద్య
 నూహ నవిమిత్రమితి, దేవతాస్తరసమ్బుష్టవద్యదర్పనాదికం తన్న
 కర్తవ్యమిత్యర్థః “విచ్ఛమర్పజపధ్యాన” ఇత్యపరంపారః, తదా
 తు విచ్ఛమ్ - ఇచ్ఛాయాంసత్యాం కర్తవ్యమ్, అనుజ్ఞాకైజుగర్వ
 మిత్యర్థః. విచ్ఛమితి పాతాస్తరాన్నిత్యమితి పాతపవసాధుః. ఉ
 త్తరత్ర వైమిత్తికకామ్యయోర్వక్ష్యమాణత్వాత్, నిత్యసాస్మిర్పాజ
 పాదేశుద్ధవైవాచారాత్ ; కైశ్చిదపి పరమైకాన్నిభిరర్పాదెర్వి
 మిత్రస్యాననుష్ఠానాత్ “తథాశుద్ధంపరంబ్రహ్మవిశుద్ధపరిచారకమ్ ।

ఇవ్యతే వివిధైర్భృగైర్నిత్యంచ ప్రతిమాదిషు ॥” ఇతి నిత్యాన్వ
యాశ్శుద్ధాయాపవ పూర్వము క్తత్వాచప్. నను గాయత్రీపదకథ
మితిచేన్న, తస్య సద్వ్యోపాస్త్యస్తగతత్వేన పృథక్పర్వత్వాభా
వాత్తస్యాశ్చావిమిశ్రియాపవాభ్యనుజ్ఞాతత్వేన తదస్తగతస్య త
స్యాప్యనుజ్ఞాతత్వాత్. అత్రోచ్యమానస్య తద్యతిరిక్తనిష్ఠానుస్త్రీ
జపత్వాన్నచమస్త్రీకశ్చిదపి దేవతాస్తరమిత్రపరమైకాన్నిభిన్న
స్థానుస్త్రీతయా జవ్యత ఇత్యర్థః ॥ ౭౭ ॥

అ || శుద్ధస్య స్వరూపమాహ —

సద్భక్తిప్రవాసుడెవాద్యైర్వికైర్మత్ర నామభిః ।

ప్రొచ్యతేభగవాన్విష్ణుస్తద్విశ్వకర్మముదాహృతిమ్ ॥

సద్బ్రహ్మతీ || యత్ర - కర్మణి, వివిక్తైః - కేవలభగవద్వాచ
తైః, సహానామభిర్భగవాన్ప్రాచ్యతే, తత్రార్థవిశ్లేషమ్ - తే
వతాచార్యామిభావమస్తరేణసాత్వాద్భగవద్దేవతాకంవిశుద్ధమస్మిన్ః ||

అ ॥ విమిశ్రితస్వరూపమాహ —

యత్రావిక్తైశ్శబ్దైస్తు ప్రోచ్యతే పురుషోత్తమః । దే

వాదీనామశుద్ధానాం వ్యామిశ్రం తత్ప్రచక్షతే ॥

యత్రైతి ॥ యత్ర - కర్మణి, అపిచైతే - కేవలభగవద్వాచకే
భ్యసద్భృష్టాదిశబ్దభ్యావిచిత్రభ్యాభిధైః, అశుద్ధానామ్ - ర
జస్తమోభిభూతానామ్, దేవాదీనాం శబ్దైః - ధాతృ శత్రుత్ర్యనృ
కాదినామభిః, పురుషోత్తమః ప్రోచ్యతే - తతఃకర్మవ్యామిశ్రం ప్ర
వక్ష్యతే; అశుద్ధదేవతాద్యస్త్రామిభావేన భగవద్దేవతాకం విమిశ్రి
తమిత్యర్థః ॥ ౭౯ ॥

అ॥ నేమిత్తికాన్యపి కానిచిద్విశుద్ధాన్యేవకర్తవ్యానీత్యాహ —

దుర్నిమిత్రేభయేపాపేగ్రహాదీనాంవిపర్యయే । విష్ణు

శద్భక్తపూజాభిశ్కాన్నింకుర్వీత నాన్యథా ॥ ౮౦ ॥

దుర్నిమి త్తత్యతి || దుర్నిమి త్తముత్పాతలక్షణమ్ , భయమ్ - అక
ష్టాన్తానసోద్వేగరూపమ్ , యద్వా , భయశబ్దస్య తత్కారణలక్షణ
యా దుర్నిమిత్తాది విశేషణత్వంవా, మైచఛచణ్ణాలదమ్యప్రభృతభి
రుక్తితంవా * పాపమ్ - అకృత్యకరణ కృత్యాకరణ భగవదపచారభా
గవతాపచారాదికమ్ , గ్రహాదీనామ్ - శనయగార్హస్థ్యారకాదీనామ్ ,
విపర్యయః - ద్వాదశాష్టగుజన్మాదిషష్టవస్థానమ్ , ఏషునిమిత్రేషు ,
యథాయోగ్యమ్ , విష్ణుతద్భక్తపూజాభిశ్చాన్తిం కుర్వీత , నాన్య
థా గ్రహయజ్ఞాదినా విమిశ్రితేన నకుర్వీతెత్యర్థః . విష్ణు పూజాభి
శ్చాన్తిశ్చ “ పరమాఖ్యాభవైయూహీ మూర్త్యాఖ్యావైభవీతీచ ”
ఇత్యుక్తా చతుస్తయీమహాశాన్తిః ; తద్భక్తపూజాభిశ్చాన్తిశ్చ “ ఆ
నస్త్రీగారుడీవైష్వ క్షేనీసాదర్శనీతతః ” ఇత్యుక్తా ఉపశాన్తిశ్చతు
స్తయీ ; తథాచ వత్త్యతి “ కరణేవ్రతిషిద్ధానాం విహితా కరణే త
థా । విధేయా మహతీశాన్తిర్విజ్ఞాయ గురులాఘవమ్ || అవైష్ణవే
భ్యోయతీకృత్ప్రతిగృహ్యప్రదాయవా । కృత్వోపశాన్తిం శు
భ్యేత పరివాదేనతామపి || అనతఃప్రతిగృహ్యేయాత్పుత్రదారాదికం
యది । విధాయ పరమాంశాన్తిం వృత్తిమాచారయేన్నిజామ్ || భజ
నేచాన్యదేవానామపచారేచ శాస్త్రీణః । వైష్ణవీం పరమాం
వాపి కుర్యాచ్ఛాన్తిం విశుద్ధయే || లక్షణానామకరణే ధారణేచా
న్యలక్షణామ్ । మూర్తింకుర్యాత్సహాశాన్తిం శాన్తిం సాదర్శనీం
తువా || అపచారే గురుణాంచ వైష్ణవానాంచ సర్వశః । వైష్ణ
వేన్యభవానస్త్రీ కార్యావాఽసన్నిషేవణే || అసచ్ఛాస్త్రాభియో
గచ సచ్ఛాస్త్రాణాం నిరాకృతౌ || కర్తవ్యాగారుడీశాన్తిర్దుర్నిమి
త్రేషు వైభవీ || ” ఇత్యాది || ౮౦ ||

* శరీరమనోవికృతిప్రభృతిభిరుక్తితంవా

అ || అన్యేషు నిమిత్తేషు చర్వనకుసుమాదిభిఃపాయపాపూ
పాదిభిశ్చ భగవంతమారాధ్య వైష్ణవానప్యారాధయేదిత్యాహ -
యద్వా ఉక్తమేవార్థం విశదయన్నాహ -

పాశ్ర్మజ్యైఃప్రియతమైర్ఘృతైర్విశేషేణ జనార్దనమ్ ।

ఆరాధయేన్నిమిత్తేషు వైష్ణవాంశ్చ విశేషతః ॥౮౦॥

పాశ్ర్మజ్యైరితి || పాశ్ర్మజ్యైః - శ్రేష్ఠైః, ప్రియతమైః - ఇష్ట
మైః, పాశ్ర్మజ్యైరిత్యనేన లోకే శ్రేష్ఠతయా ప్రసిద్ధా ఉచ్యతే, ప్రి
యతమైరిత్యనేన ఆత్మనఃప్రియతమా ఉచ్యతే; “యద్యదిష్టశః
లోకే యచ్ఛాతిప్రియమాత్మనః । తత్తన్నివేదయేత్సహ్యం తదాన
న్త్యాయికల్పతే ॥ ” ఇతిహుక్తమ్; భూతైః - గర్హపుష్పధూపదీప
సూపాపూపాదిభిః, విశేషేణ - స్వనిర్వహకారాధికేన. ననూక్తమ్,
“నపాపేన నపుణ్యేన నాత్యాయాసేనకర్మణా । నన్నదాం సం
గ్రహంకుర్యాద్వివదాంచ ప్రతిక్రియామ్” ఇతి; తస్మాదముచ్యతే, దు
ర్నిమిత్తేత్యాదినా పుణ్యేన విపత్సత్తీకారఇతి? ఉచ్యతే, తత్ప్రాపి
పాశ్ర్మప్తాయా రోగదారిద్ర్యాదిరూపాయావిపదఃప్రతీకారఃపుణ్య
ననకర్తవ్యఇత్యుచ్యతే, నప్రత్యవాయాపర్యవసన్నప్రతీకారకేషు
దుర్నిమిత్తేషు విహితాశాన్తిఃప్రతిషిధ్యతే; తత్ప్రాపి “వివైవప్రతి
షిద్దేన సర్వాథాకా సాధయేత్సతామ్ ” ఇతి పుణ్యేనాపి వైష్ణవా
నాం సంపత్సంగ్రహ విపత్సత్తీకారయోగుక్తత్వాత్; తదర్థంవా
ఉక్తనిమిత్తేషు భగవద్భాగవతారాధనస్యావిరోధాత్, “వృత్తైశ్చ
పరిపోషాయ శాన్తిం శశ్వత్ప్రయోజయేత్ ” ఇతి స్వధర్మవిచ్ఛే
దార్థకుపి శాన్త్యనుష్ఠానసోపదిప్రత్యాత్. తస్మాన్నపాపేత్యాదినా
ప్రత్యవాయపర్యవసన్నప్రతీకారకస్వవిపత్సత్తీకారో నిషిధ్యత
ఇతి నవిరోధః ॥ ౮౦ ॥

అ || శాస్త్రసుస్థానస్య వైష్ణవప్రయోజనస్వవృత్తిపరిపాషల
క్షణఫలద్వయేనసహప్రపత్త్యాసమం వికల్పందర్శయతి —

కుర్వన్తి వైష్ణవాద్ధాయ స్వధర్మాణాంచ సిద్ధయే ।

శాన్తికర్తృపరేకేచిత్ప్రవృత్తిం కేవలాంహరేః ॥౧౨॥

కుర్వన్తితి || వైష్ణవాద్ధాయ - వైష్ణవప్రయోజనాయ, స్వధర్మా
ణామ్ - స్వవృత్తైః, సిద్ధయే - పరిపాషాయచ, శాన్తికర్తృకుర్వన్తిః
కేచిత్ హరేః కేవలాం ప్రపత్తిమేవ కుర్వన్తి; కేచిదిత్యనేన శా
న్తికర్తృకరణాశక్త్యాధికారిణ ఉచ్యతే. ప్రపత్తిలక్షణపరీక్షాయాం
స్వాభీష్టపాదనస్యపాథ్యత్వానశ్యం భావాత్. అకిచ్చనస్యచా
ధికారిత్వాత్ ॥ ౧౨ ॥

అ || శుద్ధానికామ్యాన్యపి కర్తృణి స్వయం ప్రయోజనభగవ
త్త్రైజుర్గుర్యతయా అనుష్ఠేయానీత్యాహ —

యాస్తత్రతత్రశ్రూయన్తేపుంసాంకామ్యతయాశ్రుతౌ ।

తాఃకీలైకాన్తినాం దివ్యా భగవద్భోగసంపదః ॥ ౧౩ ॥

యాఇతి || శ్రుతౌ తత్రతత్ర యాః - క్రియాః, కామ్యతయా
శ్రూయన్తే; ఏకాన్తినాం దివ్యాః - శుద్ధాః, తాః - క్రియాః, భ
గవద్భోగసంపదః - భగవతోఽత్యంతమభిమతాఇత్యర్థః “యాఃక్రి
యాస్సంప్రయుక్తాస్సృయైకాన్త్యగతబుద్ధిభిః । తాస్సర్వాశ్చిరపాదే
వప్రతిగృహ్యేతివైస్వయమ్ ॥” ఇత్యుక్తత్వాత్. యద్వా, పుంసాం
కామ్యతయాశ్రుతౌ యాఃక్రియాశ్శ్రూయన్తే తాఃపరమైకాన్తి
నామ్, భగవద్భోగసంపదః - భగవదారాధనరూపాస్సంపదః, సం
పచ్చజ్జేన స్వయంపురుషార్థశ్చముచ్యతే. స్వయంపురుషార్థభగవ
త్త్రైజుర్గుర్యరూపాఇత్యర్థః ॥ ౧౩ ॥

అ || కర్తృరన్యేషు పిఘోత్సారణార్థకర్తృసుస్థానమపి
శుద్ధమేవ కుర్యాదిత్యాహ —

ఆరమ్భేకర్మణాంపుష్టైవిఘ్నానాం ప్రశమాయచ ।

కుర్యాత్సపరివారస్య విష్వక్సేనస్య పూజనమ్ ॥

ఆరమ్భఇతి ॥ పుష్టై - అభివృద్ధయే, సపరివారస్య - గజానన
జయత్సేన హరివక్త్రకాలప్రకృతిసంజ్ఞాఖ్యపాషణదసమేతస్య,
గజాననాదీనామపి విఘ్ననివర్తకత్వం ప్రసిద్ధమ్, “ యస్యద్విరదవ
క్త్రాద్యాః పారిషద్యాః పరశ్శతమ్ । విఘ్నం నిఘ్నన్తి భజతాం విష్వ
క్సేనంతమాశ్రయే ॥ ” ఇతి సకలశిష్టైకవాక్యతయా అనుసంధీయతే.
ఉక్తంచ భట్టపరాశరపాద్యైః. “ విదధతుసుఖంవిష్వక్సేనస్య తేనక
మేభటాః కరిముఖజయత్సేనాకాలాహ్వాసింహముఖాచనః ॥ జగ
తిభజతాం తత్తస్మిన్తూహతూలదవానలా దిశిదిశిదివా రాశ్రం
యస్యాజ్ఞపాలనకర్మతాః ॥ ” ఇతి ॥ ౮౪ ॥

అ ॥ వృత్తిప్రపణ్నై తద్విరుద్ధవర్జనమాహ —

స్వల్పాపిహ నిభూయాంసం స్వధర్మం నిర్విశక్రియా ।

దృష్టిం కుదృష్టిర్భక్తింతు దేవతాన్తరసంశ్రయః ॥

స్వల్పేతి ॥ భూయాంసమ్ స్వధర్మం నిర్విశక్రియా స్వల్పాపి
హన్తి; కుదృష్టిర్దృష్టింహన్తి; దేవతాన్తరసంశ్రయశ్చ భక్తింహన్తి ॥

సత్సేవనమున తేనా లక్షణంచాన్యలక్ష్యతా । తస్మా

ద్విరుద్ధాన్యేకాస్తీ విశేషేణవివర్ణయత్ ॥ ౮౬ ॥

సత్సేవనమితి ॥ అసత్సేవా సత్సేవనంహన్తి; అన్యలక్ష్యతా -
దేవతాన్తరచిహ్నధారణమ్, లక్షణమ్ - లక్ష్యఖ్యం వృత్త్యవయ
వమ్, హన్తి ॥ ౮౬ ॥

ఏకస్యాపిహిధర్మస్యవినాశేచవిరోధిభిః । అనన్య

యాపచారేణనశ్యత్యైకాన్త్యవృత్తితా ॥ ౮౭ ॥

ఏకస్యేతి ॥ ఏకస్యాపి - విహితాచారాదిష్యేకస్యాపి, ధర్మ
స్యవిరోధిభిః - నిర్విశక్రియా కుదృష్ట్యాదిభిః, వినాశేనతి అనన్యయా

పచారేణ - వృత్త్యన్వయాభావరూపాపచారేణ , ఏకాన్త్యవృత్తితా
నశ్యతి; అనన్వయాపచారేచేతిపాతే ధర్మస్య అనన్వయరూపే
అకరణరూపేచేత్యర్థః ॥ ౮౭ ॥

అ ॥ పరమైకాన్నినామాచారస్య దుర్లభత్వం జ్ఞాపయితుం
తస్యకృతేపూర్ణతాం క్రమేణ హ్రాసంచాహ —

పరమైకాన్నినాంధర్మ్యకృతేపూర్ణప్రవర్తతే । హీ

యమానక్రమేణాయంకలౌఘాస్యతివానవా ॥౮౮॥

పరమైకాన్నినామితి ॥ కృతే - కృతయుగే , క్రమేణ - యుగక్ర
మేణ , కలౌఘాస్యతివానవేత్యన్వయః ; “ యస్యచేతసిగోవిన్దో
హృదయేయస్యనాచ్యుతః । కలిఃకృతయుగం తస్యకృతం తస్యకలి
ర్భవేత్ ॥ ” ఇతి కలావపి కృతయుగసమ్భవాదకవిరళతయా క్వచి
దివ మహానుభావే పురుషభౌరయే పరమైకాన్నిధర్మోఽయం సతా
తే నప్రచురతయేతిభావః ॥ ౮౮ ॥

నానాకామహతజ్ఞానానానాదైవతయాజినః ।

నగాభగవదైకాన్త్యై నస్థాస్యన్తి కలౌయుగే ॥

నానాకామేతి ॥ నానాకామహతజ్ఞానాః - బహువిధఫలాభిలా
షసప్తబుద్ధయః , నానాదైవతయాజినః - రజస్తమఃప్రచురదైవతాన్త
రిపూజకాః , ఇదంచ విశేషణద్వయం పారమైకాన్త్యానవస్థానై
హేతుతయోక్తమ్ ॥ ౮౯ ॥

అ ॥ ఏవం పారమైకాన్త్యజ్ఞానస్యాభావేన కేచిత్పారమే
కాన్త్యై నస్థాస్యన్తీతుక్త్వా కేచిత్జ్ఞాత్వాపి దుర్వాసనామహి
మ్నా పారమైకాన్త్యై నస్థాస్యన్తీత్యాహ —

పరం భాగవతంవత్సా దృష్ట్వాపి కలిమోహితాః ।

ప్రభవన్తినవిద్వాంసస్త్యక్తుం పూర్వాన్ధవతఃసీమ్ ॥

పరమితి ॥ పరమ్ - సర్వోత్కృష్టమ్ , “ సర్వేషామేవధర్మాణా

ముత్రమా వైష్ణవోవిధిః" ఇత్యుక్తత్వాత్ . భాగవతంవత్సా - వైష్ణవమార్గమ్ , దృష్ట్వా - జ్ఞాత్వాపి , విద్వాంసః - విబుధాః , కలిమో హితాస్సన్తః పూర్వేషామధానాం వతఃసీంత్యక్తుమ్ , నప్రభవన్తి - సమధా నభవన్తి . పితృప్రేతామహాదిపరిగృహీతేవత్సాని దుర్వాస నాదాఙ్ఘాత్ , జ్ఞాత్వాపి పారమైకాన్త్యం నతశ్రద్ధిస్త్రీశ్యర్థః॥౯౦॥

భవిష్యన్తికలౌకేచిత్కర్వచిదేకాన్తినాహరేః । మో
హయిష్యన్తిచవరేకుతరైః ప్రాకృతదృష్టయః ॥౯౧॥

భవిష్యన్తితి ॥ కేచిత్ - నసర్వే , కృచిత్ - నసర్వత్ర , ఏకాన్తినః - పరమైకాన్తినభివ్యర్థః . కుతరైః - ప్రమాణవిరుద్ధతరైః , కుదృష్టయః - రజస్తమోమూలగ్రంథజన్యవిపర్యయజ్ఞానాః ॥౯౧॥

నిరీశ్వరాఃకర్మపరానిషిగ్రీయాబ్రహ్మవాదినః ।

పరాపరవిమూఢాశ్చభవిష్యన్తికలౌయుగే ॥౯౨॥

నిరీశ్వరాభితి ॥ కేచిత్కర్మపరాః - కర్మరతాః , నిరీశ్వరాభవిష్యన్తి ; అనేన కబంధమీమాంసకాండక్తాః . కేచిత్ - బ్రహ్మవాదినః , నిషిగ్రీయాభవిష్యన్తి . అనేన రాహుమీమాంసకాండక్తాః . కేచిత్పరాపరవిమూఢాభవిష్యన్తి ; కుత్ర? కలౌయుగే ॥ ౯౨ ॥

ఆ ॥ ఏవం కలియుగస్య సకలపరమధర్మలుంపకతయా పాపిష్ఠశ్యముక్త్యా తస్మిన్నుపాయాన్తరానుష్ఠానాశక్తానాం పురుషాణాం ప్రపత్తిరేవ భవభయసంతరణోపాయిత్యత్యాహ —

క్షీణాయుజ్ఞానశక్తిత్వాన్మనుష్యాణాంకలౌయుగే ।

విద్యానాంపరమావిద్యా న్యాసపవపరాయణమ్ ॥

క్షీణాయురితి ॥ క్షీణమ్ అల్పమ్ ఆయుజ్ఞానశక్తిశ్చ యేషాం తేహంభావస్తత్త్వమ్ , తస్మాత్ క్షీణాయుష్యకథనేన బహుకాలసాధ్యోపాయాన్తరాభావఉక్తః ; ఏవం జ్ఞానశక్తిసాధ్యత్వాదుపాయాన్తరాణాం క్షీణజ్ఞానశక్తిత్వ కథనేనాపి తదనన్వయఉక్తః ;

విద్యానాం పరమావిద్యా - అనవధికాయాససాధ్యకర్తృజ్ఞానాజ్ఞకత్తై
 న్నికాళికారికవిలంబితఫలకేభ్యో విద్యాన్తరేభ్యోఽధికావిద్యా,
 న్యాసపవ - న్యాసశబ్దవాచ్యా ప్రపత్తిరేవ, పరాయణమ్ - ఉపా
 యః, “తస్మాన్న్యాసమేషాం తపసామతిరిక్తమాహుః” ఇతిశ్రుతిః
 స్మరితా; విద్యానాం పరమావిద్యా న్యాస ఇత్యనేన పరమవిద్యా
 త్వమేవ విశదయతి || ౮౩ ||

కర్తృజ్ఞానంచ భక్తిశ్చ సాధనానిమనీషితామ్ । న్యా
 సపవాదిగాత్సిద్ధిం వాఙ్చితాం సర్వదేహినామ్ ॥

కర్తృతి || కర్తృ - కర్తృయోగః, జ్ఞానమ్ - జ్ఞానయోగః, భక్తిః -
 భక్తియోగశ్చ, మనీషితామ్ - జ్ఞానినామ్, సాధనాని - సద్వార
 కతయా అద్వారకతయాచ మోక్షప్రతిపాదనాని, కర్తృజ్ఞానేన
 ద్వారకతయా సాధనే, భక్తిరద్వారకతయా సాధనమ్, మనీషితా
 మిత్యనేన అధిక్యతాధికారికత్వం జ్ఞాప్యతే, అవిరాత్ - శీఘ్రమేవ,
 సిద్ధిం వాఙ్చితాం సర్వదేహినాం న్యాసపవ సాధనమితి వచనవ్యత్య
 యేన సమృద్ధః అవిరాదిత్యనేన శీఘ్రఫలప్రదత్వయాపాతశయః,
 సిద్ధిమితి సామాన్యశబ్దేన సకలఫలప్రదత్వాతిశయః; సర్వదేహినా
 మిత్యనేన సర్వాధికారత్వయాపాతశయశ్చప్రతిపాద్యతే || ౮౪ ||

అ || నిత్యశుద్ధ్యర్హస్యాపి జీవన్య భగవన్మాయాతిరోహిత
 స్వభావతయా కర్తృకృతనిరతీతయానాద్యశుద్ధిభాత్వాత్తద్వారణా
 య ప్రపత్తిరవశ్యం కర్తవ్యేత్యాహ - జ్ఞానానన్తమయేత్వాది శ్లోక
 ద్వయేన —

జ్ఞానానన్తమయోనిత్యశుద్ధోదేహోన్తరంహరేః । జీ
 వోఽయం సంసరత్యస్యమాయమైవవిమోహితః ॥

జ్ఞానానన్తేతి || అయమ్ - జీవః, జ్ఞానానన్తమయః - జ్ఞానానన్త
 స్వరూపః, జ్ఞానానన్తగుణక ఇతివా, నిత్యః - ఉభయావధిరహితః,

శుద్ధః - అకర్తృభేదశుద్ధిః, నిత్యశుద్ధ్యర్హితీవా, అన్యథా సంసర
తశ్శుద్ధ్యభావాత్; హరేః దేహస్తరమ్ - శరీరాస్తరమ్, అవిష్ణు
దార్థపకోదేహః జీవాదేహస్తరమిత్యర్థః. తథాపి అన్య - హరేః,
మాయయా - చేతనకర్తానురూప సజగల్పైన, తదధీనయా ప్రకృ
త్యావా; విమోహితస్సౌ సంసరతి || ౯౫ ||

అనీశ్వరోఽహమీశోఽహమితిధీర్మాయయాభవేత్ ।

సాభవేత్సంస్మృతేర్ములంతంప్రపద్యైవతాంజయేత్ ॥

అనీశ్వరఇతి ॥ అహమ్ అనీశ్వరః - ఈశ్వరరహితః, అహమేవే
శః, ఇతి ధీః - బుద్ధిః, హరేః మాయయా భవతి, సా - అనీశ్వరోఽ
హమీశోహమితి ధీః, సంస్మృతేః - సంసారస్య, మూలంభవతి. అః
తామ్ - మాయామ్, తం ప్రపద్యైవ జయేత్ - భగవంతం శరణముపగ
మ్యైవ జయేత్, “దైవీహ్యేషాగుణమయీ మమమాయాదురత్య
యా । మామేవయే ప్రపద్యంతే మాయామేతాం తరంతి ॥” ఇతి
అశ్రానుసంధేయమ్. తం ప్రపద్యైవేత్యేవకారేణ అజ్ఞభావేన ప్రప
త్తిమభిగమ్యైవ మాయాం జయేత్ || ౯౬ ||

అ ॥ ఏవం విద్యానాం ఫరమావిద్యేత్యాదినా ఉపాయస్వ
రూపముక్తమ్, జ్ఞానానన్దమయోనిత్యిత్యనేన ప్రాప్త్యజీవన్మరూప
ముక్తమ్, ఇదానీం ప్రాప్త్యస్య బ్రహ్మణస్స్వరూపమాహ —

జ్ఞానానన్దమయోనస్తోదివ్యాత్మగుణవిగ్రహః । నా

రాయణోజగద్యోనిఃప్రాప్తోలక్ష్మీవతినసితామ్ ॥

జ్ఞానైతి ॥ జ్ఞానానన్దమయః - జ్ఞానానన్దస్వరూపః, జ్ఞానానన్దప్ర
చురఇతివా; అనన్తః - దేశాదిపరిచ్ఛేదరహితః, దివ్యా అకర్తృకృ
తా ఆత్మగుణా విగ్రహశ్చ యస్య సతతోక్తః, నారాయణః - నార
శబ్దవాచ్య చేతనాచేతనాత్మక నిత్యవస్తువద్దాయనభూతః, జగద్యో

ప్రథమోఽధ్యాయః.

నిః - జగదభిన్న నిజభిన్నోపాదానభూతః, లక్ష్మీవతః - నారాయణః, సతాం ప్రాప్యత్యత్యన్వయః ॥ ౯౭ ॥

అ ॥ అథ ప్రాప్తిస్వరూపమాహ —

ఆబ్రహ్మలా కాల్లోకానాం యదేశ్వర్యం నతస్థ్రవమ్.

అథ నిత్యం మహత్సాధు యద్దాస్యం పరమాత్మనః ॥

ఆబ్రహ్మతీ ॥ ఆబ్రహ్మలోకాదిత్యత్రాభివిధిరేవ గ్రాహ్యః. బ్రహ్మలోకమభివ్యాస్య యల్లోకానామేశ్వర్యం తన్నస్థ్రవమ్ - అ. త్యమ్, “కర్తృణాం పరిపక్వత్వాదవిర్భావమమజ్జశమ్” ఇత్యాది కమత్రాసునన్దేయమ్. అథ పరమాత్మనః యద్దాస్యమ్ తత్సాధు- నిరనద్యమ్, మహత్ - నిరతిశయమ్, నిత్యమ్ - అన్తరహితమ్, ఫలమితీశేషః. యత్సాధు - మోక్షదశాయాం సాధుతయాభాసమానమ్, మహత్ - సర్వోత్తరమ్, దాస్యం తన్నిత్యమితివాన్వయః ॥ ౯౮ ॥

అ ॥ ముముక్షుత్వానస్థాయామపి భగవద్దాస్యరూపం ఫలమాహ —

ఏవంవిధస్వధర్మైశ్చ యుక్తస్య అనన్యచేతనః । నిత్య

మారాధనంవిష్టోర్యత్రద్దాస్యమిహోచ్యతే ॥ ౯౯ ॥

ఏవంవిధఇతి ॥ ఏవంవిధస్వధర్మైశ్చ - పూర్వోక్తస్వధర్మైశ్చ, యుక్తస్య అనన్యచేతనః - ప్రయోజనాన్తరవిముఖస్య, చేతనస్య యత్ నిత్యమ్ - అహరహర్విష్టోరారాధనమ్, తత్ ఇహ - అస్మిక్కాలాకే, దాస్యముచ్యతే; మోక్షే భగవదీచ్ఛా సాత్మాతాగ్రపూర్వకం క్రియమాణస్య నిరతిశయకైజగర్యవైష్యవ పురుషార్థత్వాత్ తస్య చాత్రాసమ్భవాన్నిత్యభగవదారాధనాత్మకం దాస్యమిహపురుషార్థ ఇతిభావః ॥ ౯౯ ॥

అ ॥ భగవదారాధనాత్మకే దాస్య స్త్రీకూద్రాణామప్యధికారోఽస్త్రీత్యాహ —

అనుజ్ఞాతాస్త్రియశ్చేనమర్చయన్త్యోజగన్దురుమ్ । యథా
ర్హుమపి శూద్రాద్యాసర్వేయాన్తిపరాంగతిమ్ ॥ ౧౦౦ ॥

అనుజ్ఞాతాఇతి ॥ అనుజ్ఞాతాః - ఆచార్యాదిభిఃపతిపిత్రాదిభి
ర్యా, యథార్హమ్ - స్వార్హత్వేన, అర్చయన్తః, శూద్రాద్యా ఇ
త్యాద్యశబ్దేన అనులాప్రతిలోమజాతానాం గ్రహణమ్ ॥ ౧౦౦ ॥

ఇతి శ్రీభరద్వాజసంహితాయాం పరిశిష్టే
ప్రథమోఽధ్యాయః.

అ ॥ అథ భగవదారాధనస్య సంసౌరపశ్చక్ సంస్కృతా
ధికారికత్వాదనేనాధ్యాయేన తస్మింసౌరమాహ —

ఉపాసితగురోర్వర్షం విష్ణోర్దాస్యమభీషతః । విహి
తాఃపశ్చసంసౌరాయుక్తస్యానన్యచేతసః ॥ ౧ ॥

ఉపాసితేతి ॥ వర్షం ఉపాసితగురోః అత్యంతసంయోగేద్వితీ
యా, యుక్తస్య - శిష్యగుణగణయుక్తస్య ॥ ౧ ॥

అ ॥ సంసౌరాననుక్రమతే —

తాపఃపుణ్డ్రం తథానామనున్ద్రాయాగశ్చ పశ్చమః ।

అమీ పరమసంసౌరాఃపారమైశాన్త్యహేతవః ॥ ౨ ॥

తాపఇతి ॥ పరమసంసౌరాః - గర్భాధానాదిభ్యస్సంసౌర
శేభ్యాఽవ్యవిలంబేన మోక్షప్రదతయాఽత్యంతముత్కృష్టాః, పా
రమైశాన్త్యహేతవః - పారమైశాన్త్యప్రాప్తిహారణాని ॥ ౨ ॥

తాపయిష్యత్ గురుశిష్యం చశ్రాద్వేర్హైతిభిర్హరైః । పు

ణ్యేఽహ్నినియతస్సన్వత్సాత్సాతంతున్త్రజలాప్లుతమ్ ॥

తాపయిష్యన్తితి ॥ తాపయిష్యత్ - తప్తాకరిష్యత్, హేతి
భిః - ఆయుధైః ॥ ౩ ॥

ఋచా దక్షిణతః కుర్యాద్వైష్ణవ్యా బద్ధకాతుకమ్ ।

తతస్సమర్చయేద్దేవంస్వార్పాయాంఘ్రజ్జీలేఽపివా ॥

ఋచేతి ॥ వైష్ణవ్యాఋచా - విష్ణుప్రకాశికయా విష్ణోర్ముకమి
త్యాదికయా, దక్షిణతః - దక్షిణకరే, బద్ధకాతుకమ్ - బద్ధకజగణ
మ్, కుర్యాదితి పూర్వశ్లోకేవాన్వయః; తతః - అనంతరమ్, స్వార్ప
రాయామ్ - స్వార్పాధ్యఖిమేస్స, ఘ్రజ్జీలేఽపివా, దేవం సమర్చ
యేత్ - ఆరాధయేత్ ॥ ౪ ॥

పశ్చిమే స్యేన తన్త్రైణ కృత్వాఽగ్నేఃస్థాపనాదికమ్ । మూ

లమన్త్రైణః పుత్రాఽఽజ్యం తతః ప్రత్యక్షరాహుతీః ॥ ౫ ॥

పశ్చిమఇతి ॥ పశ్చిమే - భగవతః పశ్చిమేభాగే, ప్రత్యక్షఋత
యాఽవస్థితస్య భగవతః పురత ఇత్యర్థః; స్యేన తన్త్రైణ - న్వసూ
క్త్రవిధానైః, అగ్నేఃస్థాపనాదికమ్ - అగ్నేః ప్రతిష్ఠాపనాదికమ్,
కృత్వా, ఆదిత్యజైవ ఆజ్యసంసారాదికంగృహ్యతే; మూలమన్త్రై
ణ - శ్రీమదప్రాక్షరమన్త్రైణ, ఆజ్యం పుత్రా, తతః - తదనంతర
మ్, ప్రత్యక్షరాహుతీర్స్తుత్వా, ఓంస్వాహా, నంస్వాహా, ఇత్యా
దిక్రమేణ పక్షైకాక్షరేణ పక్షైకామాహుతీం హుత్యేత్యర్థః ॥ ౫ ॥

ఏకాంపునశ్చ సర్వేణ పారుషీభిశ్చ పోడశ । హుత్వా

త్రివిష్ణుగాత్రా వైష్ణవ్యాచాధహేతిభిః ॥ ౬ ॥

ఏకామితి ॥ పునశ్చ - పునరిపి, సర్వేణ - సకలైః శ్రీమదప్రాక్ష
రేణ, ఏకామాహుతీం హుత్వా, పారుషీభిః - పురుషసూక్తస్థాభిః
పోడశభిః ఋగ్విభిః, పోడశాహుతీర్స్తుత్వా, విష్ణుగాయత్రా - వా
రాయణాయవిద్యహ ఇత్యాదికయా, త్రిర్స్తుత్వా, వైష్ణవ్యా - విష్ణో
ర్ముకమిత్యాదికయా ఋచా, ఏకామాహుతీం హుత్వా, అథ - అ
నంతరమ్, హేతిభిః - పశ్చాద్ధ్యుధమన్త్రైః, హుత్వా ॥ ౬ ॥

హవిర్నివేద్య దేవాయ తచ్ఛేషేణ తథాహుతః ।

హవిరితి ॥ దేవాయ - పూర్వమర్చితాయ భగవతే, హవిర్నివేద్య, తచ్ఛేషేణ - నివేదితహవిశ్శేషేణ, తథా - అజ్యాహుత్యుక్తక్రమేణ, ఆహుతీర్హుత్వా, మూలమస్త్రీణ తతః ప్రత్యక్షరమ్, పునస్సర్పజ్జేకామ్, పారుషీభిర్జ్వలశ, విష్ణుగాయత్రాత్రిః, జైష్ణవాయ ఋచాహేతి మస్త్రీశ్చ హుత్వేత్యర్థః ॥

అథో వసన్నే హేమాని తామ్రాణి రజతానివా ।

ప్రత్యాశ్య పశ్చిగవ్యేన మస్త్రీతాయాఘ్రితానిచ ॥

బిమ్బనిపూర్వం హేతీనాం స్వభాగనిహితానివై ।

నిధాయవహ్నౌ ప్రత్యేకంతత్రావాహ్యస్వమస్త్రీతః ॥

అథేతి ॥ ఉపసన్నే శిష్యే - ఉపసన్నేనతీత్యనువాదః, (అర్చితానిచ హేమానీత్యపరః పాఠః) అథ - అనంతరమ్, హేమాని - స్వర్ణనిత్తితాని, తామ్రాణి - తామ్రముయాని, రజతాని - రజతనిర్మితానివా, పూర్వమ్ - ప్రథమమ్, స్వభాగనిహితాని - దేవస్య దక్షిణవామపార్శ్వే నిహితాని, హేతీనాం బిమ్బని - చక్రాదిముద్రాః, పశ్చిగవ్యేన ప్రత్యాశ్య, మస్త్రీతాయాఘ్రితాని కృత్వా, ప్రత్యేకం వహ్నౌ నిధాయ, తత్ర - వహ్నినిహిత చక్రాదిముద్రాసు, స్వమస్త్రీతః - చక్రాదిమస్త్రీణ, ఆవాహ్య, చక్రాదికమితి శేషః; చక్రముద్రాం వహ్నౌ నిధాయ, తత్ర సుదర్శనమస్త్రీణ సుదర్శనమావాహ్య, ఏవం పాశ్చిజన్యముద్రాదికమపి వహ్నౌ నిధాయ తత్రతత్ర తత్తత్తస్త్రీణ పాశ్చిజన్యాదికమావాహ్యేత్యర్థః. ఇతి క్షోకద్వయార్థః ॥ ౭ ॥ ౮ ॥

అర్ఘ్యంపాద్యం తథాచామం గంధంపుష్పంచధూపకమ్ ।

దీపంచ దత్వా చాభ్యర్చ్య ప్రణమ్యగ్నిసమప్రభమ్ ॥౯॥

ఆచార్యస్వయమాదాయ నియుక్తోవాథ మన్త్రపితృ ।

ప్రాజ్ఞుఖిసోపవిష్టస్య న్యసేద్బాహౌతుదక్షిణే ॥౧౦॥

సుదర్శనంతథావామేపాఞ్చజన్యంస్వమన్త్రితః । పవం

గదాం ధనుఃఖడ్గం లలాటే మూర్ధ్ని వక్షసి ॥ ౧౧ ॥

అర్ఘ్యమిత్యాది ॥ అర్ఘ్యవిభిరుపచారైరభ్యర్చ్య అథ ప్రణమ్య, ఆగ్నేసమప్రభమ్ - సమ్యక్తంతం సుదర్శనమ్, ఆచార్యస్వయమాదాయ, నియుక్తః - ఆచార్యేణ నియుక్తః, అన్యోవా మన్త్రపితృ ప్రాజ్ఞుఖిసోపవిష్టస్య శిష్యస్య దక్షిణేబాహౌ స్వమన్త్రితః - సుదర్శనమహాజ్ఞా లేతి మన్త్రేణ, సుదర్శనం న్యసేత్. తతః - అనన్తరమ్, స్వమన్త్రితః - పాఞ్చజన్యనిజధ్వానేతి మన్త్రేణ, వామబాహౌ పాఞ్చజన్యం న్యసేత్. పవమ్ - శబ్దచక్రోక్తక్రమేనైవ, గదామ్ - కౌమోదకీమ్, ధనుః - శౌర్జమ్, ఖడ్గమ్ - నన్దకంచ, క్రమేణ లలాటే మూర్ధ్ని వక్షసిచ స్వస్వమన్త్రేణ న్యసేదితి స్లోకత్రయాధః ॥ ౯ ॥ ౧౦ ॥ ౧౧ ॥

చక్రంవాశబ్దచక్రేవా ధారయేన్నర్వమేవవా ॥౧౨॥

చక్రమితి ॥ చక్రంవా - కేవలం చక్రమాత్రంవా, ధారయేత్; శబ్దచక్రేవా - శబ్దచక్రద్వయమాత్రంవా, ధారయేత్; సర్వమేవవా - పఞ్చాయుధానివా, ధారయేత్; అత్రవ్యవస్థితవికల్పా వేదితవ్యః ॥ ౧౨ ॥

తన్త్రం సమాప్యజేవేశం సహశిష్యః ప్రదక్షిణమ్ । కృ

త్వా ప్రణమ్య సాన్నిధ్యం ప్రార్థ్య శేషంసమాపయేత్ ॥

తన్త్రమితి ॥ తన్త్రమ్ - హోమతన్త్రమ్, సమాప్య, సహశిష్యః - శిష్యసహితః, దేవేశం ప్రదక్షిణం కృత్వా, ప్రణమ్య, సాన్నిధ్యం ప్రార్థ్య - సాన్నిధ్యయాచనంకృత్వా, శేషమ్ - ఇజ్యాశేషమ్, సమాపయేత్ ॥ ౧౩ ॥

కుర్యాత్సర్వత్ర కర్తవ్యైర్విజైః పుణ్యాహవాచనమ్ ।

ఆచార్యస్యార్చనం చైవ వాసస్సగ్రీగ్భూషణాదిభిః ॥

కుర్యాదితి ॥ సర్వత్రకర్తవ్యై - తాపాది సర్వసంసారరాజై, వైష్ణవప్రాయశ్చిత్తాపచిత్తకరణేపి, ద్విజైః - విశ్వేస్సహ, పుణ్యాహవాచనం కుర్యాత్. వాసస్సగ్రీగ్భూషణాదిభిరాచార్యస్యార్చనమపి కుర్యాత్. చైవేత్యత్ర పువకారోభిన్నక్రమః. ఆచార్యస్యార్చనం కుర్యాదేవ అక్షేప్సిద్దమత్యావశ్యకమిత్యేవకారార్థః ॥ ౧౪ ॥

సర్వమజ్ఞశసంయుక్తమితి చిహ్ననిశాన్తిః । ధార

యిత్యాయథోత్సాహం వైష్ణవానభితర్పయేత్ ॥ ౧౫ ॥

సర్వేతి ॥ సర్వమజ్ఞశసంయుక్తమితి క్రియావిశేషణమ్, సర్వమజ్ఞశసంయుక్తం శాన్తిః చిహ్నని - ఆయుధాని, ధారయిత్యా, యథోత్సాహం వైష్ణవా అభితర్పయేత్ - భోజనదక్షిణాదానాదిభిస్తృప్తా కుర్యాత్ ॥ ౧౫ ॥

అ ॥ అథ పుణ్యస్థానసంగ్రహమాహ —

ధారయిష్యంస్తతశ్చివ్యమూర్ధ్వపుణ్డ్రోయథావిధి । పు

ణ్యైః హని గురుస్సన్నిత్యా పూర్వవత్కృతకాతుకమ్ ॥

ఉపవేశ్యాథ దేవేశం భోగైర్ద్రిపాస్తమచయేత్ ।

స్థణ్డలం కల్పయేత్పశ్చాత్పురుషస్య ప్రమాణతః ॥

ధారయిష్యంతితి ॥ తతః - తాపసంసారానంతరమ్, గురుః యథావిధిశిష్యం ఉర్ధ్వపుణ్డ్రం ధారయిష్యత్, పుణ్యైః హని - శుభజపసే, స్సన్నిత్యా - పూర్వవత్ “ఋచాదక్షిణతః కుర్యాద్వైష్ణవ్యాబ్ధకాతుకమ్” ఇత్యుక్తప్రకారేణ, కృతకాతుకమ్ - ధృతకజగణమ్, ఉపవేశ్య - ఉపవిష్టంకారయిత్యా, అథ దేవేశంభాగైః దీపాస్తమ్ - దీపోపచారవర్యస్తమ్, అర్పయేత్. పశ్చాత్ - అర్చనానంతరమ్, పురుషస్య ప్రమాణతః - పురుషప్రమాణేన, స్థణ్డలం కల్పయేత్. ఇతి శ్లోకద్వయార్థః ॥ ౧౬ ॥ ౧౭ ॥

స్థానాని సైకతాన్యత్ర వన్తచూర్ణమయానివా । కుర్యా
 ద్వాదశపూర్వాది చతుర్దియు సమాంతరమ్ ॥ ౧౮ ॥
 తథా మధ్యేఽపి తేష్వర్పమాసనంచ పృథక్ పృథక్ ।
 కేశవాదీంస్తత్రతత్ర వాసుదేవాదికాంస్తథా ॥ ౧౯ ॥
 ప్రత్యేకంచయథారూపంధ్యాత్వానామభిరావహేత్ ।
 హవిరన్తైరథాన్యైర్ద్యౌరర్పయేత్తాన్యథాక్రమమ్ ॥

స్థానానీతి ॥ అత్ర - స్థణ్ణీలె, సైకతాని - సికతామయాని, వన్త
 చూర్ణమయానివా; స్థానాని - ఊర్ధ్వపుంజ్ఞస్థానాని, పూర్వాదిచతు
 ర్దియుద్వాదశ కుర్యాత్. సమాంతరమితి క్రియావిశేషణమ్, సమా
 న్యంతరాణి అవకాశాయస్త్వికర్మణితత్సమవ్యవధానాని, ఏకైక
 స్థాం దిశి త్రీణీత్రీణీమిశ్రయిత్వా ద్వాదశస్థానాని కుర్యాదిత్యథా
 తయా సమాంతరాణ్యపీత్యర్థః. అన్యస్థణ్ణీలన్యమధ్యే చత్వారిష్టా
 నాని కుర్యాత్; తెషు - షోడశసుష్టానేషు, అననమర్పించ పృ
 థక్ పృథక్కుర్యాత్. తతః - అనంతరమ్, తత్ర - స్థానేషు, కేశ
 వాదికాః, తథా వాసుదేవాదీంశ్చ, ప్రత్యేకమ్ - యథారూపమ్,
 ధ్యాత్వా తేషాం నామభిరావహేత్, పూర్వాదిచతుర్దియుకృతేషు
 ద్వాదశస్థానేషు కేశవాదిద్వాదశమూర్తీస్తత్తదసాధారణరూపేణ
 ధ్యాత్వా తత్తన్నామభిరావహేత్, మధ్యేకృతే స్థానచతుష్టయే
 వాసుదేవాదిచతుర్వ్యూహే తత్తదసాధారణరూపేణ ధ్యాత్వా,
 తత్తన్నామభిరావహేదిత్యర్థః. అథ - అనంతరమ్, అన్యైర్ద్యౌః
 హవిరన్తైరుపచారైః, తాన్ - కేశవాదీన్, యథాక్రమమర్పయేత్
 ఇతి స్తోత్రయాధాః ॥ ౧౭ ॥ ౧౮ ॥ ౨౦ ॥

పరీత్య సహశిష్యేణ సర్వాంస్తాన్ ప్రణీపత్యచ ।

ఉపవిశ్యాథ శిష్యాయ ప్రణీపతోపసీదతే ॥ ౨౧ ॥

ఏషాంనామానిరూపాణీయథావదుపదర్శయేత్ । శిష్యో

హృది సమావేశ్య తా సర్వా క్రమయోగతః ॥ ౨౨ ॥

నిర్ఘృష్యమృతస్నిఘ్నివిధివన్ములమన్త్రాభిమన్త్రితామ్ ।

అదాయాఙ్గులిభిర్దృఢ్యాల్లలాటాద్యధ్వపుణ్డ్రికా ॥ ౨౩ ॥

పరిశీతి ॥ శిష్యుణసహ సర్వా తా - కేశవాదీ, పరిశ్య-
ప్రదక్షిణీకృత్య, ప్రణిపత్య ఉపవిశ్య, అథ ప్రణిపత్యోపసేదతే, శి-
ష్యాయ, ఏషామ్ - కేశవాదీనామ్, నామాని రూపాణిచ యథా-
వత్ - అనక్షీర్ణమ్, ఉపదర్శయేత్ - ఉపదిశేత్, శిష్యోపి సర్వాం-
స్తా - కేశవాదీ, క్రమయోగతః - ఉపదేశక్రమేణ, హృది సమా-
వేశ్య, మృతస్నిఘ్ని విధివత్ - యథావిధి, నిర్ఘృష్య మూలమన్త్రాభి-
మన్త్రితాం కృత్వా, తామఙ్గులిభిరాదాయ లలాటాద్యధ్వపుణ్డ్రీ-
కా - లలాటాదిస్థానోద్ధ్వపుణ్డ్రీకా, దధ్యాదితి స్లోకత్రయా-
ర్థః. నిర్ఘృష్యమృతస్నిఘ్ని విధివదిత్యత్రాపేక్షితోవిధిః బ్రహ్మరా-
త్రే దర్శితః, “ అదాతు లక్షణోపేతాం సుగంధాం సాఙ్వికాంశుభా-
మ్ । వామెత్రిశ్శోధితేహస్తై వాగ్యతఃప్రణవేనతు ॥ నిధాయ జల-
మాదాయ గంధద్వారేతిసచయేత్ । అస్త్రమన్త్రైణ రత్నాంచ కృ-
త్వా దశసు దిక్ష్యపి ॥ తారమన్త్రైణ సంవిశ్రమూలమన్త్రైణమ-
న్త్రీయేత్ । నృసింఘాబీజంచలిఖద్రత్యార్థం దోషశాన్తయే ॥ శత-
థారేణమన్త్రైణ తీర్థతాయంచ నిక్షిపేత్ । తామేకీకృత్యతర్జనాన్య-
స్తృత్యా మనుపదద్యయమ్ ॥ విష్ణోర్ముకేనమన్త్రైణ మన్త్రీయిత్యా-
యథాక్రమణ్ ॥ పశ్చాత్తనిషదేర్కన్తైర్ములమన్త్రైణ మన్త్రీయే-
త్ ॥ ద్వాదశాక్షరముచ్చార్య ప్రార్థయేదిక్ష్యసిద్ధయే । సప్తభిర్వై-
ష్ణవైర్కన్తైర్కన్త్రీయేన్ద్రాక్షసిద్ధయే ॥ మృదం ప్రాక్తారమన్త్రై-
ణ తర్జనా మూర్ధ్నివిన్యసేత్ । చతుశ్చక్రధరంమాంతు స్తృత్యా
జాంబూనదవ్రథమ్ ॥ లలాటే కేశవాయేతి ధారయేద్ధూర్ధ్వపుణ్డ్రీ

కమ్ । చతుశ్శతధరం దేవం నీలజీమూతసన్నిభమ్ ॥ స్త్రికుక్షౌనారాయ
ణాయేతి మస్త్రముచ్చార్యధారయేత్ । ఇస్త్రీనీలమణిశ్యామం
చతుర్హస్తేర్దదాధరమ్ ॥ హృదయే మాధవాయేతి ధారయేద్దక్షుణ్ణా
ప్తకమ్ । చతుర్భుజశుష్మస్తం చన్ద్రాగ్రభసదృశప్రభమ్ ॥ గోవిందాయే
తి మస్త్రేణ కణ్ఠేతు చతుర్జ్వలమ్ । చతుర్వలధరం దేవం పద్మకింజల్క
సన్నిభమ్ ॥ విష్ణవేంద్రాక్షుణ్ణమిదం ధారయేద్దక్షిణోదరే । ముసలా
స్త్రం మహావిష్ణుమరవిందాభమేవచ ॥ మధుసూదనమస్త్రేణ ధార
యేద్దక్షిణేభుజే । చతుఃఖండధరం దేవమగ్నిసన్నిభతేజసమ్ ॥ త్రివి
క్రమాయమస్త్రేణ ధారయేద్దక్షిణేగ్రలే । చతుర్వజ్రధరం దేవం తరు
ణాదిత్యసన్నిభమ్ ॥ వామనాయేతి మస్త్రేణ వామకుక్షౌతు ధార
యేత్ । పట్టసాయుధహస్తంచ పుణ్డరీకాభమేవచ ॥ శ్రీధరాయేతి
మస్త్రేణ భుజేవామేతు ధారయేత్ । చతుర్భుక్తుర్దరధరం భుజైర్వి
ద్యుస్సగుప్రభమ్ ॥ హృషీకేశేతి మస్త్రేణ ధారయేద్వామకంఠరే ।
పశ్చాయుధధరంచాంచ సహస్రాంశు సమప్రభమ్ ॥ పద్మనాభేతి
మస్త్రేణ పృష్ఠేవై ధారయేత్క్రమాత్ । పాశహస్తధరం దేవం
బాలార్కశతసన్నిభమ్ ॥ దామోదరాయమస్త్రేణ ధారయేత్పశ్చి
మేగ్రలే । ద్వాదశాక్షరముచ్చార్య శేవం మూర్ధ్నితువిన్యసేత్ ॥”
ఇతి . “ఏషాం నామనిరూపాణి యథావదుపదర్శయేత్ ” ఇత్యుక్తా
ని నామరూపాణ్యుప్రకృతాన్వేషద్రష్టవ్యాని ॥ ౨౧ ॥ ౨౨ ॥ ౨౩ ॥

౨ ॥ అథసంఖ్యావికల్పమాహ —

త్రయోదశద్వాదశవా చతురోవైకమేవవా । నమో
స్తైర్నామభిధ్యౌత్వా స్థాపయేత్తత్రతత్రచ ॥ ౨౪ ॥
కేశవాదీన్ ద్వాదశసువాసుదేవం త్రయోదశే । కేశ
వంవాసుదేవంచా లలాటే కేవలంన్యసేత్ ॥ ౨౫ ॥

పూహంశ్చతుర్ముతాంసత్వాసదాసాన్నిధ్యమర్థయేత్ ।

అతోహి వైష్ణవస్యాక్లం విష్ణోరాయతనం విదుః ॥ ౨౬ ॥

హవిర్నివేద్య దేవాయ గురు శ్శేషం సమాపయేత్ । తతః

ఆచార్యమభ్యర్చ్య భోజయేద్వైష్ణవానపి ॥ ౨౭ ॥

త్రయోదశేతి ॥ త్రయోదశ ద్వాదశవా పుణ్డాగ్రా చతురోవా పుణ్డాగ్రా ఏకమేవవా పుణ్డ్రీమ్ నమోస్తేర్నామభిః ధృత్వా ద్వాదశసు పుణ్డ్రీమ్ తత్రతత్ర కేశవాదీంస్థాపయేత్. త్రయోదశే వాసుదేనం స్థాపయేత్. ఏకార్ధ్వపుణ్డ్రీపత్నే లలాటే కేశవం వాసుదేనం వా కేశవం న్యసేత్. చతుర్ార్ధ్వపుణ్డ్రీపత్నే, చతుర్ధ్వ పూర్ధ్వపుణ్డ్రీమ్ పూహంస్ససేత్. తాః - కేశవాదీః, సత్వా సదా సాన్నిధ్యం అర్థయేత్ - యాచేశ; అతోహి - తస్మాద్ధికారణాత్, వైష్ణవస్య అక్లమ్ - శరీశమ్, విష్ణోః ఆయతనమ్ - గృహం విదుః, అనన్తరం గురుః దేవాయ హవిర్నివేద్య, శేషం సమాపయేత్. తతః - అనన్తరమ్, శిష్యః ఆచార్యమభ్యర్చ్య, వైష్ణవానపి భోజయేదితి స్లోక చతుష్టయార్థః ॥ ౨౪ ॥ ౨౫ ॥ ౨౬ ॥ ౨౭ ॥

అ ॥ అథనామసంసాగరమాహ —

కరిష్యేవైష్ణవం నామవైష్ణవాశ్రయమేవవా । పుణ్యైః

హని గురుసాన్నిత్యా పూర్వవత్సకతామయే ॥ ౨౮ ॥

షోడశే పీఠమభ్యర్చ్య నహేన్నామాధిదేవతామ్ । భగ

వద్రాపిణీంధ్యాత్వా హవిరన్తమథార్పయేత్ ॥ ౨౯ ॥

కరిష్యన్నీతి ॥ వైష్ణవమ్ - విష్ణుసమృద్ధి, వైష్ణవాశ్రయమ్ - భాగవతసమృద్ధివా, నామకరిష్యక్ గురుః పుణ్యైః హని - శుభదివసే, పూర్వవత్సాత్వా, సకతామయే షోడశే - షోడశ దశ పద్దే, పీఠమ్ - ఆధారశక్త్యాదిక్రమేణ ధర్మాదిపాదపీఠమ్, విన్యస్య, తత్పీఠం సమభ్యర్చ్య, తత్ర నామాధిదేవతామాసహేత్. అథ భ

గవద్యూపిణీం నామాధిదేవతాం ధ్యాత్వా, హవిరస్తమర్పయేత్.
అస్మ్యైద్యేర్హవిస్సమర్పణాస్తైరుపచారైః అర్పయేత్. ఇతి శ్లోక
ద్వయార్థః ॥ ౨౮ ॥ ౨౯ ॥

ఉపసన్నే తతశ్శిష్యే కాపీనం కటిబద్ధనమ్ | సవేద్య

చ నవేతస్త్వైదత్వా తం గ్రాహయేద్గురుః ॥ ౩౦ ॥

తచ్ఛేషం గద్ధమాల్యాదితథాచాన్నం నివేదితమ్ | నామ

దాసాదిశబ్దాంతం శ్రావయేత్ కేవలంతువా ॥ ౩౧ ॥

ఉపసన్నేతి ॥ సతః - అనంతరమ్, కాపీనమ్ కటిబద్ధనమ్ నవే త
స్త్వైచ గురవే నివేద్య, శిష్యే ఉపసన్నేనతి, గురురపి తస్త్వై - శిష్య
య, కాపీనాదికం దత్వా, కాపీనాదికం తం శిష్యం గ్రాహయేత్,
కాపీనాదికం శిష్యేణ ధృతంకు గ్యాదిత్యర్థః. అథవా (నివేద్యవస్త్రే)
చన వేత్తతివాతే) శిష్యే ఉపసన్నేనతి, కాపీనం కటిబద్ధనం నవేచ వ
స్త్రే నివేద్య - భగవతే నివేద్య, శిష్యాయ దత్వా, తం శిష్యం కా
పీనాదికం గ్రాహయేత్. తథా - కాపీనాదివదేవ, తచ్ఛేషమ్ -
నామాధిదేవతాపూజా శేషమ్, గద్ధమాల్యాది - గద్ధపుష్పాదికమ్, ని
వేదితమ్ - నామాధిదేవతా నివేదితమన్నంచ, గ్రాహయేత్. దా
సాదిశబ్దాంతం నామ శ్రావయేత్. కేశవనారాయణ వాసుదేవ దా
సత్వత్యాది ప్రకారేణ భగవన్నామ, అనంతదాసో వసుధాభరణ దా
సత్వత్యాది ప్రకారేణ భాగవతనామ వా శ్రావయేత్; కేవలమ్ - కే
శవనారాయణానంతవసుధాభరణేత్యాది ప్రకారేణ దాసశబ్దరహితం
వా, నామకుర్యాదిత్యర్థః ॥ ౩౦ ॥ ౩౧ ॥

పరీత్య ప్రణతౌఽభ్యర్చ్య దేవతాం హృది నిక్షిపేత్ |

హవిర్నివేద్యదేవాయ తతశ్శేషం సమాపయేత్ ॥ ౩౨ ॥

శిష్యౌఽపి గురుమభ్యర్చ్య వైష్ణవాన్సురితోషయేత్ |

పరీత్యేతి || పరీత్య - నామాధిదేవతాం ప్రదక్షిణీకృత్య, ప్రణవః -
కృతప్రణామః, అభ్యర్చ్య - నామాధిదేవతాం సంపూజ్య, దేవ
తామ్ - నామాధిదేవతామ్, హృది - శిష్యహృదయే, నిక్షిపేత్ -
విన్యసేత్, దేవాయ హవిర్నివేద్య శేషం సమాపయేత్. తతః శి
ష్యః గురుమభ్యర్చ్య, వైష్ణవాక్ - పరమైకాంతినః, పరితోషయేత్ -
భోజనదక్షిణాదినా సస్తుష్టాక్ కుర్యాదితి పార్థస్లోకార్థః || ౩౨౪ ||

అ || అథ మన్తస్త్రిసంసౌరమాహ —

స్వయంబ్రహ్మణినిక్షిప్తా జాతా నేవచ మన్తతః || ౩౩ ||

విసీతానథ పుత్రాదీన్ సంస్కృత్య ప్రతిబోధయేత్ |

స్వయమితి || అథ - నామసంసౌరానన్తరమ్, స్వయమ్ - ఆ
చార్యః, మన్తస్త్రితోజాతా - మన్తస్త్రిసంసౌరేణ పునరున్న
న్నాన్, బ్రహ్మణినిక్షిప్తా - రక్ష్యతేన భగవతి న్యస్తాన్, విసీ
తాన్ పుత్రాదీన్ - పుత్రశిష్యాదీన్, సంస్కృత్య - సంసౌరైశ్చ
సంస్కృత్య, ప్రతిబోధయేత్. మన్తార్థం బోధయేత్ ఇతి మన్త
సంసౌరసంక్లృహః, సంస్కృత్యేత్యనువాదః; నతు మన్తస్త్రిసం
సౌరానన్తరం పునస్సంసౌరౌ విధీయతే; కింతు తాపాదిసం
సౌర చతుష్టయానన్తరం మన్తార్థంబోధయేదిత్యర్థః || ౩౩౪ ||

అ || అథ మన్తస్త్రిసంసౌరప్రకారమాహ —

అనుకూలైః హవిశుభై గురుస్సన్విత్యాసమాహితః || ౩౪ ||

హుతాగ్నిం పూర్వవచ్ఛిష్యం నిషాద్యకృతకాతుకమ్ |

తతస్సంపూజ్య దేవేశం పశ్చాదగ్నిం నిధాయచ || ౩౫ ||

స్వేన తస్త్రేణ తత్రాథహుత్వా పూర్వనదాహుతీః |

స్థానేహేత్వా హుతీనాంతు మూలమన్త్రాహుతీః పునః ||

హవిర్నివేద్య దేవాయ తచ్ఛేషేణ తథాఽఽహుతీః |

పశిష్యోఽథగురుర్లుత్వాపాగ్నిందేవప్రదక్షిణమ్ || ౩౬ ||

ప్రణమ్య పునరాసీనః ప్రణివత్తోపసేదుషః । సం
హారాది క్రమం కుర్యాద్విధివచ్ఛాపణాదికమ్ ॥ ౩౮ ॥
అస్త్రమస్త్రైరత్రాంచ ప్రణమయ్యగురూంస్తతః । వ్యా
సాఖ్యంపరమంమన్త్ర్రింవాచయిత్వాభబోధయేత్ ॥ ౩౯ ॥

అనుకూలభతి ॥ అనుకూలై - గ్రహనక్షత్రాద్యానుకూల్యవతి,
శుభేహని గురుః సాత్వా, సమాహితస్పృ, హుతాగ్నిః - కృ
తనిత్యోపాసనః, పూర్వవత్ - తావసంపాకరభవ, కృతకాతు
కమ్ - ధృతకజరణమ్, శిష్యం నిష్పద్య, “ ఋచాదక్షిణత్యకు
ర్యాద్వైష్ణవాభిబద్ధకాతుకమ్ ” ఇత్యుక్తమ్. తతః - అనంతరమ్,
దేవేశం సంపూజ్య, పశ్చాత్ - పూజానంతరమ్, స్వేనతస్త్రైః
స్వసూత్రోక్తవిధానేన, అగ్నిం నిధాయ - అగ్నిం ప్రతిష్ఠాప్య, అ
థ తత్ర - వహ్నో, పూర్వవదాహుతీర్ఘ్నత్వా, “ మూలమస్త్రైః
హుత్వాజ్యం తతఃప్రత్యక్షరాహుతీః । ఏకాం పునశ్చనర్వేణ పా
రుషీభిశ్చ పోడక ॥ హుత్వాత్రివిష్ణుగాయత్ర్యా వైష్ణవ్యాచాక
హేతిభిః ” ఇత్యుక్తప్రకారేణ హుత్వైత్యర్థః. హేత్యాహుతీనాం
స్థానే పునర్మూలమన్త్రాహుతీర్ఘ్నత్వా, అథ హేతిభిరతుక్తహే
త్యాహుతిస్థానే మూలమన్త్రాహుతీర్ఘ్నత్వైత్యర్థః. తతః దేవా
య హవిర్ని వేద్యతచ్ఛేషమ్, తథా - “ మూలమస్త్రైః హుత్వా
జ్యమ్ ” ఇత్యుక్తప్రకారేణ ఆహుతీర్ఘ్నత్వా, అథ గురుః - సశి
ష్యః - శిష్యసహితస్పృ, సాగ్నిం దేవం ప్రదక్షిణంకృత్వా - అగ్నిం
దేవంచ ప్రదక్షిణీకృత్యైత్యర్థః. ప్రణమ్య - సాగ్నిం దేవం ప్రణ
మ్య, పునరాసీనస్పృ ప్రణివత్య - ప్రణిపాతంకృత్వా, ఉపసేదు
షః - ఉపసన్నస్య, శిష్యస్య సంహారాదిక్రమం కుర్యాత్ - సం
హారాదినామసంకుర్యాత్, విధివత్ - యథావిధి, శోషణాదికం
కుర్యాత్. ఆవిశజ్ఞేన దాహనస్థావనే గృహ్యేతే. అస్త్రమస్త్రై

ణ రక్షాంచ కుర్యాత్. తతః - అనంతరమ్, గురూః ప్రణమయ్య-
గురువరంపరావ్రణామం కారయిత్వా, తతః - అనంతరమ్, న్యాసా-
ఞ్చమ్ - న్యాసశబ్దవాచ్యమ్, పరమం పగోమాస్తాదితి పరమమ్, స
కృదాచార్యోచ్చారణానూచ్చారణ మాత్రేణ మోక్ష ప్రదతయా
“ సత్యం తద్వయం సకృదోచ్చారోభవతి ” ఇతి శ్రుతిప్రసిద్ధవైభ-
వం మన్త్రం వాచయిత్వా, బోధయేత్ - జ్ఞాపయేత్. ఇతి సార్థ-
శ్లోకసంఖ్యకాథః ॥ ౩౪ ॥ ౩౫ ॥ ౩౬ ॥ ౩౭ ॥ ౩౮ ॥ ౩౯ ॥

అ ॥ బోధనప్రకారమాహ —

శ్రీమన్నారాయణస్వామీ దాసస్త్యమసే తస్యవై !

పరమీపుస్తమేవార్థమనుకూలోపివర్జయన్ ॥ ౪౦ ॥

ప్రాతికూల్యం సువిస్రబ్ధస్సంప్రాప్త్య శరణం పరమ్ ।

నజతస్త్యైవచరణౌతత్రైవాత్మానమర్పయ ॥ ౪౧ ॥

ఇతినమోధితస్త్యేవ మన్త్రైణాత్మానమర్పయేత్ ।

శ్రీమన్నారాయణఇతి ॥ శ్రీమన్నారాయణః - లక్ష్యానిత్యాయా-
క్తే నారాయణః, స్వామీ - ఆత్మస్వామీ, ఇతి తస్త్యేవ మిధునాధి-
ష్ఠానమేకం శేషిత్వమిత్యర్థః. త్వం తస్య దాసోసి - శేషమిధున
శేషభూతోసి, పరమ్ - ఉత్కృష్టమ్, తమేవార్థమీపునః - శ్రీమ-
న్నారాయణరూపం పునఃపార్థం ప్రాప్తుమిచ్ఛుః, అనుకూలః - ఆ-
నుకూల్యసజ్జలవిశిష్టః, ప్రాతికూల్యం వివర్జయన్, సువిస్రబ్ధః -
రక్షివ్యతీతి విశ్వాసయుక్తః, తస్య - శ్రీమన్నారాయణస్య, చర-
ణావేవ పరం శరణం సంప్రాప్త్య, నజ - ఉపాయ త్వేనాధ్యవస్య,
(సంప్రాప్త్యైతిపాఠే) త్వమేవ గోపాయితాసీతి సంప్రాప్త్యైత్యర్థః.
తత్రైవ - చరణయోరేవ, ఆత్మానమర్పయ - ఆత్మనమర్పణం కు-
రు, ఇతి - ఏవమ్, సంబోధితః - ఆచార్యేణ బోధితః, మన్త్రైశ్చైవ-
ద్వయేవైవ, ఆత్మానమర్పయేత్ - శ్రీమన్నారాయణే ఆత్మనిత్యేవం
కుర్యాత్. ఇతి సార్థశ్లోకద్వయార్థః ॥ ౪౦ ॥ ౪౧ ॥

తతశ్చ వ్యాసకాశ్చన్త్రాన న్యాశ్చాక్షేప్తస్స యన్వితాన్ ।

దత్వాన్మైపునరేవైసంగ్యహీత్వావృత్తిమాదిశేత్ ॥౪౦॥

తతఃకతి ॥ వ్యాసకాన్ - పడప్తద్వాదశాక్షరాన్, అక్షైః - న్యా
పాదిభిః, సయన్వితాన్, అన్యాన్ - అన్యాపకాంశ్చ, మన్త్రాన్
ఆస్తే - శిష్యాంయ, దత్వా, పునరేవ ఏనమ్ - శిష్యమ్, గృహీత్వావృ
త్తిమ్ ఆదిశేత్ - ఉపదిశేత్ ॥ ౪౦ ॥

అ ॥ పృత్యాదేశప్రకారమాహ —

నిత్యం విష్ణుపరం కర్మ కురున్ద్వాని మాకృధాః ।

సదాత్మానం విబుధ్యస్స మాకామేషు మనఃకృధాః ॥

యజస్స నిత్యమాత్మేశం మానంసీరన్యదేవతాః ।

లక్ష్మస్స లక్ష్మణేర్భర్తృర్లక్ష్మిస్థామాన్యలక్ష్మణైః ॥ ౪౧ ॥

ఉపాస్మవైష్ణవాన్నిశ్యమసతోమోపసీనరః । ప్రీత్యా

దేవం ప్రణమోమితుక్త్వాత్మానం నివేదయేత్ ॥౪౨॥

నిత్యమితి ॥ విష్ణుపరమ్ - భగవదాజ్ఞాకైః సర్వరూపమ్, నిత్యం
కర్మకురు, అనేన విహితాచారఉత్తః; నిద్వాని - నిషిద్ధాని, మా
కృధాః, అనేన నిషిద్ధవర్జనముక్తమ్; సదా ఆత్మానం విబుధ్యస్స -
స్వరూపతో ధర్మతత్త్వ నిర్వికారం పరమాత్మానం విబుధ్యస్స, అనే
న దృష్టిరుక్తా; కామేషు మనోమాకృధాః, అనేన దృష్టివిరుద్ధవర్జన
ముక్తమ్; నిత్యం ఆత్మేశమ్ - నారాయణమ్, యజస్స, అనేన భక్తిరు
క్తా; ఆన్యదేవతాః - దేవతా స్వరాణి, మానంసీ, అనేన భక్తివిరు
ద్ధవర్జనముక్తమ్; భర్తః - నారాయణస్య, లక్ష్మణేః - చక్రాదిభిః,
లక్ష్మస్స, అనేన లక్ష్మీక్తమ్; ఆన్యలక్ష్మణైః - దేవతా స్తరచిహ్నేః,
మాలక్ష్మిణాః, అనేన లక్ష్మవిరుద్ధవర్జనముక్తమ్; నిత్యం వైష్ణవాను
పాస్వ, అనేన సతాం సేవోక్తా; అసతః - పారమేకాన్త్యవిము
ఖాన్, మోపసీనరః, అనేన సత్సేవావిరుద్ధవర్జనముక్తమ్; అసతో

మోవసీసరభత్యస్తస్య సార్థశ్లోకద్వయస్య ఇతి వృద్ధిమాదిశేదిత్య
నేన పూర్వస్థితేనాన్వయః . అనస్తరం శిష్యః, ప్రీత్యా దేవమ్ - భగ
వంతం ప్రణమ్య, ఓమ్ ఇత్యాత్మానం నివేదయేత్ . ఇతి శ్లోకత్ర
యార్థః . (ప్రత్యాదేశం ప్రణమ్యామిత్యుక్త్యాత్మానమ్ ఇతి చా
తే) నిత్యం విష్ణుపరం కర్తృకురు; ఇత్యామ్యుపదేశేషు ప్రత్యుపదేశం
ఓమ్ ఇత్యుక్త్వా, గురవే ఆత్మానం నివేదయేత్ . తవాహుప్రీతిని
వేదయేదిత్యర్థః ॥ ౪౩ ॥ ౪౪ ॥ ౪౫ ॥

తతస్సమాపి తేశేషే దేవమాత్మని నిక్షిపేత్ . గురుం

విధిపదభ్యర్చ్య వైష్ణవాన్ పరితోషయేత్ ॥ ౪౬ ॥

తతః ॥ తతః - అనస్తరమ్, శేషే - హోమశేషే, సమాపితే
సతి, దేవమ్ - భగవంతమ్, ఆత్మని నిక్షిపేత్ - స్వహృదయస్య సే
త్, విధిపత్ - యథావిధి, గురుమభ్యర్చ్య, వైష్ణవాన్ పరితోష
యేత్ - భోజనదక్షిణాదానపరితుష్టాన్ కుర్యాత్ ॥ ౪౬ ॥

అ ॥ అథయాగసంస్కారమాహ —

యోజయిష్యన్ గురుశ్శిష్యం నిత్యార్చనవిధౌ హరేః । శో

భనేహని నక్షత్రే దేవమభ్యర్చ్య పూర్వవత్ ॥ ౪౭ ॥

మన్త్రీవత్తుహు లేహుత్వా నిష్ఠయాథాపసేవితమ్ । యథో

క్త విధినా పూర్వం స్థాపితం శుభవిగ్రహమ్ ॥ ౪౮ ॥

శ్రీ భూమి నీథా సహితం పరివారేస్సమన్వితమ్ । అన్యక్త

పరివారంవా దేవం సక్లాహ్య యాజయేత్ ॥ ౪౯ ॥

యోజయిష్యన్నితి ॥ గురుః శిష్యం హరేః నిత్యార్చనవిధౌ యో
జయిష్యన్, శోభనే అహని-దివసే, శోభనే నక్షత్రే, పూర్వవత్ -
మన్త్రీసంస్కారావ, దేవమ్ - నారాయణమ్, అభ్యర్చ్య, మ
న్త్రీవత్ - మన్త్రీసంస్కారావ, హుతే వహ్నౌ హుత్వా-నిత్య
పాసనం కృత్వా, తదనస్తరం మన్త్రీసంస్కారోక్తప్రకారేణ -

ఆజ్యాశుతీరన్నాశుతీర్లు త్వేశ్యధః . నిష్ఠ గూ - ప్రాశస్త్యేన ,
ఉపసేవితమ్ , (ఉపసాదితమిత్యన్యఃపాఠః) యథోక్తపీఠికా - ప్రతి
ష్ఠాశాస్త్రోక్తప్రకారేణ , పూర్వమేవస్థాపితమ్ , శుభవిగ్రహమ్ . శ్రీ
భూమిపీఠాసహితమ్ , పరివారైః - భూషణాయుధపరిజనపరిచితా
నస్తగరుడవిష్వక్సేన తత్పరివద చక్షాది ద్వారపాలక కముగాది
గణాధిపతీభిః , సనున్వితమ్ , అన్యక్తపరివారంచ . అగ్రహపరివా
రంచ , దేవమ్ - నాగాయణమ్ , సన్ద్రాహ్య యాజయేత్ - యజనం
కారయేత్ , పరివారాణామన్యక్తత్వంచ పరివార విచ్ఛిన్నాహి శ్యేన
మనసాచిన్త్యమానత్వమితి శ్లోకత్రయార్థః ॥ ౪౭ ॥ ౪౮ ॥ ౪౯ ॥

శ్రౌతదివ్యార్థకల్పనామిష్టేనాన్యతమేనవా । స్థా

పనంయజనంచాపిమిశ్రాహ్యత్రాధికారిణః ॥ ౫౦ ॥

శ్రౌతే ॥ శ్రౌతదివ్యార్థకల్పనాం మధ్యే అన్యతమేన ఇష్టే
న , స్థాపనమ్ - ప్రతిష్ఠాపనమ్ , యజనముపకర్తవ్యమ్ . హి - య
ష్టాతాగ్రణాత్ , అత్ర - శ్రౌతాదికల్పే , మిశ్రయాజనోపకర్తవ్యధికారి
ణః , శ్రౌతదివ్యార్థకల్పేషు మిశ్రాణామన్యధికారాత్ . తెష్విష్టే
నాన్యతమేన స్థాపనం యజనంచ కర్తవ్యమిత్యర్థః ॥ ౫౦ ॥

అ ॥ ఏవం శ్రౌతదివ్యార్థకల్పనామన్యతమపరిగ్రహస్యే
చ్ఛానిబద్ధనత్వముక్త్వా , ఇద్ధానీం యథాగురుసంప్రదాయమన్యతమ
పరిగ్రహఇత్యాహ —

తతఃపరిగృహీతేన గురుభిర్యనకేనచిత్ । విధినా

యాజయిత్వైనమథశేషం సమావయేత్ ॥ ౫౧ ॥

తతఃపరి ॥ గురుభిః పరిగృహీతేన యనకేనవా విధినా యాజయ
త్వా శేషం సమావయేత్ ॥ ౫౧ ॥

తతస్త్వకాలే స్వాధ్యాయం తథాయోగంచకారయేత్ ।

ఇత్యాస్తేగురుపూజాంచవైష్ణవానాంచ తర్పణమ్, ౫౨ ॥

తతశ్చతి || స్వకాలే - స్వాధ్యాయకాలే, అనుయాగానంతరకాలే స్వాధ్యాయం కారయేత్. తథా స్వకాలే - యోగకాలే, యోగంచ కారయేత్ || ౫౨ ||

కేదిచ్ఛతుష్టాం పూర్వైషాం క్రమంనేచ్ఛన్తి కర్షణామ్ |

సహేకదివసేనాద్వైత్రీణి చత్వారి పంచద || ౫౩ ||

కేదిదితి || కేచిత్ మునయః, పూర్వైషాం చతుష్టామ్ - తాపఘ్ణి నానుమంత్రసంసారాణామ్, క్రమంనేచ్ఛన్తి. ఏకదివసే ద్వై సంసారోద్వావాకుర్యాత్. త్రీణివా చత్వారివా పంచవాపి సమకుర్యాత్ || ౫౩ ||

తదాన్యతమహోమాస్తే కృత్వాన్యగ్నుపసంముఖమ్ |

సమాపయేత్ప్రధానంచనమంత్రస్యాన్యశేషతా || ౫౪ ||

తదేతి || తదా - సంసారాణాం చతుష్టాం క్రమముపేక్ష్య ఏకస్థిన్నేన దివసే సహానుష్ఠానపక్షే. అన్యతమహోమానై - సంసారచతుష్టయేప్యన్యతమసంసారహోమానై, అన్యగ్నుపసంముఖమ్ - సంసారాంతరహోమాన్నిముఖమ్, కృత్వా ప్రధానమ్ - అన్యతమసంసారహోమమ్, సమాపయేత్. మంత్రస్య - మంత్రసంసారస్య, అన్యశేషతా - సంసారాంతర శేషభావః, నాస్తి. సంసారాంతరానంతరమేవ మంత్రసంసారః, నసత్తారాంతరాత్పూర్వం మంత్రసంసారోత్పత్త్యర్థః || ౫౪ ||

అ || “నమంత్రస్యాన్యశేషతా” ఇతిసామాన్యోక్త్యా యోగసంసారానంతరం మంత్రసంసారప్రాప్తౌ తన్నిషేధతి—

యద్వైకదివసేపశ్చతదామన్యాగ్నితేజఃపరమ్ | కృత్వా

యాగాన్తమఖిలం మంత్రశేషం సమాపయేత్ || ౫౫ ||

యదీతి || ఏకదివసే పశ్చాపి సంసారా యదిక్రియంతే, తదా మంత్రానుష్ఠానతేజఃపరమ్ - మంత్రసంసారాత్పరమైవ, యాగాన్త

మఖిలం కృత్వా మస్త్రీశేషం సమాపయేత్ . యద్వా , మస్త్రా
హుతేఃపరమ్ - మస్త్రీసంసౌరారాహుతీహుతాద్వా తతనస్తరమ్,
మస్త్రీసంసౌరారం యాగసంసౌరారంచ కృత్వా సమాపయేత్ .
పృథగగ్నిముఖయాగాహుత్యాదికం నకర్తవ్యమిత్యర్థః ॥ ౫౫ ॥

ఏకదేశయతోవ్యన్యసంసౌరారాణాం గుణాన్వితః । యు

క్తః పరమసంసౌరారైస్సర్వైర్భాగవతః స్పృతః ॥ ౫౬ ॥

ఏకదేశేతి ॥ అన్యసంసౌరారాణామ్ - గర్భాధానాదీసంసౌర
రాణాం మధ్యే, ఏకదేశయతః - కతివయసంసౌరరయ్యుక్తోపి, గు
ణాన్వితః స్పృతః; పరమసంసౌరారైః - తాపాదీసంసౌరారైః, స
ర్వైర్భాగవతః స్పృతః; ఏకదేశవైకల్యేపి నభాగవతత్వమి
త్యర్థః ॥ ౫౬ ॥

అ ॥ అథ పరమసంసౌరరప్రశంసా —

తాపస్తపాంసీ తీర్థాని పుణ్డ్రం నామనమస్కరియా । ఆ

మూయాస్సకలామస్త్రాః క్రతవః పూజనంహరైః ॥ ౫౭ ॥

తాపశ్చితి ॥ తాపః తపాంసీ - తాపసంసౌరరః సర్వతపస్సమా
నః, పుణ్డ్రం తీర్థాని - పుణ్డ్రధారణం సర్వతీర్థావగాహనసద్భ
శమ్, ఏవముత్తరతాపి, నామ - భగవన్నామధారణమ్, నమస్కరి
యా, మస్త్రీః - మస్త్రాధ్యయనమ్, సకలావేదాః - సర్వవేదాః,
హరేః పూజనం క్రతవః - యజ్ఞాః, యద్వా, తాపస్తపాంసీత్యాదినా
“ తమేతం వేదానువచనేన హోమైశ్చా వివిధషన్తి యజ్ఞేన దానేన త
పసానాశకేన ” ఇత్యాదినోక్తం వేదానువచనాదికం ప్రపత్త్యజ్ఞ
తయాఽపేక్ష్యత ఇతి వ్యజ్యతే ॥ ౫౭ ॥

అ ॥ సన్వేపం తాపాదీనామేవ తపఃపరూపత్వాత్ విహి
తాచారాద్యాత్తిశావృత్తిరననుష్ఠేయైవ స్యాదిత్యతాపా —

వృత్తిర్భాగవతానాంహి సర్వాభగవత్సక్రియా । ప్రా
యశ్చిత్తిరియంతస్యాప్తేస్సవయత్క్రియతేపునః ॥ ౫౮ ॥

వృత్తిరితి ॥ భాగవతానాం సర్వావృత్తిః - విహితాచారాద్య
త్తికా సర్వాపి, భగవత్సక్రియాహి - భగవత్కైజుర్వ్యరూపాఖ
లు, వృత్తైఃకైజుర్వ్యతయానుష్ఠానం నప్రపత్త్యజ్ఞతయేతిభావః.
తస్యాః - వృత్తేః, అననుష్ఠితాయాశ్చితీశేషః. సైవ - వృత్తిరేవ, పు
నఃక్రియతఇతి ఇయమేవప్రాయశ్చిత్తిః, పునః తదనుష్ఠానమేవ త
త్ప్రియశ్చిత్తమిత్యర్థః. నాత్రవృత్త్యననుష్ఠానే దోషాభావ ఉ
చ్యతే “ అపరాధేషుసర్వేషు వృత్త్యజ్ఞానాం యథావిధి ” ఇత్యా
దినా ప్రాయశ్చిత్తపదేశాత్; కింతు ప్రమాదాత్తల్లోపే సభయా
నుతాపం పునస్తదనుష్ఠానేన తత్సమాధానం భవతీత్యత్ర తాత్పర్య
మ్. యద్వా, తస్యాః - వృత్త్యాత్మకభగవత్క్రియాయా అనను
ష్ఠితాయాః, సైవ - పరమాదిశాన్తిరూపా భగవత్క్రియైవ, ప్రా
యశ్చిత్తిరిత్యర్థః ॥ ౫౮ ॥

అ ॥ ఇమమేవార్థంసప్రప్తయతి —

తస్మాదారాధనంవిష్ణోశ్శాన్తికర్తృవిధీయతే । తత్తైవ
విష్ణుభక్తానాం పూజనం శాన్తిరుత్తమా ॥ ౫౯ ॥

మన్త్రసంస్థారయుక్తస్యనచేత్తాపాదినంసీక్రియా ॥

తస్మాదితి ॥ తస్మాత్ - ప్రత్యవాయరహితతయా భగవదారాధ
నాత్మకతయా ధర్మానుష్ఠానస్య ప్రసిద్ధత్వాత్, “ నేహాభిక్రమనా
శోఽస్తి ప్రత్యవాయో నవిద్యతే । స్వల్పమవ్యసృగర్తస్య త్రాయతే
మహతోభయాత్ ” ఇత్యాదికంచాత్రానుసంధేయమ్. భగవదా
రాధనాత్మకధర్మానుష్ఠానలూపే తస్యవిష్ణోరారాధనమేవ శాన్తికర్తృ
విధీయతే, తత్తైవ - విష్ణ్వారాధనపదేవ, విష్ణుభక్తానాం పూజనం
ఉత్తమాశాన్తిః, భగవత్పూజనం శాన్తిమాత్రమ్, భాగవతపూజనం

ఉత్తమాశాన్తిరిత్యర్థః. మన్త్రసంస్కారయంత్రస్య తాపాదినం
స్కారానచేత్ ॥ ౫౯ ॥ ౬౦ ॥

అ ॥ అథ శాన్తిరనుక్రమతే —

పరమాఖ్యాచయేయాహీమూర్త్యాఖ్యావైభవీతిచ ।

ఆనన్తీ గారుడీ వైష్ణవేస్సనీ సౌదర్శనీతిచ ॥ ౬౧ ॥

పరమాఖ్యాతి ॥ ఏతాసాం స్వరూపముత్తరత్రవక్ష్యతి ॥ ౬౧

చతుష్టయీమహాశాన్తిగుప్తశాన్తిశ్చతుష్టయీ । య

థానిమిత్రం కర్తవ్యాస్తథాన్యాశ్రీభువాదయః ॥

చతుష్టయీతి ॥ పరమాఖ్యా వేయాహీ మూర్త్యాఖ్యా వైభవీచే
త్యేతచ్ఛతుష్టయీమహాశాన్తిః; ఆనన్తీ గారుడీ వైష్ణవేస్సనీ సౌదర్శ
నీచేత్యేతచ్ఛతుష్టయీ ఉపశాన్తిః; ఏతాశ్చ శాన్తయో ధానిమి
త్రం కర్తవ్యాః. లఘునిమిత్రే లఘుశాన్తిః గురునిమిత్రే గురుశాన్తిః
యోజ్యేత్యర్థః. తథా - తద్వత్, అన్యాశ్రీభువాదయః - శ్రీభూ
శాన్త్యాదయః, యథానిమిత్రం కర్తవ్యః. ఆదిశబ్దేన పరాశాన్తి
రుచ్యతే, “గురూంస్తదర్థాన్విప్రాన్వా విధినాభ్యర్చ్య శక్తితః ।
యద్దద్యాత్సపరాశాన్తిస్సర్వపాతకనాశినీ ॥” ఇతి భూశాన్త్యనన్త
రం వక్ష్యమాణత్వాత్. శ్రీభువాదయితీ ఛాన్దసత్వాత్సాధుః ॥ ౬౨ ॥

దానహోమజపార్చనా మేకద్విత్ర్యఖిలాన్వయాత్ ।

వేక భేదవిభిన్నాస్తాః పాత్రోత్కర్షశ్చ శక్తితః ॥ ౬౩ ॥

దానేతి ॥ దానహోమజపార్చనాం మధ్యే, ఏకద్విత్ర్యఖిలా
న్వయాత్ - ఏకమాత్రాన్వయాత్ ద్విమాత్రాన్వయాత్ త్రిమా
త్రాన్వయాత్ సర్వాన్వయాచ్ఛ, వేక భేదవిభిన్నాః - అనేక భేద
విభిన్నాః, సుయః; పాత్రోత్కర్షశ్చ శక్తితః - యథాశక్తి పాత్రో
త్కర్షం కుర్యాదిత్యర్థః. ఏకైకాశాన్తిః దానాదిష్యేకద్విత్ర్యాది
యోగేన బహువిధాభవతి; తత్ప్రాపి పాత్రోత్కర్షశ్చక్త్యుపసారణ

భవతి; ఏకైకస్థానే పాత్రాణాం బహునాం వరణం పాత్రోత్క-
 షణః, సదశక్తితోభవతి, శక్తాసత్వాం బహునాం వరణమ్, శ-
 క్త్యభావే ఏకైకస్థేవ వరణమిత్యర్థః ॥ ౬౩ ॥

అ ॥ ఆసుచ శాన్తిషు ఋత్విశ్విర్యజమానైశ్చ పరమైశా-
 న్నిభిరేవ భవితవ్యమిత్యాహ —

హీనాః పరమసంసారైర్దేవతాన్తరబుద్ధయః । ఋ-

త్విజోయజమానాశ్చ చ్యావయన్తి పరస్పరమ్ ॥ ౬౪ ॥

హీనాత్మతే ॥ పరమసంస్థారైః - తాపాదిభిః, హీనాః, దేవతా-
 న్తరబుద్ధయః - అన్యదేవతయాజినః, పరస్పరం చ్యావయన్తి, ఋ-
 త్విజోయజమానాన్ యజమానాశ్చ ఋత్విజః చ్యావయన్తి త్యర్థః ॥

అపరాధేషునర్వేషువృత్త్యక్తానాం యథావిధి । వృత్తే-

శ్చ పరిపోషాయ శాస్త్రీశ్శశ్వత్ప్రియోజయేత్ ॥ ౬౫ ॥

అపరాధేష్వితి ॥ వృత్త్యక్తానాం అపరాధేషునత్సు, వృత్తేః ప-
 రిపోషాయచ యథావిధి శాస్త్రీశ్శశ్వత్ప్రియోజయేదిత్యర్థః. వృ-
 త్త్యక్తానామపరాధానామ - తదకరణం తద్విరుద్ధకరణంచ, వృత్తేః
 పరిపోషానామ - తత్ప్రతిబద్ధకమరితనిరసనద్వారా ఉత్తరోత్తరం
 తత్ప్రవర్తనమ్ ॥ ౬౫ ॥

అ ॥ కుత్రనిమిత్తేశాశాన్తికర్తవ్యేత్యపేక్షాయామాహ —

కరణే ప్రతిషిద్ధానాం శిష్టస్యాకరణతథా । విహి-

తామహతీశాన్తిర్విజ్ఞాయగురులాఘవమ్ ॥ ౬౬ ॥

కరణేతి ॥ విహితాకరణే - ప్రతిషిద్ధానాంచ కరణే, మహతీశా-
 న్తిర్విధేయా, పరమాదిమహాశాన్తిష్వన్యతమా కర్తవ్యేత్యర్థః.
 తత్ప్రీతి గురులాఘవం విజ్ఞాయ విధేయా, అల్పనిమిత్తే అల్పవిత్త-
 వ్యయాయాససాధ్యశాన్తికర్తవ్యా, అధికనిమిత్తే బహువిత్తవ్య-
 యాయాససాధ్యసా కర్తవ్యేత్యర్థః ॥ ౬౬ ॥

అవైష్ణవేభ్యాయతిగ్భిన్నేతిగృహ్యప్రదాయవా ।

కృత్వాపశాంతిం శుద్ధ్యేతపరివాదసతామపి ॥ ౬౭ ॥

అవైష్ణవేతి ॥ అవైష్ణవభ్యః - పారమైకాన్త్యశూన్యేభ్యః, యతిగ్భిన్నేతిదాయ తేభ్యాయతిగ్భిన్నేతిగృహ్యవా, ఉపశాంతిమ్ - ఆనన్తిం గారుడీం వైష్ణవేనీం సాదర్శనీముపశాంతిమ్, కృత్వా శుద్ధ్యేత; సతామ్ - పరమైకాన్తినామ్, పరివాదేపి నిమిత్తే ఉపశాంతిం కృత్వా శుద్ధ్యేత; సతాం పరివాదంకృత్వాప్యపశాంతిం కుర్యాదిత్యర్థః ॥ ౬౭ ॥

అసత్యప్రతిగ్హ్నీయాత్పుత్రదానాకంఠాదివిధా

యపరమాంశాన్తింవృత్తింయేన్నిమ్ ॥ ౬౮ ॥

అసత్యేతి ॥ అసత్యః - అపరమైకాన్త్యః, ఇతిపద్ధిమ్, తస్మాత్ పుత్రాదికం యదిపరిగ్హ్నీయాత్ - అపరమైకాన్తింపుత్రంస్వయంయది పుత్రత్వేన గృహ్ణీయాత్, పుత్రంయది భార్యత్వేన గృహ్ణీయాదిత్యర్థః. తదా పరమామ్ - పరమాభ్యాం శాన్తిమ్, విధాయ నిజాంవృత్తిమాచారయేత్, అనన్తరిగృహీత పుత్రదారాదినా స్వవృత్తిం కారయేదిత్యర్థః ॥ ౬౮ ॥

భజనేచాన్యదేవానామపచారేచ శాస్త్రాణి । వై

యాహీంపరమాంవాపికుర్యాత్పాన్తిం విశుద్ధయే ॥

భజనేతి ॥ అన్యదేవానాం భజనే శాస్త్రాణి అపచారేచ - తదిష్టాకరణానిష్టకరణరూపే అపచారే, విశుద్ధయే వైయాహీం పరమాంవాపి శాన్తిం కుర్యాత్ ॥ ౬౯ ॥

లక్షణానామకరణే కరణేచాన్యలక్షణామ్ । మూర్తిం

కుర్యాత్సహాశాన్తిం శాన్తిం సాదర్శనీంతువా ॥ ౭౦ ॥

లక్షణానామితి ॥ లక్షణానామ్ - తాపాదివైష్ణవవిహ్నీనామ్, ఆకరణే - అధారణే, అన్యలక్షణామ్ - అవైష్ణవవిహ్నీనాంచ,

ధారణే మూర్తిం మహాశాంతింకుర్యాత్. సాదర్శనీముపశాంతిం చా
కుర్యాత్. ఇదంచనిమిత్తగురులాఘవానుపారేణతిమస్తవ్యమ్ ॥ ౧౦ ॥

అపచారేగురుణాంచ వైష్ణవానాంచ సర్వశః । వైష్ణ

కృన్యథవాఽఽనస్తీ శార్యావాఽసన్నిపేవణే ॥ ౧౧ ॥

అపచారఇతి ॥ గురుణాం వైష్ణవానాం సర్వశః అపచారే - స
ర్వైష్ణవచారేషు, అసన్నిపేవణేభవా, వైష్ణవకృన్యతీ, అనస్తీవా
శాన్తికార్యా ॥ ౧౧ ॥

అనచ్ఛాస్త్రాభియోగతు సచ్ఛాస్త్రాణానిరాకృతౌ ।

కర్తవ్యా గారుడీ శాన్తిర్దుర్నిమిత్రేషు వైభవీ ॥ ౧౨ ॥

అనచ్ఛాస్త్రైః ॥ అనచ్ఛాస్త్రాభియోగే - అనచ్ఛాస్త్రపరిగ్ర
హే, సచ్ఛాస్త్రాణామ్ నిరాకృతౌ - నిరాకరణేచ, గారుడీశాస్త్రః
కర్తవ్యః. దుర్నిమిత్రేషు ప్రాదుర్భూతేషు వైభవీశాన్తికర్తవ్యా ॥

అవైష్ణవస్యభక్త్యాన్నమనివేదితమేవనా । వీత్వా

పాదోదకంభక్త్యావైష్ణవానాంవిశుధ్యతి ॥ ౧౩ ॥

అవైష్ణవస్యైతి ॥ అనివేదితమ్ - భగవతే అనర్పితమ్, అవైష్ణవ
స్యాన్నమ్ - అవైష్ణవస్వామికమన్నమ్, నతు తత్పక్వమ్, తత్ర,
“కృతంచ తేనభక్త్యాన్నం వ్రేయాహీం ప్రాప్యశుభ్యతి” ఇతి
శాస్త్రేన విహితత్వాత్. అతో వైష్ణవానామేవ గృహే అవైష్ణవేన
తద్బలదికందత్వా పాచయిత్వా దీయమానమన్నం వైష్ణవాన్నమ్,
తద్భక్త్యా వైష్ణవానాం పాదోదకం వీత్వా విశుధ్యతి; యద్వా,
అవైష్ణవాన్నంచ తత్పక్వమేవ, అజ్ఞానేన ప్రమాదాద్వా సకృద్భు
క్తంచేత్ వైష్ణవపాదోదకపానం ప్రాయశ్చిత్తమిత్తుచ్యతే. త
ద్భక్త్యాస్త్రమస్థానానంతరం వైష్ణవపాదోదకపానం విధీయత ఇతి
వాచస్తవ్యమ్ ॥ ౧౩ ॥

సర్వపాతకసంప్రాప్తౌ శ్రియం గాం గురుమేవవా ।

సమభ్యర్చ్యవిధానేనతచ్ఛేషంప్రాప్యశుభ్యతి ॥ ౭౪ ॥

సర్వపాతకేశ్చితి ॥ సర్వపాతకసంప్రాప్తౌ - విశిష్యశాన్తివిధాన
రహితపాతకాన్తరసంప్రాప్తౌ, శ్రియమ్ - లక్ష్మీమ్, గామ్ - భూ
మిమ్, గురుమ్ - ఆచార్యంవా, విధానేన - విధినా, సమభ్యర్చ్య,
తచ్ఛేషం ప్రాప్య - భుక్త్వా, శుభ్యతి. శ్రీశాన్తిం భూశాన్తింవా
అనుక్తశాన్తి కేషునిమిత్రేషు కుర్యాదిత్యర్థః ॥ ౭౪ ॥

దేవతాన్తరశేషంతుభుక్త్వాస్మష్టాపివాపునః । వైష్వ

క్సేనీంక్రియాంకృత్వాతచ్ఛేషంప్రాప్యశుభ్యతి ॥ ౭౫ ॥

దేవతాన్తరేతి ॥ దేవతాన్తరశేషం భుక్త్వాస్మష్టాపివా, వై
ష్వక్సేనీం క్రియామ్ - శాన్తిమ్, కృత్వా, తచ్ఛేషమ్ - శాన్తిశే
షమ్, ప్రాప్య శుభ్యతి ॥ ౭౫ ॥

పీత్వా౭వేకాన్తినాంసోమం సహపక్షౌప్రభుజ్యచ । కృతం

చ తేనభుక్త్వా౭న్నం వైయూహీంప్రాప్యశుభ్యతి ॥ ౭౬ ॥

పీత్వేతి ॥ అనైకాన్తినాం సోమం పీత్వా - అవైష్ణవనాం యా
గేషు ఆర్త్విజ్యంకృత్వేత్యర్థః. అనైకాన్తినాం పక్షౌ త్రైస్పహ
ప్రభుజ్య - భుక్త్వాచ, తేన - అవైష్ణవేన, కృతం పక్వమన్నం భు
క్త్వాచ వైయూహీం శాన్తిం ప్రాప్య శుభ్యతి ॥ ౭౬ ॥

విప్రానేకాన్తినఃప్రాజ్ఞాన్మృత్విజశ్శాన్తికర్తృసు । గో

భూధాన్యహిరణ్యాద్యైఃప్రభూతైఃపరితోషయేత్ ॥

విప్రానితి ॥ శాన్తికర్తృసు నియుక్తాః ప్రాజ్ఞానేకాన్తినో
త్విజః, శాన్త్యనుష్ఠానానన్తరమ్, ప్రభూతైః - సుసమ్మద్యైః, గో
భూధాన్యహిరణ్యాద్యైఃపరితోషయేత్ ॥ ౭౭ ॥

అన్తేజేహంప్రకుర్వతసర్వేహంశాన్తికర్తృణామ్ । నా

రాయణస్యపరమాంప్రపత్తింసర్వపూరణీమ్ ॥ ౭౮ ॥

అస్త్యతి || ఏషామ్ - సర్వేషాం శాస్త్రకర్తృణామ్, అస్తే పరమాం
సర్వపూర్ణీమ్ - సకలన్యూనాంశపరిపూర్ణీమ్, నారాయణస్య
ప్రపత్తిం కుర్వీత; న్యూనాధిః ప్రత్యవాయినశమనాథం ప్రపత్తిమ
మహాత్మ్యే దత్తుర్యథః || ౭౮ ||

శాన్తింపుణ్యేషు దేశేషు స్వయేత్రేన్యగృహీషివా । కు

ర్యాత్పుణ్యేషు కాలేషు స్వజన్మాదిషు వాపునః || ౭౯ ||

శాన్తిమితి || జన్మాదిషు - జన్మనక్షత్ర జన్మదివసాదిషు || ౭౯ ||

అ || అథ శాన్తీనాం స్వరూపమాహ —

ధ్యాయన్నాధారశక్త్యాదిపారిషద్యాస్తదేవతాః । నామ

భిర్వీరయేద్విప్రార్థి పరమాయాం విపశ్చింతః || ౮౦ ||

ధ్యాయన్నితి || పరమాయాం శాస్త్రై, ఆధారశక్త్యాది పారిష
ద్యాస్తదేవతాః - ఆధారశక్తిముపక్రమ్యపారిషద్యపర్యన్తాదేవతాః,
ధ్యాయన్, తత్తన్నామభిః విపశ్చింతో విప్రార్థి వరయేత్. ఆధార
శక్త్యాదిపారిషద్యాస్తదేవతాశ్చ భగవద్భాష్యకారోక్తే నిత్యే ఆ
మనస్తేనాః || ౮౦ ||

ఆసనేషు యథాకామముపదేశ్యయథాక్రమమ్ । పాద్య

మర్ఘ్యం తథాభోగాదద్యాత్తైభ్యస్సమస్త్రీతః ||

ఆసనేస్వితి || ఆధారశక్త్యాదిస్థానేషు వృతాన్ విప్రార్థయ
దాక్రమమ్ - క్రమమనతక్రమ్య, ఆసనేషు యథాకామమ్ - ఆస
నేషు యథాసుఖమ్, ఉపవేశ్య, తేభ్యః సమస్త్రీతః - ఓం ఆ
ధారశక్త్యైవమగత్యాదిభిస్తత్తన్నస్త్రీస్తత్తత్ స్థానేషు వృతైభ్యస్తై
భ్యోనపాద్యమమ్యుక్తం తథాభోగాంశ్చ దద్యాత్ || ౮౧ ||

స్నాతేభ్యశ్చ యథాకామం వస్త్రభూషానులెపనమ్ ।

మాల్యానిభూషదీపాంశ్చ దద్యాచ్ఛక్త్యాధనానిచ || ౮౨ ||

స్నాతేభ్యత్తితి || యథాకామమ్ - యథామనోరథమ్, స్పష్టమన్యత్ ||

నృసింహం వామనంచ వరయేత్ . యథేచ్ఛమ్ - ఇచ్ఛాయాం
సత్యామ్, తథా ఇతరాన్ - పరశురామ రామ బలరామ కృష్ణ క
లీలనపి, వరయేత్ . వరణానంతరకర్తవ్యం పరమశాస్త్ర్యక్షప్రకా
రణజ్ఞేవాన్నేయం సర్వత్ర ॥ ౮౬ ॥

ఆనన్త్యాంచతురోఽనన్తశేషనాగేష్టభూధరాన్ .

గారుడ్యాంగరుడంతార్క్ష్యంవైనతేయంపతత్పతిమ్ ॥

ఆనన్త్యామితి ॥ ఆనన్త్యాం శాన్తా, అనన్తశేషనాగేష్టభూధ
రాన్ చతురోవరయేత్ . గారుడ్యాం శాన్తా, గరుడం తార్క్ష్యం
వైనతేయం పతత్పతించ వరయేత్ . అత్రచ ప్రణవాది చతుర్థేన
మోన్తాని నామాన్వేష మన్తాగ్రహిణ్యః ॥ ౮౭ ॥

గజాననాద్వేససహితం విష్వక్సేనం తదచనే .

సౌదర్శిన్యాంశఙ్ఖగదాశృణ్గఖడ్గైస్సుదర్శనమ్ ॥౮౮॥

గజాననేతి ॥ తదర్చనే - వైష్వక్సేన్యాం శాన్తా, గజాననా
ద్వేససహితమ్ - గజానన జయతేన హరివక్త్ర కాలవ్రకృతసంజ్ఞ
పారిషద్యసహితమ్, విష్వక్సేనం వరయేత్ . ఏతన్నన్త్రాశ్చ ని
త్యేద్రష్టవాః . సౌదర్శిన్యాం శాన్తా శఙ్ఖగదాశృణ్గఖడ్గైస్సుచున్వి
తం సుదర్శనం వరయేత్ . ఏతన్నన్త్రాశ్చ నిత్యేద్రష్టవాః ॥ ౮౮ ॥

ఋద్ధ్యాసమృద్ధ్యాకీర్త్యాచ శ్రీశాన్త్యామర్చయేచ్ఛ్రియమ్ .

క్షమాంప్రతిష్ఠాంబహుభాంభువంచాభభువోఽర్చనే ॥౮౯॥

ఋద్ధ్యేతి ॥ శ్రీశాన్త్యామ్, ఋద్ధ్యాసమృద్ధ్యాకీర్త్యాచ సహి
తాం శ్రియం అర్చయేత్ . భువోఽర్చనే - భూశాన్తా, క్షమాంప్ర
తిష్ఠాం బహుభాం భువంచైవార్చయేత్ ॥౮౯॥

సూర్యాంస్తదర్థాన్విప్రాన్వావిధినాఽభ్యర్చ్యశక్తితః ॥

యద్దద్యాత్సపరాశాన్తిస్సర్వపాతకనాశినీ ॥ ౯౦ ॥

సూర్యానితి ॥ సూర్యా - ఆచార్య, తదర్థాన్విప్రాన్వా ,

యథావిధి సమభ్యర్చ్య, శక్తితో దద్యాదితియత్ - దక్షిణాందద్యా
దితియత్, సా సర్వపాతకనాశినీ పరాశాన్తిః ॥ ౯౦ ॥

ప్రధానం స్థణ్డిలం మధ్యే మహావేద్యాం ప్రకల్పయేత్ ।

ప్రశ్యజ్ఞుఖం పాశ్రబ్జుభోఽన్యత్తత్సర్వం పరికల్పయేత్ ॥

ప్రధానమితి ॥ ప్రధానం స్థణ్డిలం మహావేద్యాం మధ్యే ప్రశ్యజ్ఞు
ఖం పరికల్పయేత్. అన్యత్సర్వమప్రధానం పాశ్రబ్జుఖం పరికల్పయేత్ ॥

ఇత్యేనం శాస్త్రయః ప్రోక్తాస్సంసౌగరశ్చ ద్విజన్తనామ్ ।

యథార్హమితరేషాంచ యోజనీయః క్రియావిధిః ॥ ౯౧ ॥

ఇత్యేనమితి ॥ ఇత్యేనం శాస్త్రయస్సంసౌగరశ్చ, ద్విజన్తనామ్-
తైస్త్రినస్త్రికానామ్, ప్రోక్తాః. అయం క్రియావిధిః, యథార్హమ్-య
థాయోగ్యమ్, ఇతిరేషామ్ - అతైస్త్రివణికానామ్, యోజనీయః ॥

ఇతీసంసౌగరసంపన్నస్సంప్రాప్య గురువశ్యతామ్ ।

ఆరాధనం హరేరేవ కుర్వాణః కర్తవ్యమితి ॥ ౯౩ ॥

వజ్రయేత్పూజిషిద్ధాని తదప్రీతికరాణితు ।

ఇతీతి ॥ ఇతి-ఉక్తప్రకారేణ, సర్వసంసౌగరసమ్పన్నః గురువ
శ్యతాం సంప్రాప్య, హరేరేవ ఆరాధనమ్ - భగవదారాధనరూ
పమ్, చూడితమ్ - విహితమ్, కర్త కుర్వాణః అనేన విహితాచార
ఉక్తః; హరేరేవారాధనమిత్యనేన నిత్యేష్యపి అగ్నివ్రాద్వ్యస్త
ర్యామిణపనారాధ్యత్వానైవతాన్తరసంస్పర్శశబ్దాకార్యేతి
ద్యోత్యతే. తదప్రీతికరాణి - భగవద్విత్తకాలుష్యకరాణి, ప్రతి
షిద్ధాని వర్జయేత్. అనేన విహితాచారవిరుద్ధవర్జనముక్తమ్ ॥ ౯౩ ॥

వశ్యతాసదాగమైస్సృశఫలాపాయవిరోధినః । తథా

కుదృష్టిదృష్టాని శాస్త్రాగ్నిపరివజ్రయేత్ ॥ ౯౪ ॥

వశ్యస్మితి ॥ సదాగమైః - సచ్చాస్తైః, సృశఫలాపాయవి
రోధినః - స్వస్వరూప పరస్వరూప ఫలస్వరూపాపాయస్వరూపవిరో

ధిస్వరూపాణి, వశ్యక తథా కుద్యష్టిదృష్టాని - కుద్యష్టిపరికల్పితా
ని, శాస్త్రాగ్రాణిపరివర్జయేత్. అనేన దృష్టిస్తద్విరుద్ధవర్జనంచోక్తమ్ ॥

భక్త్యా పరమయానిత్యమర్పయేత్పురుషోత్తమమ్ ।

కుద్యష్టికల్పితాకదేవాకశమజాంశ్చవివర్జయేత్ ॥

భక్త్యాభితి ॥ కామజాక - కామ్యకర్మాణి, అనేన భక్తితద్వి
రుద్ధవర్జనే ఉక్తే (కామదానితిపాతే) పరిమితఫలప్రదాక బ్రహ్మ
దీక దేవానిత్యర్థః ॥ ౯౫॥ ॥

భృతోర్ధ్వపుణ్డ్రాశ్చక్రాద్వైరజ్జిహ్వోహరిలాఙ్ఘనైః ।

ముద్రాపుణ్డ్రాహ్వయాదీని తామసానివివర్జయేత్ ॥

భృతోర్ధ్వపుణ్డ్రాభితి ॥ తామసానిముద్రాపుణ్డ్రాహ్వయాదీని -
తామసశాస్త్రాధితాని ముద్రాదీని, ఆదిశబ్దేన వస్వాకారాగృహ్య
స్తే. ఏతేనశ్లోకేన లక్ష్యతద్విరుద్ధఉక్తే ॥ ౯౬॥ ॥

ఆచార్యప్రముఖాన్నిత్యం పినయేన ప్రసాదయేత్ ।

ప్రచ్యుతాకప్రాకృతాంశ్చేవసర్వత్రపరివర్జయేత్ ॥

ఆచార్యభితి ॥ ప్రసాదయేత్ - ప్రసన్నాక మర్యాత్, ప్రచ్యు
తాక - వికలవృత్తీక, అనేన సతాంసేవాతద్విరుద్ధవర్జనంచోక్తమ్ ॥

ఆతిష్ఠేతాపరమైకాన్త్యమపాయానపమార్జయేత్ ।

అపాయవదిహేకాన్త్యమశుద్ధకరణాన్వయాత్ ॥

నిరపాయంభవేత్ప్రాప్యం తద్విష్ణోఃపరమంపదమ్ ।

ఆతిష్ఠేతి ॥ అపాయాక, అపమార్జయేత్ - నిరాకుర్వేత్, పారమైకా
న్త్యమాతిష్ఠేత్. ఇహ - అప్రిన్లోకే, పారమైకాన్త్యం అశుద్ధకరణా
న్వయాత్ - దేవతాన్తరకర్తృరూపాశుద్ధకరణాన్వయాత్, అపాయవ
దపాయయంత్యంభవతి. పారమైకాన్త్యమ్, నిరపాయమ్ - అపాయ
రహితమ్, యదిభవేత్ తదా తద్విష్ణోఃపరమంపదంప్రాప్యంభవతి ॥

ఇతిభరద్వాజసంహితాయాం పరిశిష్టే ద్వితీయోఽధ్యాయః ।

భూయస్స్ఫుటతరంవత్సై శృణుధ్వంమునిసత్తమాః ।

సనాతనీంసతాం వృత్తిం పరేషాం లక్షణానిచ ॥ ౧ ॥

భూయశ్చితి ॥ సనాతనీమ్ - అవిచ్ఛిన్నసంప్రదాయామ్, పరేషామ్ - అసతామ్, అసతాంలక్షణానిచేత్యేవకశ్చిత్పాఠః ॥ ౧ ॥

సర్వభూతాంతరాత్మానమీశమారాధ్యమచ్యుతమ్ ।

బుధ్వాచరన్తిసుధియోధర్తా తత్ప్రీతయేపరమ్ ॥

సర్వభూతేతి ॥ సుధియః - జ్ఞానినః, సర్వభూతాంతరాత్మానమ్ - సకలచేతనాచేతనాంతర్యామిణమ్, ఈశమ్ - స్వామినమ్, అచ్యుతమ్, ఆరాధ్యమ్, బుధ్వా - జ్ఞాత్వా, తత్ప్రీతయేపరమ్ - కేవలం తత్ప్రీతయే, ధర్తా - వర్ణాశ్రమాదినియతాః, ఆచరన్తి; సర్వభూతాంతరాత్మానమిత్యనేన సర్వత్రాంతర్యామిణపవారాధ్యత్వాన్నదేవతాంతరపరత్వశంకాకార్యేతి వ్యజ్యతే; తత్ప్రీతయేపరమిత్యనేన సాధనాంతరాన్వయశఙ్ఖావ్యాపర్యతే ॥ ౨ ॥

వ్యాముగ్ధమతయః కేచిత్ యద్రానానాఫలార్థినః ।

తమేవతు యజన్త్యన్యే తథాన్యాశ్చాపిదేవతాః ॥

వ్యాముగ్ధేతి ॥ వ్యాముగ్ధమతయః - అజ్ఞాః, అయంచ పూర్వశ్లోకస్థస్య సుధియశ్చత్యస్య ప్రతినిర్దేశః, నానాఫలార్థినః - దృష్టానుశ్రవికయాపబహువిధఫలాకాక్షీణః, అయంచ తత్ప్రీతయేపరమిత్యేతస్య పూర్వశ్లోకస్థస్య ప్రతినిర్దేశః, అన్యాశ్చ దేవతాః యజన్తోపి, తథా - సుధియశ్చ, తమేవ - భగవంతమేవ, యజన్తి - స్వబుద్ధ్యా దేవతాంతరయజనేపి వస్తుగత్యా తదంతర్యామిణమచ్యుతమేవ యజన్తీత్యర్థః. తథాచ గీతం భగవతా — “యేవ్యన్యదేవతాభక్తా యజన్తే శ్రద్ధయాన్వితాః । తేపి మామేవ కాన్తేయ యజన్త్యవిధిపూర్వకమ్ ॥” ఇతి. యద్వా, నానాఫలాఫలార్థినః సంతః తమేవ యజన్తి - స్వాసాధారణవిగ్రహవిశిష్టమేవ క్వచిత్కర్తృ

ణియజన్తి. తథా - తద్వదేవ, అన్యదేవతాలపి యజన్తి. సపా
రమైకాన్త్యేతిష్ఠన్తీత్యర్థః ॥ ౩ ॥

అ ॥ ఈదృశకర్తానుష్ఠాననిబంధనస్యాజ్ఞానన్యచేతనదుష్కర్త
న్మనిబంధనభగవత్సజ్జగల్పవీపనిదానమిత్యాహ —

కల్పితాఃకర్మబంధేన విష్ణుమాయా విమోహితాః ।

అపిదేవానజానన్తి స్వాత్మానం కిముతాపరే ॥ ౪ ॥

కల్పితాఞ్చితి ॥ కర్మబంధేనకల్పితాః - విపరీతజ్ఞానహేతుభూత
దుష్కర్మబంధాః, అతపవ విష్ణుమాయయా - భగవత్సజ్జగల్పేన,
విమోహితాః “దైవీహేమా గుణమయీ మమమాయా దురత్య
యా” ఇత్యుక్తయా భగవదధీనయా ప్రకృత్యావిమోహితాఞ్చితివా
చ్యర్థః. దేవాలపి, స్వాత్మానమ్ - స్వాంతరాత్మభూతమ్, నారా
యణమ్, నజానన్తి. అపరే - మనుష్యాస్తు, కిముత - మనుష్యాస్తు
నజానన్తీతి కిమువక్తవ్యమిత్యర్థః ॥ ౪ ॥

వదన్తిధర్మకావ్యామిశ్రావేదాః సూన్యమయాఃకేల ।

శ్రుతిర్మోక్షమయీ పాహి శుద్ధం మోక్షైకలక్షణమ్ ॥

వదన్తీతి ॥ సూన్యమయావేదాః - అనువాకొపనిషదాత్మకాః,
వామిశ్రా - దేవతాన్తర్యామ్యారాధనాత్మకా, కామ్యాంశ్చ
ధర్మకావదన్తి, మోక్షమయీ - ప్రయోజనతయా మోక్షప్రచురా,
శ్రుతిః - వాకనిషదాత్మికా, మోక్షైకలక్షణమ్ - మోక్షైకప్ర
యోజనమ్ ॥ ౫ ॥

అ ॥ శుద్ధధర్మమాహ —

ప్రాయేణధర్మకావ్యామిశ్రానూచుర్మన్వత్రిపూర్వకాః ।

శుద్ధాశ్చవయమన్యేచ పశ్చరాత్రపథానుగాః ॥ ౬ ॥

ప్రాయశ్చితి ॥ వ్యామిశ్రా ధర్మకా మన్వత్రిపూర్వకాః; సూ
న్యమయావేదోద్భవహీనం మన్వాదిభిఃకృతమిత్యర్థః. పశ్చ

రాత్రపథానుగాః - పశ్చిరాత్రమాద్ధానుపారిణః, వయం అన్యే
చ శుద్ధాః ధర్మానూదిమః; మూలవేదోపబృంహణమస్తాభిః కృ
తమిత్యర్థః ॥ ౭ ॥

వ్యామిశ్రంపశ్చిరాత్రేపిధర్మశ్వాఃపయనుకృష్యతే ।

తత్రచాగమసిద్ధానై శుద్ధపవోపదిశ్యతే ॥ ౭ ॥

వ్యామిశ్రఇతి ॥ పశ్చిరాత్రేపి వ్యామిశ్రోధర్మః, శ్వాపి -
కృషిత్ స్థలే, అనుకృష్యతే. తత్ర - పశ్చిరాత్రేపి, ఆగమసిద్ధా
నై, శుద్ధధర్మపవోపదిశ్యతే. మన్త్రితన్త్రితన్త్రాన్తరాఖ్యము
సిద్ధాన్తేషు కృషిత్కవిద్యామిశ్రధర్మోపుపదిశ్యతే; ఆగమసి
ద్ధానైశు శుద్ధధర్మపవోపదిశ్యతేఇత్యర్థః ॥ ౭ ॥

అ ॥ ధర్మశ్చతుర్విధాః - శుద్ధా వ్యామిశ్రా అశుద్ధా అశు
ద్ధతమాశ్చేతి, తేషాం స్వరూపాణి క్రమేణాహ -

హరేశ్శుద్ధతనోశ్శుద్ధం వ్యామిశ్రం కలితాన్తనః । అశు

ద్ధం కలితానాంతు కేవలం యజనాదికమ్ ॥ ౮ ॥

హరేరితి ॥ శుద్ధతనోః - రజస్తమఃకలితశరీరాతిరిక్త శరీరకస్య,
దేవతాన్తర్యామిభావమన్తరేణ కేవలభగవదారాధనాత్మకం కర్మ
శుద్ధమిత్యర్థః. నిత్యముక్తాది శరీరకస్య యజనమపి శుద్ధమేవ, తే
షాం రజస్తమశ్శూన్యత్వేన శుద్ధతనుత్వాత్; కలితానామ్ - రజ
స్తమఃకలితానామ్, ఆత్మనః - అన్తర్యామిణః, రజస్తమఃకలితా
గ్నిద్వాది దేవతాన్తర్యామి భావేన భగవదారాధనం వ్యామిశ్రమి
త్యర్థః. కలితానాం కేవలం యజనాదికమశుద్ధమన్తర్యామిపర్యన్త
మగత్వా కేవల దేవతాన్తరారాధనమశుద్ధమిత్యర్థః ॥ ౮ ॥

తేవ్యాశుద్ధతమాస్సర్వే తమోనిష్ఠతయాత్పుతాః ।

శ్రీకణ్ణప్రముఖైరుక్తాయేధర్మాఃకామకామినామ్ ॥ ౯ ॥

తేహీతి ॥ ధేయే శ్రీకణ్ణప్రముఖైః కామకామినాం ధర్మా ఉక్తాః,

తేన ర్వై త మోనిష్ఠతయా ఆశుధతమాఃస్మృతాః; తామసతన్త్రైక
ప్రసిద్ధా ఆశుధతమాత్మత్యర్థః. త మోనిష్ఠతయేత్యనేన “ యావేద
బాహ్యః స్మృతయో యాశ్చ కౌశ్చ కుదృష్టయః । సర్వాస్తా నిష్ఫ
లాఃప్రేత్య త మోనిష్ఠా హితాః స్మృతాః ॥ ” ఇతి వచనవత్ప్ర
త్యభిజ్ఞాతమ్ ॥ ౯ ॥

త్రైవిద్యానాంసదామిశ్లోఃప్రాయేణవిహితాఃక్రియాః ।

జ్ఞానంభక్తిశ్చ త్రైరాగ్యం సర్వశుద్ధముదాహృతమ్ ॥ ౧౦ ॥

త్రైవిద్యానామితి ॥ త్రైవిద్యానామ్ - సుష్ఠమయి వేద
నిష్ఠానాం పరమేకాన్తినామ్, ప్రాయేణ - ప్రాచుర్యేణ, మిశ్లోః
క్రియాః విహితాః - వ్యామిశ్లో ధర్మావిహితాః, త్రైవిద్యానామ
పి జ్ఞానంభక్తిర్వైరాగ్యంచ సర్వం శుద్ధమేవోదాహృతమ్. ఆజ్ఞా
వేదగ్రంథేషు దేవతాన్తర్యామ్యారాధనమ్, నసర్వత్రైత్యర్థః ॥

న్యాసనిష్ఠాత పాష్టానఃప్రియైఃప్రియతమైరపి । మి

త్రైశ్శుద్ధైశ్చనియమైర్విష్ణుమారాధయన్తి తే ॥ ౧౧ ॥

న్యాసఇతి ॥ న్యాసనిఘాతపాష్టానః - ప్రపత్తిబలపరిస్రస్తసక
లపాపాః, తే - త్రైవిద్యాః, క్రమేణ ప్రియైః, ప్రియతమైరపి - మి
త్రైశ్శుద్ధైశ్చ నియమైర్విష్ణుమారాధయన్తి. మిశ్లోః - ప్రియాః
శుద్ధాః - ప్రియతమాత్మత్యర్థః ॥ ౧౧ ॥

నిన్దితక్రియయాహానాద్విహితానాంచకుప్యతి । ఐ

చైచ్చరపిపునశ్శుద్ధైఃపరంతువ్యతి మాధవః ॥ ౧౨ ॥

నిన్దితేతి ॥ విహితానాం హానాత్ - పరిత్యాగాత్, నిన్దితక్రి
యయాచ మాధవః కుప్యతి; విహితాకరణనన్నిష్ఠకరణంచ భగవ
న్నగ్రహజనకమిత్యర్థః. ఆజ్ఞారూపధర్మానుష్ఠానవదనుజ్ఞారూప ధర్మా
నుష్ఠానమపి భగవదనుగ్రహజనకమిత్యాహ - ఐచైచ్చరతి ॥ ఐచైచ్చః -
ఇచ్ఛాచ్ఛాయాం సత్త్వామేవ కర్తవ్యైః, నపునన్నిత్యవైమిత్తికాదివద

కరణే ప్రత్యవాయవద్భిః; శుద్ధైః - దేవతాస్త్రామివిషయత్వశా
 నైః, దీపారోపణమాలికాకరణాదిభిః, మాధవః - శ్రీయఃపతిః,
 అనేన కైజుర్యప్రతినమ్బద్ధిమిధునమితి గమ్యతే; నిత్యేష్యేన
 వ్యామిశ్రతా, అనుజ్ఞామూలాస్తు శుద్ధాపవ కర్తవ్యాభివ్యక్తః. య
 ద్వా నిద్దితక్రియావిహిత హానజనితో భగవన్నిగ్రహశ్శుద్ధధర్మసరమా
 ది శాస్త్రనుష్ఠానేనాపి శామ్యతీత్యుత్తరాధ్యాభిప్రాయభివ్యక్తః ॥

విశుద్ధపరివారస్య నిత్యంశుద్ధాహరేఃక్రియా । తయై

వ శుద్ధకర్తృతి త్రైవిద్యోపి నిగద్యతే ॥ ౧౩ ॥

విశుద్ధేతి ॥ విశుద్ధపరివారస్య - రజస్తమస్పర్శ శబ్దా-విభుర ని
 త్యముక్తపరివారయుక్తస్య, నిత్యమ్ - అహరహాకర్తవ్యా, హ
 రేః క్రియా - అర్చనాత్మికా, శుద్ధా; తయైవ - నిత్యార్చనాత్మ
 కక్రియయైవ, త్రైవిద్యోపి - వ్యామిశ్రధర్మానుష్ఠాతాపి, శుద్ధకర్తృ
 తి నిగద్యతే. వ్యామిశ్రధర్మానుష్ఠాతా ప్రవన్నోపి దేవతాస్త్రసర్వ
 రహితభగవన్నిత్యార్చనానుష్ఠాత్మత్వాత్ శుద్ధకర్తృతి మునిభిరువ్య
 తభివ్యక్తః ॥ ౧౩ ॥

అ ॥ శుద్ధానుష్ఠాతురవ వ్యామిశ్రానుష్ఠాతురపి మోక్షో ని
 యత్యత్యాహ —

శుద్ధోమిశ్రస్తథాఽన్యోవాసమర్పితభరోహియః । స

ద్యస్సవాసుదేవస్యకైజుర్యానస్తమశ్నుతే ॥ ౧౪ ॥

శుద్ధభితి ॥ శుద్ధః - శుద్ధయాజీ, మిశ్రః - వ్యామిశ్రయాజీ, అ
 న్యభితి వ్యామిశ్రయాజినోవిశేషణమ్, శుద్ధోవా తథాన్యః శుద్ధా
 దన్యోమిశ్రోవా, యః సమర్పితభరః - భగవన్నస్తాత్మాత్మీయభ
 రః, సః సద్యోవాసుదేవస్య కైజుర్యాత్మకమానందం అశ్నుతే.
 సద్యభితిపదం ఆర్తవిషయే తతా-లపరమేవ, దృష్టవిషయే విలమ్బ
 భిప్రాయకం మస్తవ్యమ్, శుద్ధోమిశ్రభివ్యక్తాదేరేనంవా అర్థః, కర్తా

శుద్ధో వ్యామిశ్రోవా తథా అన్యః అశుద్ధోవా న్యస్తభరః కైజుర్యానస్తమశ్చ త ఇతి . అశుద్ధత్వంచ భగవన్యాపానుష్ఠానాత్పూర్వభావి మస్తవ్యమ్ . తదుత్తరమశుద్ధధర్మానుష్ఠానాయోగాత్ . అథవా అన్యోవేత్యన్యోఽపీతివాఽనువాదః అశుద్ధయాజ్యపి న్యస్తభరోముక్తోభవతి , కింపునర్వామిశ్రయాజీత్యేతదభిప్రాయః . ప్రపన్నస్య దుస్సహవాపాదినా అశుద్ధాన్వయేపి పునస్సత్రపానుతాపం స్వోచితప్రాయశ్చిత్తాన్వయప్రదానేన తమవరాధం నిర్వర్త్య , పూర్వమనుష్ఠితో భరన్యాప ఏవ కైజుర్యానస్తభాయాతివా అభిప్రాయః ॥ ౧౪ ॥

అ ॥ పురుషేషు శుద్ధాదివ్యవదేశః శుద్ధాదిధర్మానుష్ఠాన నిబద్ధన ఇత్యాహ —

శుద్ధాదీనాంతుధర్మాణామధికారాదియోగతః । క్రియ

తే పురుషాదీనాం వ్యవదేశస్తథావిధః ॥ ౧౫ ॥

శుద్ధేతి ॥ శుద్ధాదీనాం ధర్మాణామధికారాదియోగతః , ఆదిశబ్దాదనుష్ఠానంగృహ్యతే . పురుషాదీనాంచ తథావిధాన్యవదేశః శుద్ధాదివ్యవదేశః క్రియతే ; శుద్ధధర్మాధికారీ తదనుష్ఠానేశుద్ధః , ఏవం మిశ్రాధికారీ మిశ్రఇత్యాద్యవగస్తవ్యమ్ ॥ ౧౫ ॥

ఏకాయనేహ్యధిక్యతాస్పర్శైర్వైశ్చ సాహరిమ్ ।

యేచనానాపథేన్యత్రప్రతిబుద్ధాస్తుకేచన ॥ ౧౬ ॥

ఏకాయన ఇతి ॥ ఏకాయనే - మూలవేదే , అధిక్యతాః - తదుక్తధర్మానుష్ఠాతారభ్యత్యర్థః ; స్పర్శే హరిం యాన్తి , ఏకాయనస్య మోక్షైకలక్షణత్వాత్ తస్మిన్మాస్పర్శేపి హరిం ప్రాప్నువంతీత్యర్థః . నానాపథే - నానామార్గై , అన్యత్ర - వేదాంతరేతు , అధిక్యతాః కేవలప్రతిబుద్ధాః , నపర్శైః త్రైవిద్యాస్తు , స్వర్గాపవర్గాదిరూపహేనాపురుషార్థతదుపాయాది ప్రతిపాదకతయా తత్ర త్రివర్గమాత్ర

ఏవ సర్వే లగ్నాభవన్తి; కేచిదేన సుకృతపరిపాలనేన మహతా
అపవర్గతమపాయాజ్ఞాత్వా హరిం ప్రాప్నువన్తి త్యర్థః ॥ ౧౬ ॥

అ ॥ ఏకాయనానాం త్రైవిద్యానామపి స్వధర్మాత్ స్థల
నే పారమైకాన్త్యహానిస్తుల్యత్యాహ —

ఏకాయనావ్రజంతాపి త్రైవిద్యావా స్వవర్తమానా ।

స్థలనోదృష్టివేషమ్యాచ్యవన్తైకాన్త్యతోహరః ॥

ఏకాయనా ఇతి ॥ స్వవర్తమానా - స్వమార్గేణ, వ్రజంతాపి దృష్టి
వేషమ్యాత్ - విపరీతజ్ఞానేన, స్థలన్తః, హరః పారమైకాన్త్యత
శ్చవన్తి; అతః స్వమార్గేణేవ గన్తవ్యమిత్యర్థః ॥ ౧౭ ॥

యాయాచ్యుద్ధేన మార్గేణ మిశ్రేష్వనన్యతమేనవా ।

పరం భగవదేకాన్త్యం పూర్వైరాచరితేనవా ॥ ౧౮ ॥

యాయాదితి ॥ శుద్ధేన మార్గేణ పరం భగవదేకాన్త్యం యా
యాత్; మిశ్రేషు - వ్యామిశ్రమార్గేషు, పూర్వైరాచరితేన
అన్యతమేనవా భగవదేకాన్త్యం యాయాత్; వ్యామిశ్రేషు బ
హుషు మార్గేషు, పూర్వపరిగృహీతేన యేన కేనచిద్భగవదారాధ
నతయా ధర్మాననుతిష్ఠతః పారమైకాన్త్యమభిజ్ఞురమిత్యర్థః. పూ
ర్వైరాచరితేనేత్యనేన స్వసూత్రప్రక్రియాముత్సృజ్య సూత్రాన్త
రప్రక్రియా పరిగ్రహప్రత్యవాయకరభిగమ్యతే ॥ ౧౮ ॥

అ ॥ వ్యామిశ్రాణాం శుద్ధేఽప్యధికారోఽస్తి, శుద్ధానాం
న వ్యామిశ్రే, ఇత్యాహ —

యైశ్చైవాశ్రమిణః పూర్వే వ్రజన్త్యుత్తమమాశ్రమమ్ । తైశ్చ

వశుద్ధాం త్రైవిద్యా మిశ్రం వైకాయనాశ్రమః ॥ ౧౯ ॥

యైశ్చైవేతి ॥ పూర్వే ఆశ్రమిణః - బ్రహ్మచార్యాదయః, ఉత్తమ
మాశ్రమమ్ - గృహశ్రమాదికమ్, యథా వ్రజన్తి; నోత్తరై పూర్వ

మాశ్రమమ్, తక్షణ త్రైవిద్యాః - వ్యామిశ్రాః, శుద్ధాం ప్రజన్తి,
ఏకాయనాపునః - శుద్ధాస్తు, మిశ్రం నప్రజన్తి ॥ ౧౯ ॥

ఏచ్ఛంచనియతంచేతి నిత్యంనైమిత్తికంతథా । కా
మ్యంచ వివిధం సర్వం శుద్ధాశుద్ధోభయాత్కమ్ ॥

ఏచ్ఛమితి ॥ ఏచ్ఛమ్ - అకరణే ప్రత్యవాయరహితం దీపారో
పణమాలికాకరణాది, నియతమ్ - వర్ణాశ్రమనియతం సన్ధ్యాపాసన
పఞ్చమహాయజ్ఞాది, నిత్యమ్ - ఏకాదశ్యుపవాసాదికమ్, యద్య
పి నియతమపి నిత్యాన్తఃపాత్యేన, తథాపి పృథగ్విభాగః ప్రమాణ
ప్రమేయేత్యాదావిన అవశ్యజ్ఞాతవ్యత్వాయ కృతకృతిజ్ఞేయమ్ . నై
మిత్తికమ్ - నిమిత్తేనతి కర్తవ్యముపరాగాది స్నానాదికమ్, వివిధ
మ్ - బహువిధమ్, కామ్యమ్ - కామనోపాధినా కర్తవ్యమ్ చిత్ర
కార్యాదికమ్, సర్వమపి శుద్ధాశుద్ధోభయాత్కమ్ - శుద్ధాత్మ
కమశుద్ధాత్మకముభయాత్కకంచ భవతి; ఉభయాత్కకమిత్యనెన
వ్యామిశ్రాత్కకం వివక్షితమ్; ఏచ్ఛాదిషు కర్తవ్య కానిచిచ్ఛుద్ధా
ని, కానిచిదశుద్ధాని, కానిచిద్వామిశ్రాణీత్యర్థః . ఏతేషు శుద్ధే
ష్వేవ ఏకాయనానామధికారః, త్రైవిద్యానాం ముముక్షూణాం
వర్ణాశ్రమాధికారః, అముముక్షూణాంతు తేషాం అశుద్ధేష్వవ్యధి
కారకృతిభావః . యద్వా, నియతమిత్యేతస్య వివరణం నిత్యం నై
మిత్తికం తథేతి . ఏచ్ఛమిత్యేతద్వివరణం కామ్యంచ వివిధం సర్వ
మితి . అన్యత్తుల్యమ్ ॥ ౨౦ ॥

అ ॥ సకేవలం దేవతాన్తరవిషయత్వేన కర్తృణామశుద్ధత్వం అత
ద్విషయాణామపిష్టలకామనయా అనుష్ఠానేత్వశుద్ధత్వమిత్యాహ —

స్వతస్సజుల్పతశ్చాపి కర్తృణాం భిద్యతేగతిః । ఫలా
నామిహ సర్వేషాం ప్రదాతాస్వయమచ్యుతః ॥ ౨౧ ॥

స్వతంత్రతీ || స్వతః - స్వరూపేణ, సజగల్పతశ్చాప్తపి - స్వరూప
భేదాభావేఽపి సజగల్పేనచ, కర్మణాం గతిర్భిద్యతే. ఇహ - కర్మ
ణి, సర్వేషాం ఫలానాం ప్రదాతా అమృతః - నారాయణవచ,
దేవతాంతరారాధనరూపతయా కృతానామపి కర్మణాం ఫలప్రదాతా
భగవానేవేత్యథాః || ౨౦ ||

అ || సజగల్పభేదమత్రేణ కర్మగతిభేదందర్శయతి —

యథాకామఫలాయజ్ఞాస్సృష్టా భగవతాన్మయమ్ ।

తథాతపవచిదుషాం నిర్వాణాయనిరాశిషామ్ || ౨౧ ||

యథేతి || కామ్యస్తంత్రతీ కామాః స్వగ్రాదయః, తత్ఫలకాః య
జ్ఞాః, భగవతా, యథా స్సృష్టాః - యదృక్ప్రకారాస్సృష్టాః, శక్తై
వ - తాదృక్ప్రకారాః, తపవ యజ్ఞాః, నిరాశిషామ్ - విచుషామ్,
నిర్వాణాయ భవన్తి; అతః కామనయా యజ్ఞాద్యనుష్ఠానస్యాశుద్ధ
త్వాన్ముముక్షుభిః కామనయా తదనుష్ఠానం నకర్తవ్యమితిఫలితార్థః ||

అ || భగవదారాధనబుద్ధ్యా అననుష్ఠితాన్యపి కామనో
పాధినుస్తరేణానుష్ఠితాని కర్మాణి శనైఃకాలాన్తరే జ్ఞానసాధనాని
భవన్తీత్యాహ —

అబుధ్వాపరమాత్మానంహరిమన్వాశ్చ దేవతాః । యే

యజన్తినిరస్తాశస్తైషాం జ్ఞానాయతచ్ఛనైః || ౨౨ ||

అబుధ్వేతి || హరిం పరమాత్మానం అబుధ్వా - తత్తద్దేవతాన్త
ర్యామితయా భగవత్తమారాధ్యమబుధ్వేత్యర్థః. అన్వాదేవతా
శ్చ, యే నిరస్తాశాః - నిష్కామాః, యజన్తి - భగవత్కర్మకప్రా
య దేవతాంతరారాధనబుద్ధ్యేవ యజన్తి. తద్యజనం తేషాం శనైః
జ్ఞానాయ భవతి - విలమృచన కాలాన్తరే జ్ఞానసాధనమిత్యర్థః. వ
స్తుతస్తత్ప్రాపి భగవతపవారాధ్యత్వాత్ సపవ భగవాన్ స్వాభావిక
సమృద్ధేన కృషయా శనైఃజ్ఞానం దదాతీతిభావః || ౨౩ ||

అ || తత్తత్కర్తారాధ్యస్తత్తద్దేవతాస్త్రామీతి జ్ఞానేఽపి
పారమైకాన్త్యాభావేతు నమోక్షప్రాప్తిరిత్యాహ —

బుధ్వాపివరమాత్మానంపారమేకాన్త్యవర్జితాః । ౩

ప్ర్యాపివివిధైర్యజ్ఞైఃస్థానంయాన్నినశాశ్వతమ్ ॥ ౨౪ ॥

బుధ్వేతి || వరమాత్మానమ్ - అస్త్రామిణమ్, తదారాధ్యం
బుధ్వాపి, యే పారమైకాన్త్యవర్జితాభవన్తి; తే వివిధైర్యజ్జైరి
ప్ర్యాపి శాశ్వతం స్థానం నయాన్తి, బహువిధయజ్ఞానుష్ఠానేపి పాత
మైకాన్త్యరహితానాం వరమవదప్రాప్తిర్నాస్తీత్యర్థః ॥ ౨౪ ॥

అ || పారమైకాన్త్యే ధృఢవ్రతస్సన్నేవ యథాధికారం శు
ద్ధాన్త్యామిశ్రాన్త్యా ధర్మానమతిష్ఠేదిత్యాహ —

వ్యామిశ్రాన్త్యైవ శుద్ధాన్త్య తత్తత్కాలవిభాగవత్ ।

యథాన్యాయం ప్రయుజ్జీత ధర్మైకాన్త్యనిష్ఠితః ॥ ౨౫ ॥

వ్యామిశ్రాన్తిః || తత్తత్కాలవిభాగవత్ - అభిగమనాదికాల
విభాగజ్ఞః, (విభాగవదితిపాతే) విభాగయుక్తం యథాభవతి తథేతి
క్రియావిశేషణమ్, యథాన్యాయమ్ - యథాధికారమ్ ॥ ౨౫ ॥

అ || సకేవలం దేవతాస్తరపరత్వమేవ పారమేన్త్యహానికర
మ్, అపితు ప్రయోజనాస్తర పరత్వమపీత్యభిప్రాయనానాహ —

బుధ్వాపి వరమాత్మానమశుద్ధం కర్త కామినామ్ ।

శుద్ధంసర్వమకామానామేతద్ధివరమంమతమ్ ॥ ౨౬ ॥

బుధ్వేతి || వరమాత్మానం బుధ్వాపి - తత్తత్కర్తారాధ్యం త
త్తద్దేవతాస్త్రామిణం జ్ఞాత్వా విద్యమానానామపి, కామినామ్ -
ప్రయోజనాస్తరాధినామ్, కర్త అశుద్ధమ్, వరమాత్మానం బుధ్వా,
అకామానామ్ - అసన్యప్రయోజనానామ్, సర్వమపి కర్త శుద్ధమ్.
ఏతత్సరమంమతమ్ - పరమరహస్యమిత్యర్థః ॥ ౨౬ ॥

అ || భగవత్కృపావిధురాణాం ప్రయోజనాన్తరోపాయా
న్తర దేవతాన్తర వ్యాకులిత చిత్తత్వాత్తైః స్వయం పురుషార్థరూపం
భగవద్దాస్యం జ్ఞాతుం ప్రాప్తుంచాశక్యమిత్యాహ —

నానా ఫలక్రియాయోగదైవత వ్యాకులాత్సభిః । దు

జ్ఞానం దురవాపఞ్చ దాస్యం విష్ణోః పరం పదమ్ ॥ ౨౧ ॥

నానాఫలైః || నానాఫలైః - బహువిధైః ప్రయోజనాన్తరైః ,
నానాక్రియాయోగైః - అనేకవిధైః క్రియాత్మకౌపాయాన్తరైః ,
నానాదేవతైః - అనేక దేవతాన్తరైశ్చ , వ్యాకులాత్సభిః - వ్యా
కులితచిత్తైః , పరంపదమ్ - మోక్షరూపమ్, స్వయం పురుషార్థమిత్య
ర్థః . విష్ణుర్దాస్యమ్, దుజ్ఞానం దురవాపంచ - జ్ఞాతుం ప్రాప్తుం
చ అశక్యమిత్యర్థః ॥ ౨౧ ॥

అ || భగవత్ప్రసాదాత్కేసాంచిజ్ఞానాదికం సిద్ధ్యతీత్యాహ —

యత్తు విశ్వపతేరిత్యన్త్యోరిత్యం దానత్వమాత్మనః । త

జ్ఞానంతత్కీర్తయా వా తత్ప్రసాదాదేవ సిద్ధ్యతి ॥ ౨౨ ॥

యత్త్వితీ || విశ్వపతేః - సర్వలోక నాయకస్య, విష్ణోః ప్రతిసమ్మ
న్దినః, ఆత్మనః - అధికరణస్య స్వస్య, యత్తు నిత్యం దానత్వమ్, త
జ్ఞానమ్, తస్య - దానత్వస్య, జ్ఞానమ్, తత్కీర్తయా - తదనుగుణ
కేజగర్యం వాపి, తత్ప్రసాదాత్ - విష్ణోః ప్రసాదాదేవ, సిద్ధ్యతి;
విశ్వపతేరిత్యనేన “పతిం విశ్వస్య” ఇత్యేతత్ప్రమాణం స్మర్యతే. ఆ
త్మనా దానత్వమిత్యనేన “ఆత్మేశ్వరమ్” ఇత్యయమర్థః స్ఫూరితః ॥ ౨౨ ॥

అ || నను తత్ప్రసాదాదేవైత్యుక్తం ప్రసదనోపాయశ్చ
క ఇత్యపేక్షాయామాహ —

ప్రసాదనానామీశస్య శ్రేయసీశరణాగతిః । తత్ప్ర

థానాపాసిద్ధ్యన్తి తథాన్యస్సకలాః క్రియాః ॥ ౨౩ ॥

ప్రసాదనానామితి || ఈశస్య ప్రసాదనానామ్ - ప్రసదనోపా
యానాం మధ్యే, శరణాగతిః, శ్రేయసి - పరమఃప్రసాదనోపా
యిత్యర్థః. తథాన్యః సకలాక్రియాః తత్ప్రధానాహినిధ్య
న్తి - ఉపాయాస్తరాణ్యపిహి అజ్ఞభావేన ప్రపత్యనుష్ఠానాదేవ సి
ధ్యన్తి, అతః శ్రేయసి శరణాగతిరభావః || ౨౯ ||

అ || ఆత్మనిత్యేపాపరపర్యాయా శరణాగతిః భరనమర్పణే
న ఫలసమర్పణేన చావినాభూతేత్యాహ —

యేనాయమాత్మనిత్యేషక్రియతే పరమాత్మని । తేనై

వహి భరన్యానస్తథా ఫలసమపణమ్ || ౩౦ ||

యేనేతి || యేన - యేనమన్తేగ్రీణ, పరమాత్మని ఆత్మనిత్యేషక్రి
యతే; తేన - తేనమన్తేగ్రీణైవ, భరన్యానకార్యః, తత్ఫలసమ
ర్పణంచ కర్తవ్యమితిశేషః || ౩౦ ||

అ || భగవన్స్యస్తభరన్య కులమపి కృతార్థమిత్యాహ —

యశ్శరణ్యమశేషాణాం ప్రాప్నోతిశరణంహరిమ్ ।

సముక్తస్సర్వపాపేభ్యస్స్వకులంచ సముద్ధరేత్ ||

యత్తితి || అశేషాణాం శరణ్యమిత్యనైన ప్రపత్యై సర్వాధికారిక
త్వముక్తమ్, సర్వపాపేభ్యిత్యత్యనైన “సర్వపాపేభ్యా మోక్షయి
ష్యామి” ఇతి భగవద్వచనం స్మరితమ్ || ౩౧ ||

అ || “సత్కర్మనిరతాశ్శుద్ధాస్సంఖ్యయోగవ్యవస్థితాః । నార్హ
న్తి శరణస్థస్య కలాంకొటితమీమపి ||” ఇత్యభిప్రాయేణాహ—

నతథావివిదైర్యజ్ఞైర్నతపోభిర్నచాధ్వరైః । యక్షైవ

గురుతాంయన్తి నరానారాయణాశ్రయాత్ || ౩౨ ||

నతథేతి || యజ్ఞాః - పశ్చిమహాయజ్ఞాః, అధ్వరాః - జ్యోతి
ష్టోమాదయః, గురుతామ్ - ఉత్క-షణ్మ్ || ౩౨ ||

యతైవభగవాన్విష్ణుర్దేవానాంపరమోగురుః । తతై

వచ మనుష్యాణాం వైష్ణవఃపరమోగురుః ॥ ౩౩ ॥

యతై వేతి ॥ పరమః - పరోమాస్మాదితి పరమః, వైష్ణవః - పరమైకాస్తీ, సామాన్యపరత్వేపి ప్రపన్నవిషయే(తు)గురుత్వం కింపున రాన్వీయసిద్ధమితిభావః ॥ ౩౩ ॥

నపరీక్ష్యవయోవద్యానారాయణపరాయణాః । అపి

స్మర్త్వీనజన్తానామాన్యవిఘ్ననచేతసా ॥ ౩౪ ॥

నపరీక్ష్యేతి ॥ వయః పరీక్ష్య వద్యా నస్యః - నవవయసోపి వద్యాపవేత్యర్థః. హీనజన్తానోపిస్యః - అపకృష్టజాతిజాతాలపి భవన్తు; నిఘ్నన - ఆయత్తేన, చేతసా మాన్యాః, ఉత్కృష్టజన్మప్రయుక్తమహాజ్ఞానం విహాయ ప్రతిపత్తిం కుర్వాదిత్యర్థః ॥ ౩౪ ॥

నమర్పితాత్మనశ్చీశేసత్వయ్యుక్తేనచేతసా । నాపా

యోఽభిభవేత్సంతం సద్యఃప్రశమయేదపి ॥ ౩౫ ॥

నమర్పితేతి ॥ సత్త్వయ్యుక్తేన చేతసా, శ్రీశే, నమర్పితాత్మనః - నృప్తాత్మభరాత్, అపాయోనాభిభవేత్ - సత్త్వప్రాచుర్యేణ ప్రపన్నతయా ఉత్తమాధికారిత్వాన్నాపాయేషు ప్రవర్తంత్యత్యర్థః. సంతమ్ - దేవాత్మాప్రమపాయమ్, సద్యఃప్రశమయేత్ ప్రపత్తిరితిశేషః. ప్రామాదికంతు ప్రాప్తం ప్రపత్తిమాహాత్మ్యాదేవ అగ్నిప్తం భవతీత్యర్థః. యద్వా, సంతమిత్యనేన కాదాచిత్కబుద్ధిపూర్వాపరాధఉచ్యతే; సద్యత్పతి పదంచావిలంబువరం అవిరాదేవ యథోచితప్రాయశ్చిత్తాన్వయః సద్యఃప్రాప్తమపాయం నాశయతీత్యర్థః. అప్రికాన్యాఖ్యానే ప్రశమయేదితిపదం సరసమ్, పూర్వవాఖ్యానేతు సద్యత్పతిపదం ప్రశమయేదిత్యస్యకర్తా, ఉత్తరశ్లోకస్థమాధవోవా ద్రక్ష్యస్యః. నాపాయోఽభిభవేదిత్యనేన ఉత్తమాధి

కారిణః అపాయేష్వన్వయో నాస్తీత్యుక్తమ్, సంతం సద్యఃప్రశమ
యేదిత్యనేన మధ్యమాధికారిప్రకారఉక్తః, ఉత్తరశ్లోకేనాధమా
ధికారిప్రకారప్రతి వివేకః ॥ ౩౫ ॥

ప్రపన్నమపియతిగృహిత్వ సక్తం పాపకర్షణి । చి

రాత్సంయోజ్యవినయైఃపరిగృహ్ణోతి మాధవః ॥ ౩౬ ॥

ప్రపన్నమితి ॥ పాపకర్షణిప్రసక్తమ్ - ప్రకషేణసక్తమ్, అనే
న బుద్ధిపూర్వోత్తరాఘానువృత్తిరుచ్యతే; వినయైః - కాణత్వః, క్షు
త్వరూపశిక్షాభిః, సంయోజ్య - సమ్యగ్యోజయిత్వా, చిరాత్పత్తి
గృహ్ణోతి - చిరాత్సంయోజ్యేతి యథాశ్రుతపవనాన్వయః, బహు
కాలానువర్త్యాత్మక్షేతైరపాయానపాకృత్య పరిగృహ్ణోతీత్యర్థః ॥

అ ॥ బుద్ధిపూర్వోత్తరాఘ ప్రాప్తేనతి అశక్తస్తత్పాపైరి
శ్చిత్తత్యేన న్యాసమేవానుతిష్ఠేదిత్యాహ —

పూర్వేషాముత్తరేషాంచ న్యాసో నాశాయ పాప్తనామ్ ।

సర్వేషామపచారాణామయంహితౌమణంపరమ్ ॥ ౩౭ ॥

పూర్వేషామితి ॥ పూర్వేషామ్ - న్యాసాత్పూర్వమనాదికా
లార్జితానామ్, ప్రారబ్ధవ్యతిరిక్తానాం బుద్ధిపూర్వకాణామబుద్ధి
పూర్వకాణాంచ, ఉత్తరేషామ్ - న్యాసనిష్పత్త్యనంతరం కృతా
నాం ప్రామాదికానామ్, పాప్తనాంచ నాశాయ న్యాసోభవతి;
అయమేవన్యాసః సర్వేషామపరుషర్యాచరితానాం సమస్తానామ
పచారాణాంచ తౌమణమ్; అశక్తస్య బుద్ధిపూర్వోత్తరాఘమపి త
న్నిమిత్తైకృతోన్యాసో నివర్తయతీత్యర్థః. హిశబ్దేన “ శక్తాప్రతిప
దోక్తంస్యాదశక్తాశరణాగతిః ” ఇత్యాదిప్రమాణప్రసిద్ధిర్ద్యోత్యతే.
“ సమర్పితాత్మనశ్శ్రీశే ” ఇత్యాద్యుక్తార్థః ఆచార్యైస్సంక్షిప్తహితః -
“ ప్రారబ్ధతరపూర్వపాపముఖిలం ప్రామాదికంచోత్తరం న్యాసే
నక్షవయన్నభవ్యవగతప్రారబ్ధఖణ్డంచనః । ధీపూర్వోత్తరపాప్త

నామజననాజ్ఞాతేఽపి తన్నిష్కర్మతేః కాటిల్యేనతి శిక్షయావ్యవసాయకా క్రోడీకరోతిప్రభుః” ఇతి || ౩౭ ||

నారీవాపురుషోవాపి ప్రపద్యశరణం హరిమ్ | తత్ర

వైకాన్త్యవృత్త్యైవ గచ్ఛేత్సంవ్యవహార్యతామ్ || ౩౮ ||

నారీతి || స్త్రీవా పురుషోవా హరిం శరణం ప్రపద్య - ఉపాయత్వేన హరిమాశ్రిత్య, తత్ర - హరౌ, ఏకాన్త్యవృత్త్యైవ, సంవ్యవహార్యతామ్ - సంవ్యవహారయోగ్యతామ్, గచ్ఛేత్. ప్రపత్తిమాత్రేణ సంవ్యవహార్యతా నాస్తి, కేవలస్య తస్య పరలోక మాత్రప్రాయశ్చిత్తత్వాత్, కేవలప్రపత్తేరేవేహ లోకీకప్రాప్తయశ్చిత్తత్వై, నిషిద్ధకారిష్యపి సంవ్యవహార్యతా ప్రసజ్జన వేదవిప్లవప్రసంగాదిహ లోకీకప్రాప్తయశ్చిత్తత్వం ఏకాన్త్యవృత్తిప్రపత్త్యైరేవ; వృత్తిగ్రహణం బ్రాహ్మణాది జాతీనాం తత్తన్నియతథర్హణంచోపలక్షణమ్; తేన బ్రాహ్మణానాం ప్రపన్నానాం ప్రకృష్టవృత్తానాం నికృష్టజాతిషు నికృష్టవృత్తేషు ప్రపత్తికరణమాత్రేణ సంవ్యవహార్యతా ప్రసజ్ఞో నివారితః; హరిం ప్రపద్య వృత్త్యా సంవ్యవహార్యతాం గచ్ఛేదిత్యనేన ప్రపత్తివృత్తిరుభయోరపి సంవ్యవహార్యతా నిమిత్తతా ద్యోతితా. ప్రపత్తికరణే ప్రామాదికౌత్తరాఘానాం ప్రామాదికబుద్ధిపూర్వకత్వేన వృత్తానాం పాపానాంచ విలయాభావాత్ సంవ్యవహార్యతాప్రసజ్ఞోన “సన్తోపుపనతారజ్జివీలయాత్యస్తనిర్మలాః | అశుద్ధైరతథాభావాన్నశ్లిష్యేయఃకథంచన ||” ఇత్యాదికం వక్ష్యమాణమనునన్దేయమ్. ప్రపత్తివృత్తిరుభయోస్సత్యోరేవ సంవ్యవహార్యతా ||

సకృదేవభరన్యాసో వృత్తిర్భవతిశాశ్వతీ | తథాపి

తస్మైలతయా తస్యాస్తాదాత్మ్యమీరితమ్ || ౩౯ ||

సకృదేవేతి || న్యాసః - ప్రపత్తిః, సకృదేవభవేత్, ఆవృత్తిర్నా

స్తేత్యర్థః. వృత్తిస్తు శాశ్వతీ - విహితాచారాద్యాత్మికా వృత్తిస్తాన్విత

యాణాదావర్తనీయా ; ఏవం అననువృత్తతయా అనువృత్తతయా
చ భిన్నయోగప్రపత్తివృత్తిరైకవ్యవధేశో మూలమూలిభావనిబద్ధ
సత్త్వాహ — తథాపీతి || తన్మూలతయా - న్యాయసమూలతయా ,
తస్యః - వృత్తేః, తాదాత్మ్యమ్ - న్యాయసమావత్వమ్, ఈరితమ్ || ౨౯ ||

అ || ఏవంవృత్తేరవశ్యకర్తవ్యతాముక్త్యా ప్రపన్నస్యకృతకృత్య
త్వాత్కర్తవ్యం నకించిదవ్యస్తీతి మతం కుతర్కమూలమిత్యాహ —
శ్రీశేష్యస్తభరాణాంతు కర్తవ్యం నాస్తికించన | య

ద్యస్తీశుద్ధమైచ్ఛంతత్సామాన్యమితి యాక్తికాః ||

శ్రీశబ్ది || శ్రీశేష్యస్తభరాణాం కించన కర్తవ్యం నాస్తి - భగవ
న్నస్తభరతయా కృతకృత్యత్వాత్కర్తవ్యమేషాం నాస్తీత్యర్థః .
యద్యస్తి - అస్తిచెత్, తత్ శుద్ధమ్. తత్ప్రైచ్ఛేచ్ఛమేవ, సామా
న్యమ్ - సర్వసాధారణమ్, దేవతాస్తరాస్త్రాచ్యుతవిషయం అక
రణే ప్రత్యవాయరహితం సర్వవర్ణాశ్రమసాధారణం దీపారోపణ
మాలాకరణాదిరూపమితి పదత్రయాధః . ఇతి యాక్తికావదన్తి ;
నప్రామాణికా ఇత్యర్థః, వ్యామిశ్రన్వయేఽపి పారమైకాస్త్యభక్తౌ
భావాత్, నిత్యనైమిత్తికానుష్ఠానస్య ఉపాయత్వాభావేన కృత్యతా
భక్తౌభావాత్, అననుష్ఠానేచ (శేషే) చిత్తకాలుష్యజననేన తదజ
నసార్థమవశ్యానుష్ఠేయత్వాత్ శౌచాదేరవ్యకరణప్రసక్తాత్, తద
కరణేచ తన్మూలతయాచ సర్వాసామపి క్రియాణామ్, మాలాకరణా
దావప్యనన్వయప్రసక్తాత్, ఇతఃపూర్వం కైశ్చిదపి వేష్టవమర్యా
దానుద్రవిష్టైరకృతశౌచాచమనైర్భగవదారాధనకరణాద్యదర్శనా
త్, ప్రత్యుతనియతైరేవ నిహీనవర్ణానధికృతత్వేన భగవదారాధనా
ద్యనుష్ఠానదర్శనాచ్ఛ, నిత్యనైమిత్తికాద్యనుష్ఠానస్య సమ్యక్సాధ్య
యనిశితార్థప్రమాణమూలత్వాత్కేవల కుయుక్తిమూలం యద్య
స్తి శుద్ధమైచ్ఛంతత్సామాన్యమితి మతమనాదరణీయమితిర్థః || ౩౦ ||

అ || నిర్భరత్వానుసంధానజనితౌద్ధత్యేన పరిత్యక్తవృత్తీన
సుశోచతి —

దృష్టాఃప్రపద్యలక్ష్మీశం చపలాముక్తమానినః । ప్రా

ప్యాస్తమపిదేహోనాంచ్యవస్తుజ్ఞైరవృత్తయః॥౮౧॥

దృష్టాశ్చితి || చపలాః - విషయాశారరథాః, లక్ష్మీశం ప్రపద్య,
దృష్టాః - భరన్యాసబలెనాకుతోభయాః, ముక్తమానినః - ముక్తా
నాత్మనోమనఃకమానాః, ఉజ్జ్వితవృత్తయస్సస్తః దేహోనామస్తం
ప్రాప్యాపి, చ్యవన్తి - చ్యుతాభవన్తి ॥ ౮౧ ॥

అ || అతో యావద్దేహం యథాధికారం శుద్ధం వ్యామిశ్రం
వా భగవదారాధనాత్మకం కర్తవ్యశ్యమనుష్ఠేయమిత్యాహ —

అతైతత్పరమసీతాం జ్ఞేయం తత్సవిదాం మతమ్ ।

దాస్యం హి శుద్ధం మిశ్రం వా ప్యాముక్తేశ్చోచితం పృథక్ ॥

అథేతి || తత్సవిదాం పరమసీతామ్, మతం పతజ్ఞేయమ్ - అ
వశ్యం జ్ఞాతవ్యమ్, తతి-మిత్యత ఆహ దాస్యమిత్యాది నా— శుద్ధం
వ్యామిశ్రం వా దాస్యమ్, ఆముక్తైః - మోక్షవర్త్యస్తమ్, పృథక్
చోచితమ్, ఏకాయనైశ్శుద్ధమ్, త్రైవిద్యైర్వామిశ్రం యథానం
భవం శుద్ధంచ భగవద్దాసాత్మకం కర్త, ఆదేహపాతమనువతానీ
యమిత్యర్థః ॥ ౮౨ ॥

సామాన్యచ విభక్తౌచ వృత్తిస్సర్వస్యదేహినః । దు

స్త్యజాం నియతామెవమిమాం ప్రత్యనధీయతామ్ ॥౮౩॥

సామాన్యేతి || సర్వస్యాపి దేహినః వృత్తిః, సామాన్యా - స
ర్వసాధారణీ, విభక్తౌ - వర్ణాశ్రమాదిప్రతినియతాచ, భవతి. ఏనం
భూతాం నియతామ్ - అవశ్యకర్తవ్యామ్, అతపవ దుస్త్యజాం ఇ
మామ్ - వృత్తిమ్ ప్రతి, అవధీయతామ్ - అవధానేనస్థియతామ్ ॥

అ || వృత్తివైకల్యాభావశ్చ న త్సేవయా భవతీత్యాహ —

యథాయథానిషేవతసతావృద్ధాన్నిరస్తరమ్ | తథా

తథాస్యవైష్ణవత్త్రిన్నిరపాయాఽభివర్ధతే || ౪౪ ||

యథేతి || సతః - పరమేశ్వరానినః, వృద్ధాః, నిరస్తరమ్ - అపి
చ్ఛేదన, యథాయథా - యేనయేనప్రకారేణ, సేవేత; తథా
తథా - తేనతేనప్రకారేణ, అస్యవృత్తిః, నిరపాయా - అపాయ
రహితాసతీ, అభివృద్ధితే - స్వస్య స్వాశ్రితానాంచ వర్ధత
ఇత్యర్థః || ౪౪ ||

అ || విరుద్ధవర్జనసహితాం వృత్తిం షాడ్గుణ్యాభేదనరూపయతి—

వీర్యంస్వకర్మధీర్వృష్టిస్తైజోఽబుశ్శక్తిరర్చనమ్ | బ

లంబైరాగ్యమైశ్వర్యంసత్సజ్జ్ఞానాహిసా || ౪౫ ||

వీర్యమితి || స్వకర్మ - విహితాచారః, వీర్యమ్; దృష్టిః, ధీ-
జ్ఞానమ్; అబుశః - లక్ష్య, తేజః; అర్చనమ్ - భక్తిః, శక్తిః; లై-
భాగ్యమ్ - నిష్ఠ్యవర్జనమ్, బలమ్; సత్సజ్జ్ఞా - సతాంసేవా, ఐశ్వ-
ర్యమ్; ఏవం సావృత్తిష్టద్గుణాహి; అతః వృత్తిమాశ్రితః షాడ్గుణ్య
పరిపూర్ణ ఇత్యర్థః || ౪౫ ||

సేవోఽయం కర్మహస్తాష్ఠ్విజ్ఞానదృగ్భజనాననః |

సత్సేవనశిరాధర్తో వైరాగ్యజాసులక్షణః || ౪౬ ||

సేవ్యేతి || కర్మ - విహితాచారపవ, హస్తాష్ఠ్విజ్ఞానదృగ్భజనాననః
యస్యసతథోక్తః; జ్ఞానమ్ - దృష్టిరేవ, దృశౌ - నేత్రే, యస్య
సతథోక్తః; భజనమ్ - భక్తిరేవ, ఆననమ్ - ముఖమ్, యస్య సత
థోక్తః; సత్సేవనమ్ - సతాం సేవైవ, శిరః యస్య సత్సేవనశిరాః;
వైరాగ్యమ్ - నిష్ఠ్యవర్జనమ్, ఓజః యస్యసః వైరాగ్యజాః, సుల-
క్షణః - శోభనం లక్షణం లక్ష్మ్యేన యస్యసః సులక్షణః, శ్లిష్టరూప
కమిదమ్, అయం ధర్మః సేవ్యః. అనెన రాజత్వేన రూపణం కృ-
తం వేదితవ్యమ్ || ౪౬ ||

వదంతోఽపిగుణాన్విష్టాఃకుర్వంతోఽపిచతత్త్రియాః ।

మన్దపుణ్యానవిన్దన్తి పారమైకాన్త్యసంపదమ్ ॥౪౬॥

ఏదన్తృతి ॥ తత్త్రియాః - భగవద్ధర్మః, సత్యపి భగవద్గుణ
కీర్తనే, తద్ధర్మానుష్ఠానేవసతి, పుణ్యమాద్యాన్నపారమైకాన్త్య
తత్త్వస్తీత్యర్థః ॥ ౪౬ ॥

సమ్భూయచకులైస్లాఘ్యే సర్వాన్వేదానధీత్యచ ।

విధాయత మహతగర్వవిష్టోద్దాస్యంహి దుర్లభమ్ ॥

సంభూయేతి ॥ విశిష్టకులే జన్మ సర్వవేదాధ్యయనం దుష్కరధ
ర్మానుష్ఠానంవా, న పారమైకాన్త్యప్రయోజకమిత్యర్థః ॥ ౪౭ ॥

అ ॥ కింతస్మి, పారమైకాన్త్యనిమిత్తమిత్యత్రాహ —

సతానిషేవణంవాపి జననంవాసతాంకులే । వివిక్త

మథవాఙ్జానం విష్టోద్దాస్యావలమ్బనమ్ ॥ ౪౮ ॥

సతామితి ॥ సతాం నిషేవణమ్ - పరమైకాన్తినాంసేవా, స
తాంకులే జననమ్ - పరమైకాన్తినాంకులే జన్మ, వివిక్తమ్ - సంశ
యవిపర్యయేభ్యో వ్యావృత్తమ్, ఙ్జానంవా, విష్టోద్దాస్యావలమ్బ
నమ్ - దాస్యస్య అవలమ్బనమాధారఃకారణమితి యావత్ ॥౪౮॥

అ ॥ “నాస్తిస్త్రీణాంపృథగ్యజ్ఞోనవ్రతంనాపుపోషణమ్”
ఇత్యాదిభిస్త్రీణాం పృథగ్ధర్మనిషేధాత్, అన్వతస్త్రీతయా ఆచా
ర్యాదినియమనేస్థిత్యా, విరుద్ధవర్జనపూర్వకం స్వీచిత యతి
శ్చిద్ధర్మానుష్ఠాననాపి వృత్తిపూర్ణాభవతిత్యాహ —

అన్వతస్త్రాస్సదానార్యఃస్థిత్యాగుర్వాదిశాసనే । వర్జ

యేయ్యుర్విరుద్ధాని యతిశ్చిద్ధర్మసంశ్రయాః ॥౪౯॥

అన్వతస్త్రాశ్చితి ॥ నార్యః - స్త్రీయః, గుర్వాదిశాసన ఇత్య
త్రాదిశబ్దేన పరిపిత్రాదయోగ్యహ్యవై ॥ ౪౯ ॥

తూష్టింప్రాచ్యఃక్రియాఃస్త్రీణాంమస్త్రీశ్రావణబాధనే।

వాచనంచ పఠేత్సేవ ధారణంవాచనే పునః ॥ ౫౨ ॥

తూష్టిమితి ॥ స్త్రీణాం క్రియాః - తాపాదిసంసౌగంధాః, తూష్టింప్రాచ్యః - అమస్త్రీకా హోమాదితూన్యాభ్యత్యర్థః . మస్త్రీ శ్రావణబాధనే - మస్త్రీస్య శ్రావణం తదర్థజ్ఞాపనంచ, ఋషయో భిచ్చస్త్రీతి శేషః . పఠే - కేచనఋషయస్తు, వాచనమపీచ్ఛన్తి ; అన్యేతు మస్త్రీస్యధారణమపీచ్ఛన్తి ; అర్పణే పునః - ఆరాధనే తు, ప్రకారభేదోఽస్త్రీతి శేషః ॥ ౫౨ ॥

అ ॥ ప్రకారభేదమేవామాహ —

భర్తురాసనదానాద్యేస్సపనాలంక్రియాదిభిః। య

థాచాప్యపహారాద్యైఃపరిచర్యాహరేస్తథా ॥ ౫౩ ॥

భర్తురితి ॥ భర్తుః - పత్యుః, ఆసనదానాద్యైః - ఆసనదానాదిభిః, స్నాపనాలంక్రియాదిభిశ్చ, యథా పరిచర్యాభవతి; తత్తైవ ఉపహారాద్యైః, హరేశ్చ పరిచర్యాభవతి . స్త్రీణాం ఇజ్యాతు అమస్త్రీకా కెవలోపచారరూపేత్యర్థః ॥ ౫౩ ॥

అ ॥ ఏవం పుంసాం నమస్త్రీకాగ్నికర్తృపూర్వకాస్తాపాది సంసౌగంధాః, స్త్రీణాం తూష్టింప్రాచ్య ఇత్యుక్త్వా ఇదానీం సర్వేషామపి సర్వేష్యపి సంసౌగంధేషు భగవదర్పనమేవ పూర్వం కర్తవ్యం నహోమాదికమితి కేషాంచితృక్షమాహ —

యద్వా పరమసంసౌగంధః ప్రాప్య గురునిదేశతః ।

సర్వత్రహరిరేవారోప్య నాగ్నికర్తైతి కేచన ॥ ౫౪ ॥

యద్యేతి ॥ పరమసంసౌగంధః - తాపాదయః, సర్వత్ర - సర్వేష్యపిసంసౌగంధేషు ॥ ౫౪ ॥

పరమైకాన్తినాన్తిత్యయవృత్తిర్విహితాగురౌ ।

తదథా వేతుతత్పుత్రగుర్వర్హదేవతేషుసా ॥ ౫౫ ॥

పరమైకాన్ని నామితి ॥ పరమైకాన్ని నామ్, గురౌ - ఆచార్యే విషయే, యావత్పిరివిహితా, సా - వృత్తిః, తదభావే - గుర్వభావేతు, తత్కుత్రగుర్వర్పా దేవతేషు విహితా - ఆచార్యే విహితావృత్తిరాచార్యాభావే ఆచార్యపుత్రే ఆచార్యస్యాచార్యే ఆచార్యస్యారాధ్యే భగవద్విగ్రహేవా కర్తవ్యేత్యర్థః ॥ ౫౪ ॥

సర్వేషాం యాగపవాయం సామాన్యో మునిభిః స్మృతః । అ

భ్యేత్యయత్ప్రిణమ్యగ్రి దేవాయాత్మని వేదనమ్ ॥ ౫౫ ॥

సర్వేషామితి ॥ అభ్యేత్య - ఆభిముఖ్యేనాగత్య, భగవతః పురస్తాత్ ప్రణమ్య, దేవాయ - భగవతే, ఆత్మని వేదనమ్ - ఆత్మసవర్పణమితియత్, అయమేవ సర్వేషాం వర్ణానాం సామాన్యః - సాధారణః, యజనోపాయః ॥ ౫౫ ॥

సర్వేషామపచారాణామర్హ్యం పరమముచ్యతే ।

కృతేనైకేనతేనైవ సర్వమేవకృతంభవేత్ ॥ ౫౬ ॥

సర్వేషామితి ॥ సర్వేషామపుష్పచారాణామర్హ్యం, అర్హ్యం పరమమ్ - శ్రేష్ఠమ్, ఉచ్యతే. కృతేన - సమర్పితేన, తేన - అర్హ్యేణైకేనైవ, సర్వమపుష్పచారజాతం కృతం భవేత్. దేశకాలకరణాదివేగుణ్యాద్యశక్త్యా అజ్ఞానేనవా పూర్ణానుష్ఠానాసమర్థానామపి ఆరాధనైకదేశభూత కేవలార్హ్యదానమాత్రేణాప్యారాధననిష్పత్తిర్భవతీత్యర్థః ॥ ౫౬ ॥

అర్హ్యైర్పాపాయాం హరిర్నిత్యం తదభావేతు కుత్రచిత్ ।

పుష్పేణాద్వైణహవిషా స్తుత్యానత్యాపివాపరమ్ ॥ ౫౭ ॥

అర్హ్యభితి ॥ హరిః అర్పాయామేవ నిత్యమర్హ్యః; తదభావే - అర్పాచిన్ముఖావే, కుత్రచిత్ - అగ్నిహృత్సూర్యామ్బుగగనాదివర్హ్యః; కేనాపచారేణైత్యతఆహ - పుష్పేణైతి ॥ పరమితిపదం కేవలార్థకమ్, పుష్పేణేత్యాదినా తృతీయాదేన సర్వేణా

వ్యస్థేతి. పుష్పార్ఘ్యహవిస్తుతి నత్యాదిమైత్రేకమేవ ఆరాధనమి
త్యర్థః. అనేన భగవతః స్వారాధనతోక్తా ॥ ౫౭ ॥

సాలగ్రామశిలాయాంతుపూజనంస్నాపనాదికమ్ ।

సాహిదివ్యాహరేర్ఘ్నర్దిర్దర్శనాదేవసిద్ధికృత్ ॥ ౫౮ ॥

సాలగ్రామేతి ॥ సాలగ్రామశిలాయాం స్నాపనాదికం పూజ
నమ్ - స్నానప్రధానమారాధనమిత్యర్థః. అన్యత్సుగమమ్ ॥ ౫౮ ॥

ఆ ॥ పూర్వాభిగమనాద్యనుష్ఠానానమర్థం వ్రత్యాహ :—

ప్రాప్త్యాభిగమనం దృష్ట్యోపాదానం నమసార్చనమ్ ।

స్వాధ్యాయఃకీర్తనాద్యోగస్సార్పణాదపి కేవలమ్ ॥ ౫౯ ॥

ప్రాప్త్యేతి ॥ ప్రాప్త్యా - భగవత్సన్నిధిప్రాప్త్యావాపి కే
వలమ్, అభిగమనం కృతం భవతీతి శేషః. దృష్ట్యా - జ్ఞానేనవా
పి కేవలమ్, ఉపాదానం కృతంభవతి; ఆరాధనార్థపదార్థసంగ్ర
హరూపత్వాదుపాదానస్య ఆత్మగుణానామప్యారాధనాపయిక్త్యా
త్రైపువజ్ఞానస్య ప్రాధాన్యాదితిభావః. నమసా - నమసాగారేణ
వాపి కేవలమ్, అర్చనమ్ - ఇచ్ఛా, కృతాభవతి. కీర్తనాత్ - భ
గవత్సామకీర్తనాదపివా కేవలమ్, స్వాధ్యాయఃకృతోభవతి. స్వ
ర్పణాత్ - ఆత్మసమర్పణాదపి కేవలమ్, యోగఃకృతోభవతి.
“నెహాభిక్రమనాశోఽస్తి ప్రత్యవాయోనవిద్యతే । స్వల్పమవ్యస్య
భర్తస్య త్రాయితే మహతోభయాత్ ॥” ఇత్యాదికం భగవద్ధర్మః
మాహాత్మ్యమనుసంధేయమ్ ॥ ౫౯ ॥

ఏవం విద్వానేకదాపి కుర్వకా స్వాత్పాఞ్చకాలికః ।

కృతంభవతీవా సర్వమిజ్యయైవహి కేవలమ్ ॥ ౬౦ ॥

ఏవమితి ॥ ఏవమ్ - ఉక్తవ్రకారేణ, ఏకదా - ఏకస్మిన్కాలినసే
వాపి, కుర్వకా, పాఞ్చకాలికః - పాఞ్చకాలికత్వప్రయుక్తాస్పృ
శ్యత్వాదిరహితోభవతీత్యర్థః. ఇజ్యయైవ కేవలమ్ - కేవలభగవ

దిజ్యయైవవా, సర్వమభిగమనాదికం కృతంచ భవతి. ఇజ్ఞానా
మేవాభిగమనస్య ప్రథమాజ్ఞతయానుప్రవిష్టత్వాత్. భూతశుద్ధ్యా
దినా ఆరాధనోపయుక్తశరీరాదిసంపాదనేన ఉపాదానస్యాప్యను
ప్రవిష్టత్వాత్; మన్తాగ్రీనుసద్ధానరూపేణ స్వాధ్యాయస్యాప్యను
ప్రవిష్టత్వాత్; “తమేనభగవంతం సర్వైశ్చ రేశ్వరమాత్మనస్సన్విమి
త్వేనానుసద్ధాయాత్యథాప్రియా విరతవిశదతమప్రత్యక్షరూపాను
ధ్యానేన ధ్యాయన్నాసీత” ఇతి నిత్యోక్తప్రక్రియాయా యోగస్యాపి
ప్రవిష్టత్వాచ్చేతిభావః. ఏకదాపి కుర్వన్నిత్యవ్రత్యనంవాఽర్థః. తత్త
త్కాలవిభాగేనాభిగమనాద్యనుష్ఠానాశక్తతావస్థాయాం పశ్య
ను కాలేష్యైకస్మిన్నేన కాలే అభిగమనాదిపశ్యకంకుర్వన్నపి పా
శ్యకాలికౌ భవతీతి || ౬౦ ||

స్వాధ్యాయేనాపి విదుషసర్వం యోగేనవా కృతమ్ ।

పూజనేనగురోర్వాపి సతాంవా పరిషేవణాత్ || ౬౧ ||

స్వాధ్యాయేనేతి || విదుషశ్చత్యస్యా అయంభావః, నకలెతరప్ర
తినిశితయా సజ్జలప్రస్వాధ్యాయయోగ గురుపూజన సత్సేవాన్వ
న్యతరానుష్ఠానేనాపి అభిగమనాదికం సర్వమనుష్ఠితకల్పంభవతీతి ||

అ || గురుకల్పాశక్తానాం స్థాపనే లఘుకల్పమాహ—

విశుద్ధంవ్రేక్ష్యవంబిమ్బంగృహీత్వాన్యాసతత్త్వవిత్ । స

లిలెదేవమావాహ్యభిషిచ్ఛాత్ స్థాపనంహి తత్ ||

విశుద్ధమితి || న్యాసవిత్ - ఆచార్యః, సలిలె, దేవమ్ - నా
రాయణమ్, ఆవాహ్య, తేన సలిలెన అభిషిచ్ఛేదితియత్, తత్
స్థాపనమిత్యన్వయః. విశుద్ధమిత్యనేన ద్రవ్యశుద్ధిరుచ్యతే. య
ద్వా, ఆహూదినా పశ్యవ్యస్థాపనాదినా ఆధేయశుద్ధిరుచ్యతే.
న్యాసతత్త్వవిదిత్యనేన బిమ్బే పశ్యోపనిషదాదిన్యాసః మన్త
న్యాసశ్చాభిప్రేతః || ౬౨ ||

అ || సంప్రోక్షణే లఘుకల్పమాహ —

మహాభాగవతోమన్తే శ్శుద్ధైర్యదభిషిక్బతి । బిశ్చం

సర్వాపచారాణాం ప్రాయశ్చిత్తమిదం పరమ్ ॥ ౬౩ ॥

మహాభాగవతత్వతి || మహాభాగవతః, శుద్ధైః - అవ్యామి
స్త్రైః, మన్తైః బిశ్చమభిషిక్బతీతియత్, సర్వాపచారాణా
మిదం ప్రాయశ్చిత్తమ్, సర్వేషు సంప్రోక్షణనిమిత్తైషిదం శ్రే
ష్ఠం ప్రాయశ్చిత్తమిత్యర్థః ॥ ౬౩ ॥

నవరైస్సజరంకుర్యాత్పాత్రాణాం యజ్ఞకర్తృణి ।

కాంస్యానాంభోజనేపాకేఽమృత్యుయానాంవిశేషతః॥

నవరైరితి || యజ్ఞకర్తృణి - భగవదారాధనే, భోజనేపాకే విని
యుక్తానాం కాంస్యానాం విశేషతో మృత్యుయానాంచ పాత్రా
ణామ్, పరైః - అన్యత్ర వినియుక్తైఃపాత్రైఃససహ, సజరం న
కుర్యాత్ ॥ ౬౪ ॥

శుద్ధవ్యామిశ్రపాత్రాణాం నకుర్యాచ్చ పరస్పరమ్ ।

వ్యామిశ్రైశ్శుద్ధశేషంస్యాత్తచ్ఛేషంనశుచాకృచ్ఛత్ ॥

శుద్ధైతి || శుద్ధక్రియావినియుక్తాని పాత్రాణి శుద్ధపాత్రాణి,
వ్యామిశ్రక్రియావినియుక్తపాత్రాణి వ్యామిశ్రపాత్రాణి, తెషాం
పరస్పరం సజరం నకుర్యాత్ . వ్యామిశ్రై - వ్యామిశ్రక్రియా
వినియుక్తపాత్రై, శుద్ధశేషంస్యాత్ . ప్రక్షేప్యమితిశేషః. తచ్ఛే
షమ్ - వ్యామిశ్రశేషమ్, శుచా - శుద్ధక్రియావినియుక్తపాత్రై,
కృచ్ఛదపి ప్రక్షేప్యం నస్యాత్ . యథా—శుద్ధశేషమ్ - శుద్ధక్రియా
శేషభూతం పాత్రమ్, వ్యామిశ్రై - వ్యామిశ్రకర్మాణి వినియోక్త
వ్యం స్యాత్, తచ్ఛేషమ్ - వ్యామిశ్రక్రియాశేషభూతం పాత్రమ్,
శుచా - శుద్ధధర్మే, కృచ్ఛదపి, నవినియోక్తవ్యంస్యాత్త్యర్థః ॥ ౬౫ ॥

సతాం పాదోదకంపాత్రై కాశ్చ నే మృణ్మయేఽపివా ।

పావనం ధారయేన్నిత్యం ప్రచ్యుతాద్వైరదూషితమ్ ॥

సతామితి ॥ ప్రచ్యుతాదీకవత్కృతి . తైరదూషితమ్ - అస్పృ
ష్టమ్, ప్రచ్యుతాదిపాదోదకామిశ్రితమితివాఽర్థః ॥ ౬౬ ॥

అ ॥ నకేవలం శుద్ధపాత్రాణామేవ తదవైస్సజర-రఃపరిహ
ర్తవ్యః, అపితు సతామవస్థసద్భిస్సజర-రః పరిహర్తవ్యఇత్యాహ —

సస్తోఽపుష్పవనతారబ్ధ విలయాత్యస్తనిర్మలాః । అశు

ద్దైరతథాభావాన్నశ్లిష్యేయఃకథశ్చన ॥ ౬౭ ॥

సస్తఇతి ॥ ఉపనతస్య - సశ్చీతస్య, ప్రారబ్ధస్యచ, విలయే
న అత్యస్తనిర్మలాః, ప్రారబ్ధవిలయోఽవ్యత్ర అనభ్యుపగత ప్రార
బ్ధవతియోగికో మస్తవ్యః. అన్యథా దెహేనసహ వర్తమానానాం
యావత్ప్రారబ్ధవిలయాయోగాత్ ; ఉపనతారబ్ధవిలయాత్యస్త
నిర్మలాస్సస్తోఽపి, అశుద్ధైర్నశ్లిష్యేయః. కుతః - అతథాభావాత్ .
అశుద్ధా నామతథాభూతత్వాత్, ఉపనతారబ్ధవిలయాత్యస్త నిర్మల
త్వాభావాదిత్యర్థః. కథంచ నేత్యనేన సవధా సజర-రోఽపి పరిహ
ర్తవ్యఇత్యుచ్యతే; తదుక్తమ్ “ సవధాసజర-రఃప్రోక్తోనకర్తవ్యోఽ
థమేస్సహ ” ఇతి . ఉపనతశబ్దశ్చ గౌరవీవర్తనాయాత్ ప్రా
రబ్ధైతరపూర్వపాపపరః, ప్రామాదికోత్తరాఘపరోవా ॥ ౬౭ ॥

కృత్వామన్త్రాన్వయంతత్రవివాహం పరివర్జయేత్ । వైవా

హికోఽన్వయఃపూర్వో నతుమన్త్రం నివారయేత్ ॥ ౬౮ ॥

కృత్వేతి ॥ మన్తాన్వయంకృత్వా - ఆచార్యాస్తాన్త్రం
గృహీత్వేత్యర్థః. తత్ర - ఆచార్యగృహే, వివాహం పరివర్జయేత్ -
తత్రాన్యప్రతిగ్రహోదికం వర్జయేదిత్యర్థః. పూర్వః - మన్త్రపరి
గ్రహోత్పూర్వః, వైవాహికోఽన్వయః - వైవాహికస్సమబ్ధస్తు,
మన్త్రం నివారయేత్. మన్త్రసమబ్ధానన్తరం వివాహో నకర్త

ప్రశ్నః. వివాహానంతరంతు మంత్రసమృద్ధి ననిషిద్ధత్యర్థః ॥ ౬౮ ॥

అ ॥ మతాంతరమాహ —

న్యాసస్య సర్వయోగ్యస్య శుద్ధస్యాత్వనికస్యచ ।

అన్యాదృశస్యచవిధేర్నసమృద్ధం పరేవిదుః ॥ ౬౯ ॥

న్యాసస్యతి ॥ సర్వయోగ్యస్య - సర్వాధికారికస్య, శుద్ధస్య -
అవ్యామిత్రస్య, ఆత్మనికస్య - సకలకర్తృక్షయకరస్య, న్యాసస్య -
ప్రపత్తేశ్చ, అన్యాదృశస్య - అతథావిధస్య, అసర్వయోగ్యస్య
వ్యామిత్రస్య అనాత్మనికస్యచేత్యర్థః. విధేః - వైవాహికవిధేశ్చ,
పరే - కేచిన్మునయః, సమృద్ధమ్ - అనుబద్ధమ్, నవిదుః. వివాహాన
ంతరమపి మంత్రపరిగ్రహా నకర్తవ్యత్వేతి పరేషాం మతమిత్యర్థః.
అన్యే పునరన్య శ్లోకస్తేవమర్థం వర్ణయన్తి “ న్యాసవైవాహికవి
ధ్యాఃపరస్పరనిరపేక్షత్వేన ప్రతిబధ్యప్రతిబద్ధక భావరూపోఽప్యను
బద్ధో నాస్తీతి మంత్రపరిగ్రహానంతరమపి వివాహానా ననిషిద్ధత్యవ
రేషాంమతమ్ ” ఇతి. అత్ర యత్ప్రమాణావిరుద్ధం తద్ద్రాహ్యమ్ ॥

ప్రాప్తృంలక్ష్మీపతేర్దాస్యంశాశ్వతం పరమాత్మనః ।

తమేవశరణంప్రేపుర్గచ్ఛేదాత్మవిదంగురుమ్ ॥ ౭౦ ॥

ప్రాప్తృమితి ॥ పరమాత్మనః - లక్ష్మీపతేః, శాశ్వతమ్ - నిత్యమ్,
దాస్యమ్ - కైజుర్యమ్, ప్రాప్తృమ్ - లబ్ధమ్, తమేవ - లక్ష్మీపతి
మేవ, శరణమ్ ప్రాప్తృమిచ్ఛుః, ఆత్మవిదమ్ - ఆత్మజ్ఞమ్, గురుం
గచ్ఛేత్ - అభిగచ్ఛేత్, “ తద్విజ్ఞానార్థం నగురుమేవాభిగచ్ఛేత్
సమిత్యాణిశ్శ్రీత్రియంబ్రహ్మనిష్ఠమ్ ” ఇతిశ్రుతిరత్రానుసంజ్ఞయా ॥

సంవత్సరముపాసీత తమేవ సునమాహితః । పవన

వాతాతపాదీనాంసోధాయుక్తోఽన్యకర్తును ॥ ౭౧ ॥

సంవత్సరమితి ॥ సంవత్సరమిత్యత్యంతసంయోగే ద్వితీయా,
అన్య - గురోః, కర్తును - కైజుర్యేషు, యుక్తః - నిరతః ॥ ౭౧ ॥

అ || “తస్మై సవిద్వానుపసన్నాయ సమ్యక్ప్రశాస్తచిత్తాయ శమాన్వితాయ । యోనాక్షరం వరుషం వేదసత్యం ప్రావాచతాం తత్సతోబ్రహ్మవిద్యామ్ ” ఇతిశ్రుత్యర్థమాహ —

గురురస్యపరంస్త్రైర్యంశౌచమాస్తికమర్జవమ్ । జ్ఞాత్వా న్యాంశ్చగుణాణానంమ్యక్సంప్తారైర్యోజయేత్తదా || ౭౨ ||

గురురితి || స్త్రైర్యమ్ - అవత్సవికలచిత్తత్వమ్, శౌచమ్ - బాహ్యంతరశుద్ధిః, ఆస్తికమ్యమ్ - వేదోక్తేష్వర్థేషు దృఢప్రత్యయశాలిన్యమ్, అర్జవమ్ - వాఙ్మనఃకాయానామైకరూప్యమ్, అన్యాణాగుణాణా - అమానిత్వమదంభిత్వమిత్యాదినా నిరుక్తా గుణాంశ్చ, సమ్యక్జ్ఞాత్వా, తతస్సంసారైః - తాపాదిభిః, యోజయేత్ ||

అ || ఏకముపసన్నం సంసారిష్యణ తాపాదినంసారైర్యోజయేదిత్యుక్త్వా అనశ్యానుగ్రాహ్యం కిచ్చిదుపసత్తిం కర్తుమజానంతమపి ఆచార్యస్వయమేవ పరిగృహ్య భగవంతం శరణం ప్రావయేదిత్యుహ —

అథకిచ్చిదనుగ్రాహ్యమబుద్ధంస్వయమేవవా । పరిగృహ్యపరంప్రాజ్ఞః ప్రావయేత్పరణంహరిమ్ || ౭౩ ||

అథేతి || అబుద్ధమ్ - అజ్ఞమ్, ఉపసత్తిం కర్తుమప్యజానంతమిత్యర్థః, పరమ్ - అత్యర్థమ్. పరిగృహ్య - కృపయా దృఢతరం పరిగృహ్యేత్యర్థః || ౭౩ ||

క్రమాచ్చబుద్ధమానంతంబోధనీయానిబోధయేత్ ।

కారయణకరణీయాని ప్రావయేత్పరమాంఘ్రికమ్ ||

క్రమాచ్చేతి || క్రమాత్ - కాలక్రమేణ, బుద్ధమానమ్ - జానంతమ్, తమ్ - పూర్వోక్తంశిష్యమ్, బోధనీయాని - జ్ఞాపనీయాని, బోధయణ - కరణీయాని - కర్తవ్యాని, కారయణ, పరమామ్ -

ఉత్కృష్టామ్, స్థితిమ్ - అవస్థామ్, ప్రావయేత్; పరిగ్రహదశా
యానుబుద్ధమపి శిష్యం పరిగృహ్య భగవంతం శరణం ప్రాపయ్య,
అనంతరం క్రమేణ శిష్యబుద్ధ్యవైషానుసారేణ అర్థపఞ్చకవిషయకం
జ్ఞానముత్పాద్య నృత్తిమపుష్పదిశ్య అవికలతదనుష్ఠాపనేన తం పర
మైకాన్తినామగ్రీనరం కుర్యాదితి నిర్ణయితార్థః ॥ ౭౪ ॥

అ ॥ అవశ్యానుగ్రహ్యత్వేఽపి భగవద్భక్తువయంత్రయ
ధార్మజ్ఞానార్హత్వాత్సత్త్వకమేవ పరిగృహ్ణీయాదిత్యాశయేనాహ—
అజిహ్వసాత్వకీ బుద్ధిర్యేషాం శాస్త్రావగాహినీ ।

తేషాం నారాయణేభక్తిర్భవత్యవ్యభిచారిణీ ॥ ౭౫ ॥

అజిహ్వతి ॥ అజిహ్వ - అవకాశ, యథార్థత్యర్థః. సాత్వికీ -
సత్వగుణజన్య, శాస్త్రావగాహినీ - శాస్త్రార్థగ్రాహిణీ, అవ్య
భిచారిణీ - దేవతాస్తరాద్యవిషయా, బుద్ధిసత్త్వమూలతయా శా
స్త్రావగాహనేన నారాయణమవగమ్య తత్రైవావ్యభిచారిణీం
భక్తిం కరోతీత్యర్థః. నారాయణభక్త్యనేన గతిసామాన్యనయేన స
దాత్మాదిశబ్దానాం నారాయణే పర్యవసానం సూచ్యతే ॥ ౭౫ ॥

యేషాం శాస్త్రేషు గాఢాపి రాజసీ కుటిలామతిః । తే

షాం న జాయతే భక్తిర్న రాజాతాపి చ స్థలత్ ॥ ౭౬ ॥

యేషామితి ॥ యేషాం మతిః శాస్త్రేషు గాఢా - శాస్త్రార్థవి
షయిణ్యపి, రాజసీ - రజోమూలా, అతపవ కుటిలా - అన్యథా
బుద్ధిరూపా, తేషాం హరౌ భక్తిర్న జాయతే; జాతాపి - ఉత్ప
న్నాపి, స్థలదేవ, చత్వైవ వకారార్థకః, రజోమూలాయా బుద్ధే
రయథా శాస్త్రార్థావగాహిత్యాదవ్యభిచరిత భగవద్భక్తిజనకత్వం
నాస్తీత్యర్థః ॥ ౭౬ ॥

తమసాభిప్లుతాయేషాం శాస్త్రేషు క్రమతేనధిః । తేన

స్వత్తానమీశం వా బుద్ధ్యస్తే దేహబుద్ధయః ॥ ౭౭ ॥

తమసేతి || తమసాఽభిప్లుతా యేహం ధీశ్చాస్త్రైషు నక్రమతే-
నచరతి, తే స్వాత్మానమ్, ఈశమ్ - పరమాత్మానంచా, నబుధ్యంతే.
కుతః! దేహబుద్ధయః; దేహమాత్రపర్యవసేతజ్ఞానత్వాత్తదతిరిక్తం
స్వాత్మానం తదీశితారం భగవంతంచ, నజానస్తీత్యర్థః || ౨౭ ||

అ || ఏవం సత్త్వస్య యథార్థశాస్త్రైర్ధవిషయకజ్ఞానజనక
త్వమ్, రజనః శాస్త్రైర్ధవిషయకాన్యథాజ్ఞానజనకత్వమ్, విపరీతజ్ఞా
నస్య శాస్త్రస్ఫుర్గితయా తమనః శాస్త్రనంస్ఫుర్గితద్విపరీతజ్ఞానజ
నకత్వంచా క్తమ్; సాత్వికఏవ శిష్యతయా పరిగ్రహ్యః సేతరావి
తీజ్ఞాపనాయ, అనంతరం లోభాదినా స్థాలిత్యే, శాసితృత్వాభావే
ఆచార్యస్య, తచ్ఛాసనోల్లంఘనే శిష్యస్యచ, ప్రత్యవాయమాహ —

లోభాద్వా యదివా మోహోద్భిష్యంశాస్తినయోగురుః ।

తస్మాత్సంశృణుతే యశ్చ ప్రచ్యుతౌ తావుభానపి || ౨౮ ||

లాభాదితి || యోగురుః శిష్యం నశాస్తి; యశ్శిష్యః తస్మాత్
శాసితురాచార్యత్, నశ్మనోతి; తావుభా - ఆచార్యశిష్యా,
ప్రచ్యుతౌ || ౨౮ ||

అ || అపరీక్ష్య మస్తప్రదానాదికం నకర్తవ్యమిత్యాహ—

అపరీక్ష్యదిరంక్షేత్రంయగపరంజ్ఞానమావపేత్ । ప్ర

మాద్యతస్సుగోప్తవ్యేపరమార్థోఽస్యహీయతే || ౨౯ ||

అపరీక్ష్యేతి || క్షేత్రమ్ - శిష్యరూపం జ్ఞానబీజావాపథ్యమ్,
చిరమ్ - బహుకాలమ్, అపరీక్ష్య, పరమ్ - తత్త్వహిత పురుషార్థ
విషయతయా ఉత్కృష్టమ్, జ్ఞానం ఆవపేత్ - జ్ఞానరూపబీజావా
పం యగకుర్యాదిత్యర్థః. సుగోప్తవ్యే - అత్యంతగోపనీయే, మోక్షో
పాయభూతజ్ఞానై, ప్రమాద్యతః - ప్రమాదపతః, పరమరహస్యమ
నధికారిభ్యోఽపిచిత్రత్యర్థః; అస్య - ఉపదెష్టురాచార్యస్య, పర
మార్థః హీయతే - పరమప్రయోజనాన్నిమిత్తోభవతి || ౨౯ ||

అ || ప్రపన్నస్యావ్యపాయాన్వయే అత్రత్యక్తేజుర్రావ్యఖ్య
పురుషార్థైః అనధికారో భవతీత్యాహ —

న్యాసేఽపి దేహినోఽపాఘైః ప్రచ్యుతిర్జ్ఞాయ తేఘలాత్ ।

వారయత్యావ్రశమనాత్సాహిసద్వ్యవహార్యతామ్ ॥౮౦॥

న్యాసఇతి || దేహినః న్యాసైకృతే సత్యపి, అపాఘైః -
ప్రాకృతసంస్కరాదిభిః, ఘలాత్ - అత్రత్య భగవతైః జుర్రావ్యత్ ,
ప్రచ్యుతిర్జ్ఞాయతే, సా - ప్రచ్యుతిః, ఆవ్రశమనాత్ - ప్రాయశ్చి
త్తాదినా వ్రశమనపర్యంతమ్, సద్వ్యవహార్యతామ్ - సద్విస్సంవ్య
వహార్యతామ్, వారయతి. ప్రపన్నోఽవ్యపాయాన్వితః భగవ
తైః జుర్రేవ్యనధికారీభూత్వా శిష్టబహిష్కారో భవతీత్యర్థః ॥

అ || ప్రాకృతసంస్కరాదికం పరిత్యాజ్యమితి వక్ష్యే, ప్రా
కృతానాం లక్షణమాహ —

యజ్ఞానపూర్వసంస్కరణం మన్తేణ గురుణాహరౌ ।

సపవసర్వసంసౌర్యప్రాక్తస్తాత్ప్రాకృతానరః ॥

యజ్ఞానేతి || గురుణా - ఆచార్యేణ, జ్ఞానపూర్వమ్, మన్తే
ణ - శరణాగతిమన్తేణ, హరౌ - భగవతి, సంస్కరణమ్ - శిష్యస్వ
రూపఫలభరసమర్పణమితి యత్; సపవ సర్వసంసౌర్యః - సర్వే
షాం సంసౌర్యః, సర్వవిధోపి సంసౌర్యితివా, తస్మాత్ - సం
సౌర్యాత్, ప్రాక్, నరః - ప్రాకృత ఇత్యుచ్యతే ॥ ౮౧ ॥

ప్రాకృతాద్యైః పరివృతో నివసేన్నాసహాయవాక్ । నసం

శ్చాభ్యస్తరాక్ ప్రాజ్ఞస్సంస్కరాక్ పరివర్జయేత్ ॥ ౮౨ ॥

ప్రాకృతేతి || అసహాయవాక్ - సహాయరహితః, ప్రా
కృతాద్యైః, ఆదిశబ్దేన ప్రచ్యుతపరిగ్రహః, పరివృతః - సంవీతః,
ననివసేత్ సర్వదేశకాలవిసర్జయేణ పరివృతో నసన్నపి, ప్రాజ్ఞః-

బుద్ధిమాన్, ఆభ్యస్తరాన్ సంసక్తాన్ - పకశయ్యానవాదికాన్, పరివజాయేత్ || ౮౨ ||

శ్రద్ధాపూతమవైద్యస్యావ్యన్నాద్యంతు కదాచన ।

ఇజ్యాసుననియుజ్జీతస్వాస్థ్యేచసతి కిచ్చన || ౮౩ ||

శ్రద్ధతి || అవైద్యస్య - ప్రాకృతస్య, శ్రద్ధాపూతమవ్యన్నాద్యమ్, కిచ్చన - కిచ్చదపి అల్పమపి, స్వాస్థ్యేచసతి - అనాపది, కదాచన - కదాచిదపి, ఇజ్యాసు ననియుజ్జీతః; అన్నాద్యమిత్యత్ర అపక్వమేవ వివక్షితమ్, “పానీయం పక్వమన్నంచ పిశేషేణ విర్జయేత్” ఇతి వక్వాన్నస్య ఆపద్యపిపేధాత్. శ్రద్ధాపూతమిత్యస్యాయంభావః. “శ్రీత్రియస్యకదర్యస్య వదాన్యస్యచ వాద్ధుషేః । మీమాంసిత్వౌభయందేవాస్సమమన్నమకల్పయన్ || తాన్ప్రజాపతి రిత్యాహ మాకృష్ణం విషమంసమమ్ । శ్రద్ధాపూతం వదాన్యస్య హతమశ్రద్ధయేతరత్ ||” ఇత్యాదిభిశ్చ శ్రద్ధాపూతం పవిత్రమిత్యచ్యతే, తథాభూతమప్యవైష్ణవాన్నం పరిత్యాజ్యమితి || ౮౩ ||

అ || వైష్ణవావైష్ణవయోః పరస్పరత్యాగే అపిశిష్టేఽపి హేతుఫలభేదోఽస్తీత్యతః —

గుణాసహస్రజన్మార్యా నసన్తశ్చిరమంహసే ।

దోషాసహస్రజన్మైవసన్తశ్చశ్రేయసేవరాన్ || ౮౪ ||

గుణేతి || అసన్తః - అవైష్ణవాః, ఆర్యా - వైష్ణవాః, గుణాసహః - తద్గుణానసహమానాస్సన్తః, అంహసే - హంసాయ, త్యజన్తి - అవైష్ణవకర్తృక వైష్ణవకర్తృకపరిత్యాగే వైష్ణవగుణాసహనంహేతుః, హంసంచ ఫలమిత్యర్థః. సన్తః అవైష్ణవాన్ దోషాసహః - తద్దోషానసహమానాస్సన్తపవ, శ్రేయసేత్యజన్తి; వైష్ణవకర్తృకా వైష్ణవకర్తృకపరిత్యాగే దోషాసహనంహేతుః, శ్రేయః ఫలమిత్యర్థః || ౮౪ ||

అ || అసతాం త్యాగే తద్దోషదర్శనం హేతురిత్యుక్త్వా తే
మాం దోషమేవాహ —

ధర్మచచ్ఛత్సభృతోధర్మాః ఘ్నన్తివేదపరాజ్ఞుభాః ।

వైదికాభాస్తథావేదాకృష్టైకాస్త్యపరాజ్ఞుభాః ॥

ధర్మేతి || వేదపరాజ్ఞుభాః - వేదబాహ్యైః, ధర్మచచ్ఛత్సభృతః -
చైత్యసన్దాది సత్త ధర్మకారిణః, ధర్మాః - జ్యోతిష్టోమాదీన్,
ఘ్నన్తి. అనేన వేదబాహ్యేనాం దోషఉక్తః; అథ వేదేష్వేన కు
న్మస్త్వీనాం దోషయాహ — వైదికాభాః - నవరమార్గతోవైదికాః,
కృష్టైకాస్త్యపరాజ్ఞుభాః - భగవదేకాస్త్యవిద్యేషిణః, తథా - ధర్మ
చచ్ఛత్సభృతః ధర్మానివ, వేదాకృష్టన్తి ॥ ౮౫ ॥

అ || సకలవేదతాత్పర్యవిషయభూతం విష్ణుమవిదిత్వా అ
తథాభూతార్థమేవ జానంతో వేదఘాతకా ఏవేత్యాశయేన వేదశబ్దా
ధకమాహ —

య ఆత్మనాం పరోవేద్యస్తః విష్ణుం వేదయన్తియత్ ।

తద్వేదానాంతువేదత్వంయస్తంవేదనవేదవిత్ ॥ ౮౬ ॥

య ఇతి || ఆత్మనామ్ - చేతనానామ్, యః పరః - ఉత్కృష్టః,
వేద్యః - జ్ఞాతవ్యః విష్ణుః, తం విష్ణుమ్, యత్ - యస్తాత్కార
ణాత్, వేదయన్తి; తత్ - తస్తాత్కారణాత్, వేదానాం వేదత్వ
మ్, విష్ణుం వేదయన్తితి వేదాఇతి వ్యుత్పత్తిరుక్తాశవతి, యః పు
మాన్ తంవిష్ణుం వేద, నపుమాన్ వేదవిత్; అన్యేతు వేదఘాత
కాపవేతి భావః ॥ ౮౬ ॥

అ || బాహ్యోఽనుదృష్టయశ్చ క్రమేణ వేదవిశ్వాసవిరోధిత్యా
దభ్యగవత్కైశ్చర్యరుచిఘాతకత్వాచ్చ, పరిత్యాజ్యా ఇత్యాశ
యవానాహ —

దర్శయన్త ఇవ శ్రేయోవివక్షయైర్దైతుభిర్బలాత్ । చాన్

వయన్తి శ్రుతిపథాద్దూరం బాహ్యోఽస్థిరానపి ॥ ౮౭ ॥

దర్శయన్త ఇతి ॥ బాహ్యోః స్థిరానపి, శ్రుతిపథాద్దూరం చాన్
వయన్తి త్యర్థః ॥ ౮౭ ॥

వైదికా ఇవ చావ్యనే దర్శయన్తాన్యథాశ్రుతేః । అ

ర్థమచ్యుతజ్జగ్రాన్యచ్చావ్యవయన్తి కుదృష్టయః ॥ ౮౮ ॥

వైదికా ఇవేతి ॥ శ్రుతేః అన్యథా అర్థందర్శయన్త ఇత్యన్వయః ॥

తస్మాత్కుదృష్టిభిరాబ్ధ్యైరప్రకమోఽన్యగతవ్యః ॥

ఐకాన్త్యమమలం విష్ణోరాతిష్ఠైత్పరమం సుధీః ॥ ౮౯ ॥

తస్మాదితి ॥ అప్రకమ్యః - స్వధర్మాచ్చాలయితుమశక్యః, పర
మమ్ - సర్వోత్కృష్టమ్, విష్ణోరైకాన్త్యం అతిష్ఠేత్ ॥ ౮౯ ॥

నాస్తికస్సంశయీ మూఢ ఇత్యదూరతరానరాః ।

విజ్ఞాయ లక్షణైస్తాన్తు సమ్యగ్వ్యవసితస్త్యజేత్ ॥

నాస్తిక ఇతి ॥ అదూరతరాః - సన్నికృష్టాః, నాస్తికస్సంశయీ
మూఢానాం అతిభేదో నాస్తి త్యర్థః. సమ్యగ్వ్యవసితః - సమీచీన
వ్యవసాయవాక్ ॥ ౯౦ ॥

అ ॥ నాస్తికానాహ —

యత్ప్రత్యక్షంతదేవాస్తి నాన్త్యన్యదినిశ్చితాః ।

అర్థకామపరాః పాపానాస్తికాదేహకిజగ్రానాః ॥ ౯౧ ॥

యదితి ॥ నిశ్చితాః - నిశ్చయవంతః, దేహకిజగ్రానాః - దేహ
పోషణమాత్రనిరతా ఇత్యర్థః ॥ ౯౧ ॥

అ ॥ సంశయినాహ —

నానావిధేషుజ్ఞానేషునరాస్సంశయినోఽధమాః । ని

శ్చయంనాధిగచ్ఛన్తివిజ్ఞమాత్రధరాః క్వచిత్ ॥ ౯౨ ॥

నానావిధేషు ॥ జ్ఞానేషు - కరణేభ్యుత్పత్త్యా జ్ఞానపాదనేషు

వాక్యేష్యిత్యర్థః. క్వచిదపివిషయే, నిశ్చయంనాధిగచ్ఛన్తి - నిశ్చయం నప్రాప్నువన్తి, లిజ్జమాత్రధరాః - వేషేకభూషణాః ॥

అ ॥ మూఢానాహ —

దేహాత్మన్వర్తనరకపుణ్యపాపావిమర్శినః । గతాను

గతికామూఢా నశ్యన్తి పశుబుద్ధయః ॥ ౯౩ ॥

దేహాత్మైత్యాది ॥ అయందేహః, పతద్విలక్షణత్యా పతాద్య శః, అయం స్వర్గః, ఈదృశశ్చ నరకః, ఇదం పుణ్యమ్, ఇదం పాపమితి పరామర్శశూన్యాః, గతానుగతికాః - పూర్వాచరితదు ర్వృత్తానీ మనుసరన్తః ॥ ౯౩ ॥

కుదృష్టయోబహువిధా వృథావైదికమానినః । తథా

మిథ్యాదృశోబాహ్యోఽథ త్యేతైరావృతంజగత్ ॥ ౯౪ ॥

కుదృష్టయః ॥ బహువిధాః - నిరీశ్వరాః నిర్ధర్మాః నిర్గుణబ్రహ్మ వాదినః బ్రహ్మవికారవాదినః బ్రహ్మణ ఉపాదానత్వమనిచ్ఛన్త ఇ త్యాదయోబహుప్రకారాః, వృథావైదికమానినః - వృధేనాత్మనా వైదికాకామన్యమానాః, తథా - తద్వదుపహతాః, మిథ్యాదృశః బాహ్యః - వేదబాహ్యశ్చ, ఇత్యేతైస్సర్వైరేవ జగదావృతమ్; అతస్సమీక్ష్య తైస్సర్వం వర్జయేదితిభావః ॥ ౯౪ ॥

అ ॥ నాస్తికాదీనాం బాహ్యోన్తానాం పాపిష్ఠత్వం జ్ఞాపయి తుం నారాయణపరాయణానాం తదాదేశవర్తినాంచ ధన్యత్వం ధ న్యతమత్వం దుర్లభత్వంచాహ —

వేదవేదాజ్ఞతత్వజ్ఞానారాయణపరాయణాః । ధన్యాః

కేశవతేభ్యోఽపి తేషామాదేశవర్తినః ॥ ౯౫ ॥

వేదేతి ॥ పాజ్ఞవేదతత్వజ్ఞానస్య ఫలం నారాయణపరాయణా ఇత్యననోచ్యతే. పాజ్ఞానాం వేదానాం నారాయణైకనిష్ఠాం జ్ఞా త్వాజ్ఞానానుగుణం తస్మిన్నేవ పరినిష్ఠితాః, ధన్యాః కేశవతేజస

దుర్లభత్వముచ్యతే; తేషామ్ - నారాయణపరాయణానామ్, ఆదే
శవర్తినః కేవల, తేభ్యః - నారాయణపరాయణైర్భోజ్యైః, ధన్యః;
భగవన్నిష్ఠాధన్యః, భాగవతనిష్ఠాస్తు ధన్యతమాత్మత్యర్థః ॥ ౯౫ ॥

అ ॥ అకవికలానాహ —

ఆదిష్టాఃపుణ్డ్రీమస్త్రాస్త్వానామతాపపరాజ్ఞుభాః ।

ధూతావధూతనిర్ధూతవిధూతోద్ధూతసంజ్ఞితాః ॥ ౯౬ ॥

ఆదిష్టాఃపుణ్డ్రీమస్త్రాస్త్వానామతాపపరాజ్ఞుభాః
అవధూతాః, అర్హాపరాజ్ఞుభాః నిర్ధూతాః, మస్త్రాపరాజ్ఞుభాః
విధూతాః, తాపపరాజ్ఞుభాః ఉద్ధూతాః, ఆదిష్టాః - ఉక్తాః; పశ్య
స్వపి పరమసంసౌకర్యేష్వేకహీనానాం ఏతా ఉక్తాస్సంజ్ఞా వేది
తవ్యాః. పుణ్డ్రీనామర్పేతిపాఠే వ్యాఖ్యానమనుకూలమ్ ॥ ౯౬ ॥

అ ॥ పరమసంసౌకర్యపరుద్ధాన్వయినాం నామాన్యాహ —

ఆదిష్టాపవచాన్యార్హా మస్త్రపుణ్డ్రాఃకనామకాః ।

రాక్షసాసురబెతాళవ్యాళప్రేతా నరాధమాః ॥ ౯౭ ॥

ఆదిష్టాఃపుణ్డ్రీమస్త్రాస్త్వానామతాపపరాజ్ఞుభాః, అనన్యమస్త్రనిరతా
అసురాః, అన్యపుణ్డ్రీధరా బెతాళాః, అన్యకాధారిణో వ్యా
ళాః, అన్యనామధారిణః ప్రేతాః, ఏతేసర్వే నరాధమాత్మత్యర్థః.
భూతప్రేతాత్మత్యపరఃపాఠః ॥ ౯౭ ॥

తథాస్వకర్మశాస్త్రైశ్శగురుసత్సజ్జవజ్జితాః ఊన

హీనస్రస్తనష్టదగ్ధాజ్ఞేయాస్సమాఖ్యయా ॥ ౯౮ ॥

తథేతి ॥ స్వకర్మ - విహితాచారః, తద్వర్జితాఊనాః, శాస్త్ర
మ్ - దృష్టిః, తద్వర్జితాహీనాః, ఈశవర్జితాః స్రప్తాః, గురువర్జితా
నష్టాః, సత్సజ్జవర్జితాదగ్ధాః, సమాఖ్యయా - నామ్నా, జ్ఞేయాః.
స్వకర్మదివర్జితానామనాదిసంజ్ఞాత్మత్యర్థః ॥ ౯౮ ॥

భిన్నోఽన్యనాథశ్చిన్నోఽన్యఫలస్సన్నోఽథనిష్ప్రకృత్ ।

హతోఽన్యదేశికాదేశోహృతోఽన్యజనసంశ్రయః ॥౯౯॥

భిన్నేతి ॥ భగవదన్యనాథ త్వేనాభిమతో యస్యాపావన్యనా
థః, సభిన్నః, తన్యభిన్న ఇతి సంజ్ఞైత్యర్థః. అన్యఫలః - భగవద్వ్య
తిరిక్తఫలాకాక్ష్యే, భిన్నః; నిష్ప్రకృత్ - నిషిద్ధాచారరతః, సన్నః;
అన్యదేశికాదేశః - అపరమైకాన్త్యాచార్యకః, హతః; అన్యజన
సంశ్రయః - శైవపాశుపతాదినన్యవాక్, హృత ఇతిభావః ॥౯౯॥

నిహీనాప్రాకృతేభ్యోఽపిప్రచ్యుతాపరివర్జయేత్ । భ

క్తానారాధయకవిష్ణోఃప్రాప్నోతి పరమంపదమ్ ॥ ౧౦౦ ॥

నిహీనానితి ॥ ప్రాకృతేభ్యోఽపి, నిహీనా - అపకృ
ష్టా, ప్రచ్యుతా పరివర్జయేత్ - సవాసనం త్యజేత్; ప్రాకృ
తా ప్రచ్యుతాంశ్చ త్యక్త్వా, విష్ణోః భక్తానారాధయక పరమం
పదం ప్రాప్నోతి ॥ ౧౦౦ ॥

ఇతి శ్రీ భరద్వాజసంహితాయాం పరిశిష్టే

తృతీయోఽధ్యాయః .

అ ॥ ప్రపన్నానుష్ఠేయాం వృత్తిం విస్తరేణ ప్రపజ్ఞయి
న్యక్ తద్విషయకఋషిప్రశ్ననూహ —

పునరేవమనిశ్రేయం పప్రచ్ఛుస్తై మహాషణయః ।

కథంనిత్యేవజావృత్తిర్విస్తారోఽస్యాస్తుకీదృశః ॥ ౧ ॥

పునరేవేతి ॥ నిత్యేవజా - ఆత్మనిత్యేవజా, ఆత్మనిత్యేపానస్తర
మనుష్ఠేయత్వాత్తజ్జన్యతోఽక్తిరుపచారాత్, కథమ్ - కీదృక్ప్రకా
రా, అస్యావృత్తేః విస్తారఃకీదృశః - కథంభూత ఇత్యర్థః ॥ ౧ ॥

భరద్వాజోమహాతేజాశ్శ్రిత్వాతేషామిదంపదః ।

ప్రత్యుచావచరంహృష్టోభగవద్దాన్యతత్సవిత్ ॥ ౨ ॥

భరద్వాజేతి || పరం హృష్టః - అతిసంహృష్టః || ౨ ||

అ || సకలార్తిహరతయావృత్తిం నదీ త్వేనరూపయతి —

విశుద్ధజ్ఞానసలిలాం భక్తికల్లీలమాలినీమ్ । సత్సేవ

నస్వాదురసాం దివ్యలక్షణ వారిజామ్ || ౩ ||

వైరాగ్యతీరసుభగామాచారోపవనావృతామ్ । వృ

త్త్యాపగాం నిషేవధ్వం విష్ణుసాగరగామినీమ్ || ౪ ||

విశుద్ధేతి || విశుద్ధజ్ఞానమేవ సలిలం యస్యాస్తామ్, సత్సేవనమ్-
సతాం సేవైవ స్వాదురసో యస్యాస్తామ్, దివ్యలక్షణాని - తాపపు
ష్టాదీని, వారిజాని యస్యాస్తామ్, వైరాగ్యమ్-నిషిద్ధవర్జనమేవ,
తీరమ్-రోధః, తెన సుభగామ్-రమ్యామ్, ఆచారః - విహితాచార
ఏవ, ఉపవనమ్ తెనావృతామ్; విష్ణురేవ సాగరః తద్గామినీమ్ -
తద్విషయామ్, వృత్తిరేవాపగా-నదీ, తాం నిషేవధ్వమ్ - నిత
రాంసేవధ్వమ్ || ౩ || ౪ ||

అ || భగవదారాధనాత్మకతయా వృత్తిమిజ్యా త్వేనరూపయతి—

న్యాసస్తీర్థాభిగమనంసుదృష్టిర్యజనంహృది । స్వక

ర్తాణ్యాసనవిధిర్లత్నావాహనసత్క్రియా || ౫ ||

భక్తిస్తువివిధాభోగాస్సత్సేవాహవిరుత్తమమ్ । వై

రాగ్యయోగనిర్విఘ్నాయజధ్వమనయేజ్యయా || ౬ ||

న్యాసశ్చితి || న్యాసః - ప్రవృత్తిరేవ, తీర్థాభిగమనమ్; తీర్థాభి
గమనశబ్దేన స్నానాదిహృద్యాగపర్యవ్రతమజ్ఞముచ్యతే; సుదృష్టి
రేవ హృదియజనమ్ - హృద్యాగాఖ్యమజ్ఞమ్, స్వకర్తాణి - విహితా
చారః, ఆసనవిధిః - మస్త్రీస్నానాలజాగరభాజ్యపర్యజాగసన
రూపసత్కారః, లత్న - చక్రాదిధారణమ్, ఆవాహనసత్క్రియా -
“మస్త్రీయోగస్సమాహ్వనంకరపుష్పపదర్పనమ్ । బిమ్బోవవేశ
నంచైవ యోగవిగ్రహచిత్తనమ్ || ప్రణామంచనముత్థానంస్వాగతం

పుష్పమేనచ । సాన్నిధ్యయాచనంచైవ తత్రావాహనసత్కీయా ॥”
 ఇత్యుక్తస్సతా-రః. భక్తిస్తు వివిధాః - నానావిధాః, భోగాః - గ
 ధమాల్యాదిభాగాః, సత్సేవా - సతాంసేవా, ఉత్తమమ్ - శ్రే
 స్థమ్, హవిః; వైరాగ్యమ్ - నిర్వ్యవర్జనమేవ, యోగః - ధ్యా
 నమ్, తేన నిర్విఘ్నః; యద్వా, వైరాగ్యయోగసమ్బంధేన నిర్వి
 ఘ్నః, వైరాగ్యమేవ యోగః ఉపాయః తేన నిర్విఘ్న ఇతివా,
 అనయాపుత్ర్యాఖ్యాయా ఇజ్యాయామజభ్యమ్ ॥ ౬ ॥

అ ॥ అథ పరమపురుషం భూమిత్యేన తత్రన్యస్తం ఆత్మానం
 బీజత్యేన దృష్టిం మూలసంతానత్యేన విహితాచారం మూలబద్ధత్యే
 న భక్త్యం సుధత్యేన నిషిద్ధవర్జనం రసత్యేన లక్ష్యపుష్పత్యేన
 సతాం సేవాం మహాఫలత్యేన ఏవం వృత్తిం తరుత్యేనరూపయతి
 భూమావివేత్వాదిభిస్తీర్భిః శ్లోకైః —

భూమావివ పరేపుంసి న్యస్తై బీజవదాత్మని । విజ్ఞా

నమూలసంతానః స్వక్రియామూలబద్ధనః ॥ ౭ ॥

భక్తిప్రకాణ్డవిస్తారో వైరాగ్యరసపేశలః । నానా

లక్షణపుష్పాభ్యస్సత్సేవనబృహత్ఫలః ॥ ౮ ॥

ఉచ్చేస్తరోఽతివిపులస్సర్వసంతాపనాశనః । సమ్మ

భ్యతే సదాసంఖ్యహరిక్షేమర్యపాదవః ॥ ౯ ॥

భూమావతి ॥ భూమావివ - బీజావాపయోగ్యత్రైత్యవ, పరే
 పుంసి బీజవదాత్మని న్యస్తైసతీత్యర్థః. విజ్ఞానమూలసంతానః, విజ్ఞా
 నమ్ - దృష్టిః, మూలసంతానమ్ - మూలపరమ్పరా, స్వక్రియా
 మూలబద్ధనః, స్వక్రియా - విహితాచారః, మూలబద్ధనం నామ
 దార్థ్యాధ్యం మృద్ధారుపాపానాదిభిర్భిత్త్యాదిరూపేణ విధియమానో
 బద్ధవిశేషః, భక్తిప్రకాణ్డవిస్తారః, ప్రకాణ్డః - సుధః, వైరాగ్య
 రసపేశలః, వైరాగ్యమ్ - నిర్వ్యవర్జనమ్, తదేవ రసః తేన పేశలః-

ససారః, నానాలక్షణపుష్పాశయః, లక్షణాని - తాపపుష్కాద్దిలక్షణా
ని, తానేవ పుష్పాశయః; సత్సేవనబృహత్ఫలః, సతామ్ - ఆచార్య
ముఖ్యానామ్, సేవైవ బృహత్ఫలంయన్య సతతోక్తః, ఉచ్చైస్త
రః, పరమపదప్రయాణపర్యంతమనువర్తనీయత్వాదితిభావః. అతి
విపులః సర్వదేవానుష్ఠేయత్వాదితిభావః. సర్వసంతాపనాశనశ్చితి
తరుత్సరూపణముఖ్యబీజమ్, సదా సేవ్యః - తాపత్రయాతురైస్స
దాసేవ్యః, హరికైజర్యమ్ - వృత్తిః, సైవ పాదపః - తరుః,
సమృద్ధ్యతే - జాయతే || ౯ ||

అ || హరికైజర్యం పాదపత్వేన రూపయన్ విజ్ఞానం మూ
లసంతానత్వేన రూపితవాన్; తద్విజ్ఞానం విష్ణుతోతిషాడశస్లోకైః—

అదౌ గురూణాం విజ్ఞానమథమన్త్రాధిచింతనమ్ ।
తతపితృనాం తత్తద్ధర్మాణాంచైవ సర్వశః ॥ ౧౦ ॥
పరస్యపుంసశ్శ్రీశస్య పరేశస్య పరాత్మనః । స్వ
రూపరూప విభవగుణవ్యాపారచింతనమ్ ॥ ౧౧ ॥
పరిబర్హవిభూషాస్త్రపత్నీపరిజనాత్మనామ్ । సర్వే
షాంచైవ దివ్యానాం గణానామనుచింతనమ్ ॥ ౧౨ ॥
విమానమణ్డపోద్ధానవాపీనద్యాదిశాలినః । నానా
శ్చర్యమయానస్తదివ్యప్రాపాదమాలినః ॥ ౧౩ ॥
సావస్సరస్సూరిసంజ్ఞస్య నదివ్యమ్మృగపక్షిణః । పుర
స్య దివ్యదేశానాం లోకస్యచవిచింతనమ్ ॥ ౧౪ ॥
తథాభగవతోపూహవిభవార్పవ్యవస్థితేః । అస్త
స్థితేశ్చజగతాం సృష్ట్యాదేశ్చ విచింతనమ్ ॥ ౧౫ ॥
ప్రధానమహదాదీనాం తత్త్వానామవబోధనమ్ ।
అర్హానాం కాలతత్త్వస్యలోకానాం భూతసంహతేః ॥

పరసమృతవిజ్ఞానం ప్రకృతేః పురుషస్యచ । కర్మ
 యోగస్యచ జ్ఞానం భర్తాణామప్యశేషతః ॥ ౧౭ ॥
 జ్ఞానయోగస్య విజ్ఞానం భక్తియోగస్యచాఖిలమ్ ।
 తత్తైవజ్ఞానయోగస్య సాక్షిస్యపరిచిత్తనమ్ ॥ ౧౮ ॥
 ఇహేవఫలరూపాయా వృత్తైస్సమృక్ష్పదర్శనమ్ ।
 దేహాన్నిమగ్రిమణస్యాపి మార్గస్యచవిచిత్తమ్ ॥ ౧౯ ॥
 దివ్యలూకస్యనంప్రాప్త్యాభర్తురాలోకసాచ్ఛయా ।
 నిరస్తాతిశయాప్రీతిస్సదాతస్యాశ్చ భావనమ్ ॥ ౨౦ ॥
 భగవచ్చరణామ్భోజానుభవప్రీతిజన్తనః । కైజుర
 ర్యస్యపరాకాష్ఠాయాతస్యాశ్చవిచిత్తనమ్ ॥ ౨౧ ॥
 అనాదేర్హృదయకలనాత్సంసారావృత్తిహేతవః । ప్ర
 భవన్త్యాత్మనాంకర్మచాననారుచయోయథా ॥ ౨౨ ॥
 యథారాగాదయోదోషానిత్యంచాత్మగుణచ్ఛదః ।
 కారణాన్యవచారేషు క్షిప్రచితథామతిః ॥ ౨౩ ॥
 విమర్శఇహదుఃఖానాం యాతనానాంపరత్రచ । విష
 యాణాంచహయత్వదర్శనందృష్టిరుచ్యతే ॥ ౨౪ ॥
 ప్రేమాసుదృష్టిర్వృత్తాభ్యుతరోర్ములముదాహృతా ।
 అతోఽన్యధామదృష్టిర్నితస్యసామూలఘాతినీ ॥ ౨౫ ॥

ఆదావిత్యాది ॥ ఆక్ష - ప్రథమమ్, గురూణాం విజ్ఞానమ్ - తదుపస
 త్తిపర్యవసితమాచార్యత్వేన జ్ఞానమిత్యర్థః . “ ఆచార్యాణామసా
 వసావాభిగతైః ” ఇతివత్ ఆచార్యపరస్పరాజ్ఞానమితివాఽర్థః .
 అథ - తదనంతరమ్, మన్తార్థవిత్తనమ్, తతఃప - అనంతరమేవేత్య
 ధః, మన్తార్థదేవేతివాఽర్థః, మన్తస్య ప్రకృతత్వాత్; ఆత్మనామ్-
 జీవానామ్, తద్ధర్మాణామ్ - జ్ఞానాదీనామ్, పరస్యపుంసః - పరమ
 పురుషస్య, పరేశస్య - బ్రహ్మరుద్రాదినాయకస్య, పరాత్మనః -

సర్వాస్తరాశ్చనః, స్వరూపమ్ - దివ్యాత్మస్వరూపమ్, రూపమ్ -
 విగ్రహః, విభవః - విభూతిః, గుణాః - జ్ఞానాదయః ఆత్మగుణాః,
 సౌందర్య సౌగంధ్యాదయో విగ్రహగుణాశ్చ, వ్యాపారాః - హిర
 ణ్య రావణశిశుపాలాది నిబర్హణాదయః, పరిబర్హాః - పరిచ్ఛదాః,
 భూషాః - కిరీటమకుటాదయః, అస్త్రాణి - సుదర్శనపాశ్చజన్యా
 దీని, పత్న్యః - శ్రీభూనీధాదయః, పరిజనాః - అనన్తగరుడాదయః,
 ఏతదాత్మనాం సర్వేషాం దివ్యానాం నిత్యానాం యేగణాః తేషా
 మనుచింతనమిత్యన్వయార్థః. విమానెత్యాదీని పురవిశేషణాని వచ
 నవ్యత్యయేన లిజ్జవ్యత్యయేనచ దివ్యదేశ దివ్యలొకయోరపి విశేష
 ణానివా, దేశాః - దివ్యజనపదాః, పూహాః - వాసుదేవాదయః,
 విభవాః - రామకృష్ణాదయః, అర్పా - శ్రీవేంకటనాథాదయః;
 అన్తస్థితేః - అన్తర్యామిత్యస్య, సృష్ట్యాదేరిత్యత్రాదిశబ్దస్య స్థితిప్ర
 శయావర్థః; మహదాదీనామిత్యత్రాదిశబ్దేన ఇన్ద్రియ పశ్చిత్తన్త
 త్రాణాం గ్రహణమ్, భూతసంహతేః - పశ్చిమహాభూతానామి
 త్యర్థః, జన్తుజ్ఞాలసైతివాఽర్థః; కార్యవర్గస్యేతివాఽర్థః; ప్రకృ
 తేః - ప్రధానస్య, పురుషస్య - జీవస్యచ, పరసమ్బద్ధవిజ్ఞానమ్ -
 భగవచ్చరీరత్పరూపసమ్బద్ధస్య విశేషేణ జ్ఞానమిత్యర్థః. దేహా
 నిష్కర్మమణస్య - ఉత్పాద్యైః, మార్గస్య - అగ్నిరాదిమార్గస్య,
 దివ్యేతి || దివ్యలొకస్య - పరమపదస్య, సంప్రాప్త్యా, భర్తుః -
 పరమపదనాథస్య, ఆలోకనాచ్చ, యానిరస్తాతిశయాప్రీతిః, త
 స్యాశ్చ సదాభావనమ్ - చింతనమిత్యర్థః. పరాకాష్ఠా - భాగవ
 తపర్యంతకైజుర్యమ్, అనాదెరితి || అనాదేర్విహకలవాత్ - అ
 నాద్యవిద్యాసమ్బద్ధాత్, సంసారావృత్తిహేతవః - సంసారచక్ర
 పరివృత్తిహేతవః, కర్మణి వాసనాః రుచయశ్చ, ఆత్మనాంయథా -
 యేనప్రకారేణ, ప్రభవద్వి, తథా మతిరిశ్యుత్తరేణాన్వయః

యథేతి || అత్తగుణచ్ఛిదః - అహింసాద్యాత్మగుణవిరోధినః, కారణా
ని - పుణ్యపాపరూప కర్మద్వారా సంసారరూపబీజాని, రాగా
దయోదోషాః, అవచారేషు యథాక్షిపన్తి - యేనప్రకారేణ పాత
యన్తి, నిత్యం తథామతిః - తత్ప్రకారస్య చింతనమిత్యర్థః. విసు
ర్వృత్తి || అస్మిక్లాలోకే దుఃఖానాం పరత్రలోకే యాతనానామ్,
విమర్శః - చింతనమ్. ప్రేషేతి || తస్య - వృత్త్యాఖ్యతరోః || ౨౫ ||

అ || అథస్వక్రియామూలబద్ధనః ఇతిపృత్త్యాఖ్యతరుమూల
బద్ధనత్వేన రూపితం విహితాచారం భగవదిజ్ఞాత్వేన రూపయకా
విశదయతి దశభిఃశ్లోకైః —

ప్రథమాసనసత్కారోనిషేకవిధిపూర్వకః । సంస్థా
రాస్త్యావ్రతాదేశాత్తత్రభోగక్రమాహరేః || ౨౬ ||
ద్వితీయమాసనంవిష్ణోర్యాస్థాపనయనక్రియా । స్నా
నాంతాస్తత్రసత్కారాబోధవ్యాభోగసంపదః || ౨౭ ||
తైవాహికవిధిర్ధర్మోస్తృతీయంతదాసనమ్ । గృ
హస్థధర్మాయేతత్ర తేప్రపాదనవిగ్రహః || ౨౮ ||
యోగ్యాభ్యుదయవిధిర్మిత్యస్తవృత్తుర్ధమిహాసనమ్ ।
తతఃపరేఽఖిలాయజ్ఞాహవిహంవినివేదనమ్ || ౨౯ ||
వనస్థాశ్రమనమ్పత్తిర్హరేఃపశ్చిమమాసనమ్ । నియ
మాయేతత్రస్యస్తవైభోగాస్తదాశ్రయాః || ౩౦ ||
యత్ప్రవ్రజన్తితత్షష్ఠమాసనంపరమాత్మనః । యో
గాఖ్యచతులంశుద్ధంతథ్థర్మాస్తత్రసత్కరియాః || ౩౧ ||
తథాహ్యుక్రమణాద్దేతోఃకర్తవ్యావిధయఃపరే ।
ఉద్వాససోపచారావైభవన్తిదివిశాక్షిణః || ౩౨ ||
ఇథ్యంవర్ణాశ్రమాదీనాం నిత్యనైమిత్రికాదికమ్ । విహి
తం కర్తృనకలం విష్ణోరారాధనం పరమ్ || ౩౩ ||

నిబాధతమహాప్రాజ్ఞాస్తదేతదఖిలంపునః । వృత్త్యా
ఖ్యస్యశరోరేవ సుద్భుధం మూల బద్ధనమ్ ॥ ౩౪ ॥
త్యాగేన కర్మణాంస్వస్య నిషిద్ధకరణేనచ । ఆజ్ఞా
తిక్రమణం యత్తన్నులబద్ధోపఘాతకమ్ ॥ ౩౫ ॥

ప్రథమేతి ॥ విధిపూర్వకోనిషేకః - యథాశాస్త్రమనుష్ఠితం గ
ర్భాధానమ్, ప్రథమాసనసత్కారః, ఆవాహనానాదిరూపస్స
తాగరత్వత్యర్థః. ఆవ్రతాదేశాత్సంసౌగంధాః - ఉపనయనపర్యంత
సంసౌగంధాః, పుంసవన సీమంతోన్నయన జాతకర్మ నామకరణాన్న
ప్రాశనచౌళరూపాః, తత్ర - ప్రథమాసనే, హారేః. భోగక్రమాః -
ఉపచారక్రమాత్పర్యంతః. ఏవం నిషేకం ప్రథమాసన త్వేన ఉపనయ
నపర్యంత సంసౌగంధా తదాసన కర్తవ్యోపచారత్వేన రూపయ
త్వా, ఉపనయనం ద్వితీయాసనత్వేన సమావర్తనపర్యంతా తత్ర
త్యోపచారత్వేన రూపయతి — ద్వితీయమితి ॥ అన్యయా ఉపనయ
నక్రియావిష్టోస్తద్ద్వితీయమాసనమ్ - సానాసనమిత్యర్థః. సానమ్ -
నమావర్తనమ్. అథ వివాహమలంకారాసనత్వేన గృహస్థధర్మా
తత్రత్యోపచారత్వేనచ రూపయతి — వైవాహికత్వేతి ॥ తృతీయ
మాసనమ్ - అలంకారాసనమిత్యర్థః, ప్రసాదనవిగ్రహః - ఉపచా
రరూపాత్పర్యంతః. అథాగ్న్యధానం భోజ్యాసనత్వేన అగ్నిష్టో
మాది యజ్ఞా హవిస్సమర్పణత్వేన రూపయతి — యత్వేతి ॥ అ
గ్న్యధేయవిధిః - అగ్న్యధానమ్, నిత్యత్వేతి కామ్యవ్యాప్త్యర్థ
ముక్తమ్. వనస్థాశ్రమం పునర్నన్త్రాసనత్వేన తదాశ్రమనియత ని
యమా తదాసన కర్తవ్యోపచారత్వేనచ రూపయతి—వనస్థేతి ॥
పశ్చిమమాసనమ్ - పునర్నన్త్రాసనమిత్యర్థః. తత్ర - వనస్థాశ్రమే,
యే నియమాః స్యుః తే నియమాస్తదాశ్రయాః పశ్చిమాసనకర్త
వ్యాభాగాః - ఉపచారాత్పర్యంతః. అథ చతుర్థాశ్రమం పర్యవారా

సనత్వేన తదాశ్రమప్రతినియత ధర్మా తదాసన కర్తవ్యోపచారత్వే
 నచ రూపయతి — యదితి ॥ ప్రవ్రజన్తి సన్యస్యస్తీతియత్ తత్స
 న్యసనమ్, పరమాత్మనః - నారాయణస్య, యోగాఖ్యమ్ - యో
 గావరనామధేయమ్, షష్ఠమాసనమ్, తద్ధర్మాః - సన్యాసాధర్మాః,
 తత్ర - యోగాసనై, కర్తవ్యాః సత్కరియాః - ఉపచారాభివ్యర్థః.
 తథేతి ॥ ఉత్క్రమణాద్ధేతోః కతావ్యాః, పరే - ఉపరితనాః, వి
 ధయః, శాష్టికాఉద్వాసనోపచారాభివృద్ధి. ఇథమితి ॥ వణాశ్ర
 మాదీనామిత్యత్రాదిశబ్దైః అవస్థాగృహ్యతే. నిబోధతేతి ॥ మహా
 ప్రాజ్ఞాభివృద్ధి నేన నిర్ణయోపయుక్తా ప్రజ్ఞోక్తా. విహితాచారాత్మనో
 పృత్యైఖ్య తరుమూల బద్ధసన్య అకృత్యకరణ కృత్యాకరణాభ్యాం
 భగవదాజ్ఞాతిలక్ష్మనం మూలబద్ధోపహతకమిత్యాహ — త్యాగేనే
 తి ॥ స్వస్యకర్తృణామ్ - స్వవర్ణాశ్రమవిహితకర్తృణామిన్యర్థః ॥ ౩౪ ॥

అ॥ అథ భక్తిప్రకాణ్డభి వృత్త్యాఖ్య తరునాన్ధత్వేన రూ
 పితాం భక్తింప్రపశ్యయతి దశశ్లోకాః —

విహితైవతు యావత్త్విరిశుద్ధపరివారకే । విశుద్ధే
 బ్రహ్మణిపరే ప్రీత్యాసా భక్తిరుచ్యతే ॥ ౩౬ ॥

శ్రుతిస్మృతిహాసాద్యేర్దివ్యాద్వాగమవిస్తరైః । బ్ర
 హ్మసూత్రపదేర్నన్తే స్సన్నిబద్ధైస్సయ్యుక్తిభిః ॥ ౩౭ ॥

నాథస్యరూపవిభవస్వరూపగుణకర్తృణామ్ । కీర్తనం
 ఖ్యాపనం చింతా భృశం వ్యక్తిషు చాదరః ॥ ౩౮ ॥

స్తుతిర్నృతిఃపరికామఃప్రీతిరాత్మనివేదనమ్ । ఉప
 నామరాశ్మేషరతి స్సమీపపరివతానమ్ ॥ ౩౯ ॥

దివ్యార్పయతనగ్రామపురరాష్ట్రాదిసమ్మదామ్ ।
 నిష్పాదనంతథారామతటాకాదిప్రకల్పనమ్ ॥ ౪౦ ॥

నత్తరైః, ఏతైస్సాధనైః, నాథస్య - శేషిణోభగవతః, రూపవి
భవన్వరూపగుణకర్తృణామ్ - విగ్రహవిభూతిస్వరూపగుణచెష్టానా
మ్, (చింతావిమర్శనమిత్యన్వయః.) కీర్తనమ్ - ఉచ్చారణమ్, ఖ్యా
పనమ్ - పరస్మై ప్రతిపాదనమ్, చింతా - అనుసన్ధానమ్, భృశమ్ - ఆ
త్యర్థమ్, వ్యక్తిషు - అర్పణతారేషు, స్తుతిః - స్తోత్రమ్, నతిః -
సాష్టాక్షాదిరూపః ప్రణామః, పరిక్రామః - వ్రదక్షిణమ్, ప్రీతిః -
స్తుత్యాదిజనితస్సంతోషః ప్రేమవా, ఆత్మనివేదనమ్ - ఆత్మసమర్ప
ణమ్, ఉపహారాః - నైవేద్యసమర్పణమ్, శేషరతిః - భగవద్భు
క్తోద్భూతాన్నాదిషు రతిః, సమీపపరివర్తనమ్ - అర్పణతారం విహా
య గన్తుమశక్తతయా తత్సమీపదేశే ఉపసఖ్యరణమ్, దివ్యార్ప
ణాయతన గ్రామపురరాష్ట్రాది సమ్పదాం నిష్పాదనమిత్యత్ర దివ్య
ర్పణాదీనాం ప్రత్యేకం నిష్పాదనేనాన్వయః, దివ్యార్పణ నిష్పా
దనం నామ - అర్పణవిగ్రహరహితే తత్సమ్పాదనం జ్యోతిర్ధారణంచ,
ఆయతనమ్ - విష్ణ్వలయః, గ్రామాదీనామ్ - భగవదర్థానామ్,
నిష్పాదనమ్ - సమ్పాదనమిత్యర్థః. ఆరామ తటాకాది ప్రకల్పనమి
త్యత్రాపి భగవదర్పణామాదికల్పనం మన్తవ్యమ్; స్థాపనమ్ - వి
గ్రహప్రతిష్ఠాపనమ్, అర్పణమ్ - నిత్యారాధనమ్, యాత్రా - ప
క్షోత్సవమాసోత్సవాదిషు భగవతో గ్రామప్రదక్షిణాదిరూపా, ఆ
ష్టానాసనయోగ్యానామ్, ఆష్టానయోగ్యానామాసనయోగ్యానాం
చాపకరణానామితి శేషః, ప్రసాదనమ్ - అలంకారః, సంస్కర్త
యా - మాలిన్యాపాకరణాది రూపసంస్కారః, నిగళితాసక్తా -
నిర్గళితసకలతరవిషయసక్తా, తస్యతరోః - సున్దరశౌఖ్యాదియుక్తస్య
వృత్తాభ్యున్యతరోః ॥ ౪౫ ॥

అ. ॥ “నానాలక్షణపుష్పాభ్యస్స తేనవనబృహత్ఫలః” ఇ
తి వృత్తాభ్యున్యతరోః పుష్పతయారూపితానాం లక్షణాం ఫలతయా

రూపితస్య సత్సేవనస్యచ ప్రపజ్ఞానమధికరోతి —

అథపుష్పంఫలంచాస్యలక్ష్మసత్సేవనంతథా । యుక్తోఽ

వ్యవైర్విరిన్వానుపుష్పైః ఫలైర్వా సతరుస్తరుః ॥ ౪౬ ॥

అథే॥ అథ లక్ష్మ - పుష్పమ్, సత్సేవనమ్ - ఫలమిత్యన్వయః ॥

అ ॥ అథ లక్ష్మ చతుఃశ్లోకాః ప్రపజ్ఞాయతి —

ప్రతప్తైర్భగవద్దివ్యాయధైర్ధాత్రైషు లాఙ్ఘనమ్ ।

సతతంచహరితే త్రోధృతమ్మతోన్సిర్ధ్వపుణ్డ్రీకమ్ ॥

పర్వబీజయూరూలా తులసీ దివ్యచూర్ణకమ్ । పవి

త్రంచాథకాపీనం వ్యతిస్యాతాచమేఖలా ॥ ౪౭ ॥

పజ్ఞాయుధాబ్జతార్త్వాదిలక్షణాభరణాదికమ్ । వేష

శ్చానుల్బణశ్చౌక్ల్యం దస్తహృత్పుణ్డ్రీవాససామ్ ॥

విష్ణోస్తస్యంశ్రయాణాం నాచేతనాచేతనాత్మనామ్ ।

అఖ్యాయావ్యపదేశశ్చలక్షణానిసతాంపిదుః ॥ ౪౮ ॥

ప్రతప్తైరితి ॥ గాత్రైషు - భుజద్వయలలాట శిరోహృదయేషు,
“ బాహ్పార్శ్వలాలై శిరిసి హృదయేచాగ్రజన్మనామ్ ” ఇతి పాగ్ని
క్తత్వాత్ . తులసీదివ్యచూర్ణకమ్ - తులసీమిత్రితహరిద్రాచూ
ర్ణమ్, “ తతోదివ్యంచ హరిద్రం సహేనుతుభసీదభమ్ । మన్తై
ర్ణ ధారయేచ్ఛూర్ణం లలాటై మస్తకేతథా ॥ ” ఇతి పాగ్నిక్తత్వా
త్ . పవిత్రమితి సకాపీనవిశేషణమ్, కింతు భగవతా పవిత్రారోప
ణోత్సవభృతపట్టకారాపాది తస్తునిమిత్తమాలాదిశేషవరమ్ . స్య
తిస్యాతా - వ్యత్యాసేన స్యాతా, మేఖలా కటిసూత్రమ్ . ప
జ్ఞాయుధేత్యాది ॥ పజ్ఞాయుధలక్షణం అజ్జలక్షణం తాత్పర్య
దిలక్షణంచాభరణం యత్తత్తథోక్తమ్, లక్షణశబ్దశిష్టహ్నవరః, ప
జ్ఞాయుధాదిదిహితాభరణ ధారణమిత్యర్థః . అభరణాదికమిత్యత్ర
క్రిదిశబ్దేన ఉష్ణీషాదేర్ద్రహణమ్, వేషశ్చానుల్బణఇతి, అభిధవశ్చాతి

శబ్దాయమానాతిసూక్ష్మవస్త్రాభరణాదికముల్కువేషతయా స్పృ
తిప్రసిద్ధమ్, తద్భిన్నవేషభివ్యభాః. శౌక్ల్యం దస్తమాత్మజ్ఞా
వానసామితి, అత్రవైరూపాయ శౌక్ల్యశబ్దశుద్ధివరః, పుణ్డాది
శుభ్రత్వం వచనాంతరసిద్ధమ్, వైరూపేయ దస్తాదిశుద్ధివరః. వి
ష్ణోరిత్యాది, విష్ణోరాఖ్యయా - భగవన్నామ్నా, చేతనాచేతనా
త్తనామ్ - చేతనరూపాణామచేతనరూపాణామ్, తతస్సంశ్రయా
ణామ్ - విష్ణుసంశ్రయాణామ్, ఆఖ్యయా - పరాజుగళః పరకాల
భిత్వాదికయా, శ్రీవేంకటాద్రివృష్టిగిరిర్యదుగిరిత్యాదికయా,
వ్యవదేశశ్చేత్యేతాని సతాంలక్షణాని విదురిత్యర్థః ॥ ౫౦ ॥

అ ॥ పుష్పత్వేన లక్ష్యణాం నిరూపితత్వాత్తదధారణే తద్వి
రుద్ధధారణేచ కైజుర్యమోదనమ్పుత్తిర్నాస్తీత్యాహ —

లక్ష్యణామపచారేణవిరుద్ధానాం పధారణాత్ । కైజు-

ర్యమోదనమ్పుత్తిర్నశ్యేన్నహశ్వజాయతే ॥ ౫౧ ॥

లక్ష్యణామితి ॥ అపచారేణ - అధారణేన, అన్యలక్ష్యణామ్ -
దేవతాంతరవిహీనామ్, భగవల్లక్ష్యధారణే కైజుర్యమోదనమ్పు
త్తిర్నాశః అన్యలక్ష్యధారణే మోహభితి వివేకః, ఉభయముభయ
త్రవా ద్రష్టవ్యమ్ ॥ ౫౧ ॥

అ ॥ అథ సచ్చబ్దార్థకథనపూర్వకం సత్సేవాం ప్రపజ్ఞా
యతి చతుర్దశభిఃశ్లోకైః

పత్యుజ్ఞానమయీవృత్తిర్విష్ణోఃప్రియమిహోద్యతే ।

యేనైతత్రనిరతాస్తేనైతభి కీర్తితాః ॥ ౫౨ ॥

సర్వాత్మనాహియావృత్తీస్తైషు భక్తిమయీపరా ।

సాభక్తైఃపరమాకాష్టావృత్తేషుపరమాత్మని ॥ ౫౩ ॥

ఆచార్యవద్దేవతవస్తాత్మవత్పితృవత్సవత్ । సుహృ

ద్వత్సాన్నిమితసన్తోద్రష్టవ్యా రాజనత్రథా ॥ ౫౪ ॥

శ్రుత్వైవసహసోజ్ఞానం ప్రత్యుద్యానంచ దూరతః ।
 దర్శనానుభవప్రీతిః ప్రణిపాతా నివేదనమ్ ॥ ౫౫ ॥
 నీచేస్సంశ్లేషణంహస్తదానంమార్గప్రదర్శనమ్ । వశ్యా
 త్పార్శ్వే పురోయానం జయాలోకాదిభాషణమ్ ॥
 గృహలోపనయనంచాస్తద్దేశాక్రమణమాసనమ్ । పా
 దావనేజనంచార్హ్యోపహారస్వాగతాదిచ ॥ ౫౬ ॥
 ప్రసాదనంత్రామణంచ ప్రీతినంకథనానిచ । ఉపాస
 నం ప్రశ్రయణమాత్మాత్మీయ నివేదనమ్ ॥ ౫౭ ॥
 ఆజ్ఞాభ్యర్థనమాలాకనిదేశ వచనాదరః । సాధనం
 సమ్పదామిష్టాదరోఽనిష్ఠనివర్తనమ్ ॥ ౫౮ ॥
 విరహోన్మథపీడాసంమాననాద్యసహిష్టుతా । దాస్యా
 భిమానోఽనువ్రజ్యా శ్రవణం కీర్తనంస్తృతిః ॥ ౬౦ ॥
 భక్తిజ్ఞానసమచారవైరాగ్యాద్యనుమోదనమ్ ।
 నష్టమెవోపగమనమన్వక్ష్టానాసనాదికమ్ ॥ ౬౧ ॥
 సమానసుఖదుఃఖత్వంమిథశ్చార్థవిచిత్తనమ్ । పరిష
 త్సుచ సాన్నిధ్యం సంవిదాంచ ప్రవర్తనమ్ ॥ ౬౨ ॥
 తథాభ్యనుజ్ఞాపూర్వంహిసర్వాద్దేషప్రవృత్తయః ।
 ప్రచ్ఛాదనంచదోషాణాంగుణానాంఖ్యాపనంతథా ॥
 క్వచిచ్చైవావ్యభిచారికృచ్ఛేణావ్యర్థసాధనమ్ । క్రి
 యాకాలేభువరణంసదన్యగ్రీవ పూజనమ్ ॥ ౬౪ ॥
 ఏతాశ్చన్యాశ్చవివిధావృత్తయోరసనిర్భరాః । విష్ణు
 భక్తైషు వృత్త్యాఖ్యతరోహిః ఫలనమ్పదః ॥ ౬౫ ॥
 సతామాచార్యముఖ్యానామపచారాః పృథగ్విధాః ।
 అసతామివసంసర్గాన్సమూలఫలనాశనాః ॥ ౬౬ ॥

పశ్యురితి ॥ పశ్యుః - శేషిణః, సర్వాత్మనేతి ॥ లెషు - సత్సు

భక్తిమయీ సర్వాత్మనా వరా - ఉత్కృష్టా, యావృత్తిః సావర
మాత్మనిభక్తైర్వృత్తైశ్చ పరాకాష్ఠా, సత్సు భక్తిః పరమాత్మనిభక్తైః
పరాకాష్ఠా, సత్సు వృత్తిః పరమాత్మని వృత్తైః పరాకాష్ఠా ఇత్యర్థః.
ఆచార్యవదితి || స్వవత్ - ఆత్మవత్, ధనవదివా, ఆచార్యాదివి
షయే యాదృశీప్రీతిస్తాదృశీ, సత్సు కర్తవ్యైర్థ్యః. శ్రుత్యైవేతి ||
సంతతాయా నీతి శ్రుత్యైవేత్యర్థః. సహసోఽథానమ్ - అవిలంబే
నోఽథానమ్, దూరతః - దూరాదేవ, వ్రత్యుద్యానమ్ - తపాభి
ముఖ్యేన గమనమ్, నివేదనమ్ - తపాహమప్రీత్యాత్మనివేదనమ్,
నీచైస్సంశ్లేషణమ్ - అపాజ్ఞా-రాభావద్యోతకాకారేణ సజ్జనుః,
పశ్చాత్ పార్శ్వే పురోయానం శేషత్వద్యోతకమితి శేషః. పురో
యానం శేషత్వద్యోతకం కీదృశమిత్యపేక్షాయామాహ — జయా
లోకాదిభాషణమితి || తదర్థం పురోయానం శేషత్వద్యోతకమితిభా
షః. గృహావాసనయనమ్ - స్వగృహప్రాసణమ్, అన్తర్దేశా
క్రమణమ్ - తాక స్వగృహోభ్యంతరే నీత్వా తైరన్తర్దేశసజ్జ్వర
ణమ్, ఆసనమ్ - ఆసనదానమిత్యర్థః. ఉపవేశనంవా, పాదా
వనెజనమ్ - పాదప్రత్యూళనమ్, ప్రసాదనమ్ - ప్రసీదేత్యుక్త్యా ప్ర
సాదోత్పాదనమ్, త్వామణమ్ - త్వామస్వత్వక్తిః, ప్రీతినంకథ
నాని - ప్రీతిమూలాని నంకథనాని సల్లాపాః, ఉపాసనమ్ - సమీ
పేషణమ్, పాదసంవాహనాద్యాత్మకశుశ్రూషావా, ప్రశ్రయ
ణమ్ - విసయః, ఆజ్ఞాభ్యర్థనమ్ - అభీష్టైకర్తృణాభ్యజ్ఞాపయేత్యా
జ్ఞాప్రార్థనమ్, ఆలోకనిదేశవచనాదరః, ఆలోకే - తత్కటాక్షే,
తన్నిదేశవచనై - ఆజ్ఞావచనైచ, ఆదరః - కదాచా కటాక్షోమయి
నిపతేత్, కదాచా స్వకైజ్జగ్రేభ్య ఆజ్ఞాపయేదిత్యభిరతిః, సాధనం
సమ్పదామ్ - శాకఫలాదీనాం తదభ్యవహారార్థానాం పాచనమ్,
శత్రుచామరాద్యుపకరణసమ్పాదనంవా, ఇష్టాదరః - తదిష్టసంపా

దనే ఆదరః. విరహీత్యాది || విరహస్య - తద్విశ్లేషస్య, అనర్థ
 స్య - తదర్థహానేః, పీడాయాః - తద్దుఃఖస్య, అసంమాననాయాః -
 పరకృతతదవమానస్యచ, అనహిష్ణుతా, దాస్యాభిమానః - అస్యా
 హం దాసఇతి సుదృఢనిశ్చయః, అనువ్రజ్యా - తేషుగచ్ఛత్సు అ
 నుస్మత్యవ్రజనమ్, శ్రవణమ్ - తద్దోగక్షేచు గుణానుష్ఠానాదిశ్రవ
 ణమ్, కీర్తనమ్ - స్వయమన్వేభ్యస్తతకథనమ్, తస్మాచుకీర్తనం
 వా, స్మృతిః - తత్స్మరణమ్, సజ్జమేచ్ఛా - సమాగమేచ్ఛా, ఉ
 పగమనమ్ - తామద్విశ్య తత్సమీపగమనమ్, అన్వక్ష్మానాననాది
 కమ్, అన్వక్ - పశ్యాత్, స్థానమ్ - అపస్థానమ్, ఆసనాదికమి
 త్యత్యాదిశబ్దైరగమనసజ్జగ్రహః. సమానసుఖదుఃఖత్వమ్ - తత్సు
 ఖదుఃఖాభ్యాం సుఖదుఃఖత్వమ్, మిథశ్చార్థవిచిన్తనమ్ - లౌకికార్థ
 విచారైర్వైదికార్థవిచారాణాం సాహాయ్యకరణమ్, అథవా, లౌకి
 కస్య వైదికస్యవార్థస్యానుష్ఠేయస్య త్రైస్పహసంమన్త్రణమ్, తత్స్వ
 రూపోపాయాపాయఫలానుష్ఠానవ్రకారాది పరిచిన్తనమ్, క్రియా
 కాలే - స్వస్యయజ్ఞాద్యనుష్ఠానకాలే, వరణమ్ - ఋత్విక్త్వాదినా
 వరణమ్, సదవ్యగ్రీవపూజనమ్ - గరిష్ఠత్వేన అగ్రపూజా, సాన్ని
 ధ్యమ్ - సన్నిధావనస్థానమ్, సంవిదాం ప్రవర్తనమ్ - తత్ప్రతిజ్ఞా
 పరిపాలనమ్, తత్సజ్జేతపరిపాలనం వా, దోషాణామ్ - తదీయా
 నామితి శేషః, ఏవంగుణానామిత్యత్రాపి. క్వచిచ్చైవేతి తేషామ
 త్యస్తవృత్తికర్మితత్వావస్థానామిత్యర్థః. తేన “వివేచ ప్రతిషిద్ధేన
 సర్వాధ్యాసాధయేత్సతామ్” ఇత్యనేన నవిరోధః. రసనిర్భరాః-
 స్వభక్తిపరిబృంహితాః, స్వయంప్రయోజనభూతాఇతివా, ఫలక్ష
 యేఽపి రసపూర్ణాః. సతాంవిషయే అపచారాః అసత్సంసర్గాశ్చ
 ఏతత్ఫలనాశకాఇత్యాహ — సతామితి || అసతామి వేత్యత్ర ఇన
 కారో భిన్నక్రమః. అసతాం సంసర్గాశ్చ వేత్యర్థః || ౬౫ ||

అ || అథ “విజ్ఞానమూలసంతానఃస్వక్రియామూలబద్ధనః । భక్తిప్రకాణ్డవిస్తారో వైరాగ్యరసపేశలః ॥” ఇతి వైరాగ్యశబ్దేనాత్మమ్, దృష్ట్యాది విరుద్ధవర్జనమిత్యాహ —

దాస్యామృతరసాస్వాదతద్దాదత్యంతమీశితుః । వైర

స్యేనవిరుద్ధానాంహానంవైరాగ్యముచ్యతే ॥౬౬॥

దాస్యామృతేత్యాది ॥ ఈశితుః - భగవతః, దాస్యమేవాస్య తరసః తస్యాస్వాదే యస్తషః - తృప్త్యా, తప్తాద్ధేతోరత్యంతం వైరస్యేన - విరుద్ధేషు నితరాం వైరస్యేన, విరుద్ధానామ్ - దృష్టివిహితాచారభక్తిలక్ష్మ్యసత్సేవావిరుద్ధానామ్, హానమ్ - త్యాగః, వైరాగ్యముచ్యతే. వైరాగ్యరసపేశలః ఇత్యత్రోక్తం వైరాగ్యం దృష్ట్యాదివిరుద్ధవర్జనమిత్యర్థః ॥ ౬౬ ॥

అ || శ్రుతిపఞ్చరాత్రమన్వాది స్మృతి సాత్త్వికపురాణేతిహాసాః దృష్టిః, తద్విరుద్ధశాస్త్రవర్జనం దృష్టివిరుద్ధవర్జనమిత్యాహ శ్రుతిభిరిత్యాదిభిః పఞ్చదశభిః శ్లోకైః —

శ్రుతిభిఃపఞ్చరాత్రేణ స్మృతిభిస్తత్త్వదర్శినామ్ । దర్శితాన్యర్థతత్త్వాని నహీమన్తధియోవిదుః ॥ ౬౭ ॥

బ్రహ్మరుద్రముఖాదేవావివిధాశ్చనుహషణయః । మనుష్యానాగయత్యాశ్చ సిద్ధావిద్యాధరాస్తథా ॥౬౮॥

తత్తత్కార్యోపపత్త్యర్థంశాసనాచ్చజగత్పతేః । రజస్తమోఽభిభూతాశ్చజగుశ్శాస్త్రాన్త్ర్యనేకశః ॥౬౯॥

విపరీతార్థతత్త్వాని ధీవ్ర నానాఫలానిచ । అపవగ్నకథావన్తి మోహనాన్యద్భుతానిచ ॥ ౭౦ ॥

అపరేషామపిపునస్తత్తత్త్వానానుసారిణామ్ । ధర్మవాదశ్చలాపేతాయేచనుగ్ధగ్రీవవిస్తరాః ॥ ౭౧ ॥

హరేరాలోకహీనానామద్యాపికిలపశ్యత । తేషు
 తేష్వనగాహీన భవతి జ్ఞానవిప్లవః ॥ ౨౨ ॥
 వెదానాం సోపనిషదాం పౌరుషేయత్వచిన్తనమ్ ।
 పశ్చరాత్రేచ సకలతన్త్రాన్తరసమత్వధీః ॥ ౨౩ ॥
 బద్ధానాంచైవముక్తానానిత్యానాంచతథాత్మనామ్ ।
 అచ్యుతాదన్యశేషత్వచిన్తనం సమతాభ్రమః ॥ ౨౪ ॥
 తస్యచాన్యేశితవ్యత్వబుద్ధిర్విశ్వస్పృహక్షవధీః । వి
 భూతిగుణరూపాది విశేష విరహభ్రమః ॥ ౨౫ ॥
 అన్యతోజగదుత్పత్తిస్థితిప్రళయచిన్తనమ్ । యోగా
 నాంచైవ సర్వేషాం నిత్యాదేకర్కణస్తథా ॥ ౨౬ ॥
 జ్ఞానభక్త్యుజ్జ్వలన్తేనా తత్త్వానాంచాపిచిన్తనమ్ ।
 విరుద్ధానాంచ సర్వేషామపాయత్వాదిమర్శనమ్ ॥
 తథాచానాద్యవిద్యాయాన్స్వరూపస్యనిరూపణమ్ ।
 హరేరాలోకనాన్తాయాస్తస్యాశ్చాన్యనివర్త్యధీః ॥
 ఫలానాంచాన్యతఃప్రాప్తిచిన్తాని శ్రేయసన్యచ ।
 హరేఃకైజ్జగత్సంప్రాప్తివ్యతిరిక్తామృతత్వధీః ॥
 విశేషేణావ్యనర్థేషుదేహాద్దేవస్థితామతిః । ఇత్యా
 దయోబహువిధామహాపాయాఃకుదృష్టయః ॥౨౭॥
 హరేఃప్రియతమంజ్ఞానంసన్తోజ్ఞానధనాహృతః । త
 త్తైనచాపచారాణాంకాష్టాజ్ఞానవిపర్యయః ॥ ౨౮ ॥

శ్రుతిభిరితి ॥ స్మృతిశబ్దేన వేదార్థస్మరణమూలతయా ఇతిహాస
 పురాణయోరపి సజ్గ్రహః. తత్త్వదర్శినాం స్మృతిభిరత్యనేన రజస్త
 మోమూలవ్యావృత్తిః. తత్తత్కార్యోపపత్త్యర్థం - అమరమోహ
 నాదికార్యార్థమ్, శాననావృజగత్పతేరిత్యనేన “ త్వంహిరుద్ర
 మహాబాహో మోహశాస్త్రాణికారయ ” ఇత్యాదికం స్మృతితమ్.

వివరీతార్థతత్వాని - వివరీతాన్యర్థతత్వాని యేషామితి బహువ్రీహిః.
 క్షిప్రనానాఫలాని, క్షిప్రాణి - శీఘ్రభాషిని, నానావిధానిఫలా
 ని యేషాంతాని; అపవర్గకథావన్ని - మోక్షప్రస్తావనన్ని, మోక్షక
 థామాత్రమేవ నమోక్షఇతిభావః. మోహనాని, మోహాః - విప
 రీతజ్ఞానమ్, తద్దేతుభూతాని, అద్భుతాని - పామాణభేదనాద్వ
 ద్భుతకార్యకరత్వాద్వా ఆశ్చర్యకథావత్వాద్వా అద్భుతత్వమ్;
 అపరేషామ్ - బ్రహ్మరుద్రాదివ్యతిరిక్తానామ్, తత్తత్తాగ్రాసుసారిణా
 మ్ - హైరణ్యగర్భపాశుపతాదిమతానుసారిణామ్, ధర్మవాదచ్ఛ
 లోపేతాః - ధర్మవాదపవన ఫలం కపటం తేనోపేతాః, ధర్మవాదన్యా
 జైన మోహనార్థం ప్రవృత్తాత్మత్యర్థః. హరేరాలోకహీనానామ్ -
 జాయమానదశాయాం భగవతోటాక్షరహితానామ్, అపరేషాం
 యోగ్రథవిస్తరాస్సన్ని తేవ్యవగాహేన జ్ఞానవిప్లవోభవతి, పశ్యతే
 త్యన్వయః. పశ్యతేత్యన్య యేతద్గ్రీఢవిస్తరావేగాహినః తే విప్లు
 తజ్ఞానాపవనరతనే, తే భవద్భిరపి సాక్షాత్కారం శక్యమై, నమ
 యావక్తవ్యమస్తీతిభావః. పారుషేయత్వచిన్తనమ్ - పురుషప్రణీత
 త్వమతిః, సకల - కృత్సే, ఏతేన పఞ్చరాత్రే ఏకదేశేఽప్యప్రా
 మాణ్యం నాస్తీత్యుక్తం భవతి. తదుక్తం భట్టపరాశరపాదైః “ప
 ఞ్చరాత్రం సర్వత్రేవ ప్రమాణం తదిదమవగతం పఞ్చమాదివవే
 దాత్” ఇతి. తన్త్రాన్తరసమత్వధీః - పాశుపతాదితన్త్రసాహ్య
 బుధిః; సమతాద్రమః - బద్ధాదివ్యచ్యుతపామ్యబుధిః. లెన్య -
 అచ్యుతస్య, అన్యేశితవ్యత్వబుధిః - అన్యశేషత్వబుధిః, విశ్వపు
 ణ్ణత్వధీః - విశ్వస్య పుణ్ణత్వబుధిః, అన్యతః జగదుత్పత్తిస్థితిప్రశ
 యచిన్తనమ్ - జగతోభగవద్వ్యతిరిక్తాదుత్పన్నత్వాదిచిన్తనమిత్య
 థః. యోగానామ్ - కర్మజ్ఞానభక్తియోగానామ్, నిత్యాదెరిత్య
 త్రాదిశబ్దైరవైమిత్తికకామ్యయోగ్గ్రహణమ్; జ్ఞానమ్ - దృష్టిః,

అజగః - లక్ష్మ, జ్ఞానభక్త్యజగసత్వేవారూపాణాం తత్త్వానామ్, తత్త్వశబ్దేన మహదహజాగరాదీని తత్త్వాని వివక్షితానివా, విరుద్ధానామ్ - దృష్టిభక్తిలక్ష్మ సత్సేవావిరుద్ధానామ్, హరేరాలాక నాన్తాయాః - భగవతోగూఢైకనివర్తాయాః, భగవద్దర్శననివర్తాయా ఇతివా, తథాచశ్రుతిః “భిద్యతేహృదయగ్రన్ధిశ్చిద్యవై సర్వ సంశ్రయాః | క్షీయవైచాన్యకర్తాణి తస్మిన్దృష్టే పరావరే” ఇతి. దర్శనంచాత్ర ప్రత్యక్షసమానాకారా ధ్రువానుష్ఠుతిః. “సత్త్వశుద్ధౌ ధృవీవాన్ఘ్రిః, స్తుతిలాభే సర్వగ్రన్ధీనాంవిప్రమోక్షః” ఇతి గ్రన్ధిభేదసన్యధృవీవానుష్ఠుతికార్యతయా శ్రుత్యైవ ప్రతిపాదనాత్. సచాస్యామేవ శ్రుతౌ స్తుతిసమానాకారం దర్శనమేవ విధియతఇతి వాచ్యమ్, అతిశయ్యాభావప్రసక్తాత్; దర్శనసన్యస్తుతిపదేనోపచారే విశదత్వమేవ లభ్యేత, దర్శనపదేన స్తుతిరుపచారేతు విశదశక్తుత్వం తస్యాలభ్యత ఇత్యపైవోపపన్నత్వాదితి. ఏతస్మాదపి వ్యాఖ్యానాత్ భగవతోగూఢైకనివర్తాయా ఇతి వ్యాఖ్యానమేవ సాధ్యః, అన్యథా ప్రపదనాసజ్జగీహప్రసక్తాత్. ఉపాసనేన ప్రపదనేనవా యథాధికారమనుష్ఠితేన ప్రీతోభగవాన్ సంపారసాగరాన్నిర్గమం సజగల్పయత్యన్యచేతనస్యేతి వేదాంతసిద్ధాంతః. తథాచోక్తం వేదాంతాచార్యైః “యథాధికరణం ప్రభుర్వజనదానామహూర్చనా భరన్యసనభావనా ప్రభృతభిన్నమారాధితః | ఫలందిశతి దేహినామితిహి సంప్రదాయస్థితిః శ్రుతిస్త్తుతిగురూక్తిభిర్నయవతీభిరాభాతినః” ఇతి. హరేరాలాకసంచాత్ర “మోక్షయిష్యామి” ఇతిసజగల్పః, తస్మాః - అవిద్యాయాః, అన్యనివర్త్యధీః - భగవతోగూఢైకభిన్ననివర్త్యత్వబుద్ధిః; ఫలానామితి || ఫలానామ్ - కమఃఫలానామ్, నిశ్రేయసస్య - మోక్షస్య చ, అన్యతః - భగవద్వ్యతిరీక్తాత్, ప్రాప్తివింతా - లాభబుద్ధిః;

భగవద్వ్యతిరిక్తః కర్మఫలానాం మోక్షస్యచ ప్రదాతేఽబుద్ధిరిత్య
 ఖః.. అన్యోసాసకానామపి చేతనానాం తదాచారాధ్య దేవతాన్త
 ర్యామితయాఽవస్థాయ తైరారాధితస్స పవ భగవాన్ తత్త్వదపెక్షి
 తాని ప్రయచ్ఛతి. తథాగీతం తెనైవ “లభతేచతత్సకామాకామయై
 వ విహితాకాహితాకా” ఇతి. అతస్తద్వ్యతిరిక్తస్య ఫలప్రదాత్మత్వ
 చింతా మహానర్థకరీతిభావః.. కైజుర్యసంప్రాప్తివ్యతిరిక్తామృతత్వ
 ఖిః - దాప్యాతిరిక్తై ప్వాతస్త్ర్యిఘటితే పురుషార్థత్వబుద్ధిః, మద్భుష్ట
 యః - విపరీతజ్ఞానాని; హరేరితి || జ్ఞానమ్ - దృష్టిః, హరఃప్రియత
 మమ్ - భక్త్యంతం ప్రియమ్, అత్యకారణాత్ - జ్ఞానస్యభగవతోఽ
 త్యంతప్రియతమత్వాద్దేతోః, సన్తః - పరమైకాన్తినః, జ్ఞానధనాః -
 జ్ఞానమేవధనం యేహం తే తథోక్తాః, అపచాదానామ్ - భగవదని
 స్త్వానామ్, కాష్ఠా - చరమావధిః, జ్ఞానవిపర్యయః - విపరీతజ్ఞానమ్ ||

అ || జ్ఞానవిపర్యయస్య తేషచారకాష్ఠాత్వముక్తమ్, తానే
 వాపచారా తత్ఫలంచ వివరిష్యన్ ప్రథమం జ్ఞానస్య వృత్త్యను
 స్థానేన సిద్ధిం తదభావే తస్య నాశం విరుద్ధాచరణేన తదుభయనా
 శంసాహ —

జ్ఞానస్య కర్మణాన్య గుప్తిర్వైతం జ్ఞానమకర్మణా ।

ప్రవృత్త్యాప్రతిషిద్ధేషుజ్ఞానంకర్మచనశ్యతి || ౮౨ ||

జ్ఞానస్యైతి || కర్మణా - విహితానుస్థానేన, జ్ఞానస్య గుప్తిః -
 రక్షణమ్, భవతి. అకర్మణా - అననుస్థానేన, జ్ఞానంహతమ్; ప్రతి
 షిద్ధేషు ప్రవృత్త్యా జ్ఞానం కర్మచనశ్యతి || ౮౨ ||

అ || వృత్తేరజ్ఞానే విపరీతజ్ఞానే అననుస్థానేచాత్మనాశమాహ —

అచిన్త్యచవిచిన్త్యచ మతిపూర్వంచ వర్జనమ్ । విహి

తాహంస్వభర్తాణాం సర్వమాత్మోపఘాతకమ్ || ౮౩ ||

న్య ప్రాప్తిహారం

అచింతైతి || విహితానామ్ - శాస్త్రుచాది నామ్, స్వభర్తానామ్ - స్వవర్ణస్వాత్రమోచితకర్తృణామ్, అచింతా - అజ్ఞానమ్, విచింతా - విరుద్ధజ్ఞానమ్, మతిపూర్వం వర్జనంచ - బుద్ధిపూర్వకప్రతిగర్హ, పరిత్యక్తమ్, ఆత్మోపఘాతకమ్ - ఆత్మనాశకరమ్ || ౮౩ ||

అ || తథా వృత్తివిరుద్ధరుచిమాత్రస్యాప్యాత్మనాశకరత్వమాహ —

స్వరూపస్యవినాశాయ రుచిర్నిద్యైష్వర్యకమానుః ।

విషయేషుచసర్వేషు లౌల్యంవిషమదుస్స్పృహః || ౮౪ ||

స్వరూపస్యైతి || నిద్యైషు - శాస్త్రునిషిద్ధేషు, అతపవ అకర్తృసు, నిషిద్ధస్యకర్తృత్వేనావ్యభిధానమనుచితమితిభావః. రుచిః - అభిలాషః, లౌల్యమ్ - చాపల్యమ్, ఆనక్తిరిత్యర్థః. విషమదుస్స్పృహః - విషమేషు శాస్త్రానిషిద్ధైష్వర్యే దురవైషు దుస్సాధేషువా దుస్స్పృహః దురభినివేశః, స్వరూపస్య వినాశాయ భవతీతిశేషః || ౮౪ ||

అ || ఏవం వృత్తివర్జన తద్విరుద్ధప్రవృత్త్యైరాత్మనాశకరత్వముక్త్వా అర్పవైముఖ్యస్య విశేషాదాత్మనాశకరత్వమాహ —

విష్టోర్విశేషాద్వ్యక్తస్య వైముఖ్యంప్రతిపత్తిః । ప్ర

వృత్తిరపచారేషు సర్వమాత్మవినాశనమ్ || ౮౫ ||

విష్టోరితి || వ్యక్తస్య - అర్పాత్మనాభివ్యక్తస్య, విష్టోః - భగవతః, ప్రతిపత్తిః - జ్ఞానమ్, బహువచనేన అర్పనభజనాదీనాం గ్రహణమ్, తేషు వైముఖ్యమ్ - పారాజ్యుఖ్యమ్, అపచారేషు - తగ్రశిలాలాహాదిబుద్ధ్యా తదనిష్ఠాచరణేషు, ప్రవృత్తిః, ఇతి సర్వమ్, ఆత్మవినాశనమ్, “ అర్పావిష్టా శిలాధీర్ధరుషు సరమతిరైష్టవేజాతిబుద్ధిర్విష్టోర్వావైష్టవానాం కలిమలమథవే పాదతీర్థైమ్బుబుద్ధిః । సిద్ధేతన్నామమన్త్రై సకలకలుషహే శబ్దపామాన్యబుద్ధిశ్చైశే సర్వేశ్వరేశే తదితరసమధీర్యస్యపా నారకీనః || ” ఇత్యాదికమనునర్థేయమ్ || ౮౫ ||

అన్యతాన్త్రికదేవానాం సంసర్గప్రతిపత్తిషు । ప్రవృ

త్తిరచ్యుతైకాన్త్యనియమాధ్వరనాశినీ ॥ ౮౬ ॥

అన్యతాన్త్రికేతి ॥ అన్యతాన్త్రికదేవానామ్ - వైవాదితన్త్రీ
సిద్ధానాందేవానాం రుద్రాదీనామ్, సంసర్గః - పూజాదిసంసర్గః,
ప్రవృత్తిః - భజనాదికమ్, తేషు ప్రవృత్తిః, అచ్యుతైకాన్త్యన్య-భ
గవదేకనిష్ఠతాయాః, నియమపవ అధ్వరః - యాగః, తస్య నాశినీ ॥

లక్షణానీహ పుష్పాణి ముకున్దవరణార్చనే । త

దభావపరీభావా ప్రభ్రంశనకరాపుభౌ ॥ ౮౭ ॥

లక్షణానీతి ॥ ఇహ - వృత్తైః, ముకున్దవరణార్చనే, లక్షణా
ని - తావపుష్టాగ్రీదీని లక్ష్యైః, పుష్పాణి, తేహం అభావః - అధార
ణమ్, పరీభావః - అన్యథాధారణమ్, తాపుభౌ ప్రభ్రంశనకరా -
చ్యావకా, పారమేకాన్త్యాత్పురుషం చ్యావయత ఇత్యర్థః ॥ ౮౭ ॥

అన్యపుష్టాగ్రీహ్వయాదీనాం ధారణందృష్టినాశనమ్ ।

పరచిహ్నప్రణంగాత్రైభ్రంశాయనరకాయచ ॥ ౮౮ ॥

అనేతి ॥ అన్యపుష్టాగ్రీమ్ - భస్మతిర్యకుష్టాగ్రీది, అన్యాహ్వ
యః - రుద్రశృంగర ఇత్యాది, ఆదిశబ్దేన లక్ష్యసంక్లిప్తాః . దృష్టిః -
జ్ఞానమ్, పరచిహ్నమ్ - త్రిశూలాది, రోగాదినివారణాయ కృ
తంవా, తస్య ప్రణమ్ - తజ్జన్యం క్షతమ్, ఇహ భ్రంశాయ పరత్ర
నరకాయచ భవతీతి శేషః ॥ ౮౮ ॥

సతామసేవనాన్నిత్యమనతాంచ నిషేవణాత్ ।

క్రియనైచాధనశ్యన్తిజ్ఞానవైరాగ్యభక్తయః ॥ ౮౯ ॥

సతామితీ ॥ జ్ఞానవైరాగ్యభక్తయః, క్రియనై - హీయనై, అ
థవా నశ్యన్తి ॥ ౮౯ ॥

మహావచారో దేవవ్యభక్తానాం భువి శౌజ్ఞేః ।

ధర్మరక్షానియక్తానాం సమయన్యవ్యతిక్రమః ॥ ౯౦ ॥

మహావచారత్తి ॥ భువి ధర్మరక్షానియుక్తానామ్, దేవస్య శాశ్వతాః, భక్తానాం సమయస్య - ఆచారస్య, వ్యతిక్రమః - అతిలఙ్ఘనమ్, మహావచారః - సర్వావచారేభ్యోఽపి మహాః, దుష్పరిహరత్తిభావః. “ ధర్మజ్ఞ సమయఃప్రమాణమ్ ” ఇత్యాదికమత్రానునన్దేయమ్ ॥ ౯౦ ॥

ఏతేచాన్యేచ వివిధాహ్యవచారాసున్నువన్సహః ।

వైరాగ్యంవర్జనం తేషామవమానభయాదిభిః ॥ ౯౧ ॥

ఏతత్తి ॥ ఏతే - పూర్వోక్తాః, అన్యేచ - అన్యత్ర ప్రవణ్ణితాః, తేషామ్ - అవచారాణామ్, వర్జనమేవ వైరాగ్యమిత్యర్థః ॥

అ ॥ వైరాగ్యఫలమాహ —

వృత్తిర్విజీవితం గుప్తిస్సారో వైరాగ్యముచ్యతే ।

వైరాగ్యయుక్తాహినరాయజన్యప్రచ్యుతవ్రతాః ॥

వృత్తిరితి ॥ వృత్తిః - చరిత్రణమ్, తదేవ జీవితమ్, వైరాగ్యమ్, పారః - స్థిరాంశః, జీవితఫలమిత్యర్థః. వైరాగ్యయుక్తాహినరాః, అప్రచ్యుతవ్రతాః - అఘ్రితపారమైకాన్యనియమాః, యజన్తి, నారాయణమితీశేషః. హిశబ్దోఽన్యన్యవర్తకః, అతో వైరాగ్యమేవ అఘ్రితం భగవదారాధనమితిభావః ॥ ౯౨ ॥

అ ॥ ఉక్తార్థముపసంహరతి —

అనుష్ఠితక్రియాయోగాజ్ఞానవైరాగ్యశాలినీ । ఇతి

భక్తిమయీ వృత్తిః పునరేవ ప్రవణ్ణితా ॥ ౯౩ ॥

అనుష్ఠితేతి ॥ అనుష్ఠితక్రియాయోగా - అపరిత్యక్తవృత్తిసంబధా, జ్ఞానవైరాగ్యశాలినీ - జ్ఞానవైరాగ్యపరిపూర్ణా, ఇతి - ఇథం భూతా, పూర్వోక్తావచారాద్యసంస్పృష్టేత్యర్థః. భక్తిమయీ వృత్తిః, పునరేవ, ప్రవణ్ణితా - నవిస్తరం వ్రతిపాదితా ॥ ౯౩ ॥

అ || శాస్త్రార్థముపసంహరతి —

ఇథంకిలాత్మనో న్యాసాజ్ఞాతోవృత్త్యాఖ్యపాదపః ।

అసౌఫలమయస్సైవ్యస్తనచోత్పద్యతేవినా ॥౯౦॥

ఇథమితి ॥ ఇథమాత్మనః న్యాసాత్ - భగవతినమర్పణాత్, జాతః - ఫలమయః, ఫలప్రచురః అన్నమయోయజ్ఞ ఇత్యాదివత్ ప్రాచుర్యాద్ధే మయత్; సర్వఫలసంపాదకఇత్యర్థః. అసౌ - వృత్త్యాఖ్యపాదపః, సేవ్యః తాపత్రయాతురేతితశేషః. తంవినా - న్యాసమస్తరా, నచోత్పద్యతే. చస్త్యైవకారాద్ధే. నైవోద్భద్యత ఇత్యర్థః. అసౌ తంవినా నచోత్పద్యతే ఇతివాఽన్వయః ॥ ౯౦ ॥

సుసూక్ష్మత్వాద్దురావత్వాత్సహత్వాద్దూరవాదపి । మ

యాఽయంపరమోధర్మఃప్రోక్తఃస్థిత్యైపునఃపునః ॥౯౧॥

సుసూక్ష్మత్వాదితి ॥ సుసూక్ష్మత్వాత్ - దుజ్ఞానత్వాత్, కథంజ్ఞాతేనైపి దురావత్వాత్ - దురస్థానత్వాత్, కథంచిదనుష్ఠానేపి, మహత్వాత్ - పాకల్యేనానుష్ఠితమశక్యత్వాత్, తథానుష్ఠితేనతి గౌరవాత్ - మహాఫలప్రదత్వేన ఉత్కర్షణార్హత్వోః, అయం సర్వజనానుష్ఠేయః, పరమోధర్మః - వృత్త్యాత్మకః, మయా స్థిత్యై - అనుష్ఠాన దాగ్ధ్యాయ, పునఃపునః ప్రోక్తః, ద్వీర్బద్ధం సుబద్ధం భవతీతినాయేన ముహుర్ముహుః ప్రవక్ష్యేత్యర్థః ॥

వృత్తినస్తాఽనుభూయేమామనురూపామిహాత్మనః ।

పరత్రచానుమోదస్తే పరమేణ విపశ్చితా ॥ ౯౨ ॥

వృత్తిమితి ॥ నస్తః - పరమైకాన్తినః, ఆత్మనః - అనురూపామ్, అనురూపాలామ్ - ఇమాంవృత్తిమ్, అనుభూయ - అనుష్ఠాయ, ఇహ - అప్రికలోకే, పరత్రచ - పరమపదేన, పరమేణవిపశ్చితా - పరమపురుషేణ భగవతా శ్రీమన్నారాయణేన, సహేతిగమ్యతే. అను

మోదనై. ఇహ వృత్త్యనుష్ఠానైన మోదమా నాః పరమపదేపి భ
గవదనుభవజనిత ప్రీతికారితా శేష శేషావస్థా చిత్ కైజ్జగర్వానుష్ఠానే
న పరమానందమనుభవ నీత్యర్థః. యద్వా, స్నాత్వాభుజ్జీతేతివదన్యవి
ధిపరః, ఇహ వృత్తిమనుష్ఠాయైవ పరత్ర అనుమోదనై నాన్యథేత్య
ర్థః. అథనా, ఇహ వృత్తిమనుభూయ పరత్రచ అనుమోదస్త ఇతి
హేతుహేతుమద్భావః. చకార పవార్థకః. ఇహ వృత్తిమనుతి
ష్ఠంతః, పరత్ర పరమానందమనుభవవైవ్యవేత్యర్థః. ఇహ వృత్త్యనుష్ఠా
నస్య పరమపదే భగవత్కైజ్జగర్వప్రాప్తి రేవఫలమితిభావః ॥ ౯౬ ॥

ఇతి శ్రీ భరద్వాజసంహితాయాం పరిశిష్టే

చతుర్థోఽధ్యాయః.

